

**RODICA RALIADE
MIHAELA NUBERT CHETAN**

Lecturi identitare Români din Ungaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
RALIAN, RODICA

Lecturi identitare: români din Ungaria/ Rodica Ralian, Mihaela Nubert Chețan. – București: România Pur și Simplu, 2004

Bibliogr.

ISBN 973-86261-7-X

I. Nubert Chețan, Mihaela

323.1(=135.1)(439)

CUPRINS

Cuvânt înainte	2
Argument	4
1. Demersuri etnologice	6
1.1. Studiu și documentare etnologică	6
1.2. Metodologia cercetării de teren	7
1.3. Documentare la nivel instituțional	7
2. Comunitatea românilor din Ungaria - Repere istorico-geografice	12
3. Cultura instituționalizată	35
3.1. Școala	35
3.2. Biserica	38
3.3. Mass-media	41
3.4. Instituții culturale și organizații nonguvernamentale	47
4. Prezentarea generală a localităților cercetate: Giula, Micherechi, Chitighaz, Aletea	50
5. Modalități de comunicare ale identitarului	61
5.1. Comunicare orală și scriptică	61
5.2. Obiceiuri și tradiții	85
5.3. Categoriile ale folclorului muzical	96
6. Dinamici accelerate	110
Anexă	112
Narațiuni	112
Antologie de texte și melodii	146
Informații despre obiceiuri	163
Lista interviurilor	174
Fotografii	177
Bibliografie	186
Postfață. Tradiția unei colecții	191
Rezumat în limba engleză	193

CUVÂNT ÎNAINTE

Cartea de față este rodul cercetărilor de teren întreprinse în interiorul comunităților românești din Ungaria, pe parcursul a patru ani (2000-2003). Autoarele, dr. Mihaela Nubert Chețan și dr. Rodica Raliade, cercetătoare la Institutul de etnografie și folclor "Constantin Brăiloiu" al Academiei Române, au efectuat aceste culegeri în cadrul acordului bilateral existent între Academia Română și Academia Ungară de Științe. Culegerea propriu-zisă a fost completată cu o documentare aprofundată privind istoria locală.

Culegerile s-au făcut în localitățile Giula, Micherechi, Chitighaz și Aletea, situate foarte aproape de granița dintre România și Ungaria, așezări cu populație românească relativ numeroasă, ce luptă să-și păstreze identitatea și limba. Simțim această luptă dincolo de textul obiectiv-istoric al cărții și nu putem să nu ne întrebăm, din nou, cât și cum sprijinim noi aceste comunități care nu încetează a-și afirma originea și apartenența la cultura română. Este evident sprijinul pe care l-au primit de la intelectualii din zonă, mulți dintre ei cu preocupări vizând păstrarea și redescoperirea tradițiilor și obiceiurilor străvechi ale locurilor.

Cartea reprezintă o lucrare de specialitate, dar încă de la primele pagini orice cititor va fi atras de textul bine structurat și de abundența informațiilor privind istoria și cultura populației românești din această zonă. Descoperim, astfel, că aici există un for științific al cercetătorilor, *Comunitatea Cercetătorilor și Creatorilor Români din Ungaria*, înființată la Giula în 1991 și condus în prezent de cercetătoarea Elena Csobai. La inițiativa Comunității a luat ființă *Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria*, condus de dr. Maria Berényi, pe care de altfel am avut onoarea de a o întâlni acum câțiva ani. Institutul desfășoară cercetări de lingvistică, istorie și teorie literară, etnografie și folclor. Apar periodic reviste de cultură ce au ca scop declarat reînvierea tradițiilor culturale. Autoarele au avut întâlniri și cu profesorii catedrelor de limba și literatura română de la Institutul Pedagogic din Szeged.

Nu este prima carte de acest fel pe care cercetătorii din Institutul de Etnografie și Folclor "Constantin Brăiloiu" o realizează ca rezultat al colaborării interacademice. Tot ca urmare a unei astfel de colaborări, la institutul din București, în anul 2001 a apărut volumul "Comunitatea românească de pe Valea Timocului bulgăresc" de Monica Budiș.

Astfel de cărți ne introduc într-o realitate care, de fiecare dată când luăm contact cu ea, ne surprinde. Populația românească este acolo, încearcă să supraviețuiască în condiții mai mult sau mai puțin prielnice, face toate

eforturile pentru a se apropia de viața culturală românească actuală, iar noi poate nu suntem destul de conștienți de existența sa și facem poate prea puțin pentru a veni în întâmpinarea entuziasmului celor care muncesc cu atâta pasiune pentru a-și afirma identitatea.

Ne bucură apariția acestei lucrări și o recomandăm tuturor celor ce au uitat că milioane de români trăiesc în afara granițelor României.

Isadora Precup

ARGUMENT

La începutul mileniului al treilea, societatea europeană își resemantizează idealul național construit în perioada modernă a revoluțiilor burgheze. Lucitorul noii Europe, beneficiar al Internetului, devine un *homo mediaticus*, cetățean continental și implicit planetar. Întâlnirea mai multor culturi într-un context social astfel determinat implică menținerea dreptului de a fi diferit, de a-ți păstra personalitatea culturală prin determinarea raporturilor de schimburi reciproce, într-o dorință de salvare a similarităților identității culturale care aparține partenerilor în relație.

Cunoașterea și conservarea identității culturale românești din vecinătatea granițelor țării se impune prin asigurarea comunicării nu doar la nivelul comunităților, a grupurilor etnice ca atare, ci și la cel al indivizilor, ca cetățeni europeni, pentru formarea conștiinței deschise spre alte grupuri cu care se stabilește comunicarea, recunoscând acestora aceleași calități de a simți, a gândi, a judeca, a semnifica și a interpreta.¹

În atare condiții, studierea comunității românilor din Ungaria creează noi premise în relațiile intercomunitare, prin observarea capacității de comunicare a sinelui românesc din spațiul ungar, a măsurii în care aceștia își asumă propria alteritate, ca o conștientizare și conservare a propriei ființe culturale.

Legea Minorităților de Naționalitate din Ungaria, elaborată în 1993, acceptă ca minorități etnice acele comunități care viețuiesc pe pământul Ungariei de cel puțin o sută de ani. În baza acestui articol, din comunitatea minoritarilor români din Ungaria nu fac parte românii stabiliți aici, în ultimele decenii. Cercetătorii au respectat în studiile de teren conceptul oficial de minoritar etnic, în atenția lor intrând români născuți în Ungaria și trăitori în țara vecină de mai multe generații.

În situația în care se constată scăderea numărului românilor din Ungaria, de la un recensământ la altul, cercetările și culegerile etnologice de teren întreprinse în zonă, se impun ca o necesitate științifică, pe de o parte, pentru actualizarea și modernizarea informațiilor culturale despre grupurile etnice din afara granițelor țării, pe de altă parte, pentru conservarea, prin culegere și tezurizare, a faptelor de folclor încă vii.

Considerăm că rezultatele culegerilor de teren, expuse în prezentul volum, vor contribui la precizarea unor repere identitare culturale. Plecând de la aceste studii, sperăm să fie găsite cele mai eficiente strategii pentru a

1. Vezi Eugen Coșeriu, *Limba și politică*, " Identitatea limbii și literaturii române în perspectiva globalizării Vol. Îngrijit de Ofelia Ichim și Florin-Teodor Olariu, în Academia Română. Institutul de Filologie română Al. Philippide", Iași, Editura TRINITAS, 2002, p.17-40.

frâna asimilarea micului grup etnic românesc, optimizarea schimburilor culturale româno-ungare în vederea elaborării unor proiecte comune de cercetare și salvare a culturii tradiționale locale, care sunt parte din patrimoniul cultural european.

Cartea de față nu ar fi văzut lumina tiparului dacă autoarele nu ar fi fost sprijinite de: redacția "Foaia Românească" din Giula, cadrele didactice de la Liceul "Nicolae Bălcescu" din Giula, omologii noștri de la Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria, cadrele universitare de la Institutul Pedagogic "Juhasz Gyula" din Seghedin, redactorii emisiunilor radio în limba română din Seghedin, preoții parohi și toți interlocutorii din localitățile studiate în Ungaria, cercetătorii de la Institutul de Științe ale Educației, direcția și colegii de la Institutul de Etnografie și Folclor "C.Brâiloiu" din București și din țară, Fundația Națională pentru Români de Pretutindeni și mai ales Editura România Pur și Simplu.

Cercetarea s-a efectuat în cadrul schimburilor de specialiști dintre Academia Română și Academia Ungară.

AUTOARELE

1. DEMERSURI ETNOLOGICE

1.1. STUDIU SI DOCUMENTARE ETNOLOGICĂ

Colaborarea instituționalizată dintre folcloriștii români și colegii de la Budapesta a început în a doua jumătate a secolului al XX-lea, atunci când interesul specialiștilor europeni pentru cercetarea și sistematizarea narațiunii populare i-a reunit, în mai multe rânduri, în cadrul întâlnirilor internaționale și al schimburilor interacademice pe profesorul Mihai Pop, cercetătorii Sabina Cornelia Stroescu, Corneliu Bărbulescu. Ulterior, în 1979, au fost prospectate și alte aspecte ale culturii, cercetările folcloristice limitându-se atunci, la manifestările etnocoreologice². Recenta cercetare de teren și-a fixat ca obiectiv studiul tradițiilor locale din perspectiva folclorului muzical și literar (narațiunea) și al obiceiurilor.

Pentru studiu și documentare teoretică, au fost consultate instrumente de lucru (dicționare, antologii, colecții de documente ș.a.) și materiale de arhivă (notații, înregistrări audio și video, fotografiile efectuate în timpul primelor anchete de teren la românii din Ungaria).

Pentru documentarea teoretică, trebuie să subliniem avantajul de a putea consulta materiale scrise chiar de specialiști români, membrii ai comunității locale, ca și de colegi din Oradea și Arad, ceea ce a reprezentat un important ajutor științific.

Domeniul științelor etnologice impune coroborarea rezultatelor documentării arhivistice și de bibliotecă cu cercetarea efectuată pe teren. După o primă adunare de informații, pe baza *instrumentelor de lucru*, a urmat *documentarea de arhivă*.

Instrumentele de lucru pe care le-am putut consulta în faza preliminară a pregătirii teoretice a fost un volum bibliografic cuprinzând articole, studii, recenzii, cărți publicate până la finele anului 1997 de colaboratorii Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, antologii de folclor muzical și literar; publicațiile de specialitate în limba română, precum „Simpozion”, „Conviețuirea”, seria „Din tradițiile populare ale românilor din Ungaria”, „Izvorul. Revistă de etnografie și folclor”. Cărți cu tematică diversă au completat sursele informative (vezi subrubrica *Cercetarea etnologică locală - publicații de specialitate*).

Documentarea de arhivă a constat din consultarea documentelor și audierea materialelor din arhiva institutului nostru și, ulterior, a celor de la Arhivele Béla Bartók, din Budapesta, ca și a celor din fonoteca Redacției

² Coreograful Constantin Costea a revenit în Ungaria și după 1990.

de Limba și Literatura Română a Radiodifuziunii Maghiare. Datele obținute au înlesnit organizarea științifică a cercetării și a stabilirii contactului direct cu fenomenul folcloric românesc din Ungaria.

1.2.METODOLOGIA CERCETĂRII DE TEREN

În cadrul culegerilor folclorice de teren am folosit metoda indirectă (chestionarul și interviul) și cea directă, a observării fenomenului folcloric. Cele două metode sunt complementare, oferind o deosebită acuratețe în consemnarea tradițiilor (folclorice), a obiceiurilor etc., în detectarea informatorilor (intervievaților), ca deținători ai unui repertoriu local (cântăreți, povestitori ș.a.). În situațiile de interviu s-au făcut înregistrări pe bandă audio, iar în cazul conversațiilor au fost scrise relatările interlocutorilor. Chestionarele după care s-a ghidat cercetarea au urmărit modalitățile de raportare conștientă/inconștientă la identitarul cultural românesc, transmiterea și aderența la tradițiile locale.

În cazul unor specii în fază avansată de abandonare, precum povestitul, descoperirea și acceptarea cercetătorului în universul intim al informatorilor a fost dificilă. Din această cauză, folcloristul a apelat și la culegerile narative făcute de un insider, d-na Mihaela Bucin, lector la Catedra de Limba și Literatura Română din Seghedin (vezi Anexă).

Anchetele de teren au dat posibilitatea cercetătorilor ca prin documentele create și arhivate (benzi de magnetofon, casete audio, discuri, filme, manuscrise, fotografii) să îmbogățească fondurile arhivistice ale Institutului cu date recente asupra culturii tradiționale din zonă. Această arhivă va reprezenta un fond de documentare inestimabil pentru viitorii cercetători ce își vor apleca interesul în studiul dinamicilor culturii imateriale de la frontiera româno-ungară sau vor fi interesați de speciile folclorice care mai sunt practicate de românii din Ungaria și de prezervarea patrimoniului imaterial al acestora.

1.3.DOCUMENTARE LA NIVEL INSTITUȚIONAL

Prospecțiunea efectuată în anul 2000 a urmărit practicarea narativității în limba română, pentru ca în anii următori aria tematică să se lărgască. Au fost observate dinamicile socio-culturale ale comunității, fenomenul folcloric narativ și muzical actual, schimbările de funcție a speciilor folclorice muzical-literare, repertoriile folclorice active și pasive ale comunității.

Documentarea la nivel instituțional a constat într-o primă luare de contact cu colegi de la Institutul de Muzicologie din Budapesta al Academiei

Ungare. Au urmat consultările cu cadrele didactice de la Catedra de Română de la Institutul Pedagogic "Juhasz Gyula" din Szeged/Seghedin, cu specialiștii de la Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria (cu sediul la Giula), cu ziariștii de la Redacția Românească a Societății Radiodifuziunii Maghiare (sediul la Szeged/Seghedin) și a revistei Foaia Românească (Gyula/Giula), custozii ai Bibliotecii Municipale din Gyula/Giula, cu bibliotecara Liceului Românesc „Nicolae Bălcescu” (Gyula/Giula).

La Institutul de Muzicologie (Arhiva naționalităților, Arhivele Béla Bartók) din Budapesta, au fost consultate culegerile din arhivă realizate în localitățile unde mai trăiesc etnici români, surse de documentare sonoră asupra fenomenului muzical românesc din zonă. Documentarea a continuat la instituțiile românești, pentru obținerea de noi date utile în observarea demersurilor de recuperare a valorilor culturale specifice prin acțiunile școlii, bisericii, mass-mediei în limba română, a organizațiilor nonguvernamentale, a societății civile în general, factori cu rol de educație identitară.

Încluzând în preocupările lor și cercetarea etnologiei românești, catedra de limba și literatura română de la Institutul Pedagogic "Juhasz Gyula"³ a Universității din Szeged/Seghedin este implicată în programele de formare a cadrelor didactice din Ungaria, în domeniul Limbă, Cultură și Civilizație românească. Temele de cercetare includ imagologia sinelui colectiv, a lecturii autoidentitare și a optimizării identității culturale a românilor din Ungaria. Revista "Conviețuirea (Együttélés). Revista românilor din Seghedin", a furnizat informații foarte diverse: arta cuvântului, istorie, artă, tradiții, interculturalitate, evocarea unor personalități culturale românești, probleme de organizare și integrare europeană ale învățământului minoritar, interviuri, semnale editoriale ș.a.

Cercetarea etnologică locală

După cum am menționat, munca intelectualilor români care s-au ocupat de cercetarea propriei etnii a constituit o bază de documentare extrem de utilă în observarea și abordarea științifică a dinamicilor socio-culturale ale comunității românești din Ungaria. La acestea s-au adăgat studiile anterioare de teren făcute de specialiștii din zonă, uneori împreună cu etnografi și folcloriști din România⁴. Crecetările de specialitate și

⁴ Taberele etnografice la care au participat specialiștii de la Muzeul Etnografic din Arad (în județele Csongrád și Bichiș, muzeografil Elena Rodica Colta și Ioan Godea) sau din Oradea (Gh.Șișeștean). Între 1993-1996, s-a desfășurat un proiect derulat de Ministerele de Cultură din ambele țări, la care a participat Muzeul din Szolnok (coord.de proiect dr.Sanda Larionescu) și

informațiile mass-media în limba română au constituit puncte de plecare în vederea efectuării anchetelor de teren.

Recunoscuți ca minoritate încă din anii comunismului, românii din Ungaria au beneficiat de fonduri de la stat și de anumite drepturi culturale. Primele cercetări asupra românilor din Ungaria aparțin etnografilor și folcloriștilor maghiari de la sfârșitul secolului al XIX-lea. După 1920, au urmat două decenii de tăcere, pentru ca interesul pentru minorități să reapară sporadic, după 1940. După al doilea război mondial, se vor face culegeri importante. Foarte utile științific au fost cercetările întreprinse de etnografii și folcloriștii maghiari, cunoscători ai limbii române, precum foștii directori ai Muzeului Erkel din Giula (Lúko Gabor, ulterior Dankó Imre).

După 1960, când se accelerează procesul de asimilare al minorităților din Ungaria⁵, se întreprind cercetări cu caracter de urgență. Din 1970, cultura românească locală este slab reprezentată în muzeul județean, deși cea mai mare parte a etnicilor români locuiește în județul Bichiș (Békés); tot din acest an, cultura materială și imaterială a românilor din Ungaria intră în programul de cercetări al Muzeului Județean Békés. Din 1976 s-au organizat 24 de tabere de cercetare etnografică, în toate localitățile unde viețuiesc, pe lângă alte etnii și români. La inițiativa Uniunii Românilor din Ungaria și a Muzeului Județean Békés, cu acest prilej s-au desfășurat studii interdisciplinare în 18 localități, în care, pe lângă studierea fenomenelor de cultură materială, s-au înregistrat: muzica, textele folclorice, particularitățile lingvistice ale graiului local, s-au achiziționat manuscrise, cărți vechi istorice și religioase ș.a. În urma acestor cercetări de teren au putut fi realizate arhivele audio, colecțiile de piese tradiționale, de documente istorice românești aflate în prezent la cel mai important muzeu al românilor din Ungaria, cu sediul la Békéscsaba⁶.

Din 1968 datează primul volum cu epică populară românească din Ungaria (Domokos Sámuel, *Vasile Gurzău meséi*, Budapesta, 1968), volum bilingv româno-maghiar, cu poveștile micherecheanului Vasile Gurzău. Este perioada în care treptat se formează specialiști din rândul comunității. Se bucură de succes culegerile de folclor literar ale lui Al. Hoțopan (Hocopán Sándor, *Proverbe și zicători din Micherechi-Méhkeréki szőlások*

între 1997-2000, Muzeul din Debrețin, ambele cercetări în parteneriat cu Muzeul Țării Crișurilor din Oradea. (cercetări comparative în județele Bihor, România/Hajdu –Bihar, Ungaria; Valea Erului, România/Bedeu, Ungaria).

³ În 1960 se desființează școlile cu limba de predare maternă; din cele declarate de intervievați, în aceeași perioadă încep căsătoriile mixte care, după opinia subiecților, în cele mai multe cazuri, au dus la asimilarea românilor.

⁶ Emilia Martin, *Cercetări în cadrul taberelor etnografice (1976-1999). Cronică*, în "Izvorul. Revistă de etnografie și folclor", 1999, nr.20.

és közmondások, Gyula, 1974; *Floricele. Strigături din Micherechi*, redactor Al Hoțopan, Gyula, 1975). Același folclorist va publica *Poveștile* lui Mihai Purdi, Editura Didactică, Budapesta, 1977 și pe cele ale lui Teodor Șimonca, în volumele *Florian. Poveștile lui Toader Șimonca*, Békéscsaba, 1981 și *Împăratu Roș și Împărătu Alb*, Budapesta, 1982.

Proiectul *Din tradițiile populare ale naționalităților din Ungaria*, lansat de Asociația Maghiară de Etnografie, îi va stimula pe intelectualii români din Ungaria în cercetarea propriei culturi. Pentru a putea fi direct receptate de membrii etniei căreia îi erau consacrate, materialele acestei publicații urmau să apară în limba maternă a principalelor minorități din Ungaria (germani, slovaci, rusini și români). Publicată cu ajutorul Uniunii Democratice a Românilor din Ungaria, seria în limba română *Din tradițiile populare ale românilor din Ungaria* apare din 1975. Editată cu destule greutate, nu va reuși să-și mențină constant frecvența de anuar, așa cum fusese gândită. Treptat, de la studiile singulare ale lui Al. Hoțopan se va ajunge la materialele însoțite de liste de informatori, bibliografii și câte două rezumate, unul în limba maghiară și celălalt într-o limbă de circulație internațională. Primele numere în limba română au fost coordonate de Kovács Agnes și Al. Hoțopan⁷. Istoria acestei publicații cu profil etnologic sintetizează de fapt istoria formării folcloriștilor și etnografilor români din Ungaria.⁸

Comunitatea Cercetătorilor și Creatorilor Români din Ungaria, condusă în prezent de cercetătoarea Elena Csobai, s-a constituit în 1991. La inițiativa acestui for științific, în 1993 s-a înființat Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria, cu sediul la Giula, director dr. Maria Berényi, unic cercetător angajat al institutului. Activitatea acestuia se desfășoară pe trei secții: lingvistică, istorie și teorie literară, etnografie și folclor. Institutul a publicat, cu sprijinul Fundației Publice pentru Minoritățile Naționale și Etnice din Ungaria, periodicele *Simpozion* și *Izvorul. Revistă de etnografie și folclor*. De-a lungul a zece ani de la înființare, aniversați în 2003, s-au tipărit 48 de volume, s-au organizat 13 simpozioane, 163 de comunicări științifice susținute de cei 42 de colaboratori. În același interval de timp s-au stabilit relații cu unsprezece centre științifice nu numai din România, ci și din Austria, Anglia, Franța, Germania, Grecia fructificate prin programe comune de cercetări și schimb de publicații⁹. Comunicările sesiunilor științifice au fost tipărite în revistele *Simpozion*¹⁰, *Izvorul. Revistă de etnografie și folclor*, unde apar atât studii semnate de specialiști din

⁷ Primul redactor-șef al tuturor seriilor minoritare a fost etnograful maghiar Balassa Istvan.

⁸ După o absență de doi ani, publicația a reapărut în 1992.

⁹ "Foaia Românească", anul LIII (2003), nr.49 (5 dec), p.3, 11.

¹⁰ *Simpozion* este editată din 1982

Ungaria, cât și din România (Oradea, Arad și Timișoara ș.a.). Alte periodice ale institutului, apărute la Editura „Noi”, sunt *Annales* și *Lumina. Revistă socială, culturală și științifică a românilor din Ungaria*. Totodată, în spiritul reînvierii tradițiilor culturale, a reînceput publicarea revistei *Lumina*, fondată de preotul David Voniga în 1894, noua serie debutând din 1990. Sub aceeași coordonare s-au publicat monografiile, istorii, volume bilingve ale căror titluri le regăsim în bibliografia publicată în 1998¹¹. Un izvor de informații foarte util pentru lucrarea de față, a fost *Convieșuirea (Együttélés). Revista românilor din Seghedin*, contribuție științifică a cadrelor didactice de la Catedra de Limba și Literatura Română, de la Institutul Pedagogic „Juhász Gyula”.

Timp de câteva decenii, cercetările specialiștilor români din Ungaria s-au axat pe studii menite să evidențieze acele bunuri ale culturii tradiționale locale ce nu dispăruseră încă; în ultimii ani, atenția acestora a început să se îndrepte și spre fenomenele contemporane ale culturii orale, aflate pe cale de disoluție, uneori de transformare, de resemantizare.

Periodicele de profil, alături de informațiile din mass-media, au înlesnit organizarea științifică a cercetării de teren (vezi și subrubrica Mass-media).

¹¹ * * * *Bibliografie*. Editor responsabil Maria Berényi, Giula, Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria, 1998, p. 185 (-187)

2. COMUNITATEA ROMÂNILOR DIN UNGARIA

REPERE ISTORICO-GEOGRAFICE¹²

Pentru a cunoaște și a înțelege coordonatele și principalele componente culturale ale unei comunități, trebuie să-i descoperim genealogia, acele fapte istorice concrete, semnificative sub raport lingvistic, confesional, demografic, social, economic-ocupational, sub aspectul obiceiurilor, al artei culte și populare, al gândirii, al instituțiilor locale.

Într-o zonă de interferență culturală este dificil să stabilim preeminențe ale drepturilor istorice ale unui grup etnico-cultural și confesional, reperele istorico-geografice contribuind la clarificarea unor aspecte ale interculturalității regionale.

Județele locuite de minoritatea românească se găsesc în sud-estul Ungariei, la frontiera cu România: județul Csongrád (capitala la Seghedin/Szeged) județul Bichiș (Békés, capitala la Bichișciaba/Békéscsaba) județul Bihor (Hajdú-Bihar, capitala la Debrețin/Debrecen); județul Pest, zona din jurul capitalei, nu face parte din spațiile tradiționale locuite de minoritatea românească din Ungaria.

Românii din Ungaria sunt stabiliți în bazinul Crișurilor/Körös, regiune mai mică, cu șes și mlaștini, din sudul Câmpiei Panonice, ce păstrează caracteristicile Marii Câmpii (Alföld), stepa ungară (pusta). Așezările sunt relativ rare. De-a lungul secolelor, această zonă va fi martorul evenimentelor trăite de întemeietorii de vetre sau de trecătorii vremelnici prin Câmpia de Vest, în continuarea căreia se întinde Câmpia Ungară. Bazinul Crișurilor, spațiul geografic comun pentru o populație ce de-a lungul timpului a trăit în aceleași unități administrative sau în unități administrative diferite, își va pune amprenta pe matricea culturală a locuitorilor. Unitatea geografică va determina implicit și o istorie comună a viețuitorilor zonei.

Una dintre cele mai vestice ramuri a românității¹³, românii care trăiesc astăzi în sud-estul Ungariei (bazinul Crișurilor), în localități urbane și rurale¹⁴, sunt atestați documentar în acest areal din secolul al XIII-lea¹⁵. Mai exact, este vorba de atestarea istorică a localităților în care au trăit și mai

¹² Semnalăm apariția unor lucrări recente, pe aceeași temă: *O istorie a românilor din Ungaria*, redactată de istoricii timișoreni Radu Păiușan și Ionel Cionchin, publicată în 2003, la Editura Eurostampa, din Timișoara, cu sprijinul Fundației „Emanuil Gojdu” din Sibiu; *Românii din Ungaria în 2004*, semnată de scriitorul și ziaristul Ioan Matei, apărută la Editura Institutului Cultural Român, București.

¹³ Vezi www.romanul.hu. Informații generale.

¹⁴ Acestora li se adaugă și comunitatea din capitala țării, Budapesta.

¹⁵ *Români în Ungaria*, [Giula], Uniunea Culturală a Românilor din Ungaria, [2000], p.1.

trăiesc comunități românești: Aletea – Elek; Apatcu – Köröszegapáti; Bătaia – Battonya; Bichiș – Békés; Bichișciaba – Békéscsaba; Bedeu – Bedő; Budapesta – Budapest; Cenadul Unguresc – Magyarcsanak; Chitighaz – Kétegyháza; Ciorvaș – Csorvás; Crîstor – Sarkadkeresztúr; Darvaș – Darvas; Giula – Gyula (Cartierul Mare Romănesc – Miklósváros; Cartierul Mic Romănesc – Krisztinaváros); Jaca – Zsáka; Letea Mare – Létavértes; Micherechi – Méhkerék; Otlaca Pustă – Pusztottlaka; Peterd – Mezőpeterd; Pocei – Pocsaj; Săcal – Körösszakál; Veherd – Vekerde.

Toponimicele, atât românești cât și maghiare ale așezărilor, sunt o mărturie a istoriei proprii a comunităților, care și-au denumit satul, fiecare în limba lor.

Mențiuni privitoare la prezența etnicilor români

Atestarea localităților, în care au trăit și mai trăiesc comunități românești în Bazinul Crișurilor din Ungaria de astăzi, datează încă din secolele XIII-XIV¹⁶, prezența populației românești fiind menționată abia din secolele al XVI-lea și al XVII-lea.

Precizăm că ne-am confruntat cu probleme sensibile, a căror elucidare nu stă în competența noastră, dar ne permitem să le semnalăm. Încercăm să găsim câteva explicații în legătură cu menționarea târzie a românilor din Ungaria.

Tradiția cronicarilor medievali despre structura etnică a Pannoniei și Transilvaniei, în perioada premaghiară, cunoaște două tipuri de izvoare. *Izvoarele orale* îi menționează pe români încă din timpul lui Attila (sec.V d.Hr.). În secolul al V-lea d.Hr. nu se poate vorbi încă despre poporul român, ci despre o populație romanizată, latinofonii din Dacia, Moesia și chiar Pannonia. Putem constata că în tradiția orală, prin extrapolare, românii apar contemporani și cu hunii.

Izvoarele scrise. Cronică *Gesta Hungarorum* a lui Anonymus, notarul anonim al regelui Bela al II-lea (1131-1141) sau Bela al III-lea (1172-1196), menționează prezența românilor la pătrunderea ungarilor în Pannonia (896), afirmând că aceasta era locuită de *Sclavi, Bulgarii et Blachii*, cu alte cuvinte de sclavini¹⁷ (unul din triburile slave), bulgari și români¹⁸. Istoriografia

¹⁶ Între secolele IV-XIV, românii și înaintașii lor latinofoni din spațiul carpato-danubiano-pontic sunt adesea omiși de pe harta Europei pentru că nu se fac referiri la formațiunile politice prestatale românești. Vezi de ex. Serge Berstein și Pierre Milza, *Istoria Europei*. Vol.2. De la Imperiul Roman la Europa (secolele V-XIV). Trad. de Sorin Dănilă. Ediție îngrijită, note și comentarii de Al. Florin Platon, Iași, Institutul European, 1997.

¹⁷ Triburile slave din zonă erau *veniți, anși și sclavini*.

medievală maghiară oficială refuză să menționeze existența românilor în spațiul transilvan și crișean, mergând până la contestarea izvoarelor istorice (vezi Anonymus)¹⁹, deși "opiniile lui Anonymus, în mare măsură, sunt confirmate de alte surse, care-l preced și care-l urmează"²⁰.

Cronicile latine referitoare la Ungaria sunt confirmate, în linii mari, de cronica rusească a lui Nestor, *Povestea anilor trecuți* (Kiev, începutul secolului al XII-lea), mai veche cu 50-100 de ani decât gestele lui Anonymus, unde aflăm că ungurii, la sfârșitul secolului al IX-lea, au ajuns în Pannonia, unde s-au ciocnit cu românii (*volohii*) și cu slavii, pe care i-au înfrânt, alungându-i apoi pe români și supunându-i pe slavi. Dar unii istorici nu recunosc identitatea dintre români și *volohi*, așa cum erau numiți de slavii estici. "Dacă nu au alcătuit regate și imperii, dacă nu au fost romano-catolici sau protestanți, dacă nu au prădat și atacat Occidentul, dacă au fost adesea supuși dominației altora, nu înseamnă că românii nu au existat"²¹.

În legătură cu modalitatea de abordare a izvoarelor istorice, considerăm că orice specialist poate emite critici față de sursele informative, mai ales când acestea sunt prezentate univoc și interpretate unilateral. Istoricul își poate permite o selecție și o interpretare proprie a documentelor. Dar acest fapt discutabil este un motiv ce ne convinge de necesitatea unui consens din partea istoricilor Europei pentru elaborarea unei istorii comune, obiective, pe baza comparării tuturor documentelor existente. Fixarea reperelor istorice certe, sigure, confirmate de comun acord de specialiști, rezează unica posibilitate a conturării corecte a unei istorii europene științifice, eliberată de interpretări emoționale și nostalgice. Folosirea documentelor în reconstituirea trecutului medieval european presupune multă precauție, spirit de discernământ, în vederea descifrării structurilor instituționale, etno-confesionale și demografice.

Înaintarea spre est a triburilor fino-ugrice ale maghiarilor se produce pe etape: o primă fază are loc la începutul secolului al X-lea, când ungurii încep cucerirea spațiului cuprins între Tisa, Crișuri și Someș, unde își impun stăpânirea asupra populației romanizate și asupra slavilor²² organizați în

¹⁸ Anonymus, *Gesta Hungarorum*, cap.IX, cf. Ioan -Aurel Pop, *Românii și maghiarii în secolele IX - XIV*. Geneza statului medieval în Transilvania, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane. Fundația Culturală Română, 1996, p.77.

¹⁹ Vezi argumentele științifice ale lui Gh.I.Brătianu, în *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*. Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Valeriu Răpeanu, Chișinău, 1991, p.155-184.

²⁰ Ioan -Aurel Pop, *op. cit.*, p.7.

²¹ Ioan -Aurel Pop, *op. cit.*, p. 8.

²² Anonymus, *op.cit.*,cap.I, IX, XI, XXXV,XXXVI, XXXVII (Cronica lui Anonymus, notarul regelui Bela al II-lea, al Ungariei, singurul izvor medieval care consemna, până nu demult, prezența românilor în Transilvania, în epoca cuceririlor maghiare), cf. Ioan-Aurel Pop, *op.cit.*,

state incipiente: ducatele lui Zubur (la nord de Câmpia Pannonică), ducatul lui Salanus, între Dunăre și Tisa. Cronica lui *Anonymus* amintește de alte trei "ducate" (conform denumirii date de cronicar), la răsărit de Tisa, atacate de unguri după 900: ducatul lui Menumorut, în zona *Crișanei*, ducatul lui Gelu Românul, la est de Porțile Meseșului, până la Mureșul mijlociu și cel al lui Glad (Banatul de mai târziu); ultimele două nu sunt considerate de *Anonymus* ca părți constitutive ale "regatului" lui Attila²³. Aceste state incipiente încorporau și Bazinul Crișurilor, ceea ce ne conduce la concluzia că românii din Ungaria sunt, în mare, urmașii populației românești din voievodatul lui Menumorut.

În urma luptelor cu Menumorut, Gelu Românul și Glad, aceste formațiuni existente în Crișana, Transilvania de nord – vest și Banat, cel puțin din secolul al IX-lea, își păstrează autonomia, dar sub suzeranitatea cărmuitorilor maghiari.

Extinderea spre est și sud-est a regatului ungar, până la Carpați va mai dura un veac și ceva. Secole de-a rândul, în perioada stăpânirii maghiare și apoi austriece, istoria Bazinului Crișurilor va fi aceeași cu a Transilvaniei propriu-zise, cu întreruperi legate de perioada ocupației turcești, când Crișana va avea același destin cu centrul și estul Ungariei, de teritoriu încorporat Imperiului Otoman.

Invasia tătaro-mongolă (1241-1242), răscoalele țărănești din secolele al XV-lea și al XVI-lea, ocupația turcească, în urma înfrângerii armatei maghiare la Mohács (1526), au constituit prologul dezmembrării regatului ungar. Soliman cel Mare ocupă Buda (1541) și transformă partea centrală și sudică a Ungariei în pašalâc turcesc, partea nordică rămâne în stăpânirea habsburgilor, iar Transilvania, Banatul și Partium (regiunile nord-vestice ale Transilvaniei) se organizează într-un principat autonom sub suzeranitatea Porții. Așa se explică de ce Transilvania va beneficia de un statut politic mai favorabil decât al Ungariei, din care două treimi erau încorporate Imperiului Otoman.

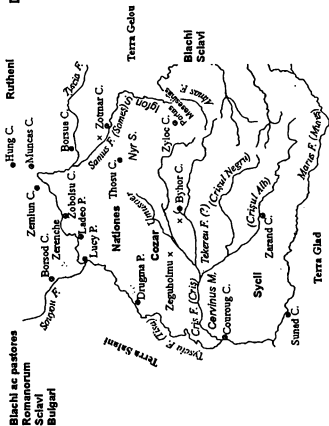
În medievalitate, Crișana a fost un timp o entitate separată de Transilvania propriu-zisă; turcii au stăpânit o mare parte a Crișanei între 1660-1692 (eyaletul de Oradea), în timp ce Transilvania și-a păstrat independența, sub suzeranitate turcească, plătind tribut Porții.

subcap. *State incipiente menționate de Anonymus în cronica sa*, p.86-91. Vezi și Gh.Brătianu, *op.cit.*

²³ Ioan Aurel Pop, *op. cit.*, p. 88, cf. Ștefan Brezeanu, «*Romani și «Blacht» la Anonymus. Istorie și ideologie politică*», în «*Revista de istorie*», 34 (1981), nr. 7

Ducatul lui Mennumorut

După Cronica lui Anonymus

Legenda

- C = castrum (cetate)
- F = flumen (râu)
- M = mons (munte, deal)
- P = portus (port, vad)
- S = silva (pădure)
- x = lupă

Sycell = populație, popor, etnie

Harta formațiunilor prestatale în Ioan Aurel Pop, *Români și maghiarii în sec. IX-XIV.*

Din 1688, după alungarea turcilor, cele două provincii au din nou o istorie comună, sub stăpânire habsburgică.

Pe tiparul țărilor române, locuitorii din Bazinul Crișurilor se considerau, și se consideră și în prezent, ca aparținând Țării Crișurilor, spațiu administrativ, istoric, economic și geografic vechi românesc, precum Țara Loviștei, Țara Bârsei, Țara Făgărașului.

Omiterea menționării românilor în zonă până în secolul al XVII-lea

Factorul politic. Structura socială în Crișana și Transilvania medievală

La venirea ungarilor, *categoriile sociale românești* deja definite erau nobilimea și țărănimea. Atestarea "ducatelor"²⁴ ne obligă să acceptăm existența unei nobilimi locale, a unei clase de proprietari și de conducători politici, pomeniți în cronică de Anonymus, *Gesta Hungarorum*²⁵.

"În Ardeal și în părțile românești din Ungaria, nobilii români sunt pomeniți în documentele din veacul al XIII-lea, deci înainte de întemeierea principatelor Munteniei și Moldovei. Acești *nobiles Olachi* iau parte la dietele generale ale nobilimii ardelenice, alături de secui, sași și nobili unguri până în 1291, cu drepturi egale și privilegii nobiliare, scutiri, drepturi militare și, ca toți nobilii, sunt proprietari de pământ. Prezența nobililor români este atestată în Banat, în Maramureș, în *numeroase comitate din Ardeal* [s.n.], până în veacul al XVI-lea, când nobilimea română se maghiarizează sau își pierde moșiile"²⁶.

Concepția lui Jacques Le Goff, expusă în lucrarea sa *Pour un autre Moyen Age*, (1978, tr. rom. 1986) despre societatea occidentală tripartită, alcătuită din trei stări distincte: clerul, nobilii și țărănii, este considerată de sociologi ca cea mai apropiată de realitatea istorică a epocii, în occidentul medieval²⁷. Aceasta va fi și structura societății regatului ungar.

Mica nobilime locală românească va rezista până în secolul al XVI-lea; treptat, prin pierderea moșiilor, va decădea economic și politic, ceea ce va duce la schimbarea din statutul nobiliar în acela de iobag²⁸. "Nobilii români din Ungaria veche ridicau biserici ortodoxe pe moșiile lor, cu inscripții în

²⁴ Titulatură folosită de cronicarul medieval, sub influența denumirilor unităților administrative germane.

²⁵ P.P. Panaitescu, *Interpretări românești*, București, Editura Enciclopedică, 1994, p. 36

²⁶ I. Mihályi, *Diplome maramureșene*, E. Lukinich, *Documenta Valachorum in Ungariam illustrantia*, Budapesta, 1941, apud P. P. Panaitescu, *Interpretări românești*, București, Editura Enciclopedică, 1994, p. 36.

²⁷ *** *Dicționar de sociologie*. Coordonatori Cătălin Zamfir și Lazăr Vlăsceanu, București, Editura Babel, 1993, p. 253.

²⁸ P.P. Panaitescu, *Interpretări românești*, București, Editura Enciclopedică, 1994, p. 36.

limba slavonă și picturi cu portretele lor în haine asemănătoare cu cele ale boierilor din Muntenia. În inscripții ei se numesc *jupani* sau chiar *boieri*²⁹. Nici unul din acești boieri nu aparține din ținuturile Coroanei ungurești *nu avea privilegiu scris*, spre deosebire de unguri și sași, ce stăpânesc moșiile cu acte regale.

Lipsa documentelor, a *înscrisurilor de proprietate*, se explică atât prin tradiția juridică specifică ("jus valahicus", obiceiul pământului), cât și prin limitarea geografică: actele de danie sau de confirmare a unor proprietăți, până la sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea, vor avea ca obiect regiunile de șes, văile râurilor, zona colinară; actele de proprietate, până în secolul al XV-lea se rezumă doar la zonele mai ușor accesibile ale teritoriilor ocupate de coroana maghiară³⁰. "Nobilii români nu erau nici privilegiați (cu acte), nici catolici; e clar că sunt resturile unei ordini sociale anterioare instituțiilor Coroanei Sfântului Ștefan"³¹.

Țărănimia nu era o clasă omogenă: existau *iobagii* (șerbii), țărani aserviți care posedau o gospodărie proprie și ceva animale. Aceștia erau în dependență personală față de stăpânul feudal, cărui îi prestau *redevențe* în muncă, în natură și în bani. O altă parte a țărănimii aservite, *jelerii*, nu aveau pământ sau aveau foarte puțin. Munceau pe moșiile nobililor, ca și iobagii, dar spre deosebire de aceștia, erau liberi din punct de vedere juridic.

Din starea țărănească făcea parte marea majoritate a etnicilor români. Nemulțumirile țărănimii, atât cea liberă, cât și cea aservită, se exteriorizează prin fuga de pe o moșie pe alta sau chiar dintr-o țară în alta, prin atacuri îndreptate împotriva curților nobiliare, împotriva stăpânirii ecleziastice.

Răscoalele țărănești, dintre cele mai puternice au fost cea de la Bobâlna (1437) și cea condusă de micul nobil secui Gh.Doja (1514)³², la aceasta participând maghiari, români, secui, sași, sârbi, slovaci. Acestea au fost evenimente ce au dus, după zdrobirea răsculațiilor, la decimarea țărănimii, indiferent de etnie. Calamitățile nu s-au rezumat la năvălirile tătaromongole (1241), turcești sau la epidemii. Războaiele sociale au fost o cauză principală a exterminărilor și a băjenitului sătenilor, stare socială fără drept de decizie politică.

"După cum se știe, lumea medievală nu se caracteriza prin noțiunile de drepturi, democrație sau egalitate, ci prin cele de privilegii, ierarhie și

²⁹ *ibidem*

³⁰ Vezi Ioan – Aurel Pop, *op.cit.*, p. 165.

³¹ P..P.Panaitescu, *op.cit.*, p.36.

³² Pentru stăvilirea incursiunilor turcești, papa Leon al X-lea va da o bulă de organizare a unei "cruciade" antiotomane (16 aprilie 1514), tabăra organizându-se în apropiere de Buda. Cruciada se va transforma într-o mare revoltă a celor săraci, țărani și orașeni.

supunere. Documentul în acele vremuri era instrumentul prin care vorbeau categoriile privilegiate între ele: proprietari individuali, instituții laice și bisericești, grupuri alogene, aduse și așezate în condiții avantajoase în țară. Masa țărănească, adică majoritatea covârșitoare a populației, nu vorbea prin documente (decât accidental), pentru simplul motiv că era obiect și nu subiect istoric; cu alte cuvinte nu era factor politic”.³³

În perioada capitalistă românii rămân în mare parte țărani, adesea slugi pe moșiile celor avuți, pe baza unor contracte încheiate anual cu proprietarii (vezi *Factorul economic – urbanizarea*).

Factorul confesional și școala

Spațiul central – est european, până în Moravia, este secole de-a rândul loc de confruntare a intereselor bizantine, de cultură grecească (misiunea ortodoxă a lui Chiril și Metodiu, la 863), germane și papale (reacția catolică, de cultură latină).

Prin Schisma din 1054, după cincizeci de ani de când Ștefan I luase botezul prin Papa de la Roma (1000) și primise în țara lui liturghia în limba latină, botezându-și nobilii și apoi poporul în rit catolic, biserica de răsărit (ortodoxă) s-a despărțit de biserica romană (catolică). Regalitatea ungară se va alătura religiei catolice, regele ungar primind de la Papă titlul de “rege apostolic”, adică propagator al legii catolice³⁴.

Ruptura dintre creștinătatea occidentală, supusă Papei și cea orientală, adunată în jurul Patriarhului de Constantinopol, dar și a patriarhilor ecumenici de Antiohia, Alexandria și Ierusalim, va avea importante repercusiuni asupra locuitorilor din zona “tampon” dintre Orient și Occident. Întregul spațiu carpato-danubiano-pontic, de la nord de Dunăre, incluzând bazinul Crișurilor, va avea un destin aparte, prin poziționarea geo-politică între granițele Imperiului Bizantin și ale Ungariei învecinată cu Imperiului romano-german. Divergențele Occident-Orient, catolicism-ortodoxism și ulterior catolicism-calvinism, catolicism-luteranism exercitate asupra acestui spațiu, vor contura și influența caracteristicile socio-politice și culturale ale zonei.

Religia ortodoxă va fi considerată de regalitatea maghiară și dieta transilvăneană ca religie “schismatică”. Preoțimea ortodoxă rurală sărăcită economic se confunda cu masa enoriașilor țărani iobagi.

Statutul politico-juridic al Transilvaniei sub habsburgi³⁵, până la revoluția din 1848, a fost statornicit prin *Diploma leopoldină* (4 dec. 1691), prin care

³³ Ioan-Aurel Pop, *op.cit.*, p.164 -165.

³⁴ P.P. Panaitescu, *Istoria românilor*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1990, p. 55.

³⁵ Din 1687, Transilvania a fost ocupată de habsburgi.

se garantau drepturile celor patru religii "recepte" (catolică, reformată, luterană și unitariană), apoi se mențineau legile *Aprobate și Compilate*, privilegiile maghiarilor, sașilor și secuilor. Dieta și celelate instituții administrative și juridice; funcțiile mari și mici erau ocupate numai de indigeni maghiari, sași și secui, doar comanadantul armatei era german. Românii din Crișana vor fi supuși acelorași discriminări.

Așa se explică de ce propaganda catolică va reuși să obțină în 1700, de la o parte a preoțimii ortodoxe din regatul ungar și din principatul transilvănean, consfințirea unirii cu Roma. Grație promisiunilor făcute, de îmbunătățire a poziției sociale și a vieții economice a preoților ortodocși, prin actul de unire din 1700, se declară că biserica românilor din Ardeal se unește cu cea catolică, însă nu se contopește cu dânsa. La biserica greco-catolică trecuseră deja alți enoriași ortodocși, de pildă, rutenii³⁶.

Apariția bisericii unite cu Roma (greco-catolice) îi va îndepărta pe adepții acesteia (sub influența catolicismului) de tradițiile populare, spre deosebire de confesiunea ortodoxă, mai apropiată de cultura tradițională. Urmarea benefică a unirii, va consta în formarea unei elite intelectuală, prin școlarizarea unor prelați români la Viena și Roma.

După 1691 (Diploma lui Leopold I), biserica românească unită din Imperiul Habsburgic s-a bucurat de o deplină autoritate națională, fiind factorul precumpănitor în lupta pentru drepturile românilor din imperiu. Diploma dată de împăratul Leopold I în 4 decembrie 1691, prin care este acceptată Biserica Unită cu Roma, marchează momentul de câștigare a autorității acesteia până în preajma anului 1848 când, prin numirea lui Andrei Șaguna în fruntea bisericii ortodoxe, majoritatea românilor ortodocși din Imperiul Habsburgic vor avea, în personalitatea viitorului Mitropolit, îndrumătorul atât de necesar în evenimentele tulburi și nesigure ce au avut loc în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În 1846, când a ajuns la Sibiu în calitate de Vicar, Andrei Șaguna a descoperit o preoțime rurală ortodoxă slab pregătită și extrem de săracă. "Parohienii erau, în general, prea săraci pentru a-și susține cum se cuvine preotul..."³⁷. Totuși, preotul rural era o autoritate în cadrul comunității sătęști, în ciuda nevoilor în care se zbătea împreună cu conaționali săi. Biserica Ortodoxă, nerecunoscută prin constituție, nu primea subvenții din partea statului. Emanciparea culturală necesita fonduri de care biserica românească ortodoxă din Imperiul

³⁶ Ov.Ghitta, *Considerații privind Unirea rutenilor și românilor cu Biserica Romei (sfârșitul sec.al XVII-lea)*, în « Convergențe europene. Istorie și societate în epoca modernă. Îngrijit de Nicolae Bocșan, Nicolae Edroiu, Vasile Vessa, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1993.

³⁷ Keith Hitchins, *Ortodoxie și naționalitate. Andrei Șaguna și românii din Transilvania 1846-1873*. Prefață de prof.dr. Pompiliu Todor. Traducere de pr.prof.dr. Aurel Jivi, București, Editura Univers enciclopedic, 1995, p.41-43.

Habsburgic nu dispunea, iar cea unită le obținea sporadic. Cu toate greutatea bănești, biserica și învățământul confesional românesc vor fi factorii hotărâtori în prezervarea identității românești, cu precădere după 1848. În localitățile unde nu a existat preot și învățător român de țară, etnicii români au fost treptat asimilați.

Din 1912, când greco-catolicii din Crișana și nord-vestul Transilvaniei nu mai sunt în subordinea Bisericii Române Unite a Blajului, ci în cea a nou formatei Episcopii Greco-Catolice Maghiare din Hajdudorog, liturghia începe să se officieze în limba maghiară, ceea ce va contribui la accentuarea procesului de asimilare al românilor uniți³⁸.

Factorul economic – urbanizarea

Migrația din antichitatea târzie și începutul Evului Mediu a distrus civilizația urbană romană. "În veacurile XIII și XIV începe să crească numărul posesiunilor de origine donativă din Transilvania, acordate de regii Ungariei nobililor lor credincioși din familii originare din Ungaria propriu-zisă. Aceste posesiuni sunt situate cu precădere în zonele joase din Câmpia Transilvaniei și pe văile râurilor, adică pe principalele direcții de penetrare a maghiarilor dinspre vest, și nu în regiunile montane, submontane sau în depresiunile de margine, unde cucerirea reală, la teritoriu, s-a făcut mai anevoios și mai târziu"³⁹.

Zonele colinare și de câmpie vor fi mai rapid anexate și organizate, în secolele al XII-lea și al XIII-lea, după modelul politic și economico-social al Apusului, respectiv modelul regatului de tip germanic, cu comitate, ducate și mărci, cu reședințe cetăți. În afară de cetăți, locuri de apărare și refugiu au fost mănăstirile și bisericile cu ziduri întărite și turnuri de apărare.

În Evul Mediu, se va trece la o nouă urbanizare prin întemeierea de cetăți de apărare. Orașul medieval este un centru politic și/sau administrativ, economic, militar, religios, cultural. Odată cu această nouă organizare a comitatelor, "au venit dregătorii adiacenți, slujbașii regelui, armata, castelanii, demnitarii cetăților, biserica catolică și instituțiile sale etc."⁴⁰. Este perioada în care grupuri mai mari sau mai mici de populație, împreună cu reprezentanți ai elitei politice, religioase, militare, administrative a

³⁸ Gheorghe Șișeștean, *Românii din Ungaria. Studii de caz pe câteva sate*, p.2 (mss.)

³⁹ Ioan - Aurel Pop, *op. cit.*, p.151.

⁴⁰ Ioan - Aurel Pop, *Românii și maghiarii în secolele IX-XIV*. Geneza statului medieval în Transilvania, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane. Fundația Culturală Română, 1996, p.150-151.

regatului sunt orientate și deplasate, de către autoritatea regală, spre Transilvania. Este încurajată colonizarea unor grupuri etnice din afara regatului, deopotrivă dinspre est și vest, creștini sau păgâni. Nici o parte a regatului nu a fost ferită de asemenea colonizări⁴¹.

În Transilvania, în părțile vestice ale Crișanei, va fi adus primul grup etnic, cel al secuilor, ulterior (începutul secolului al XIII-lea), stabilit pe locurile unde îi aflăm și astăzi⁴². În secolul al XII-lea are loc colonizarea sașilor, germani veniți din Saxonia; alți germani sosesc din Westfalia, Hessa, Thuringia, Bavaria și Suebia. Urmărind succint mișcările de populație în Câmpia Pannonică și în Transilvania până în secolul al XIV-lea, ne putem face o imagine și asupra structurii sociale și etnice a Bazinului Crișurilor, aflat în sudul Câmpiei Pannonice. Fiecare localitate își va avea propria evoluție, mai cu seamă în urma marilor năvăliri, ca cea mongolotătară din 1241-1242, a revoltelor țărănești, a ocupației turcești timp de peste 150 de ani (1526-1683), când Principatul Transilvaniei era încorporat Regatului Ungariei, războaielor și epidemiilor, cum a fost ciuma din 1709, evenimente ce vor determina schimbări demografice imponente.

Menționarea românilor în zonă începând abia din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea, ar avea o explicație în cantonarea exclusivă a unor istorici asupra datelor furnizate de istoria urbană, excluzând istoria rurală, istoria populației sătești. O istorie generală a unei comunități însumează, deopotrivă, istoria orașelor și a satelor, dar fără a face o deosebire între cele două tipuri de așezări, complet distincte, nu putem înțelege dinamica socială a comunității studiate. Specificul orașului adună diferite nații și diverse categorii socio-profesionale.

Orașul medieval, oraș de tip cetate, respecta reguli socio-profesionale demografice stricte, nu și politice, confesionale. Este greu de crezut că țărani români ar fi avut acces, și drept de locuire permanentă la orașe. Locuitorii orașelor și târgurilor medievale erau meseriași, negustori și oameni de casă ai acestora (servitorii). Negustorii și meseriașii erau organizați în bresle, având anumite obligații fiscale și militare. Servitorimea putea proveni din mediul rural, dar ca elemente singulare, fără să formeze o comunitate profesională precum breslele sau companiile comerciale. Servitorii depindeau adesea nu numai economic, ci și juridic de familia în casa căreia slujeau.

În cazul românilor din Câmpia Crișurilor, în general, din zonele colinare și de câmpie ale Transilvaniei, nu putem vorbi numai din perspectiva

⁴¹ J.Szűcs, *The Peoples of Medieval Hungary*, în *Ethnicity and Society in Hungary*, ed. F.Glatz, Budapest, 1990, cf. Ioan Aurel Pop, *op. cit.*, p.152.

⁴² Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, I-IV, Cluj-Napoca, 1971-1989, p.105-115, cf. Ioan Aurel Pop, *op. cit.*, p.152-153.

urbanului, a cetății. Pentru multe secole istoria acestor zone trebuie abordată din perspectiva ruralului, unde locuiau românii, țărani agricultori și crescători de vite, secole de-a rândul iobagi pe marile moșii.

Iobagii nu erau doar români, ci și unguri, secui, dar celelate etnii aveau posibilitatea înnoirii privilegiilor. Iobagii erau în afara stărilor. Meșteșugarii, ca oameni liberi, făceau parte din starea a II-a sau a III-a. Condiția iobagului se integra ruralului, așezările iobăgești existând exclusiv în mediul sătesc. Breslele meșteșugărești din orașe erau exclusive. Parcurgerea etapelor, pentru a ajunge meșter, era extrem de dificilă. Pătrunderea țăranilor în rândul meșteșugarilor era aproape imposibilă. Pentru asigurarea necesarului de meseriași pricepuți erau colonizați germani, italieni, slovaci specialiști în minerit, în bătut monede, ceramiști, constructori, sticlari etc. În mediul rural, sătenii români aveau proprii lor meșteri și negustori de țară: potcovar, rotar, crășmar etc. Oamenii nu părăseau locul de baștină, pentru că *producția casnică* îndeștula nevoile zilnice ale tuturor locuitorilor.

În secolul al XVIII-lea, prin trecerea orașelor de la forma de viață feudală la cea capitalistă, la sate încep să pătrundă bunurile materiale manufacturate, începe modernizarea căilor de comunicație, a școlarizării, contactul cu armata, cu cartea. Modernizarea socială este marcantă pentru mediul urban, dar satele au rămas în continuare izolate, dacă nu erau în apropierea orașelor, târgurilor, a căilor de acces interurbane.

La începutul secolului al XVIII-lea, proprietarii de pământ din Marea Câmpie Pannonică vor aduce, în valuri succesive, coloniști germani, români, slovaci, dar nu numai pentru muncile agricole. În multe situații, atestarea oficială a românilor în aceste locuri este legată de înregistrarea lor în documentele bisericii catolice, ca muncitori la diverse familii înstărite, ca de pildă cele germane din Aletea (Elek)⁴³.

Breslele își păstrează caracterul închis până la începutul secolului al XVIII-lea, când lipsa de specialiști îi determină pe proprietari să accepte formarea mâinii de lucru. De pildă, în 1736, conducerea hutei din Satu-Mare este preluată de muncitorul Stancz Florea, datorită cerinței de sticlă pictată, din partea orașelor transilvănene. Acesta primește instrucțiuni din partea proprietarului Karolyi să angajeze tineri din rândul iobagilor români

⁴³ Elena Rodica Colta, *Românii din Elek (Ungaria)-o comunitate în tranziție dinspre arhaic spre modern*, în "Studii privind minoritatea română...", Timișoara, Editura Orizonturi Universitare, 1999, p. 5.

și maghiari, să-i învețe să deprindă meseria prin ucenicie⁴⁴. Orașul medieval dispărea, lăsând locul urbanului de tip capitalist.

Pentru etnicii români, migrația propriu-zisă la oraș apare în secolul al XX-lea, după 1920, accentuându-se abia după un sfert de veac (după 1945). Populația vizată de cercetarea noastră trăiește azi în zone urbane și semiurbane, dar numai din ultimele patru-cinci decenii ale secolului al XX-lea.

Sătenii, din rândul cărora făceau parte și majoritatea etnicilor români din Câmpia Pannonică și Bazinul Crișurilor, nu sunt menționați secole de-a rândul, căci nu erau locuitori ai cetății, în atenția unor istorici rămânând numai istoria urbană.

Satele din zona de est a Ungariei de astăzi erau odinioară izolate. Zona era acoperită de pălcuri de păduri și de mlaștini întinse pline de trestie, ce au determinat un specific economico-social al localităților. Circulația în epoca medievală, se făcea pe diguri de pământ, ce vor deveni drumuri. Dar de cele mai multe ori, de la o așezare la alta se ajungea pe apă, prin navigația în porțiunile amenajate prin tăierea trestiiilor. Așa era legat satul Micherechi de Sarkad, cunoscută drept calea pârâului Olyi (Olyi ér út), necesară în primul rând pentru a se ajunge la morile de apă. Unele așezări aveau asigurată legătura prin poduri, unele ridicate încă din Evul mediu. Majoritatea podurilor erau din lemn, fiind renovate și reparate continuu.

La mijlocul secolului al XIX-lea (1848), după regularizarea cursurilor de apă prin construirea de diguri, canale și stăvilare, s-au eliberat terenuri în favoarea agriculturii și așezările vor cunoaște importante transformări economico-sociale. De la așezările-insule în mijlocul mlaștinilor, prin amenajările hidrografice, se ajunge la zone arabile. Dintr-un document din 1790 de pildă, reiese nemulțumirea locuitorilor din Micherechi care se plâneau că loturile de pământ sunt foarte înguste. Sălașele, locuri unde oamenii creșteau animale, se vor înmulți, fiind construite prin curățura lăstărișului și a copacilor⁴⁵. Dezvoltarea mediului rural a permis schimbări și în interiorul localităților. Teritoriul acestora se mărește de-a lungul drumurilor, ulterior, de-a lungul căilor ferate. În unele comune, cum a fost de exemplu la Micherechi, după apariția căii ferate, rambleul străzii principale a fost întărit cu pietre, s-au construit trotuare din cărămidă, înlocuite prin 1910, din cauza deteriorării cărămidizilor, cu trotuare din ciment.

⁴⁴ Alice Szabo, *Considerații privind istoricul sticlăritului în Bihor (I)*, în «Biharea. Culegere de studii și materiale de etnografie și artă, XIX-XX (1992-1993), Oradea, Muzeul Țării Crișurilor, 1994, p. 71.

⁴⁵ *** *Micherechi. Pagini istorico-culturale...* p. 213 (Emilia Martin, *Tradițiile românilor din Micherechi*, p. 202-277).

Centrul administrativ-cultural românesc, orașul Gyula/Giula, așezat pe Crișul Alb, a fost de asemenea o localitate înconjurată de mlaștini. Orașul a început să se dezvolte datorită unei cetăți de apărare și inițial a construirii unei mănăstiri. După cei mai mulți istorici, întemeierea orașului a avut loc între anii 1232-1313. Numele orașului era atunci Julamonustra (Mănăstirea Jula), se pare, întemeiată de călugării cistercieni, mari specialiști în construirea și exploatarea morilor de apă.

După bătălia de la Mohács din 1526, cetatea Giulei a fost un important punct strategic în lupta contra turcilor până în 1566, când va fi ocupată (secolele XVI-XVII). În timpul stăpânirii turcești a fost capitală de sandjac, cuprinzând aproape întreg teritoriul județului Bichiș⁴⁶.

Abia de acum datează primele atestări documentare scrise despre românii din Giula la care face trimitere istoriografia maghiară. Unul din aceste documente este jurnalul de călătorie al turcului Evlia Çelebi, care ajunge pe aceste meleaguri între 1660-1664. Evlia Çelebi scrie că în orașul Gyula existau 1060 de case, 200 de prăvălii. „Întreaga populație a orașului vorbește limba turcească, dar mulți știu să vorbească ungurește și românește. Iobagii toți sunt unguri și români...Viața este ieftină, pentru că ungerii și românii sunt harnici, silitori și serviabili”⁴⁷.

Înfrângerea turcilor în fața Vienei (1683), urmată de o serie de victorii ale trupelor austriece, va marca începutul retragerii otomane. Eliberarea de sub dominația otomană a însemnat schimbarea stăpânilor, a turcilor cu habsburgii. De-a lungul secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea, în urma retragerii turcilor, Marea Câmpie Panonică trece printr-o perioadă de migrații interne, prin revenirea populației băștinașe, prin colonizări directe organizate de nobilime și de curtea imperială de la Viena.

Locuitorii de la sate, uneori chiar și orășenii, dețineau gospodării anexe, în apropierea terenurilor de pășunat sau de agricultură, căci ocupațiile principale ale locuitorilor din Câmpia Ungară, până în Câmpia de Vest, unde se află Bazinul Crișurilor, erau în continuare, în Evul mediu târziu, creșterea animalelor și agricultura, ceea ce impunea, pe lângă casa din vatra satului, existența unui anumit tip de adăpost, *sălașul*. „Sălașul reprezintă o gospodărie anexă, construită în *farină* sau în zona fânețelor cu scopul de a permite îngrijirea și supravegherea culturilor și animalelor. Din acest punct de vedere sălașul poate fi considerat ca reprezentativ pentru tipul de gospodărie bazat pe o economie cu caracter mixt, în care principalele ocupații – agricultura și creșterea animalelor – se îmbină organic,

⁴⁶ Teodor Misaros, *Istoria comunităților bisericești ortodoxe române din Ungaria*. Ediția a II-a revizuită, Giula, 2002, p.142.

⁴⁷ *Ibidem*.

practicarea uneia fără cealaltă neputând fi concepută⁴⁸. Acolo unde sălașele s-au aflat mai aproape de căile de acces spre orașe au putut duce la formarea de așezări stabile, prin adunări de case.

Din cele relatate mai sus, pe baza documentelor scrise, constatăm că prezența românilor în spațiul Câmpiei Crișurilor este omisă de-a lungul secolelor din istoria oficială a Ungariei. Acest fapt discutabil are, credem noi, deficiențe metodologice din partea emitenților: ignorarea unei perspective istorice complexe asupra structurii sociale a societății medievale; statutul politico-religios al românilor, prin care este determinată poziția socială a acestora în societatea medievală ungară și austriacă; ignorarea particularităților sociale specifice în medievalitate; deosebirile rural-urban din medievalitate și continuate în perioada capitalistă timpurie (în acest sens, o documentare asupra populației integrate în urban ar necesita consultarea recensămintelor imperiale pe bresle și meserii).

Contradicții documentare

Menționarea românilor în documentele scrise se face, de la o localitate la alta, din secolul al XVI-lea, până în al XVIII-lea. Particularitățile istorice ale fiecărei localități justifică doar în parte omisiunea etnicilor români pentru o perioadă de câteva secole. Studiul structurii etnice a populației din zonă intră în sfera unor discipline distincte, precum antropologia fizică, arheologia, toponimia, lingvistica comparată, istoria locală conjugată cu sociologia demografică ș.a. Lăsăm clarificarea acestei probleme în atenția specialiștilor de profil.

În schimb, cercetarea medievalității târzii a regiunii se poate bucura de contribuția etnologiei, prin delimitarea istoriei urbane de cea rurală. Regiunea a fost reurbanizată, cu repercusiunile economice, politice, demografice și identitar-culturale specifice zonei. Câteva secole la rând în Bazinul Crișurilor vor exista localități rurale cu populație majoritar românească, dar unii istorici nu acordă importanța cuvenită prezenței românești în acest spațiu, pentru că se limitează la istoria orașelor-cetăți, iar pentru perioada ulterioară aduc în discuție date contradictorii.

Muzeografa Elena Rodica Colta, care a întreprins cercetări la românii din județul Hajdu-Bihar, în studiul *Românii din Bedeu – istorie oficială și tradiție orală*, consemnează viciul informativ al unor materiale oficiale. Bedeul era menționat în *Lexiconum Universorum* (1773) ca „*sat românesc cu parohie de rit neunit*”; în 1785 funcționarii de stat precizau că aici se

⁴⁸ Georgeta Moraru-Popa, *Adăposturi temporare din cuprinsul sălașelor bănățene*, în "Revista Muzeelor", 1966, nr.3, p. 451.

vorbea limba valahă; la sfârșitul veacului al XVIII-lea, limba utilizată în școală și biserică era limba română⁴⁹.

Dicționarul geografic al lui Fényes Elek din 1851 prezintă Bedeu ca „sat maghiar” cu 860 de locuitori, din care 10 catolici și 850 de români de rit vechi, pentru ca un alt dicționar, cu zece ani mai târziu, să reia cifra de 850 de locuitori, specificând că populația din Bedeu este sută la sută românească. Se impune compararea informațiilor și formularea de concluzii bazate pe date furnizate de izvoarele primare. De pildă, profesorul orădean Gh. Șișeștean a cercetat documentele bisericilor din județul Hajdu-Bihar⁵⁰; acolo unde lipseau arhivele parohiilor ortodoxe sau greco-catolice, a apelat și la cele aflate în bisericile reformate.

Lucrarea *Din istoria comunităților bisericești ortodoxe române din Ungaria*, ne informează că : „Un credincios din comuna Micherechi, cu numele Teodor Pățaș, animat de cunoașterea trecutului satului său natal, a întocmit în anul 1934, *Monografia comunei Micherechi*, în care s-a folosit de unele documente și contracte originale din anii 1768, 1777, 1779, dar mai valoros este contractul din anul 1773, încheiat de către conducerea comunei cu primul preot al localității. Este un fapt regretabil că aceste documente originale, cu excepția contractului original din 1773, întocmit în limba maghiară, cu privire la angajarea primului preot la această comunitate bisericească, după moartea acestuia, au dispărut⁵¹. Aflăm că profesorul Mihai Cosma a făcut o copie după această monografie și că o parte s-ar afla și la învățătorul pensionar Gh. Dulău, din Micherechi.

Informațiile vin în sprijinul opiniei că unele acte au dispărut, altele au fost ignorate. Informarea precară a omis consultarea arhivelor bisericești. Indiferent de confesiune, acestea dețin izvoare informative de excepție, pentru toate etniile din zonă.

Pentru că am pus problema izvoarelor scrise legate de istoria localității Micherechi, ne oprim la o inadvertență găsită de noi: citim într-un studiu că Micherechiul „datează de prin anii 1359”⁵², pentru ca solida lucrare a lui Teodor Misaroș, a cărei primă ediție a apărut din 1990, să facă trimiteri la date ce consemnează existența anterioară a comunei Micherechi. Anul 1359 este legat de un an de danie benevolă, a unei părți din moșia Micherechi, de

⁴⁹ Elena Rodica Colta, *Românii din Bedeu – istorie oficială și tradiție orală*, în “Izvorul. Revistă de etnografie și folclor”, nr. 20 (1999), Giula, p. 3.

⁵⁰ Prof. Gh. Șișeștean a făcut cercetări de teren la Darvaș, Vecherd, Jaca, Poci, Săcal și Apatou (2001).

⁵¹ Teodor Misaroș, *Din istoria comunităților bisericești ortodoxe române din Ungaria* Ediția a II-a revizuită, Giula, [f.edit.], 2002, p. 288.

⁵² Eszter Szendrei, *Contribuții cu privire la viața socială din Micherechi*, în “Izvorul. Revistă de etnografie și folclor”, Giula, Editura « Noi », 1995, nr. 15, p. 4.

la fiii nobilului Leel-Össy, către sora lor, dar așezarea era în proprietatea acestei familii încă din secolul al XII-lea.

În legătură cu menționarea românilor în zonă, așa cum reiese din istoriografia maghiară, considerăm că periodizarea cercetătoarei Elena Rodica Colta, bazată pe atestarea satului Bedeu, poate fi extinsă asupra tuturor românilor din Ungaria.

1. O primă perioadă, de la începutul locuirii satului până la distrugerea primei vetre (din cauza năvălitorilor tătari, turci, a epidemiilor etc.) – perioadă în care populația românească nu este amintită.

2. O a doua perioadă, de la repopularea localității până azi, în care istoria satelor respective îi include și pe români⁵³.

„Faptul că românii nu sunt menționați la Bedeu în prima perioadă a existenței satului, *nu constituie o dovadă că ei nu ar fi putut exista sub forma unui nucleu arhaic, ca în atâtea alte localități din jur.* mai ales că Bedeul se găsea în apropierea Orăzii [Oradea n.n.], zonă cu populație românească importantă”⁵⁴.

Istoricul Gh. Șișeștean acceptă posibilitatea existenței unui strat etnic vechi românesc, puternic afectat de războaiele cu turcii, ca de altfel și ceilalți locuitori, de alte etnii. Pe fundalul unei crize demografice, putea avea loc o acțiune de populare prin colonizare, inclusiv cu populație românească. „Pentru a lămurii complexa structură și mișcarea demografică din secolele XVII-XVIII din această zonă de câmpie ar fi însă nevoie de cercetări istorice și demografice de durată”⁵⁵.

După primul război mondial, prin trasarea graniței româno-maghiare, o parte din românii din Bazinul Crișurilor, locuitori ai satelor rămase pe teritoriul statului ungar, vor fi ruși de principalele centre de cultură românească, Oradea, Arad, Timișoara, de care erau legați până atunci.

Satele și orașele cu populație românească din Ungaria nu formează o zonă geografică compactă în spațiul statului vecin. La 13 iunie 1919, Consiliul Suprem al Antantei va accepta noua frontieră româno-maghiară, trasată pe teren ca urmare a activității unei comisii interaliate formată din specialiști englezi, americani, francezi și italieni. Această linie de frontieră va fi adusă la cunoștința Guvernului României prin nota din 12 octombrie 1919. În trasarea frontierei de stat dintre România și Ungaria s-a urmărit respectarea principiului etnic, principiu care a stat la baza apariției noilor realități statale de după primul război mondial, dar acesta nu s-a putut aplica pe de-a-ntregul. După prăbușirea Imperiului Austro-Ungar, ariile populate

⁵³ cf. Elena Rodica Colta, *op. cit.*, p. 5.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 13 Omissionea se explică în parte și din cauza izvoarelor documentare lacunare pentru secolele XIV-XVII.

⁵⁵ Gheorghe Șișeștean, *Românii din Ungaria. Studii de caz pe câteva sate*, mss., p. 4.

multietnice lăsate moștenire Europei Centrale de lunga perioadă imperială au făcut dificilă trasarea granițelor pe baza principiului etnic, cu precădere în situația enclavelor sau a localităților multietnice, cum sunt cele din zona actuală a frontierei, fie că este vorba de localități din România sau din Ungaria⁵⁶. După 1918, în județele Satu Mare și Bihor din România au rămas localități cu populație maghiară, iar în județele Csongrád, Békés și Hajdú-Bihar, din Ungaria, așezări cu populație românească, respectiv 50.000 de suflete⁵⁷.

În perioada ce a urmat celui de al II-lea război mondial, o parte din îndeletnicirile tradiționale dispar, fiind înlocuite cu activitățile de tip urban, cum ar fi munca la oraș, aceasta din urmă ducând la practicarea navetei locuitorilor de la sat spre orașul cel mai apropiat. În prezent, reprofilați pe legumicultură, agroturism, comerț, adaptare la cerințele pieței, românii din Ungaria au dobândit o nouă poziție economică. Ruralul studiat are trăsături socio-economice semiurbane, cu multe construcții moderne și facilități în gospodăriile individuale, ceea ce a contribuit la o percepție favorabilă din partea etniilor cu care conviețuiesc.

Sub aspect cultural, după al doilea război mondial, din lucrările de specialitate, ca și din mărturisirile localnicilor, reiese că românii din Ungaria și-au păstrat obiceiurile, conservându-și specificul până prin anii '60. Multe dintre tradițiile rurale încep să intre într-un lent proces de declin, ca urmare a influențelor exercitate de civilizația industrială, când treptat, mărcile identitare au început să se erodeze sub presiunea vectorilor socio-politici, economici și culturali.

Procesul de aculturație a românilor din Ungaria

De-a lungul secolelor, aculturația românilor din Ungaria de astăzi se confundă cu istoria parcursă de statele pe teritoriul cărora au viețuit etnici români, respectiv regatul ungar, principatul Transilvaniei, Imperiul Habsburgic, ulterior Imperiul Austro-Ungar, Ungaria, stat component al lagărului comunist, Ungaria de după 1990 și Ungaria membră a UE (2004).

În procesul asimilării românilor, nu trebuie neglijată influența factorului psihologic. Schimbările colective, precum stabilirea maghiarilor în Bazinul Crișurilor și în Transilvania istorică, apoi invaziile tătare și turcești, colonizările, până în secolul al XVI-lea, au determinat o aculturație reciprocă, dar inegală, între ocupanți și ocupați. Din secolul al XVI-lea, dominația socială, economică, politică, presiunile confesionale ale statului

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ C.C.Giurescu, *Istoria Românilor*, [manual] cl. a VIII-a, ed.a II-a, București, [1942], p. 412.

au contribuit la un construct psihologic de autodevalorizare a românilor, în comparație cu națiunile conducătoare ale imperiului.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea se simte o renunțare treptată la autopercepția negativă, prin crearea propriilor elite politico-economice. Emanciparea devenea posibilă prin dobândirea de drepturi ce puteau conduce la ridicarea materială și culturală. Instituția cu rol prioritar în educația maselor va fi mult timp biserica, aceasta conducând și la apariția școlilor confesionale. Școlile românești populare (confesionale) din Ungaria s-au constituit pe baza legii școlare *Ratio Educationis* aprobată de Maria Tereza (1777), prin care se stipula ca "fiecare națiune să fie instruită prin școalele sale naționale în fruntea cărora să fie învățători bine pregătiți". Școlile erau organizate, conduse și controlate de biserică. Preotul locului avea totodată rolul de inspector al școlii locale, iar protopopul era inspector districtual. Nobilimea latifundiară, deși era obligată, nu se implica în finanțarea școlilor. Mai mult, starea materială precară a părinților îi va determina pe aceștia să prefere să-și trimită copiii la muncă. Toate acestea vor îngreuna și amâna aplicarea legii școlare.

Abia în secolul al XIX-lea, Crișana va cunoaște o impresionantă ridicare național-culturală a românilor, datorită mai ales școlilor de la Beiuș, Arad, Oradea etc. În 1812, la Arad se va înființa prima școală normală românească din Transilvania. Deschiderea Preparandiei de la Arad va asigura o mai bună pregătire profesională a învățătorilor. În acest Institut, între 1812-1922, printre cursanți au existat și elevi români sosiți din satele crișene din Ungaria de azi⁵⁸.

Adunarea Generală a Comitatului Bihor (1816) a aprobat un nou proiect pentru înființarea școlilor, în care se propuneau 78 de școli pentru 259 de sate afiliate dar în mare, acestea rămân în stadiul de propuneri. Cu toate dificultățile, în 1854, în Bihor erau deja 49 de școli confesionale greco-catolice, iar la 1860, 100 de școli ortodoxe.⁵⁹

Crearea episcopatelor ortodoxe românești de la Caransebeș și Arad, în locul celor sârbești, și a Episcopatului Unit de la Lugoj, ridicarea Episcopiei de la Sibiu la rangul de Mitropolie, prin despărțirea de Patriarhia sârbă de la Karlovitz (1864), vor avea un important rol în emanciparea confesională și culturală a românilor transilvăneni, inclusiv a crișenilor.

Perioda de emancipare națională, alături de toți românii din imperiu, datorată bisercii, școlii, asociațiilor și societăților culturale, cercurilor de

⁵⁸ Maria Berényi, *Școala română din Chitighaz*, în "În amintirea lui Iosif Ioan Ardelean. Chitighaz. Pagini istorico-culturale", p. 13-14.

⁵⁹ Idem, *Școala din Micherechi*, în *Micherechi. Pagini istorico-culturale*, Giula, [Edit.] 2000, p. 50-51.

teatru și lectură, reuniunilor muzicale va dura până la primul război mondial. La activitatea filialelor din Oradea, Arad, Timișoara ale ASTREI luau parte și români din satele aparținătoare actualului stat ungar⁶⁰.

După 1918, prin izolarea românilor rămași în Ungaria de centrele culturale românești, procesul de aculturație va continua. Absența preoților și învățătorilor români va duce la pierderea mărcii lingvistice, prin trecerea de la bilingvism la monolingvism maghiar, ceea ce va favoriza, după al doilea război mondial, prin anii '60, înmulțirea căsătoriilor mixte. Într-o anumită măsură, căsătoriile exogame vor determina opțiunea identitară a membrilor familiei

După 1945, factorul economic, industrializarea și migrarea la oraș în căutarea locurilor de muncă, va accentua aculturația grupului etnic român. Trebuie să ținem cont de specificul demografic al zonei, unde au conviețuit maghiari, români, germani, slovaci, romei ș.a. Deportarea masivă a germanilor, urmată de repatrierea forțată a acestora, după cel de-al doilea război mondial, vor determina schimbări demografice sub aspect numeric și etnic, cu repercusiuni social-economice, culturale ș.a.

Pentru a surprinde aspectele ale evoluției identității comunității românești din Ungaria, ne vom opri la câteva cazuri prezentate de etnografa Emilia Martin. În regiunea Nyírség, din nord-estul Ungariei de azi, românii sunt menționați din 1730. Conform datelor din 1773, în nouă localități din această regiune trăiau români, iar alte trei (Nyiradony, Biri și Kiskálló) erau localități cu populație pur românească. Etnografa Emilia Martin explică scăderea drastică a populației românești din aceste așezări prin faptul că, "în timpul stabilirii lor în această zonă, au fost deja bilingvi, au aparținut bisericii Greco-catolice, ceea ce, ajungând în mediu unghuresc, a avut drept urmare, pierderea limbii materne"⁶¹. Reamintim că în 1912, românii greco-catolici din Ungaria trec în subordinea Episcopiei Greco-catolice Maghiare de la Hajdudorog, așa încât liturghia și predarea în școlile confesionale greco-catolice se făcea, după această dată, în limba maghiară⁶².

În alte sate, lipsa, timp îndelungat, a serviciului religios și a învățământului în limba română, (cazul românilor din Crăstor, județul Bichiș, care nu au avut nici preot, nici învățător român, din 1870) vor duce la maghiarizarea românilor. Deși satul Crăstor se învecina cu Micherechiul, unde trăia o puternică comunitate românească, vecinătatea nu a putut

⁶⁰ După 1990 filiala Astra din Sibiu a reînființat Fundația Gojdu.

⁶¹ Emilia Martin, *Efectele relațiilor interetnice și intraetnice în viața culturală a românilor din Ungaria*, în "Izvorul. Revistă de etnografie și folclor" nr. 22, Giula, 2001, p. 33. Vezi și adresa de site www.romanul.hu. Istorie, capitol ce include statistici demografice și confesionale.

⁶² Legăturile cu biserica românească se întrerup. Biserica ortodoxă este etatizată, iar biserica greco-catolică este desființată în 1948 și reînființată abia după 1990.

contribui la salvarea identitarului lingvistic. La Crâstor, bilingvismul va facilita legăturile cu satele ungurești și căsătoriile mixte, încă din 1900.

Naționalizarea școlilor confesionale (1948) și serviciul liturgic în limba maghiară vor fi factori de eroziune identitară.

Românii greco-catolici din județul Hajdú-Bihar, care și-au păstrat într-o oarecare măsură identitatea culturală până azi, se află la Bedeu, Leta Mare și Pocei.⁶³ Dintr-un studiu al etnografei din Arad, Elena Rodica Colta, asupra satului Bedeu, aflăm că: "...două legi, cea din 1920⁶⁴, prin care limba oficială în școli devine limba maghiară indiferent de etnie, și cea din 1940, prin care bisericile greco-catolice din Ungaria primesc preoți maghiari, iar serviciul religios devine obligatoriu în limba maghiară vor marca și ele comunitatea românească din Bedeu". Efectul în timp se reflectă în chiar situația actuală a acestui sat. Fosta majoritate compactă " [...] este astăzi redusă la câteva grupuri și la membrii dispersați în sat. *Procentul lor este ne semnificativ în raport cu cei care s-au declarat la ultimul recensământ, maghiari [1990 n.n.], indiferent ce au fost la origini* " [s.n.]⁶⁵.

În 2001, se constată că din 317 locuitori, 145 și-au declarat apartenența etnică românească, 117 apartenența la tradițiile și valorile culturale românești, 56 la limba maternă și 78 la limba română ca limbă vorbită în familie⁶⁶. Recensământul ne dezvăluie ambiguitatea identitară a locuitorilor din întreaga zonă. Cu alte cuvinte, indiferent ce au fost la origini, cei care mai folosesc limba română sunt într-o vizibilă descreștere.

Pe de altă parte, schimbările economice, urbanizarea, au condus în jurul anilor '60 la un declin al comunicării la cele mai multe paliere ale culturii rurale. După 1990, strategiile, intervențiile actorilor sociali implicați în politica de salvare, protecție și revitalizare a patrimoniului etnologic nu ascund nostalgiile paseiste sau dorințele iluzorii de căutare a rădăcinilor, ci mai curând, de soluții realiste de regăsire și de exprimare a sinelui.

Date demografice actuale

În statul vecin există 21 de localități în care trăiesc și etnici români. Până la recensământul din 2001, biserica și instituțiile românești din Ungaria aproximau numărul românilor la peste 25.000 de locuitori, în timp ce

⁶³ *Ibidem*. În aceste localități micșorarea drastică a comunității românești a fost cauzată de lipsa învățământului românesc pe o perioadă îndelungată și folosirea limbii maghiare în cadrul slujbelor bisericești.

⁶⁴ Pentru scurt timp, între 1945-1960, au existat școli de stat, cu predare în limba maternă.

⁶⁵ Elena Rodica Colta, *Românii din Bedeu – istorie oficială și tradiție orală*, în "Izvorul. Revistă de etnografie și folclor", nr. 20 (1999), Giula, p. 6.

⁶⁶ "Calendarul Românesc. Almanahul săptămânalului Foia Românească", Giula, Editura Noi, 2003., p.108.

statisticile oficiale maghiare fixau numărul acestora doar la 10.740 de persoane⁶⁷.

Fenomenul de continuă scădere a etnicilor români din Ungaria este dovedit de statisticile oficiale. În septembrie 2002, Oficiul Central de Statistică din Budapesta dădea publicității rezultatele recensământului general din 1 februarie 2001. Conform acestor date, reiese că pe teritoriul Ungariei trăiesc astăzi 7.995 de români, mai puțini cu peste 2000 de persoane, decât în 1990; din aceștia, 1.205 locuiesc la Budapesta, 3.233, în județul Bichiș, 669, în județul Hahdu Bihar, 441, în județul Csongrád, 557, în județul Pest. Ultimele informații oficiale referitoare la apartenența religioasă a populației, datau din 1949. La recensământul din 2001 s-a inclus și confesiunea, înregistrându-se 5.598 de ortodocși români, fără să cunoaștem numărul românilor aparținând altor confesii⁶⁸.

La Budapesta, diferența între numărul declarat de români în 1990, față de cel din 2001, este practic nesemnificativă⁶⁹.

Vorbitorii de limbă română sunt mult mai numeroși, decât cu un deceniu în urmă. Deși nu ne-am propus să evidențiem dinamica socio-economice, preluăm o știre din revista "Foaia Românească", de unde aflăm că în Ungaria, cei mai mulți imigranți provin din România. Așa se explică de ce la recensământul din 2001, peste 81.000 de persoane au declarat că vorbesc limba română ca limbă străină⁷⁰. La aceștia se adaugă etnicii români locali, așa încât, aproximativ 90.000 de persoane din Ungaria, pot comunica în românește.

În urma cercetărilor de teren, în legătură cu autodeclararea apartenenței etnice, se remarcă *ambiguitatea percepției identitare*. "Trebuie precizat însă faptul că, în realitățile actuale ale comunităților românești din Ungaria, apartenența etnică nu este întotdeauna asociată cu apartenența lingvistică, în sensul că deși o persoană se declară că este de etnie română, ea poate să nu cunoască limba română și să aibă maghiara ca limbă maternă. În acest caz, apartenența etnică este o opțiune personală, care ține de factori extralingvistici, cum ar fi originea părinților, tradiția, religia. Asemenea

⁶⁷ "Calendarul Românesc. Almanahul săptămânalului Foaia Românească", Giula, 2003, p. 109.

⁶⁸ "Foaia Românească", Giula, 2002, nr. 32 și 33 (august); *Calendarul Românesc. Almanahul săptămânalului "Foaia Românească"*, Giula, 2003, p. 104 -110. Recensămintele nu conțin date despre numărul românilor bapțiști, pentecostali ș.a.m.d.

⁶⁹ *Calendarul Românesc. Almanahul săptămânalului "Foaia Românească"*, Giula, 2003, p. 109, cf. *Foaia Românească*, nr. 32 și nr. 33 (august), 2002, p.4-5. În urma recensământului din 1990, în Ungaria au fost înregistrați 10.740 de români, din care, în județul Bichiș trăiau 5 041, la Budapesta 1.263, numărul fiind mai mic în județele Bihor (950), Pest (584), județ cu capitala la Budapesta și Csongrád (496). La începutul anului 2001, numărul celor care s-au declarat români în județul Bichiș (3. 233) a fost cu 2. 000 de persoane mai mic decât cel din 1990.

⁷⁰ "Foaia românească", anul LIII (2003), nr. 4-5 (7 nov.), p. 4.

realități, greu de înțeles pentru cei din România, fie ei români sau maghiari, sunt extrem de numeroase în comunitățile românești din Ungaria⁷¹.

Am redat observația cercetătorului orădean, care ne va deveni explicită, prin prezentarea rubricăției chestionarelor și a rezultatelor cifrice.

Cele patru întrebări referitoare la naționalitate și răspunsurile, la nivelul etniei române:

Rezultatul în 2001

a. De ce naționalitate sunteți?

R: 7 995 (naționalitate română)

b. Căror tradiții, valori culturale aparțineți?

R: 9 162 (tradiții culturale românești)

c. Care este limba maternă?

R: 8 482 (limba română)

d. În familie, în cercul prietenilor, ce limbă folosiți în general?

R: 8 215 (limba română)⁷²

În unele familii, identitarul are caracter genealogic. La Vecherd, preotul ortodox din localitate afirmă că "în sat mai sunt în jur de 180 de locuitori, dintre care 130-140 sunt de origine română, unii declarându-se chiar români, însă nu mai știu românește"⁷³. La recensământul din 2001, din cei 167 de săteni, 25 s-au declarat români, fără ca vreunul dintre ei să mai știe limba română, dar aceștia știu că unul dintre părinți sau dintre bunici au fost români sau de confesiune ortodoxă.

Unii români localnici își afirmă apartenența maghiară în oficial, inclusiv la recensăminte, dar atunci când intră în contact cu cei veniți din România, se declară români. Îl cităm pe profesorul Gh. Șișeștean: "Astfel, la Apatcu, unele persoane au recunoscut că la recensăminte sau alte înregistrări oficiale își afirmă identitatea maghiară, însă dat fiind faptul că noi cei care întreprindeam cercetarea suntem din România, recunosc că și ei sunt români. Același lucru se întâmplă și în cazul investigației preotului: unele persoane recunosc că sunt români ortodocși (fără să mai știe și limba română), dar la recensăminte nu mai afirmă același lucru"⁷⁴.

Neconcordanțele între numărul persoanelor din etnia declarată, numărul vorbitorilor limbii și cel al persoanelor atașate de cultura respectivă, dau naștere unei confuzii de interpretare.

⁷¹ Gh. Șișeștean, *op.cit.*, p. 1 (mss).

⁷²*** *Recensămînt și alegeri*, în *Calendarul Românesc*..., p.105 și p. 108.

⁷³ Gh. Șișeștean, *op.cit.*, p.4 (mss); interlocutor, preotul misionar Cosmin Pop, venit din Brașov; slujește la Darvaș și Jaca.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 4 (mss).

• Cercetarea nu a urmărit rolul familiei ca instituție socială, ci numai rolul organismelor de conducere comunitar-culturale.

3. CULTURA INSTITUȚIONALIZATĂ

Identitatea colectivă stă atât sub incidența formalului (cultura generală însușită pe cale instituționalizată), a informalului (cultura comunitară, dobândită din mediul existențial, prin tradiție), cât și a nonformalului (cultură dobândită prin filiere aflate în afara sistemului de învățământ).

Prezentarea instituțiilor are importanță metodologică, pentru că acestea sunt generatoare de consecințe identitare. "Identitățile individuale și colective coincid în multe și complexe aspecte. De aceasta ne putem da seama analizând instituțiile. Instituțiile sunt pattern-uri de comportament într-un anumit context care s-au consolidat în timp ca fiind "modul în care se fac lucrurile"⁷⁵.

3.1. Școala românească din Ungaria

Nivel preuniversitar

Organizarea școlilor și a predării/învățării limbii române

Până în 1948, școlile confesionale cu limba de predare română au fost un factor activ în prezervarea identității românești. După naționalizarea din 1948, prin desființarea școlilor confesionale, au apărut școlile românești de stat. Timp de un deceniu se va preda în limba maternă, pentru ca din 1960 școlile minoritare să devină bilingve. În prezent, la școlile cu ore de limbă română, în clasa I primară toate materiile se studiază în românește; în clasa a II-a primară, elevii încep să învețe să scrie și să citească în limba maghiară, pentru ca, în clasa a IV-a primară, o parte din materii să se studieze în limba maghiară, iar restul în limba română. În gimnaziu și în liceu limba română se învață ca limbă străină (pentru liceu, 5 ore pe săptămână), neexistând școli cu predare în limbă română, ca limbă maternă.

Manuale școlare

Manualele în limba română sunt suporturi de formare/reinvestire a mărcii identitar-culturale, cu accentul pe factorul lingvistic. În toamna anului 2003, au fost tipărite cinci manuale noi în limba română, la Editura Didactică din Budapesta, pentru ciclul primar și gimnazial (referent de limbă română la Editura Didactică, prof. Florica Santău)⁷⁶.

⁷⁵ Richard Jenkins. *Identitate socială*. Trad. Al. Butucelea, București, Editura Univers, 2000, p. 167.

⁷⁶ *** *Cele mai noi manuale românești. Realizări și necesități*, în "Foaia Românească", 12 sept. 2003, p. 3.

Curriculum-ul național maghiar (programa de bază a învățământului ungar) a prevăzut introducerea în școlile minorităților (români, germani, sârbi, slovaci, croați ș.a.), din 2000, a unei noi discipline de studiu, *Cultură și civilizație*. În 2002, a apărut deja ediția revăzută și adăugită a manualului de *Cunoștințe de cultură și civilizație românească*, din seria *Caiete didactice*: 1. Geografie, clasele V-VIII. Manualul, redactat în limba română, este realizat de profesoarele Ileana Mureșan și Victoria Moldovan din Cluj-Napoca, împreună cu prof. dr. Maria Gurzău Czeplédi, de la liceul românesc din Giula. Se propune, prin realizarea dialogului între generații și prin acțiuni directe, cunoașterea tradițiilor populare românești. A fost proiectată și partea a doua a manualului (2. Etnografie), semnată de Ileana Mureșan și Victoria Moldovan din Cluj - Napoca. Tot în 2002, Editura Didactică din Budapesta a editat manualul *Cunoștințe despre românii din Ungaria*, pentru uzul claselor I-IV de Lucia Borza. Metodologia predării acestui curs este redactată în limba maghiară, pentru ca informațiile să fie accesibile unui număr mai larg de utilizatori.

În acord cu reglementările U.E., programa școlară maghiară acordă o importanță crescândă însușirii limbilor materne. Noua lege a învățământului, ce va intra în vigoare de la 1 septembrie 2004 (anul integrării europene a Ungariei) pune în centrul procesului educațional copilul și dezvoltarea aptitudinilor acestuia. Introducerea anului pregătitor al liceelor cu programă pentru minorități prevede ca o proporție de 40% din ore să fie alocată cunoștințelor de limbă maternă, iar 25%, orelor de informatică. Restul orelor vor avea drept obiectiv păstrarea nivelului necesar de cunoștințe la celelalte materii de studiu. Noua formulă de bacalaureat, aplicabilă din 2005, prevede susținerea unui examen de limbă maternă, plus încă două materii la care examenele vor fi susținute tot în limba maternă⁷⁷.

În această situație, la unele discipline a început deja traducerea manualelor în limba română⁷⁸. Autorii de manuale sunt specialiști români din Ungaria; nu se preiau manuale din România, pentru că elevii din Ungaria sunt bilingvi, cu probleme de receptare și comunicare în limba română standard⁷⁹.

⁷⁷ Vezi și cap. *Comunicare orală și scriptică*

⁷⁸ Manualele "Abilități practice", trad. de Mihaela Bucin și "Cunoștințe despre natură", trad. de Marta Lőrincz. Rev. de Mihaela Bucin.

⁷⁹ Cel mai recent manual de limba română a fost realizat de profesoarele Mihaela Bucin și Florica Santău "Limba română. Manual pentru clasa a V-a", 2003, însoțit de un "Caiet de lucrări".

Școala organizează diverse serbări, prin intermediul cărora toate tipurile de memorie sunt implicate în procesul retenției și al învățării. Prin forma activităților, a deprinderilor, a mișcărilor, pe baza suportului perceptiv-afectiv memoria este reinvestită cu identități cultural-simbolice:

- "Săptămâna limbii române" (la Micherechi, între 29 noiembrie – 3 decembrie 1999, cu vizionarea unor filme românești, artistice și documentare);
- concursurile de povestit, organizate din 2000, sub egida Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, a redacției "Foaia Românească", a școlilor ș.a.
- serate românești, cu programe literar-muzicale susținute de studenții Catedrei de Limba și Literatura Română;
- programul "Serate de iarnă", cu prezentarea de obiceiuri tradiționale;
- "Săptămâna românească", organizată la școala din Giula, prin concursuri de ortografie și gramatică românească, de cunoștințe de religie sau de activități manuale;
- confecționarea de către elevi a unor obiecte artizanale românești și ungurești;
- tabere de vară (gratuite) – recompensă pentru cel mai bun povestitor în limba română, din județul Bichiș;
- tabere și excursii în România.

Școala promovează atitudinea pozitivă față de limba și cultura română, reconstituind și introducând pe scenă tradiții populare, dispărute din practicile comunității. Spectacolul poate povesti, poate "spune" și altora, cum petreceau și cum trăiau odinioară românii din zonă. Reconstituirea obiceiurilor pentru transpunere scenică se face pe baza documentelor scrise și orale, ținându-se cont atât de culegerile etnologice, cât și de amintirile bătrânilor.

Sub raportul repertoriului în limba română, s-a observat dinamica spectacolelor de teatru școlar, mai largă deschidere a acestora spre limba maternă. La Liceul românesc "N. Bălcescu" din Giula/Gyula, în cadrul serbării din decembrie 2000, elevii au prezentat în românește numai două poezii. Repertoriul abordat la concursul de teatru școlar în limba română, din 25 octombrie 2002, a inclus: *Obiceiuri de iarnă* (Micherechi), plecarea cătanelor (*La șorozlaş* - Chitighaz).⁸⁰

⁸⁰ În prezent, există și o formație de teatru, care interpretează piese în limba română. Cu o dramaturgie după *Un pedagog de școală nouă* de I. L. Caragiale (2003) și *Gărgăunii dragostei* de Iosif Vulcan (2004), elevii au fost invitați și în România.

Crearea unui nou context al faptului folcloric a schimbat funcția acestuia. Reconstituirea obiceiurilor populare prin introducerea lor pe scena școlii, a urmărit obiective educaționale multiple: gnoșeologice, estetice, ludice etc. cu valențe de autocunoaștere.

3.2. Biserica românească

Catolicii, ortodocșii, baptiștii, penticostalii, calvinii, reformații ș.a. sunt cultele organizate pe teritoriul țării vecine. Românii aparțin acestor confesiuni, majoritatea fiind adepți ai ortodoxiei (5.598 de persoane)⁸¹.

În Ungaria ființează 21 de parohii ortodoxe românești. Prezența ortodoxiei în Ungaria istorică este atestată din secolul al X-lea (vezi reperiile istorice). Confesiunea ortodoxă a reprezentat pentru români, secole de-a rândul, un puternic factor de rezistență și de preservare a spiritualității culturale. Trecerea unor români ortodocși la greco-catolicism se va solda cu renunțarea treptată la marca identitar-lingvistică. La câțiva ani după stabilirea în zonă, aceștia au acceptat confesiunea greco-catolică. La sfârșitul secolului al XIX-lea, în această arie geografică nu mai este atestată nici o localitate în care ar fi fost înregistrată existența vorbitorilor de limbă română într-un număr mai mare de 50 de suflete. Aflându-se la periferia românității, trecând la religia greco-catolică, limba liturghiei a devenit treptat limba maghiară. Transferarea parohiilor greco-catolice în 1912 de la Episcopia din Oradea la Episcopia din Hajdúdorog⁸² reprezintă un eveniment hotărâtor pentru istoria mai nouă a acestor parohii.

După 1945, biserica nu a putut exercita funcția de menținere a identității cultural-etnice, din cauza procesului de secularizare. Pentru românii ortodocși din Ungaria, schimbările intervenite după 1990, cum ar fi înființarea *Episcopiei Române* din Giula/Gyula (2000), a *Centrului Cultural Ortodox* din Micherechi (2001) și a *Mănăstirii Ortodoxe* din Săcal (2002), au condus la o mai puternică legătură cu credința, practicile religioase ortodoxe. La 21 februarie 1999 s-a desfășurat ceremonialul de instalare și așezare în scaunul Episcopal a primului arhiepiscop ortodox român din Ungaria, în persoana Prea Sfințitului Episcop Sofronie Drincec. Evenimentul extrem de important survine într-un moment dificil, în care

⁸¹ La recensământul din 2001, la întrebarea referitoare la apartenența religioasă, au răspuns 90% din cetățenii Ungariei. Aproape 55% din populația țării s-a declarat aparținătoare Bisericii Catolice. Dintre aceștia, 5,3 milioane sunt romano-catolici și 268 935 greco-catolici. Reformații sunt în număr de 1,6 milioane, evanghelicii 303 864, baptiștii 17 705. 14,5% dintre cetățeni au declarat că nu aparțin nici unei biserici sau confesiuni.

⁸² www.romanul.hu. Istorie. Vezi cazul românilor din *Kiskállás* și *Nyradony*, care în 1773 erau localități cu populație majoritar ortodoxă, de etnie română.

preoții din zonă, indiferent de confesiune, se confruntă cu scăderea dramatică a spiritului religios. Bisericele sunt frecventate de tot mai puțini enoriași. Antecedentele istorice pot explica, în parte, detașarea locuitorilor față de bisericile tradiționale de care aparțin și acceptarea mai lesnicioasă a cultelor neoprotestante. Presiunile, inițial doar ale catolicismului, ulterior și ale propagandei active a reformei, au dus la creșterea numărului de adepți ai acestor religii. Civilizația urbană, neoprotestantismul și anii de restricții în manifestarea libertății de credință au condus la o nouă atitudine față de religie, lipsa de participare activă și îndepărtarea de sacralitate.

La antecedentele istorice, prezența scăzută a românilor ortodocși în biserică se explică, în prezent, și de îmbătrânirea populației, de continua scădere numerică a etnicilor români, ca și de faptul că până astăzi, în Ungaria mai există parohii ortodoxe vacante. La Chitighaz, după dispariția părintelui Borza (1970), enoriașii ortodocși din sat au fost lipsiți de prezența permanentă a unui preot până în 1990, ceea ce i-a determinat pe unii să renunțe la participarea la slujbele religioase. În registrul parohial din Chitighaz nu s-a consemnat nici o cununie între 1982-1983. Din 1994, până în 1998 inclusiv, la Chitighaz au avut loc 7 nunți; din 1998, nu s-au mai înregistrat cununii la biserică; în schimb, localnicii continuă să-și boteze copiii.

Biserica ortodoxă română are o atitudine activă de comunicare cu enoriașii și în afara bisericii, prin manifestări de coagulare comunitar - confesională, cum ar fi marcarea unor sărbători religioase și a unor evenimente conexe, la nivel comunitar. Dintre acestea, hramul bisericilor parohiale (sărbători patronale ale lăcașurilor de cult), pelerinajele, taberele confesionale, acțiunile de într-ajutorare a bătrânilor sunt în prezent ocazii de întâlnire a credincioșilor ortodocși. Preocupate de integrarea socială a persoanelor de vârstă a treia, de perpetuarea sentimentului de apartenență la comunitatea ortodoxă, călugărițele misionare fac vizite la căminele de bătrâni. Biserica ortodoxă organizează și acțiuni ecumenice: Mănăstirea Ortodoxă din Săcal a intrat în legătură cu călugării benedictini și greco-catolici și au fost sărbătoriți împreună sfinți comuni ai Bisericii nedespărțite; tinerii ortodocși din zonă au cunoscut și alți ortodocși, ca și reprezentanți ai altor culte.

În Ungaria, la Catedrala Sfântul Nicolae din Giulia și la mănăstirea din Săcal, Sfânta Liturghie se oficiază zilnic în limba română. Singura biserică baptistă de pe teritoriul Ungariei unde se slujește și în limba română este cea din Micherechi. Folosirea limbii române în cadrul liturghiei și al orelor de religie ortodoxă sunt modalități formale de utilizare a limbii materne. Religia în Ungaria este o disciplină opțională, astfel încât, orele de religie sunt frecventate numai de copiii ai căror părinți înțeleg rolul educației

religioase. Tot benevolă este și participarea la orele de catehizare în limba română din cadrul *Centrului Cultural Ortodox* din Micherechi. Important este efortul clericilor și monahilor de educare a identității religioase, prin transmiterea tradițiilor ortodoxe, de cultivare a limbii, de perpetuare a unor obiceiuri locale: colindatul, iordănitul, ieșirea în fiecare an la țarină pentru sfințirea holdelor. Preotul Ioan Bun, din Micherechi, afirmă: "În fiecare an se iese la țarină și se sfințesc grânele, holdele. Dacă timpul este urât, se face în curtea bisericii, se înconjoară biserica. Procesiunea se face în toate parohiile românești din Ungaria"⁸³.

Sărbătorile religioase, ca și evenimentele ecumenice ale românilor, au funcție de coeziune comunitară. Episcopia Ortodoxă Română din Giula/Gyula încearcă încetățenirea de ritualuri, cum ar fi pelerinajul. La 15 august, în ziua Adormirii Maicii Domnului, pentru prima oară, noua mănăstire din Săcal (înființată în primăvara anului 2002) a fost vizitată de câțiva credincioși din Chitighaz. La 8 septembrie (Nașterea Maicii Domnului), la aceeași mănăstire, s-a organizat un pelerinaj. După slujbă, participanții au fost invitați la o masă comună, în curtea unei consătențe. Enoriașii au făcut un scurt popas și la biserica din Apateu, renovată de curând. Parohia Ortodoxă din Apateu a organizat „*târnosirea*” (sfințirea) bisericii, la 22 septembrie 2002.

Sub aspect educațional, formalul (orele opționale de religie) intersectat cu informalul religios a condus la construirea mărcii identitare religioase, dar și lingvistice, prin predicile ținute în limba maternă, în biserica românească, atât cea ortodoxă, cât și cea baptistă⁸⁴. Acțiunile întreprinse de reprezentanții bisericii românești, derulate cu sprijinul credincioșilor, se adresează întregii comunități. Pelerinajul, acțiunile de înființare, renovare și sfințire a lăcașurilor de cult ortodox sunt doar o parte din prilejurile de adunare a credincioșilor, ca și de revitalizare a propriei limbi, culturi, tradiții religioase.

Comparativ cu perioada anterioară anului 2000, viața bisericească s-a intensificat prin activitatea preoților, a călugărilor, a măicuțelor și a pastorilor misionari. Dintre preoții ortodocși, cinci sunt veniți din România, șase sunt localnici („de loc”). Biserica a reușit, prin implicarea preoților în acțiuni alături de enoriași, să creeze momente de „actualizare” a identitarului cultural românesc, mai ales prin sărbătorile religioase, care au rol comemorativ și aniversar. Sărbătorile sunt forme sociale ale vieții laice și religioase, momente când se creează amintiri comune. ”Respectarea

⁸³ A.I.E.F. I. nr. 34 644. (informație din 8 sept.2002).

⁸⁴ La Micherechi, slujește un pastor baptist misionar, din România, predicile desfășurându-se și în limba română.

sărbătorilor religioase implică și un act de cinstire și închinare, *are funcție educativă și oferă spații pentru reculegere (s.n.)*.⁸⁵

După 1990, renovarea bisericilor cu meșteri din țară, în stilul specific bisericilor ortodoxe (bisericele din Chitighaz, Micherechi, Apateu, Săcal, cartierul mic românesc din Giula) a contribuit la o bună cunoaștere și percepție a tradiției culturale a bisericii răsăritene. Reabilitarea arhitectonică și plastică a acestor lăcașuri de cult contribuie, prin transmiterea iconografiei și specificului bizantin, la definirea sentimentului de legătură cu tradiția religioasă a comunității.

În noiembrie 2001, Biserica Ortodoxă Română a deschis și sfințit la Micherechi primul Centru Cultural Ortodox Român din Ungaria. Centrul este un important factor de cultivare a tradițiilor ortodoxe, a culturii române, în general, fiind înzestrat cu casete audio, video și cărți în limba română. În cadrul Centrului Cultural se desfășoară ore de catehizare și de cultură și civilizație română. Cursurile sunt frecventate de 30-40 de copii, care își consolidează cunoștințele de limba română, prin textul ecleziastic și laic, oral și scris.

3.3. Mass – media

Radio Szeged/Seghedin – Redacția de limba română

Prima emisiune de radio în limba română a Radiodifuziunii Maghiare a fost transmisă la 26 iulie 1980, la șase ani după cea slovacă⁸⁶. Din 1986, studioul de radio din Szolnok transmitea săptămânal câte două emisiuni în limba română, de câte 30 de minute. În același an, în cadrul acțiunilor de prezentare a românilor din Ungaria, a fost realizată o emisiune extrem de importantă: un portret amplu al soților Nistor, renumiți dansatori din Micherechi, care au făcut cunoscute jocurile populare românești în Ungaria prin turneele formației pregătite de aceștia. Montajul despre faimoșii „jucăuși” a fost difuzat în limba maghiară la postul de radio Kossuth, cu titlul „Micherechi, Paris, New York...”⁸⁷.

La 1 iulie 1987 a fost înființat la Seghedin studioul regional al Radiodifuziunii Maghiare, moment în care emisiunile românești sunt transferate de la Szolnok, la Seghedin. Pe lângă cele două emisiuni naționale, de câte o jumătate de oră, în fiecare duminică dimineața, pe raza

⁸⁵ Sabina Ispas, *Cultură orală și informație transculturală*, București, Editura Academiei Române, 2003, p. 134.

⁸⁷ „*Dragi ascultători...*”. Radiofonie românească în Ungaria, în “*Almanah Radio*”, 1980, 26 iulie 2000, Giula, Editura “Noi”, 2000, p.7.

studioului regional din Seghedin, începe să se transmită și un program local, tot de 30 de minute. Astăzi, redacția de radio în limba română ocupă un mic spațiu în clădirea Radiodifuziunii Maghiare din Seghedin – Redacția pentru minorități. Din 1993 se transmit câte două ore în limba română. Rubricile permanente ale programului românesc exemplifică structura și conținutul emisiunilor: *“De la pașpe la oșpe-liceenii”*; *Magazinul vârstnicilor*; *Lumea femeilor*; *Party Time-magazin de muzică ușoară*, *“Pe undele Europei”* - magazin euroregional; *Programe religioase – ortodoxe și baptiste*; *Magazin de muzică populară*; *Magazin sportiv*.

Presa scrisă

Presa scrisă este reprezentată de publicații editate de Uniunea Românilor din Ungaria, ca *“Timpuri. Revistă de cultură”* din care au apărut până în 1989 patru numere, *“Calendarul nostru”*, tipărit încă din 1952. Acesta apare în serie nouă, din 1992, cu titlul *“Calendarul românesc”*. De doi ani se publică și revista *“Cronica”*, editată de Autogovernarea pe Țară, reprezentanța politică a comunității românești.⁸⁸

Pentru o prezentare detaliată a modalităților de creare și comunicare a imaginii identitare a românilor din Ungaria, de către un periodic cultural reprezentativ pentru presa locală, ne oprim la *“Foaia Românească. Săptămânal al românilor din Ungaria”*, revistă cu o vechime de peste 50 de ani.

“Foaia Românească”- Comunicare și imagine etnologică

În măsura în care cercetătorul folosește, ca surse de indiciu și mărturie a realității sociale în evoluția sa, datele furnizate de mass-media, acestea asigură textelor și obiectelor respective valoare de documente sociale. *“Lectură”* a cotidianului, mass-media preocupă, în egală măsură, pe cercetătorii politologi, sociologi, folcloriști, etnografi, etnologi, antropologi, istorici etc., prin informațiile culese de jurnaliști la fața locului, adesea în interacțiune cu participanții-martori la evenimente; astfel, materialele din presă (scrise, radiodifuzate, filmate, televizate), în funcție de subiectul și de modul de abordare, pot fi o sursă de documentare pentru domeniul etnologic.

Presa scrisă este încadrată de sociologi în sfera documentelor publice scrise necifrice, alături de beletristică, cartea științifică (lucrările cu caracter monografic ocupând un loc important), afișe și reclame, programele pentru

⁸⁸ Minoritățile etnice din Ungaria au reprezentanțe politice, subvenționate din bugetul guvernului maghiar, intitulate Autogovernări pe Țară (Autogovernare pe Țară a slovacilor etc.)

spectacole, inscripțiile de tot felul, care nu numai prin conținut, ci și prin calitatea tiparului și a hârtiei, tiraj, design, alcătuiesc un univers de gândire și simțire specific unei perioade istorice, zone geografice, unei comunități, grup social etc.⁸⁹.

Propunem o analiză a imaginii etnicilor români din țara vecină, reflectată de paginile săptămânalului "Foaia Românească", revistă editată de Uniunea Culturală a Românilor din Ungaria; nu ne-am oprit la periodicele locale cu profil etnologic ("Conviețuirea", Simpozion") sau ideologic, precum revista lunară "Cronica". S-a optat pentru "Foaia Românească", deoarece este un periodic cultural perceput de etnolog ca document social complet, cu o importantă tradiție gazetărească și cu o largă audiență. Accesul la toate numerele apărute în ultimii trei ani, ne-a permis o bună cunoaștere a revistei, a problematicilor abordate.

Revista „ Foaia Românească” - prezentare generală

Revista a apărut din 1951, cu titlul "Foaia noastră". În anul 1990, publicația devine "Foaia Românească". Noua titulatură este o asumare deschisă a identității culturale românești. Din 2000, directorul publicației este tânăra ziaristă, originară din Micherechi, Eva Iova, ajutată de un colectiv redacțional "minimal", dar bucurându-se și de colaborarea colegilor de la redacțiile de limbă română din cadrul Radiodifuziunii și Televiziunii Maghiare.

Tirajul revistei este de 800 de exemplare, cu un număr de 500 de abonați. În situația în care, la recensământul din 2001 și-au asumat etnia română 7995 de persoane⁹⁰, vorbitori de limbă română declarându-se 90.000⁹¹, este probabil ca numărul cititorilor să depășească numărul de exemplare editate.

Redactorii și colaboratorii surprind evenimentele ca *martori din interior* ai comunității locale, transmițând informații, în primul rând pentru românii pe care îi reprezintă, dar și pentru cunoscătorii de limbă română din afara

⁸⁹ Conform sociologilor, *documentele sociale* (folclorice, etnografice, sociologice, istorice ș.a.m.d.) includ documente scrise și nescrise, oficiale și neoficiale, într-un cuvânt tot ceea ce poate da o indicație despre viața socială prezentă sau trecută, sub toate aspectele ei. Vezi Septimiu Chelcea, Ioan Mărginean, Ion Cauc, *Cercetarea sociologică. Metode și tehnici*, București, Editura "Destin", 1998. Criteriile de clasificare a *documentelor sociale scrise*: forma (natura lor), conținutul, destinatarul și emitentul; pentru *documentele sociale nescrise* rămâne relevantă clasificarea după forma (natura) și conținutul lor (funcția). Cf. *op.cit.* p. 334. Vezi *op.cit.* cap. 12. *Analiza documentelor sociale*, p. 331-374.

⁹⁰ La tradițiile și valorile culturale românești, și-au declarat apartenența 9.162 de persoane. Redacția a explicat diferența de peste 1.000 de persoane prin formularea confuză a întrebărilor din chestionarul recensământului („Foaia Românească”, nov., nr. 32 și 33/2002).

⁹¹ Cei mai mulți imigranți pe teritoriul Ungariei sunt cetățeni din România (81.000), cf." Foaia Românească", anul LIII (2003), nr. 25 (20 iunie), p. 4.

comunității. Săptămânalul tratează o problematică diversă, atât din sfera publică, cât și din cea privată, încercând să influențeze modul în care sunt percepuți românii din Ungaria de către cei din afară. În același timp, se încearcă pozitivarea percepției interioare, prin formarea de opinii despre sine, în contextul mai larg al spiritualității românești. Revista nu se limitează la cultura dilaectului daco-român. „Foaia Românească” are ambiția de a spune ceva și despre români și etnici din vecinătate (vezi în acest sens, jurnalul de călătorie la istroromânii din Croația, la românii din Voivodina sau în Bolzano/Bozen, Italia, la germanii, italienii și retoromanii⁹² din această localitate, desprinsă cu 80 de ani în urmă de Austria și integrată Italiei).

Structura de magazin a revistei urmează modelul cultural al revistei orădene „Familia. Foaie enciclopedică și beletristică cu ilustrații”, înființată de Iosif Vulcan (1865), punct de referință clasic al publicisticii noastre.

Metodologic, nu ne propunem să aplicăm tehnici specifice de analiză sociologică asupra revistei, pe baza cuantificării procentuale de frecvență a unor teme sau rubrici, cercetare ce ar trebui să îmbine studiul cantitativ cu cel calitativ. Intenția noastră se limitează la a pune în lumină informația etnologică, din care transpare atitudinea comunității, implicit a redacției, a forurilor locale, în raport cu propria identitate și cu celelalte grupuri etnice.

Cultură materială și imaterială - conținut manifest, conținut latent

Revista creează o relație între imaginea de sine a românilor din Ungaria și imaginea lor publică, transmitând propria percepție, din interiorul acestei comunități etnice bilingve, care conviețuiește cu populația majoritară maghiară și cu minorități ca cea slovacă, germană, rromă ș.a.

Revista își informează cititorii despre toate problemele cu care se confruntă românii din zonă. „Foaia Românească” nu se rezumă la a fi numai un document social descriptiv, ci și oglindă/imagine a reconstruirii identității, a configurării modurilor în care membrii comunității se disting cultural în relațiile lor sociale cu alte colectivități etnice. Revista își asumă și rolul de factor educativ cognitiv prin contribuții la *modelarea memoriei colective identitare*, atât la nivelul conținutului manifest, cât și al celui latent, oferind informații etnologice prin *prezentarea diacronică a valorilor culturale locale*, din perioada interbelică și postbelică (meseriile, așezările, locuințele, obiceiurile și petrecerea timpului liber, vestimentația ș.a.)⁹³.

⁹² Germanii, italienii, românii, aromânii, în „Foaia Românească”, anul LIII (2003), nr. 25, p.11, 16 (coperta IV).

⁹³ Un rol aparte în educația identitar-mnemică îl au, în ultimii ani, acțiunile de cultivare a simbolurilor cultural-istorice (dezvelirea de plăci comemorative și busturi, încercări de refacere

Funcțiile educative devin explicite prin valorificarea a ceea ce s-a păstrat din cultura populară, în amintirile oamenilor. Fondul activ, încă viu, al specificului spiritual românesc local este surprins, așa cum se manifestă astăzi, la petreceri, întruniri, baluri ș.a.

Prezentul etnologic se reflectă în materialele despre *evenimentele culturale*, sărbătorile comunitare, integratoare ale specificului etnic. Temele ce tratează manifestările culturale locale actuale se focalizează pe:

- *sărbătoreșcul organizat de liderii locali.*
- *sărbătoreșcul ca liberă inițiativă.*

În majoritatea rubricilor apar știri despre acțiunile de reconstruire, de revitalizare a tradițiilor culturale ale minorității românești. Sunt prezentate demersurile instituțiilor și ale liderilor care organizează acțiuni-spectacol unde se realizează o interacțiune culturală între instituțional și societatea civilă, precum și informații despre sărbătoreșcul „nedirijat”, în context particular.

Mass-media, ca și instituțiile culturale și de învățământ din zonă sunt implicate în popularizarea simbolurilor culturale românești. Galeria portretelor locale, modele-reper oferite de „Foaia Românească”, se concretizează în interviurile luate unor bătrâni care nu au renunțat la limba și obiceiurile lor, ca și a unor tineri oameni de afaceri sau a unor reprezentanți ai culturii.

Limbajul verbal/narativ scriptic

Săptămânalul povestește în scris și prin imagini „ce se face” și „cum se face”, pentru revitalizarea și conservarea specificului cultural, fără a se opera suprapunerea forțată a culturii românești locale cu etnicitatea. Paginile publicației încearcă să răspundă unor întrebări esențiale, puse direct sau indirect, în subsidiarul materialelor și relevante chiar de titlurile apărute pe prima copertă a revistei: *Ortografia din România și noi* (nr.3, ian. 2003); *„Eminescu este sinteza sufletului românesc”* (nr. 4, 24 ian. 2003); *Problemele învățământului românesc așteaptă să fie rezolvate* (nr. 5, 31 ian. 2003); *Printre istoricorii care mai „cuvântează” în limba strămoșilor* (nr. 11, 14 martie 2003); *Minorități în euroregiune* (nr. 12, 21 martie, 2003); *„Dacă vorbim tot mai puțin românește, satul nostru își va pierde specificul”* (reportaj despre situația grădiniței românești din Micherechi (nr.14/4 apr., 2003); *Biserica ortodoxă pentru românii de*

a mormintelor unor personalități, refacerea unor fundații, precum celebra fundație Gojdu ș.a.), martori identitari prezenți în paginile publicației.

pretutindeni, la Budapesta (nr.26, 27 iunie 2003); *Gânduri pe marginea aniversării momentului de semnare a tratatului de împăciuire dintre români și unguri în 1849. Legea statutului și ideea de unitate a națiunii maghiare* (nr.29, 18 iulie 2003).

„Foaia Românească” are mai multe rubrici fixe, constante tematice ale revistei: 1. *Actualități*; 2. *Poșta redacției*; 3. *Cultura*; 4. *Învățământ*; 5. *Viața publică*; 6. *Opinii* (rubrică ce pune în discuție viitorul minorităților la nivel statal și european, pericolul asimilării) 7. *Isus Salvatorul* (pagina bisericilor baptistă și pentecostală) 8. *Ortodoxia*; 9. *Tineret*; 10. *Folclor* (cu subrubricile mobile *Sărbători/Tradiții/Moștenire*) 11. *În grai viu* (rubrică în grai local) 12. *Literatură, artă* (evenimente culturale românești desfășurate în Ungaria, România sau în alte zone ale lumii); 13. *Divertisment* (sport, cu evoluția sportivilor români, programele de radio și televiziune ale posturilor TVR 1, TVR 2, TVR Timișoara și emisiunile locale în limba română); 14. *Călătorii în România și la comunitățile românești din afara României* ș.a.

În grai viu, pagină realizată de folcloristul Al. Hoțopan, cultivă stilul popular, prin folosirea graiului local. În urma unui sondaj de opinie, am constatat că rubrica are cititori printre persoanele din categoria a doua și a treia de vârstă. Tinerii consideră mai dificilă lectura textelor transpuse în grai. Deși trezește interesul pentru idiomul local și pentru narațiunea populară, rubrica rămâne unul din experimentele culturale de reconstrucție identitară, cu ecou aparent restrâns. Semnale foarte încurajatoare au fost primite, cu precădere, de la cititorii din România, revista ajungând la Arad, Oradea și București.

Limbajul narativ al vizualului

Revista are 16 pagini, format A 4, din care două coperti cu imagini color (copertile I și IV). În economia paginilor, fotografiile ocupă un procent de 10% , restul fiind ocupat de textul scris. Ponderea textului față de imaginile foto demonstrează că revista se adresează unui public care citește în limba română, fără să se limiteze la a privi. Limbajul vizual al imaginilor este complementar celui scriptic. Școala și biserica, factori formativi identitari, se află în centrul atenției în raport cu economia editorială a revistei, atât la nivelul subiectelor, cât și al imaginilor. Fotografiile de pe prima copertă, cea cu impact vizual imediat, abordează adesea teme etnografice. Ca factori de identificare culturală, purtătoare de informații și mijloc de înregistrare a

socialului, acestea sunt atât instantanee actuale, cât și fotografii de arhivă, de până la al doilea război mondial, provenite din colecții particulare.

Predomină imaginile reprezentând momente recente, ca *aniversări culturale românești* (nr. 4/2003, omagiu adus la bustul lui Mihai Eminescu, din curtea bisericii din Apateu), momente politice și confesionale ale comunității (nr.6, nr.10, nr. 22/2003), dar și prezentul etnologic, prin fotografiile care înregistrează obiceiuri tradiționale românești (colindatul, nr. 48/2002, nr 1/2003), instantanee de la petrecerile dansante ale comunității (nr. 9, *Feciorescul*, joc interpretat la balul românesc din Micherechi; nr. 24, dansatori din Chitighaz, pe scena Festivalului Perinița), sau obiceiuri preluate de români de la etniile conviețuitoare (nr. 11, *Fărșangul*).

Perioada dinainte de război este prezentă prin *fotografii de familie*, portrete ale unor membri ai comunității. Arhitectura tradițională, laică și religioasă, este raportată la prezent. Fotografiile cu case bătrânești alternează cu imaginea clădirilor noi, lăcașurile de cult, cu cele laice.

În centrul fotografiilor apar de cele mai multe ori copiii și tinerii; construcțiile care predomină prim planul sunt bisericile ortodoxe. Atât *fotografiile de arhivă* cât și *instantaneele actuale* surprind viața comunității românești dintr-o multitudine de aspecte ale cotidianului de odinioară și din prezent.

Revista evidențiază fenomenele de similaritate și alteritate culturală, într-o zonă de interspiritualitate aparținătoare arealului european, ceea ce îi asigură valabilitatea de sursă etnologică modernă.⁹⁴

3.4. *Instituții culturale și organizații nonguvernamentale*

*Biblioteca municipală din Giula*⁹⁵

Românii din Ungaria nu dețin o bibliotecă proprie, dar au cărți și materiale în limba română, în incinta sediilor culturale și de învățământ care le aparțin. Biblioteca Municipală din Giula este o instituție cu un bogat patrimoniu cultural în limba maghiară și germană. Biblioteca Liceului

⁹⁴ În afara reportajelor despre istororomâni, în ultimele numere remarcăm preluarea de pe INTERNET a paginilor *Etniile lumii. Renașterea unei limbi: retoromana*, în "Foaia Românească", anul LIV (2004), nr. 8, p. 5; *Unitatea ca șansă a supraviețuirii comunităților minoritare. Danezii din Germania*. Ibidem, nr. 10, 2004, p. 5; *Flagelul asimilării entice – Udmurții*, Ibidem, nr. 9, 2004, p. 5. *Românii din Bulgaria și recuperarea identității*, Ibidem, nr. 11, 2004, p. 5, 10. Traducerea și adaptarea textelor de Anamaria Brad și Mihaela Bucin.

⁹⁵ Prezentăm numai instituțiile vizitate de cercetători.

“Nicolae Bălcescu” deține materiale în limba română, colecții de folclor literar, realizate de colegii români din Ungaria.

Muzee

Casa-muzeu din Chitighaz datează din 1902 și a aparținut lui Nicula Gheorghe. Moștenitorii au donat-o satului. Muzeul, ale cărei porți s-au deschis în 1984, a fost renovat în 1997. Atunci a fost montat un acoperiș din stuf, conform tradiției rurale locale, cu pereții exteriori vopsiți în albastru, culoarea specifică românilor din zonă. Acoperișul în ape este acoperit cu paie. Construcția, înconjurată cu o prispă lungă, are trei încăperi luminoase și spațioase. De peretele din spate al clădirii este lipit grajdu. În curte, tot în spatele casei, se află și celelalte anexe. Dintre obiectele expuse în camera de zi, amintim: o ladă de zestre, din lemn pictat; podoabă de cap pentru mireasă; călcător de haine cu talpa ondulată, confecționat din lemn („voșălău”). Casa-muzeu din Chitighaz este singurul muzeu etnografic al românilor din Ungaria (vezi foto Anexă). Interesant este faptul că o localnică, Maria Sarca Zombai, cadru didactic, îndrăgostită de tot ceea ce înseamnă specific românesc, a realizat în locuința sa o colecție personală de costume, obiecte din recuzita obiceiurilor și unelte folosite de consăteni, în muncile tradiționale. Unele dintre aceste piese, expuse pe principii etnografice, sunt extrem de rare. Colecția personală a Mariei Sarca Zombai din Chitighaz se evidențiază prin instrumentarul de bucătărie, de țesături, de stână etc.(vezi foto Anexă).

Tinerii și mass-media în limba română

Postul de Radio Tineret funcționează în incinta Liceului românesc din Giula și deține o aparatură modernă (donație de la București, din partea Departamentului pentru Români de Pretutindeni). Redactorii sunt elevi ai liceului. În pauze, sunt prezentate mici reportaje, discuții, momente literare, calendarul zilei. Se preconizează ca o zi pe săptămână să fie consacrată elevilor din școala generală. În preajma sărbătorilor de iarnă, Radio Tineret a transmis colinde. Calitatea emisiunilor este asigurată de colaborarea cu ziaristii Redacției Românești de la Radiodifuziunea Maghiară, care s-au angrenat în îndrumarea profesională a tinerilor jurnaliști amatori.

Revista școlară „Liceenii” completează disponibilitățile de exprimare, prin mass-media, a tuturor problemelor specifice vârstei adolescentine. La rândul ei, revista „Foaia Românească” oferă tinerilor o pagină, unde elevii povestesc despre experiențele trăite în excursii, tabere sau în cadrul evenimentelor școlare la care participă. Întrebările pe teme de cultură generală din literatura și știința românească conduc la acumularea de noi

cunoștințe, indiferent de vârsta cititorilor. Permeabilitatea și diversitatea informațională răspunde necesității de comunicare a tuturor categoriilor de vârstă. Informațiile de ultimă oră au rol de sincronizare informativă cu noutățile din spațiul românesc.

Organizații nonguvernamentale (ONG-uri)

Cele mai cunoscute *ONG-uri* românești sunt: *Uniunea Culturală a Românilor din Ungaria*, condusă în prezent de dr. Ioan Ciotea, *Comunitatea Cercetătorilor și Creatorilor Români din Ungaria*, sub conducerea cercetătoarei Elena Csobai, organizație constituită în 1991 (conform „Români în Ungaria”, p.11, din 1992), *Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria*, înființat în 1993, aflat sub coordonarea doamnei dr. Maria Berényi. Recent, s-a înființat *Centrul de Documentare și Informare al Românilor din Ungaria*, instituție despre care nu deținem amănunte⁹⁶.

Uniunea Culturală a Românilor din Ungaria și-a început activitatea din 1950. Organizație civilă, în anul 2004, avea afiliate 16 asociații civile. Clădirea sediului Uniunii se află în orașul Giula. *Uniunea Culturală* coordonează și administrează activitatea Editurii „Noi” și a redacției săptămânalului „Foaia Românească”. Filiala din Budapesta a Uniunii tipărește almanahul comunității, filiala din Micherechi, revista lunară „Jurnal”, iar cea din Seghedin, revista „Conviețuirea”, redactată de cadre didactice universitare.

Există fundații guvernamentale care contribuie la finanțarea activităților culturale minoritare, inclusiv ale românilor din Ungaria,⁹⁷ca și fundații ale românilor din zonă, cum ar fi „Pro Musica”, „Pentru cultura română din Ungaria”, „Pro discipulis” ș.a. Aceste instituții și organizații creează posibilități de exprimare culturală a comunității. *Uniunea Culturală a Românilor din Ungaria* inițiază, împreună cu Autogovernările minoritare, diferite petreceri.

⁹⁶ Centrul a luat ființă la inițiativa Autogovernării pe Țară a Românilor din Ungaria. În „Foia Românească”, nr. 11, din 12 martie 2004, la pagina 10, se află o listă cu cele mai importante organizații culturale ale românilor din Ungaria.

⁹⁷ „Fundația Publică pentru Minoritățile Naționale și Etnice din Ungaria”, fundație sprijinită de guvernul maghiar, organizează concursuri de proiecte, în urma cărora finanțează publicarea revistelor (printre care și „Foia Românească”), cărților, materialelor științifice și a manualelor minorităților din Ungaria. Biblioteca „Prietenia Popoarelor” din Bătanian a câștigat suma necesară introducerii pe calculator a cărților în limba română și sârbă, cărți aflate momentan în bibliotecile celor două școli din localitate.

4. PREZENTAREA GENERALĂ A LOCALITĂȚILOR CERCETATE⁹⁸

Toate localitățile în care s-au desfășurat cercetările de teren fac parte din județul Bichiș: orașele Giula⁹⁹/Gyula (fosta capitală a județului Bichiș) și Aletea/Elek, comunele Micherechi/Méhkerék și Chitighaz./Kétegyháza.

Sute de ani, până în 1950, Gyula, sediul organizațiilor românești din Ungaria, a fost centrul administrativ al județului Bichiș (Békés), vestit în secolul al XIX-lea prin târgurile de vite, astăzi ca stațiune balnearo-turistică. Gyula (Giula) se află pe malul Crișului Alb. Dintre cei 33.041 de locuitori, conform recensământului din 2001, 500 de persoane sunt de etnie română, 542 legați de tradițiile și valorile culturale românești, 509 își declară apartenența la limba maternă română și 419 afirmă că folosesc limba română în familie și în cercuri prietenești¹⁰⁰.

Documentele menționează pentru prima dată numele orașului „Jula monustra, în 1295, când Regele Bela al IV-lea donează satul Krakó, din apropierea orașului, unui anume Gyula, care a întemeiat o mănăstire, unde a adus călugări”¹⁰¹. Prin munca și priceperea monahilor, așezarea s-a dezvoltat, în jurul mănăstirii stabilindu-se treptat țărani și meșteșugari, care au reușit să facă din această localitate “cel mai dezvoltat oraș de câmpie din regiunea Crișurilor”¹⁰². Toponimicul urbei are o explicație istorică asupra căreia, încă nu s-a căzut de acord.

Gyula (Gyula, Jula) apare ca denumire onomastică „voievod transilvănean, care între 1002-1003 a fost înfrânt și făcut prizonier de Regele Ungariei, Ștefan cel Sfânt”¹⁰³. Gergely András, în *Istoria Ungariei*, menționează că armata ungară se afla “sub comanda conducătorului principal (kende) Levéd și a secundantului său (gyula) Álmos”¹⁰⁴. Istoricul maghiar echivalează “gyula” cu denumirea unei funcții militare, iar istoricii români, conform actului de donație al Regelui Bela al IV-lea, consideră Gyula numele unui conducător din partea locului. Menționăm ca veridică explicația

⁹⁸ Prezentarea localităților se face în ordinea în care s-au desfășurat cercetările de teren.

⁹⁹ Denumirea românească a localității apare, în materialele locale, Giula, deși localnicii îi spun Jula.

¹⁰⁰ *** *Recensământ și alegeri. Români trăiesc peste tot în Ungaria, dar tot mai puțini*, în “Calendarul Românesc. Almanahul săptămânalului Foaiă Românească”, Giula, 2003, p. 107.

¹⁰¹ dr.Florea Olteanu, *Românii din Giula în secolul al XIX-lea*, Giula, Uniunea Autoguvermarilor Românești din Ungaria, 1999, p. 5.

¹⁰² *Ibidem*.

¹⁰³ *** *Dicționarul enciclopedic*. Coordonare generală Marcel D. Popa, București, Editura Enciclopedică, 1996, p. 529.

¹⁰⁴ Gergely András, *Istoria Ungariei*. Trad. de Hermann Gusztáv Mihály. Trad. revăzută de Gelu Păteanu, Odorheiu Secuiesc, Asociația Culturală Haáz Rezső, 1993, p. 12.

toponimicului, pornind de la numele unei personalități; într-un dicționar maghiar-italian există o unică menționare a cuvântului, ca substantiv propriu, *Gyula*, cu echivalentul italian Giulio¹⁰⁵. Nu ne hazardăm în a elucida etimologia toponimicului. Oricum, atestarea documentară a orașului, încă din secolul al XIV-lea, în cele două diplome date de Regele Carol Robert de Anjou, la 20-22 iunie 1313, rămâne un fapt istoric cert.

Pe baza datelor furnizate de istoricul Karácsonyi János, existența comunității ortodoxe românești la Giula, este atestată din 1695, anul în care turcii părăsesc orașul¹⁰⁶. Prima comunitate bisericească ortodoxă română, din județul Bichiș, este cea din Giula. Teodor Misaroș, în cartea sa despre istoria comunităților ortodoxe române din Ungaria, consideră că ar exista probabilitatea ca una din cele trei biserici ale orașului să fi aparținut, la acea dată, ortodocșilor români. Prima biserică ortodoxă românească din lemn datează abia de la începutul secolului al XVIII-lea (1721). Căzută pradă unui incendiu, se va ridica, cu mari sacrificii, o nouă biserică din cărămidă. Pentru ca în 1854, enoriașii să înalțe și turul. Având hramul Sfântului Nicolae, aceasta este cea mai spațioasă biserică ortodoxă din Ungaria, acum Biserica Episcopală de Giula.

Datorită creșterii numărului de enoriași ortodocși, în 1834, locuitorilor Giulei li s-a aprobat înființarea unei noi comunități bisericești și construirea celui de al doilea lăcaș ortodox de închinare, în "orașul mic românesc".

Orașul are patru cartiere, corespunzând configurației etnice: orașul mare românesc (Giula I - Miklósvarós), unde se află Biserica Episcopală Sf. Nicolae; orașul mic românesc (Giula II - Krisztinavarós), cu Biserica Ortodoxă purtând hramul Cuvioasa Maica Paraschiva; orașul german; orașul maghiar. Teodor Oltean, învățător pensionar din Giula, ne-a mărturisit: "Jula avea *orașul maghiar* și *orașul german*. Orașul maghiar avea un cartier românesc ("orașul mare românesc"), Jula germană avea cartier românesc ("orașul mic românesc"). Noi zicem nemțeni. Pentru ceilalți, șumândeni[...]"¹⁰⁷. Reiese că în zona centrală, locuită de maghiari, se afla cartierul mare românesc, iar în partea germană, un cartier mai mic de români, fiecare cu propria biserică. Pe lângă lăcașurile de cult au fost ridicate școli confesionale. Prima *școală românească confesională*, ridicată în Giula, se află în orașul mare românesc și datează din 1771; cealaltă, din orașul mic românesc, a fost construită în 1834. Salarizarea învățătorului era

¹⁰⁵ Eugenio Kastner, *Dizionario ungherese-italiano*, Casa Editrice Danubiana, 1934, p. 152. Numele *Gyula* apare și în calendarul catolic ungar.

¹⁰⁶ Teodor Misaroș, *Din istoria comunităților bisericești ortodoxe române din Ungaria*. Ediția a II-a revizuită, Giula, 2002, p. 143, 163.

¹⁰⁷ A.I.E.F. I.nr. 34638. Orig. Giula; inf. Teodor Oltean; culeg. R.Raliade și M. Nubert Chejan; 7 sept. 2003, Giula.

o problemă pentru comunitatea românească din oraș. „Este cunoscut că majoritatea românilor erau iobagi care, pe lângă alte prestări, aveau îndatorirea de a contribui și la plata învățătorului, deoarece, până când celelalte confesiuni din oraș aveau în privința aceasta contract încheiat cu moșierul, care asigura salariul învățătorului, românii nu aveau asemenea contract”¹⁰⁸. Acum, la Giula se află grădiniță și școala primară cu ore de limba română și Liceul Românesc “Nicolae Bălcescu”, cu ciclul gimnazial și liceal.

La cultura și personalitatea spirituală a orașului au contribuit toate etniile conviețuitoare. Giula este locul de naștere al muzicianului maghiar Erkel Ferenc (1810-1893), întemeietorul opereii naționale ungare. De Giula sunt legate numele românilor David Voniga și Moise Nicoară (1785-1861), proșii luptători pentru drepturile confesionale ale românilor ortodocși. Moise Nicoară este și întemeietorul preparandiei (școala normală) din Arad (1812). Românul Tesdor Pap a pus bazele unei fundații de întrajutorare a tinerilor studioși ș.a., Gh.Pomut, ajuns general în armata americană, ca și pictorul și graficianul german Albrecht Dürer (1471-1528) își aveau familiile originare din împrejurimile Giulei.

La Giula se află sediile celor mai importante organizații și instituții românești: Autogovernarea pe Țară a Românilor din Ungaria, Episcopia Ortodoxă Română de Giula, Uniunea Culturală a Românilor din Ungaria, sediul revistei “Foaia Românească”, Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria ș.a.

În ultimii ani, numele unor personalități românești se regăsesc și în Giula. Strada unde se află sediul Autogovernării pe Țară a Românilor din Ungaria poartă numele poetului Mihai Eminescu; pe fațada unei case din cartierul mare românesc se află placa comemorativă dedicată generalului Gh. Pomuț¹⁰⁹; parcul central, din fața Bisericii Sf. Nicolae și liceul cu ore de limba română poartă numele scriitorului și revoluționarului Nicolae Bălcescu.

MICHERECHI

Micherechiul are reputația așezării cu cea mai bine conservată comunitate românească din Ungaria, pentru că mulți localnici și-au păstrat graiul local, grai cu particularități puțin diferite de subdialectul din Crișana. Comuna Micherechi/Métkerek se află în județul Bichiș, la 2 km de frontiera româno-ungară, față în față cu localitatea Salonta, punct de frontieră cu România.

¹⁰⁸ T. Misarog, *op.cit.*, p. 153.

¹⁰⁹ Placa comemorativă este scrisă în limba maghiară. Nici indicatoarele localităților nu apăreau bilingv până în 2003.

Ca rezultat al cercetărilor istorico-etnografice începute în 1997 de Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, în anul 2000, a apărut monografia *Micherechi. Pagini istorico-culturale*. Lucrarea cuprinde studii semnate de cercetătoarele Maria Berényi, Elena Csobai, Ana Borbély, Emilia Martin și Eva Kozma Fráteen. În studiu, Emilia Martin afirmă că Micherechiul „este acea localitate care din anii 1960 stă în centrul cercetărilor românești din Ungaria, fiind considerată – cu toate trăsăturile caracteristice locului și etniei – o adevărată curiozitate”¹¹⁰(s.n.), pentru că este o insulă de românitate, așezările învecinate fiind locuite de maghiari sau de români asimilați (la nord, Crâstorul/Sarkadkereusztúr, la vest și sud-vest, Șercadul/Sarkad, iar la sud-est, Kötégán). Și românii din zonă percep Micherechiul ca pe o așezare emblematică pentru cultura lor tradițională. La prestigiul comunei a contribuit și echipa de dansuri, întemeiată în 1940. Prezente pe scene din țară și de peste hotare, în emisiuni televizate, jocurile românești din Micherechi sunt demonstrații de virtuozitate coregrafică în spectacolele ansamblurilor populare din Ungaria.

Datele oficiale arată că în 1980 comuna număra 2.446 de locuitori, din care 2.216 de etnie română. Structura confesională a comunității, în 1980, cuprindea 535 de familii ortodoxe (aproximativ 2.000 de persoane), 300 de bapțiști, 150 de adepți ai Bisericii Penticostale și 130 de ortodocși intrați în Oastea Domnului¹¹¹.

Conform recensământului din 2001, Micherechiul are 2.315 locuitori, dintre care 1.385 și-au declarat apartenența la etnia română, 1.412, la tradițiile și valorile culturale românești, 1.572, la limba maternă (româna) și 1.563 de persoane, au afirmat că folosesc româna în familie¹¹².

Încă de la atestarea localității, din secolul al XII-lea, comuna figurează sub denumirea de Micherechi. Tradiția spune că odinioară, pe aceste locuri era o pădure. În mijlocul pădurii se afla o poiană rotundă, plină de iarbă și flori, în jurul căreia roia o mulțime de albine. Prin îmbinarea cuvintelor ungurești „*méh*” (albină) și „*kerék*” (rotund) s-a format toponimicul Méhkerék/Micherechi.

Micherechiul s-a aflat, între 1566-1695, ca și cetatea Giula, sub stăpânire otomană. Abia la începutul secolului al XVIII-lea, satul se va reface prin colonizări, când proprietarul comunei devine nobilul Eszterházy Pál. Din

¹¹⁰ Emilia Martin, *Tradițiile românilor din Micherechi*, în *Micherechi. Pagini istorico-culturale...*, p. 202

¹¹¹ Elena Csobai, *Comunitatea românească din Micherechi*, *Ibidem*, p. 40.

¹¹² *** *Recensământ și alegeri*, în „Calendarul Românesc. Almanahul săptămânalului Foaia Românească”, Giula, 2003, p. 107. În legătură cu apartenența religioasă, nu cunoaștem decât numărul ortodocșilor la nivel național (vezi subcapitolul Biserica).

contractul urbarial original din 1773¹¹³, reiese că aici au fost aduși români ortodocși din Mădăraș, Salonta, Inand, Ianoșda, Homorog, Tulca etc. „Documentul urbarial are un pasaj foarte important, care ne încredințează despre faptul că așezarea era locuită încă înainte de procedura urbarială”¹¹⁴.

În legătură cu istoria Micherechiului se impune analiza documentelor la care face trimitere Teodor Misaroș,¹¹⁵ cum ar fi *Cartea privilegiată* a Comisiei Canonicilor din Oradea (secolul al XIV-lea), ca și contractele urbariale din care reiese succesiunea proprietarilor comunei. Până în prezent, din izvoarele la care se rezumă informațiile, ar rezulta că locuitorii primei vetre ar fi fost numai maghiari; studierea meticuloasă a documentelor amintite poate aduce noi amănunte despre istoria românilor din Micherechi.

Comunitatea ortodoxă este atestată odată cu întemeierea actualei comune, în 1758-1768. Din acele vremuri datează și prima biserică, din lemn, acoperită cu trestie, care a fost distrusă în urma unui incendiu din 1836. O nouă biserică, din cărămidă, va fi terminată în 1849, renovată ulterior de câteva ori.

Prima școală românească din sat datează din 1815. După 1923, regimul școlilor minoritare se schimbă. Școala românească din Micherechi a fost naționalizată încă din 1931, înaintea altor școli minoritare. Limba de predare devine limba maghiară. Deși limba maternă rămâne obiect de studiu obligatoriu, „învățământul românesc la românii din Ungaria, în perioada interbelică, practic nu era posibil. Învățătorii unguri, care ocupă majoritatea posturilor din vechile școli confesionale române de dinainte de război, predau numai în limba maghiară”¹¹⁶. Acolo unde învățătorii știau românește, se predau în limba română doar câteva materii, mai ales religia, învățământul românesc depinzând de abnegația cadrelor didactice. Prin naționalizare, școala urma să primească ajutor din partea statului, a conducerii comunale și a părinților prin muncă obștească, în timpul construcției clădirii¹¹⁷.

Din 1949, pentru un deceniu, în școala de stat se va preda *în limba română*, școala numindu-se chiar „Școala cu predare română”. Din 1960, ca toate școlile minoritare și școala din Micherechi va deveni școală bilingvă. Pentru că tot mai multe materii se predau în limba maghiară, în anul școlar 1961/1962, școala va deveni monolingvă, cu toate orele în limba oficială,

¹¹³ Prezența locuitorilor din acele timpuri era consemnată de contractele „urbariale” care se încheiau pe zece ani. Pentru fiecare localitate, am preluat datele din cartea lui T. Misaroș.

¹¹⁴ T. Misaroș, *op.cit.*, p.180-181. Numai continuarea cercetării documentelor istorice va putea aduce informații suplimentare, în legătură cu atestarea românilor în zonă.

¹¹⁵ *Ibidem*.

¹¹⁶ Maria Berényi, *Școala din Micherechi*, în *Micherechi. Pagini istorico-culturale...*, p. 71.

¹¹⁷ *Ibidem*, p. 72.

pentru ca în prezent, limba română să se învețe ca limbă străină. Odinioară, Micherechiul era o comună săracă, cu un mare procentaj de analfabeți. Astăzi, se poate lauda cu o grădiniță și o școală modernă de 8 clase, cu predare bilingvă (în română și maghiară), frecventată de aproximativ 300-320 de elevi. Mulți absolvenți urmează în continuare Liceul românesc din Giula, apoi își continuă studiile în învățământul superior. Tot la Micherechi funcționează, din anul 2000, Centrul Cultural Ortodox Român.

Informații în legătură cu ocupațiile locuitorilor din Micherechi sunt furnizate, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, de urbariile anilor 1770. Pământul arabil era puțin, zona mlăștinoasă favorizând, cu precădere, cultivarea cânepii. În 1868, măsuri administrativ-economice (regularizarea hotarelor comunei și a cursurilor de apă), precum și evenimente sociale majore (eliberarea iobagilor), vor determina schimbări de ordin economic. S-a ajuns la comasarea pământurilor, fermele (mojorok) păstrându-se întregi. Clăcașii primesc loturi de pământ adesea departe de sat, favorizând apariția sălașelor, unde se practica creșterea animalelor. Până prin 1920, sătenii vor crește oi, pentru ca în perioada interbelică să domine creșterea bovinelor, ulterior a porcilor. Așa se explică pierderea treptată a obiceiurilor și credințelor legate de oierit¹¹⁸. Din cauza scăderii pământurilor de pășunat, se generalizează creșterea animalelor în grajd, schimbare ce duce la transformări ale gospodăriilor. În 1945, în urma reformei agrare, la marginea satului au fost împărțite loturi de pământ unde se construiesc case. În 1959 se va înființa cooperativa Bălcescu, loturile au fost din nou unite. Pe suprafețele întinse nu mai era posibilă scurgerea apelor, apa de infiltrație devenind un pericol permanent pentru culturi și pentru oameni (Vezi Anexă: *Michărechenii*). Prin anii '70, din cauza câștigurilor extrem de modeste ale membrilor CAP, oamenii s-au apucat de cultivarea ardeilor și castraveților în solarii. „Din 1982, cooperativa a fost desființată. Nu producea. Pământul e sărac”¹¹⁹.

Cultivarea legumelor va aduce prosperitate și creșterea prestigiului economic al satului. Inspirându-se din reușita gospodăriilor din Micherechi, cu timpul, noua îndeletnicire îi va atrage și pe locuitorii altor sate, aceștia devenind o concurență serioasă pe piața de desfacere. Cum va reuși Micherechiul să-și impună produsele și pe piața Uniunii Europene, unde vor putea să-și vândă marfa pe viitor, sunt problemele economice care dau de gândit localnicilor.

¹¹⁸ Emilia Martin, *Tradițiile românilor din Micherechi*, în *Micherechi. Pagini istorico-culturale...*, p. 219

¹¹⁹ A.I.E.F. I. nr. 34643. Orig. Micherechi; inf. Gh. Dulău; culeg. R. Raliade: 7 dec. 2000, Micherechi.

CHITIGHAZ

Comuna Chitighaz se găsește la 10 km de frontiera dintre Ungaria și România, în Câmpia Ungară, pe linia ferată Curtici-Budapesta. Chitighazul nu are în apropiere un punct de trecere al frontierei cu România, ceea ce conturează dinamici sociale specifice, deosebite față de cele ale comunei Micherechi.

Conform recensământului din 2001, Chitighazul are 4.354 de locuitori: dintre aceștia, 660 și-au declarat apartenența la etnia română, 757 la tradițiile culturale românești, 1.075 la limba română și 857 au declarat că folosesc limba română în familie¹²⁰, deși peste 2.000 dintre chitighăzeni sunt români, după cum aflăm de la parohul bisericii ortodoxe, preotul Florin Oltean. Ca structură socio-profesională, majoritatea locuitorilor sunt salariați navetiști la oraș. Cei care au pământ, îl lucrează în asociație.

Preotul Iosif Ioan Ardelean, în *Monografia comunei Chitighaz*, Arad, 1893, explică toponimicul Chitighaz – Kétegyháza, printr-o legendă. Se spune că regele István I/Ștefan I (1000-1038), "...a dat un ordin, prin carele câte zece comune laolaltă, numite decacomion, a trebuit să aibe câte o casă de rugăciune, adică biserică. Decacomionul din ținutul nostru sau a fost de tot împoporat, sau de tot bogat, și așa locuitorii dintr-un motiv oarecare au zidit două biserici și apoi de la acele biserici a căpătat comuna pe ungerie numirea de: Kwieghaz – Kétegyháza"¹²¹.

Kétegyház este cuvânt maghiar compus din *két* (doi, două) și *egyház* (biserică, parohie), ceea ce înseamnă: "două biserici" (parohii) – Kétegyháza. Deși nu există documente în sprijinul validării tradiției orale, totuși este o mărturie că așezarea avea două biserici, încă din vremurile de demult. Istoricul maghiar Haán Lajos menționează că localitatea exista încă din secolul al XV-lea și că era locuită de pe atunci de maghiari și români, fiecare cu propria biserică¹²².

Important de subliniat este faptul că istoria Chitighazului se împletește cu cea a cetății Giula. Timp de câteva secole, până la ocuparea cetății Giula de către turci (1566), comuna Chitighaz a fost în stăpânirea unui șir de nobili maghiari. Prin dispariția ultimei familii de proprietari (familia Maróthy), Chitighazul – potrivit legilor de atunci – va intra în posesia regelui și va fi atașat cetății Giula¹²³.

¹²⁰ *** *Recensământ și alegeri*, în "Calendarul Românesc. Almanahul săptămânalului Foia Românească", Giula, 2003, p. 107.

¹²¹ Iosif Ioan Ardelean, *Monografia comunei Chitighaz*, Arad, 1893, p. 9, apud. Teodor Misaroș, *op.cit.*, p. 107.

¹²² *Ibidem* (trimitere la Haán Lajos, *Békés vármagye...*, p. 217).

¹²³ Teodor Misaroș, *op.cit.*, p.108.

Löwenburg János Jakab, căpitanul cetății Giula, mai târziu numit prefect al județului Bichiș, a cumpărat în 1698 mai multe moșii, printre care și Chitighazul. În 1724 s-a încheiat prima etapă a colonizării Chitighazului, "când populația comunei în întregime o alcătuiau românii"¹²⁴. Mișcările de populație au avut și în Chitighaz diverse motivații, ducând la modificări ale structurii etnice. În 1768, în comună erau 124 de case părăsite, din cauza dărilor prea mari pe care iobagii erau nevoiți a le plăti¹²⁵.

În secolul al XVIII-lea (1797), comuna Chitighaz va intra în posesia lui Almásy Ignác, subprefectul Timișoarei, rămânând în stăpânirea acestei familii, până în 1945.¹²⁶ Colonizarea maghiarilor din satele învecinate, unde trăiau și slovaci, se face în 1804. De la bun început, aceștia au fost angajați la "domnie". Casele lor erau în apropierea centrului domenal în așa-zisele zecimi inferioare, (în anul 1812 s-a trecut la sistematizarea localității, casele ridicându-se pe terenuri sub forma tablei de șah, iar ulițele începând să fie împărțite în zecimi). Primarii comunei sunt, până la sfârșitul secolului al XIX-lea, români. Cercetătoarea Elena Csobai amintește, în studiul ce deschide materialul dedicat memoriei lui Iosif Ioan Ardelean, câteva familii de români nobili, ai căror descendenți erau în viață în 1891. "...Teodor Bătrân, Georgiu Decan și Mihail Decan, dar nu se știe de la cine și când au primit antecesorii lor diploma nobiliară. În registrul nobiliar al comitatului Bichiș întâlnim un nume, Ștefan Sabău din Chitighaz, care și-a putut dovedi diploma nobiliară"¹²⁷.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, structura socială a comunei era în majoritate formată din iobagi români și maghiari; demnitățile aparțineau celor bogați.

Comunitatea ortodoxă românească din Chitighaz își ridică prima bisericuță de lemn, în 1718, pentru ca după câteva decenii, să termine construirea unui nou lăcaș (1779). Alături de ortodocși, din 1892, în Chitighaz este atestată și prezența baptiștilor, care își vor construi prima biserică în 1912. Odinioară, aici, serviciul liturgic se ținea în limba română și în limba maghiară.

Prima școală confesională din Chitighaz și-a deschis porțile în 1793. În 1879 se înființează biblioteca școlară. Fundația contelui Coloman Almásy va sprijini școlile confesionale din sat, până aproape de primul război mondial. În perioada interbelică, din cele două școli confesionale, numai

¹²⁴ *** "În amintirea lui Iosif Ioan Ardelean. *Chitighaz. Pagini istorico-culturale*", Budapesta.[f.edi.] 1993, p. 7

¹²⁵ Elena Csobai, *Comuna Chitighaz-Ketegyhaza*, în "În amintirea lui Iosif Ioan Ardelean....", p. 8.

¹²⁶ Teodor Misaroș, *op.cit.*, p. 109.

¹²⁷ Elena Csobai, *op. cit.*, în "În amintirea lui Iosif Ioan Ardelean....", p.10.

într-una se mai preda în limba română. Prin 1930 școala ortodoxă română se desființează și astfel se întrerupe predarea limbii române. Elevii români vor urma școala maghiară, luând contact cu limba română numai la orele de religie, ținute de preoții Ioan Borza și Petru Mișcuția¹²⁸.

După primul război mondial, mulți intelectuali români părăsesc Ungaria. În Chitighaz va rămâne un singur preot. Rolul și puterea de influență a Bisericii Ortodoxe Române în zonă se diminuează treptat. "Am putea spune că după 1920 urmează o etapă când asimilarea populației de naționalitate română începe să se accelereze. Dar această asimilare este preferată și de politica țării. Numărul populației din comuna Chitighaz scade, iar în același timp numărul populației maghiare începe să crească. Această scădere a populației de naționalitate română pare a fi ireversibilă și după 1949"¹²⁹.

După desființarea școlilor confesionale (1948), școala din Chitighaz se redeschide cu o singură sală de clasă. Treptat școala va reuși să aibă o clădire adecvată. Imediat după naționalizare, toate obiectele de studiu se predau în limba română, pentru ca în anii 1959/1960 să se treacă la predarea bilingvă. Acum, în școală se vorbește românește numai la orele de limba și literatura română și în cadrul unor activități extrașcolare.

În prezent, Chitighazul este locuit de maghiari, români, slovaci și rromi. Deși folosirea limbii române la Chitighaz este redusă, cercetările de teren au relevat prezervarea, la nivel cultural tradițional, a unor fenomene aparținând specificului românesc al comunei.

ALETEA

Aletea/Elek, actualmente oraș, se găsește la o distanță de 2 km de frontiera dintre Ungaria și România, în fața comunei, odinioară denumită Otlaca (azi Grăniceri). Conform recensământului din 2001, Aletea numără 5.480 de locuitori, dintre care 201 s-au declarat români, 262 și-au exprimat atașamentul față de tradițiile culturale românești și 247, apartenența la limba română, dar numai 133 au afirmat că vorbesc românește în familie¹³⁰.

Aletea este cunoscută pe plan național, ca și Micherechiul, pentru jocurile populare păstrate și transmise din generație în generație. Ca o recunoaștere a valorii formației de dansuri populare din localitate, înființată încă din 1947, revista trimestrială de folclor "*folkmagazin*" (nr.4/2003), la rubrica

¹²⁸ Maria Berényi, *Școala română din Chitighaz*, în "În amintirea lui Iosif Ioan Ardelean...", p. 18.

¹²⁹ Elena Csobai, *op.cit.*, în "În amintirea lui Iosif Ioan Ardelean ...", p. 12.

¹³⁰ *** *Recensământ și alegeri*, în *Calendarul Românesc*. Almanahul săptămânalului "Foaja Românească", Giula, 2003, p. 107.

Personalități ale dansului, a dedicat un medalion dansatorului Pavel Botaș, solist al ansamblului din Aletea.

Așezare veche, aceasta a fost atestată din 1232, cu denumirea de Elec, în apropierea orașului Giula¹³¹. În 1566, odată cu căderea cetății Giula, Aletea ajunge sub stăpânire otomană, fiind înglobată în *nahia Zarandului*. După venirea habsburgilor, în 1720, comuna intră în stăpânirea lui Ioan Harruckern. Proprietarul colonizează, în valuri succesive, germani din Bavaria, din părțile Württembergului și Frankfurtului. Pe lângă aceștia, aici se așează și iobagi români¹³². Tradiția orală povestește despre cimitirele românești care au existat între sălașe, dispărute prin mărirea terenurilor arabile, plasând prezența comunității românești spre ultimele două decenii ale secolului al XVIII-lea¹³³. Se pare că din datele furnizate de documente (registrele bisericii catolice), aceștia sunt atestați mai târziu, ca lucrători la familiile înstărite. Români angajați de germani, numiți în epocă "cioși", proveneau din satele majoritar românești, aflate în vecinătatea Elekului, anume Grâniceri, Șiclău, Brădet, Șimand, astăzi aflate pe teritoriul României¹³⁴. Cei veniți erau oameni săraci, locuitori ai sălașelor, care se întâlneau numai cu prilejul evenimentelor legate de viața rudelor: botez, nuntă, înmormântare sau la petreceri de grup, în locuri unde se făcea jocul duminical, când tinerii se cunoșteau și se puneau la cale căsătoriile.

Până la mijlocul sec. al XIX-lea, comuna a fost locuită numai de germani și români. După datele din 1850, locuitorii comunei "cu excepția puținilor valahi, care erau servitori jeleri, au fost germani romano-catolici"¹³⁵. Numărul acestor "puțini români" a atins, în anul 1900, cifra de peste 1.350 de suflete. În secolul al XIX-lea, comuna ajunge în proprietatea contelui Wenckheim, când în localitate este adusă și populație maghiară¹³⁶. Imediat după al doilea război mondial, în locul germanilor, deportați sau repatriați forțat, au venit din împrejurimi români și slovaci, actualmente orașul fiind locuit de patru etnii (maghiari, români, slovaci, germani).

Deși comunitate ortodoxă veche, credincioșii din Aletea, pentru că nu au avut biserică proprie, au aparținut Parohiei Ortodoxe române din Otlaca (Grâniceri). După 1918, când așezarea Grâniceri rămâne pe teritoriul României, ortodocșii din Aletea vor trece la parohia din Chitighaz. Abia din

¹³¹ Teodor Misaroș, *op.cit.*, p. 21.

¹³² *Ibidem*, p. 22.

¹³³ Elena Rodica Colta, *Românii din Elek (Ungaria). O comunitate în tranziție dinspre arhaic spre modern*, în "Studii privind minoritatea română...", Timișoara, Editura Orizonturi Universitare, 1999, p. 5.

¹³⁴ Gh. Ciuhandu, *Românii din Câmpia Aradului*, Arad, 1940, Anexe, p. 122-124, apud Elena Rodica Colta, *Ibidem*, p. 6.

¹³⁵ *Ibidem*, p. 20.

¹³⁶ Teodor Misaroș, *op.cit.*, p. 22.

februarie 1947, românii ortodocși de aici vor avea o capelă, cu hramul Sf. Ierarh Nicolae¹³⁷. De la cantorul Petru Jurcă, aflăm că "aici îs mulți Otlăcan, Ardelean, Sălăjan. Foarte mulți români, aici. Foarte multe botezuri au fost aici. La catalog se vede cum or fost botezuri și or scăzut. Pe an erau 20-25 de cununii, dar acu..."¹³⁸.

Problema școlii din Aletea, cu ore de limba română, este foarte sensibilă. Nu cunoaștem trecutul școlii, dar din presa română din Ungaria, am aflat despre greutățile cu care se confruntă această școlă în prezent, când este în pragul desființării. *Cazul Aletea* a atras atenția presei. Grădinița românească nr.4 din Aletea a fost deja desființată. Aceasta era grădinița de la care veneau la școala românească cei mai mulți elevi, cam 5-6 pe an. Numărul pare neînsemnat, dar la nivelul demografic al românilor din Aletea are importanță. Clădirea fostei grădinițe a fost dată în folosință, pentru 20 de ani, Autogovernării rrome din localitate. Din patru grădinițe au rămas numai trei, conform afirmației autorităților, din cauza scăderii numărului de etnici români. În interviul luat d-lui dr. Ioan Selejan, președintele Autogovernării Românești din Aletea, acesta declara: „Deci, grădinița s-a desființat, copiii care până acum au umblat acolo, au fost împărțiți în celelalte trei grădinițe din oraș. Pur și simplu, nimeni nu s-a ocupat de aceea că, prin această decizie, școala românească va ajunge într-o situație imposibilă. Trebuie știut că în ultimii patru ani, 26 de copii de la această grădiniță s-au înscris la școala românească. Cu luni în urmă am semnalat această problemă conducerii orașului, dar toată lumea a făcut pe surdul. După cunoștințele mele, în septembrie doar 2-3 elevi vor începe la noi clasa întâi”. Cuvintele cu care se încheie scrisoarea adresată Autogovernării pe Țară a Românilor din Ungaria, încă de la începutul anului 2002, de către reprezentantul românilor din Aletea, dr Ioan Selejan, sunt dramatice: "Românitatea din Aletea își trăiește ultimele zile. Primăria orașului a ținut în permanență la ordinea zilei problema desființării școlii românești. Acest fapt a descurajat în mare măsură atât pedagogii, care-și caută un loc de muncă sigur, cât și părinții, care vor să asigure un viitor liniștit pentru studiile copiilor lor. Dacă nu se va rezolva problema școlii și a grădiniței, la Aletea nu vor mai fi copii români, și nu vor mai fi români"¹³⁹.

¹³⁷ *Ibidem*, p. 23.

¹³⁸ A.I.E.F. I. Nr. 34634. Orig. Aletea; inf. Petru Jurcă; culeg. R. Raliade și M. Nubert Chejan; 6 sept.2003, Aletea.

¹³⁹ Eva Iova, *Îndoieli și griji la început de an școlar*. Interviu cu Ioan Selejan, președintele Autogovernării Românești din Aletea, despre problemele școlii românești și despre numărul românilor, în "Foaia Românească", nr. 34 (23 august), 2002, p. 4.

5. MODALITĂȚI DE COMUNICARE A IDENTITARULUI

5.1. COMUNICAREA ORALĂ ȘI SCRIPTICĂ

"Fiecare identitate socială este purtătoarea unui model cultural asumat, rezultată a inferențelor și interferențelor socioculturale la un moment dat"¹⁴⁰. Caracterizat printr-o identitate multiplă, fiecare individ își conturează personalitatea prin procese deopotrivă de integrare în grup și de individualizare în raport cu acesta. Acumularea succesivă de date istorice, confesionale, lingvistice, despre obiceiuri, etc., ale grupului propriu și ale altor grupuri, simultane procesului de selecție a acestora, cristalizează eul individual, într-un moment al existenței sale.

Codurile implicate în demersul comunicării "proces de emiteră a unui mesaj și de transmitere a acestuia într-o manieră codificată cu ajutorul unui canal către un destinatar în vederea receptării"¹⁴¹, care se manifestă deopotrivă prin limbaje verbale și nonverbale (concrete – gesturi, expresii faciale, lumini, steaguri, etc. sau abstracte - semnale, formule matematice, etc.).

În cadrul comunității cercetate, am observat fenomene de interacțiune culturală și lingvistică, mai ales româno-maghiară, ca și disponibilități specifice de pătrundere a elementelor urbane prin intermediul povestitului, a obiceiurilor și a muzicii populare, ca forme de comunicare socială, realizată pe mai multe paliere, în funcție de context, performer, destinatar, de tipul de canal de transmitere a mesajului.

"Folclorul nu este un produs independent, superior sau inferior al conștiinței umane, în ansamblul unor culturi date, ci rezultatul unei colaborări și al unui schimb mutual între produsele diferitelor categorii sociale, economice, religioase, ocupaționale, de vârstă, sex, etc. Folclorul este o rezultată a acestui proces continuu în care se exprimă interrelația dintre oral și imprimat, anonim și "de autor", profesionist și neprofesionist, formal și informal, constant și improvizatoriu, etc."¹⁴². În ceea ce privește categoriile narative, în cercetarea de teren, am încercat să identificăm repertoriul folcloric contemporan al românilor din zonă.

Comunicarea orală este un fenomen sociocultural, implicit lingvistic, determinat de contextele situaționale. Povestitul oral, ca formă complexă a comunicării orale, se realizează prin sincretism de limbaje, cu o dominanță

¹⁴⁰ Octavia Costea, *Dialog intercultural – vademecum*, București, Editura Pctriion, 2000, p. 64.

¹⁴¹ *** *Dicționar de sociologie*, București, Editura Babel, 1993, p. 124.

¹⁴² Sabina Ispas, *Cultură orală și informație transculturală*, București, Editura Academiei, 2003, p. 51.

a limbajului verbal. În zona studiată de noi, ponderea folosirii limbilor materne (ale minorităților), în raport cu limba oficială (limba maghiară), diferă de la o localitate la alta, în funcție de caracteristicile etno-demografice, istorice, etc. "Componenta etnolingvistică dă seama de modul de a gândi și a simți a unui grup, imprimând totodată restricții comportamentale indivizilor. Colectivele de oameni utilizând gramatici diferite sunt dirijate de gramatica lor spre tipuri diferite de observație și spre aprecieri diferite ale unor aspecte identice ale lumii, generând comportamente diferite"¹⁴³. În practica vorbirii, comportamentul lingvistic al unui bilingv sau multilingv diferă, de la o persoană la alta, în funcție de vârstă, de gradul de pregătire, de receptori ș.a., atât sub aspectul opțiunii cât și al ponderii utilizării uneia din limbile cunoscute. Din această perspectivă, cunoașterea și întrebuițarea uneia sau a mai multor limbi, cum se întâmplă în comunitățile interculturale bilingve sau multilingve, echivalează cu o varietate de maniere ale reprezentărilor sociale, ale comportamentelor culturale. Figurativ, percepția lumii de către o persoană bilingvă sau multilingvă este asemenea multiplelor celule ale unui fagure.

În urma recensământului din 2001, pentru fiecare minoritate din zona cercetată am constatat fenomenul neconcordanțelor cifrice, referitoare la naționalitate (Întrebările: De ce naționalitate sunteți? Căror tradiții, valori culturale aparțineți? Care este limba maternă? În familie, în cercul prietenilor, ce limbă folosiți în general?). Conform răspunsurilor, apar diferențe între numărul persoanelor de o anumită naționalitate, mai mare decât al celor din dreptul rubricilor următoare, număr ce descrește de la prima spre ultima întrebare, ceea ce reconfirmă opinia că "apartenența etnică este o opțiune personală, care ține de factori extralingvistici, cum ar fi originea părinților, tradiția, religia"¹⁴⁴.

Medii lingvistice românești

Suportul lingvistic românesc al conversațiilor îl reprezintă graiul local. Conform informațiilor furnizate de lingviștii care au făcut cercetări în zonă, românii din Ungaria folosesc subdialectul crișean, cu o particularitate specifică, cea a elementelor comune Crișana-Banat. Neomogenitatea graiului, explicabilă prin deosebirile dialectale dintre zona Oradea față de Arad, se manifestă și la românii din Ungaria, cu diferența că ambele aspecte

¹⁴³ Margareta Manu Magda, *Elemente de pragmlingvistică a românei vorbite regional*, București, Dual Tech, 2003, p. 30-31.

¹⁴⁴ Gh. Șișeștean, *op.cit.*, p. 1 (mss.).

lingvistice se resimt mai mult de pe urma limbii maghiare¹⁴⁵. Dialectologic, Aradul face parte din sudul Crișanei, cu elemente bănățene, mai puțin individualizate. În județul Hajdu-Bihar, este mai puternic graiul crișean din zona Oradei, în timp ce în județele Bichiș și Csongrad, cu particularități de la o localitate la alta, apare mai pregnantă influența zonei Aradului. Graiul din Micherechi, mai aproape de cel din Oradea, diferă de cel din zona Aradului, vorbit în Aletea, Bătania, Cenadul Unguresc, Chitighaz, Giula, Otlaca Pustă.¹⁴⁶

Programul de recuperare a identității, la nivelul mărcii lingvistice românești și a tradițiilor locale, include toate nivelurile educative, formal, informal, nonformal.

Reprezentanții Bisericii Ortodoxe folosesc limba română, atât în cadrul oficial, cât și în cel particular. Preoții misionari cunosc idiomul local, ceea ce le permite să folosească în fața enoriașilor cuvintele din limba română standard, urmate de echivalentele în graiul local, familiarizându-i pe credincioși cu forma oficială a limbii române, chiar în timpul liturghiei. În particular, preoții ortodocși vorbesc cu localnicii românește, creând medii conversaționale în limba maternă. Bapțiștii români din Micherechi, fără a fi transmițători de tradiții populare, cântă și citesc versetele biblice în limba română standard, mijloc de înnoire a lexicului, de înțelegere a similarităților dintre aspectul oficial al limbii române și graiul local.

Pe parcursul cercetărilor de teren, am constatat o dinamică pozitivă a utilizării limbii române în școală. În primul an al prospecției de teren (2000), la Liceul "Nicolae Bălcescu" din Giula, elevii vorbeau românește numai în cadrul orelor sau activităților la care era necesar dialogul în limba română, pentru ca în pauze, să converseze în limba oficială. În 2001, după încheierea unei activități școlare (*tabără de cultură și civilizație română*, intitulată *tabără de autocunoaștere*), discuțiile între elevi și între profesori și elevi, pe marginea celor auzite, au continuat în limba maghiară. Elevii conversau în limba română numai când erau solicitați. Anul trecut, în 2003, pe lângă conversații în limba maghiară, în recreație, elevii se exprimau uneori bilingv româno-maghiar, alteleori, numai în românește.

Strategia școlii, în ceea ce privește formarea colectivelor de elevi, urmărește acceptarea tuturor celor care solicită înscrierea la școala cu ore de limbă română, indiferent de competențele lingvistice românești. În ultimii

¹⁴⁵ Cercetătoarele Maria Marin (Institutul de Lingvistică al Academiei Române) și Ana Borbély (Institutul de Lingvistică al Academiei Maghiare) au pregătit pentru tipar lucrarea "*Graiurile românilor din Ungaria*". Cartea are o introducere, o culegere de texte (transcrieri dialectale) și un glosar.

¹⁴⁶ Ana Borbély, *Limba română din Micherechi*, în *Micherechi. Pagini istorico-culturale...*, p. 131.

ani, în școală au fost înmatriculați și elevi veniți din România. Decalajele în stăpânirea limbii române conduc adesea la utilizarea limbii oficiale în comunicarea orală. Atitudinea elevilor este firească, ținând cont de faptul că pentru majoritatea dintre ei limba română, al cărei vocabular face parte dintr-un fond pasiv de cunoștințe, este doar obiect de studiu. Noua lege a învățământului prevede, pentru sistemul școlar minoritar liceal, începând din toamna anului 2004, introducerea *anului premergător de limbă*, an suplimentar de studii. "Tinerii care vor alege să învețe un an în plus, vor avea săptămânal 13 ore de limbă română, deci un curs intensiv, 5 ore de engleză, franceză sau italiană la libera alegere, vor învăța în mod intensiv informatica, iar materiile de bază, cum sunt istoria, matematica sau maghiara, le vor studia doar în câteva ore pe săptămână, ca să nu uite cele învățate în școala generală"¹⁴⁷.

În prezent, dinamica socio-economice ale zonei, în interferență cu cele din România, devin factori cu repercusiuni asupra opțiunii lingvistice, a folosirii limbii române în spații creatoare de medii conversaționale. Abilitățile și competențele lingvistice vor înlesni situațiile de dialog, cu urmări și asupra practicii narative în limba română, stăpânirea codurilor verbale asigurând receptarea și răspândirea narațiunii.

Povestitul tradițional - Povestitori locali

Poveștile au fost dintotdeauna viu gustate de ascultători și cititori, dar materialele folclorice ce consemnează narațiuni ale românilor din Ungaria, de care am luat cunoștință, datează abia din ultimele decenii ale secolului al XX-lea. Intensificarea culegerilor, încercare de conservare a repertoriilor narative ale ultimilor mari povestitori din zonă, coincide cu perioada în care cei mai cunoscuți povestitori locali dispar: Vasile Gurzău (1898-1980), din Micherechi; Mihai Purdi (1904-1978), din Otlaca-Pustă; Teodor Șimonca (1899-1997), din Chitighaz¹⁴⁸.

Cercetătorul folclorist Alexandru Hoțopan, originar din Micherechi, a publicat *Florian. Poveștile lui Teodor Șimonca*¹⁴⁹ și a fost editorul poveștilor lui Mihai Purdi. O culegere mai recentă de narațiuni populare

¹⁴⁷ Interviu realizat cu d-na prof. Maria Gurzău Cseglédi, directoarea Liceului N. Bălcescu, în "Foaia Românească", anul LIV (2004), nr. 7 p. 5.

¹⁴⁸ La Radio Seghedin există înregistrări cu Teodor Șimonca. Prin amabilitatea colegilor de la Redacția de Limbă Română a Radiodifuziunii Maghiare din Seghedin, Arhiva Națională de Folclor - București a intrat în posesia unui interviu luat lui Teodor Șimonca, cu un an înainte de moartea acestuia.

¹⁴⁹ Hocopan Sandor, *Florian. Poveștile lui Teodor Șimonca*, Kiadja: Békés megyei Tanács V.B., 1981.

este colecția lui Petru Popuța, *Cine-i mai puternic?*, snoave și povești repovestite de Lucia Borza¹⁵⁰.

"Alexandru Hoțopan n-a recurs la folosirea magnetofonului pentru înregistrarea basmelor povestite de Mihai Purdi, ci i-a dăruit un caiet și un creion, rugându-l ca să așterne [sic!] pe hârtie toate basmele de care-și aduce aminte. Deși de ani de zile, Mihai Purdi nu mai spunea basme, după cum a reieșit ulterior, el este un iscusit scriitor de basme. Cu toate acestea, Alexandru Hoțopan era de părere că ici-colo basmele au ieșit cam schițate, având și anumite lacune, și era de părere că ele trebuie întregite și făcute mai curente"¹⁵¹.

Narațiunile povestitorului din Otlaca Pustă s-au păstrat datorită manuscrisului predat folcloristului Alexandru Hoțopan. Mihai Purdi auzise poveștile de la bunicul său, Gavrilă Purdi. Bătrânul, în ultimii ani ai vieții, își pierduse vederea. Nevăzător și reumatic, se mișca greu, așa că sta toată ziua lângă cuptor: "Tată ziua șide, nu lucra, ave vreme și ne povestească". Prieurile în care nepotul a apucat să zpună poveștile aflate de la bunic, au fost rare: "Io nu pre am avut vreme să povestesc. Câteodată, pă la sapă, când mai avem timp, povesteam. Mai ales fetelor povesteam câteodată"¹⁵².

Ediția realizată de Alexandru Hoțopan este o prelucrare a poveștilor din manuscrisul lui Mihai Purdi, notate din memorie, de către povestitor, document de narativitate orală interferată cu livrescul, asemenea culegerilor folclorice de la finele secolului al XIX-lea. În cazul repertoriului de povești aparținând lui Teodor Șimonca, același cercetător a avut șansa să înregistreze textul pe bandă de magnetofon. Transcrierea a păstrat topica, frazele incomplete ale povestitorului, fără să se intervină în text; au fost notate gesticulația, accentele emoționale. Pentru a face cunoscute poveștile spuse de Teodor Șimonca, culegătorul le-a tradus și le-a publicat și în limba maghiară, depășind astfel frontiera culturală locală.

Teodor Șimonca provenea dintr-o familie de jeleri¹⁵³ săraci. A lucrat, până în 1915, ca slugă pe o moșie la Arpad, județul Bihor, azi localitate în România. La Chitighaz s-a stabilit prin căsătorie, în 1923. A învățat carte abia la vârsta maturității; poveștile, după cum a declarat el însuși, le știa din familie, de la bunicul dinspre tată, de la tatăl său sau de pe la vecini, diverși cunoscuți, toți analfabeți. Repertoriul și l-a format, până la o vârstă, pe cale

¹⁵⁰ *** *Cine-i mai puternic?*. Snoave și povești din Aletea, culese de Petru Popuța și repovestite de Lucia Borza, Budapesta, Societatea Culturală a Românilor din Budapesta, 1993.

¹⁵¹ Al. Hoțopan, *Poveștile lui Mihai Purdi*. Introducere de Agnes Kovács, Budapesta, Editura Didactică, 1977, p. 5.

¹⁵² *Op.cit.*, p. 7.

¹⁵³ *jeler*, *jeleri* – nume dat în evul mediu țăranilor fără pământ sau cu pământ puțin din Transilvania, care munceau pe moșiile nobililor. (DEX, Editura Academiei Române, 1975, p. 478).

strict orală. Cunoștea basme fantastice, basme cu animale, snoave, anecdote. Teodor Șimonca "de povestit, a povestit mai ales românește, dar dacă în cercul auditorilor erau și unguri, atunci spunea povești mai scurte și în limba maghiară, dar cu asemenea ocazii spunea de obicei snoave, anecdote, glume"¹⁵⁴. Repertoriul varia în funcție de componența grupului de ascultători.

Vasile Gurzău din Micherechi își va câștiga faima de povestitor datorită folcloristului Sámuel Domokos, cel care i-a cules și publicat poveștile în volumul *Basmele maghiare și române ale lui Vasile Gurzău*, Budapesta, 1968. Obiceiul povestitului în armată a fost, pentru toți povestitorii din acea perioadă, un prilej de achiziții narative. Mihai Purdi nu a făcut armata, dar a preluat poveștile de la bunicul lui, care le învățase pe vremea când era cătană, în armata austro-ungară. La fel și Vasile Gurzău a devenit povestitor bilingv în timpul îndelungatului său serviciu militar. Maria Gurzău Cseglédi, nepoata marelui povestitor, profesoară și directoare a Liceului "Nicolae Bălcescu" din Giula, își amintește cu drag de bunic, de memoria lui deosebită. "Bunicu avea trei clase primare. Poveștile le știa de la vecini, de la mama sa, Sofia Iahuțau, de la bătrânii satului, din armată. La 18 ani, s-a înrolat în armată. Povestea pentru camarazi. Chiar și un basm sârb a reținut, de la camarazi. Îl zicea românește. Talentul de povestitor se dubla cu cel de interpretare dramatică. Crea un mediu de povestit pentru vecini. Profesorul Domokos de la Budapesta l-a înregistrat. Bunicul nu povestea ceea ce citea, ci ceea ce auzea de la sătenii bătrâni. Nici nu traducea. El povestea în ungurește altă variantă"¹⁵⁵.

Cu decenii în urmă, în timpul anchetelor de teren, specialiștii au observat dispariția marilor povestitori, deținători ai repertoriilor tradiționale. Fenomenul este general. Cercetătoarea Ágnes Kovács, în cursul culegerilor desfășurate în mijlocul povestitorilor români, în jurul anului 1970, constata că: "în trecut, aveau un volum de povești mult mai mare, însă în urma plecării ortacilor din rândurile celor vii, a scăderii interesului auditoriului, a răririi ocaziilor și practicii de a spune povești, multe basme au început să li se șteargă din memorie, sau au dispărut cu totul, iar povestitorii nu-și mai aduc aminte numai de câteva basme dragi lor, pe care mai au prilejul ca aici-colo să le povestească sau să le aștearnă pe hârtie la cererea culegătorului"¹⁵⁶. Locul prozei tradiționale va fi luat de alte categorii narative. În afară de dispariția povestitorilor posesori de repertorii "clasice", folclorul contemporan se resimte de pe urma presiunii exercitate de

¹⁵⁴ Hocopan Sandor, Florian. *Poveștile lui Teodor Șimonca...* p. 6.

¹⁵⁵ A.I.E.F., Lnr. 34.642. Orig. Micherechi; inf. Maria Gurzău Cseglédi; culeg. Rodica Raliade, 5 dec. 2000, Giula.

¹⁵⁶ Al. Hoțopan, *Poveștile lui Mihai Purdi*. Introducere de Agnes Kovács... p. 6.

modernizarea societății, ce include și formele mass-media. Profesorul Mihai Pop constata încă din 1961, în timpul anchetei din satul Lupșa, raionul Strehaia, transformarea, adaptarea folclorului tradițional la condițiile societății contemporane, sub influența mass-mediei. "Nu am întâlnit în sat nici un povestitor de basme fantastice. Fetele rămase în sat cântau cântece de largă circulație azi (...) răspândite prin radio sau aduse de cei ce lucrează pe șantier, (...) în viața culturală a satului cântatul, hora și povestitul nu mai erau manifestări predominante. Deși prezente în repertoriul latent al oamenilor, cântecele, dansurile și poveștile aparțineau mai mult trecutului"¹⁵⁷. În prezent, evaluarea raporturilor dintre tradiție și continuitate "se referă cel mai adesea la ciocnirile dintre tradiția folclorică [rurală n.n. R.R.] și cultura de tip urban care duc la pierderea parțială sau chiar totală a celei dintâi"¹⁵⁸.

Narațiunea populară s-a adaptat la realitatea socială, în care granițele dintre modelul cultural rural/urban, majoritate/mănoritate s-au estompat, supunându-se unui fenomen de omogenizare. Folclorul, ca bun de schimb interuman, de continuă comunicare, este reevaluat în planul cultural al comunității, sătești sau urbane. Elementelor tradiționale orale li se adaugă elemente noi, prin intermediul mediatic și livresc, în contact masiv cu limbajele eterogene ale culturii orășenești, așa cum este și spațiul studiat de noi. Aici folclorul tradițional și folclorul de scenă se influențează reciproc. "Uneori bunurile vehiculate pe căile moderne fiind un autentic limbaj popular, fac ca acolo unde rădăcinile anumitor categorii folclorice nu s-au uscat cu totul și aceste categorii au trecut doar în stare latentă, ele să înmugurească din nou. Acest fenomen apare cu pregnanță deosebită în cadrul manifestărilor folclorice locale, care dau sensuri noi și mare amploare obiceiurilor tradiționale sau creează pentru acestea noi prilejuri de manifestare"¹⁵⁹.

În ultimele decenii, au devenit mai frecvente formele de reprezentare pe scenă ale culturii orale, mai ales muzica, cântecul, jocul, obiceiurile, cercetate de către specialiști maghiari ca aspecte ale *folclorismului*, fenomen care, conform opiniei acestora, "oferă repere în legătură cu abordarea păstrării tradițiilor"¹⁶⁰. Spectacolele sunt organizate și se desfășoară cu ocazia sărbătorilor comunitare, laice și religioase. Etimologic, termenul de sărbătoare, de origine latină, avea sensul de "a păstra, a conserva, a

¹⁵⁷ Mihai Pop, *Evoluția folclorului în comuna Lupșa, raionul Strehaia (Oltenia) de la primul război mondial până astăzi*, în "Analele Universității din București", Seria Științe Sociale-Filologice, 28, anul XII, 1963, p. 103-116.

¹⁵⁸ Ov. Birlea, *Folclorul românesc*. vol. I, București, Editura Minerva, 1981, p. 25.

¹⁵⁹ Mihai Pop, *Folclorul în contemporaneitate*, REF, tom 16 (1971), nr.5, p. 359.

¹⁶⁰ Kincsó Verebéli, ELTE BTK Catedra de Folclor, Budapesta, *Tradiția povestitului în zilele noastre*, în "Folclorul azi", București, Centrul Cultural al Republicii Ungare, 2003, p. 168.

respecta". Sărbătorile sunt consacrate pentru întreaga colectivitate, sunt *populare* în toate accepțiile terminologice¹⁶¹. Sărbătorescul, manifestare a nonformalului scenic sau stradal, organizat la inițiativa liderilor locali ai minorităților etnico-culturale își păstrează aceste valențe, cu accente pe recuperarea identitară.

Realitatea culturală contemporană ne-a determinat să abordăm atât manifestări ce includ povestitul în context genuin și povestitul în context fabricat, cât și modalitățile de acomodare ale culturii scrise la cultura orală și reciprocă.

Medii actuale de povestit

Cercetarea povestitului actual în limba română s-a desfășurat în unități teritoriale diferite ca structură socio-culturală: două orașe, Giula, cu o veche tradiție urbană și Aletea, așezare declarată oraș, în anii din urmă; două comune, Chitighaz și Micherechi, așezări rurale cu un accentuat grad de urbanizare, localități în care experiența individuală și de grup integrează pe lângă caracteristicile spațiului urban/semiurban și interculturalitatea multietnică (maghiară, română, germană, rromă, slovacă ș.a.).

Narațiunile orale/scrise elucidează unele aspecte de generare a povestitului, de producere și transmitere a acestuia. Medile tradiționale de povestit, de la priveghi, clăci sau cele legate direct de ocupațiile de bază ale țaranului român (la plivitul grâului, la prășitul porumbului, la cărăușit etc.)¹⁶², au dispărut. În prezent, povestitul este un act artistic desfășurat în context public sau privat, în alte împrejurări decât cele de odinioară. În situația în care povestitul tradițional nu mai corespunde cu universul actual de viață, în context particular transformându-se în narațiunea mediată de imaginile televizorului, putem presupune că pe viitor, tânăra generație "va povesti" prin mijloacele tehnicii moderne, utilizând codurile specifice (INTERNET, telefonie, etc.).

Povestitul în context fabricat

Participanții actanți (povestitori) în context indus sunt cu precădere copiii și tinerii concurenți. Funcția educativă a povestitului, îi determină pe profesori să construiască contexte narative prin *concursurile de povestit* sau *taberele de cultură și civilizație română*, organizate de și în școală, forme

¹⁶¹ Vezi Sabina Ispas, *Cultură orală și informație transculturală*, București, Editura Academiei Române, 2003, p. 134.

¹⁶² Ion Cuceu, *Fenomenul povestitului*, Cluj, Editura Fundației pentru Studii Europene, 1999, p. 137.

ale sărbătorescului "dirijat", cu scop formativ-educativ. În cadrul festiv al concursurilor școlare, narațiunea impune accente pe anumite funcții: de instruire, de a oferi modele etico-moralizatoare, prin comunicarea unei experiențe, de divertisment. Spusă în fața colegilor, profesorilor și părinților-spectatori, povestirea reprodusă de către elevi, insideri ai comunității locale, este făcută cu talent dramatic; funcția cognitivă este pusă în valoare cu amuzament și spirit competitiv, interpretii povestitori încercând să convingă juriul și spectatorii, pentru a obține premiile dorite.

Repertoriul concursurilor cuprinde mai ales povestiri tradiționale, preluate din culegeri publicate, spre deosebire de contextul particular, dominat de narațiuni actuale (amintiri, povestiri de familie ș.a.). *Selectarea repertoriului* se face pe baza unui criteriu estetic subiectiv: profesorii optează pentru textele considerate cele mai potrivite scopului educativ urmărit, în consonanță cu interpretul și gustul publicului. Micul povestitor-interpret are libertatea de a-și alege ceea ce îi place, din propunerile profesorilor-coordonatori. Concursurile școlare de povestit sau programele de tabără nu preiau textele publicate de *Foaia Românească*, la rubrica *În grai viu*, acele narațiuni din colecția de proză populară a lui Ov. Birlea sau din culegeri zonale, cum ar fi volumul *Folclor românesc din Crișana și Banat* etc., din colecții locale. De la an la an, repertoriile concurenților se axează tot mai frecvent pe povestiri auzite, nu citite¹⁶³.

Aurel Martin, originar din Micherechi, este unul dintre povestitorii consacrați ai liceului din Giula. Aurel provine dintr-o familie bilingvă, dar care în particular folosește limba română. În 2003, elev în clasa a XII-a, Aurel Martin deținea numeroase premii obținute la concursurile de povestit. În legătură cu repertoriul, își amintește că a câștigat unul din concursuri cu o poveste din culegerea lui Petru Popuța, *Cine-i mai puternic?* (narațiuni repovestite în scris de Lucia Borza, în limba română literară); în ciclul primar, la concursul "Casa poveștilor" de la Békéscsaba/Bichișciaba, a cărei primă ediție s-a desfășurat în 1996, a redat o poveste în grai micherechean, *Gâscanul și boierul*. La aceiași concurs, fratele lui mai mare, Vasile, a recitat un monolog "scris de taticu"; tatăl lui Aurel, profesor în Micherechi este colaborator la revista locală *Jurnal* și-i face plăcere să scrie texte în stil popular. În clasa a V-a, "am spus, din "Culegere de texte literare pentru clasele V-VIII" a Iuliei Olteanu, povestea *Împăratul și popa* din culegerea Vasile Gurzău. Cu povestea asta am câștigat de mai multe ori". Aurel a câștigat premii, în cadrul acestor concursuri, cu texte compuse de tatăl său, în grai local: *Disnotor la nană Floare* și monologul *Fotbalul cu beșica*,

¹⁶³ În 2004, doar elevii din ciclul primar, au abordat texte din culegeri publicate, în timp ce elevii din clasele V-VIII, au spus povestiri auzite sau trăite de ei, cf. "Foaia Românească", nr. 14 (2 apr.), 2004, p. 9.

răsplătit cu o diplomă de "recunoaștere pentru totdeauna a talentului". În Anul Caragiale, a participat la un concurs de povestit ce a inclus schițe de I.L.Caragiale¹⁶⁴.

Concursurile de povestit din școală sunt o formă de actualizare a patrimoniului narativ românesc. Prima ediție a concursului "Vasile Gurzău", pentru elevii claselor I-VIII, s-a desfășurat la Micherechi, cu ocazia aniversării a 105 ani de la nașterea povestitorului (31 martie, 2003). După un text de autor (poezia *Satul meu*, de Gh. Dulău), repertoriul a inclus narațiuni din culegerile locale consacrate, dar și texte mai puțin cunoscute, snoave și povești preluate din culegeri publicate: *Povestea unui cățeluș; Un bătrân și trei feciori; Baba Cloanța; Omul sărac; Cine-i mai puternic; Dă fericire; Omu cu două muieri*¹⁶⁵. Printre poveștile spuse de copii pe scenă, a fost inclusă și *Baba Cloanța*, o variantă după *Toarceți, fete, c-a murit Baba Cloanța*, din colecția Ion Pop Reteganul, "auzită și scrisă în Reteag, lângă Someșul Mare", cum menționează culegătorul în colecția sa. Textul redat a fost prezentat ca făcând parte din repertoriul lui Vasile Gurzău. Probabil, Vasile Gurzău a auzit-o de la cineva care la rândul lui a ascultat-o sau a citit-o. Se impune observația că variantele "spuse" de concurenți fac parte din repertoriul general al poveștii populare românești și se circumscriu tradiției narrative orale. La a doua ediție a concursului "Vasile Gurzău" (Micherechi, 19 martie 2004), participanții au inclus și alte categorii narative. Elevii din clasele gimnaziale au povestit în grai local întâmplări auzite de la vârstnici sau chiar pășanii trăite de ei¹⁶⁶, cei mici rămânând la povești preluate din culegeri.

Organizatorii urmăresc punerea în valoare a graiului, a valențelor sale artistice prin aducerea în atenția ascultătorilor, pe de o parte a unor texte din diverse antologii de proză populară (în care oralitatea se împletește cu livrescul prin particularități de ordin stilistic, structuri compoziționale etc.) și pe de altă parte, a narațiunilor din folclorul viu, povestiri spuse în grai local¹⁶⁷. Concursurile de povestit reușesc să perpetueze caracteristici ale culturii orale: variabilitatea și sincretismul. Preluarea unei variante, plecând de la textul scris, duce la făurirea prin "spunere" de către povestitor, a unei noi variante, de data aceasta orală. Prin modul de "rostire" a textului, micul povestitor devine actor, interpret dramatic. În clipa în care prezintă publicului povestirea însușită prin memorare, pentru a fi cât mai

¹⁶⁴ A.I.E.F., lnr. 34 641.

¹⁶⁵ Informații furnizate de Redacția emisiunilor de radio în limba română - Seghedin.

¹⁶⁶ *** *Concurs de povești "V.Gurzău" la Micherechi*, în „Foaia Românească”, anul LIV(2004), nr.8 (20 feb.), p. 8.

¹⁶⁷ Anexa. Articolul semnat de Gh. Petrușan, *Grai și identitate*, pune problema limbii standard și a graiului local, în construcția identității culturale.

convingător, el interpretează textul cu o anumită intonație și gestică, implicându-se pe sine și ascultătorii în actul povestitului, prin comunicare sincretică, specifică oralității.

Povestitul oral în școală desfășurat în fața colegilor, profesorilor, rudelor funcționează ca răspuns la stimulii martori. Performarea este condiționată de expectanța spectatorului/auditoriului. Spectatorii, în timpul orelor sau concursului de povestit, sunt evaluatori ai memoriei colective tradiționale. Participanții își vor aminti din narațiunea auzită sau învățată, ceea ce i-a impresionat. Memoria individuală, atât a interpreților, cât și a spectatorilor, efectuează selecții afectiv-mnemice, la nivelul retenției conținutului comunicat.

Concursurile de povestit sunt situații de transmitere a unor cunoștințe despre experiențele trăite de comunitate, despre tradiții și obiceiuri sau personalități locale etc. Prin însușirea textelor scrise, elevii își îmbogățesc lexicul, își dezvoltă propria creativitate, achiziționează informații diverse despre viața și lumea tradițională. Participanții actanți (povestitori) își construiesc propria zestre culturală, prin învățare-receptare, pentru ca prin performarea povestitului oral să devină emițători de memorie colectivă, integrată narativului.

Povestitul în context indus – studiu de caz

Cu prilejul unei *tabere de cultură și civilizație românească* („tabără de autocunoaștere”), aflată la a treia ediție, organizată la Liceul „Nicolae Bălcescu” din Giula (29 oct.-2 nov. 2001), am asistat la o activitate ce includea și povestitul¹⁶⁸. Participanții aveau prilejul să urmărească prezentări de obiceiuri și meșteșuguri tradiționale, să învețe dansuri populare, să confecționeze păpuși și, bineînțeles, să *povestească românește*. În această tabără, cercetătorii au făcut înregistrări, când sufletul activității au fost două eleve din Micherechi, Patricia Petrușan și Greta Ruja (ambele clasa a VI-a, 12 ani). În cadrul discursului celor două eleve, narațiunea populară a fost reprezentată de snoavă. Greta învățase snoava dintr-o culegere de folclor (povestirile lui Teodor Șimonca, editate de folcloristul Al. Hoțopan). În schimb, colega ei, Patricia Petrușan, a povestit o snoavă aflată chiar de la bunicul ei. Transmiterea pe cale orală a scurtei narațiuni, auzită în familie, și-a pus amprenta asupra modului de redare, al lexicului folosit, presărat, în anumite momente ale acțiunii, cu expresii în limba maghiară, ceea ce reflecta aspectul lexical actual al graiului din Micherechi.

¹⁶⁸ Tabăra era o recompensă pentru elevii câștigători ai *concursului de povestit în limba română*, din județul Bichiș

Expresiile în limba maghiară capătă valențe stilistice. Din dorința de a fi cât mai credibil și pentru a nu pierde *poanta*, povestitorul încearcă să redea întocmai expresiile în limba personajelor, așa cum au fost rostite, pentru a păstra hazul și a face plăcere ascultătorilor.¹⁶⁹

Organizatorii taberei au asigurat și comunicarea între generații, prin prezența a două cadre didactice pensionare, doamnele Lucreția Cioca Purdi și Elena Popa, ambele povestitoare talentate. Pentru cei de vârsta a doua și a treia, genul narativ predominant este amintirea. Cele două invitate au reînviat în fața elevilor anii de școală. Din când în când, în timpul povestirii, apăreau doar incidental expresii sau cuvinte în maghiară. Narațiunile au redat întâmplări atractive și descrieri adesea amuzante (portretele unor colegi sau profesori). Povestitoarele au evidențiat morala cu funcție didactică, din încheierea discursului, adaptare la contextul specific de performare narativă.

În raport cu componența grupului de receptori, povestitorul adult a operat o selecție a amintirilor, oprindu-se la întâmplările care se încadrau în modelele educative ce considera că trebuie oferite elevilor. Prin evocarea bunicului său, cunoscutul Vasile Gurzău, Maria Gurzău Czeglédi a oferit de asemenea un model de povestit oral.

Fenomenul oral observat direct de noi s-a desfășurat interactiv. Elevii și profesorii aveau posibilitatea să pună întrebări legate de amintirile relatate, să intervină prin comentarii sau completări. *Repertoriul* narativ format în tabără a făcut parte din fondul tradițional, dar și din categoriile folclorului actual (amintirile cadrelor didactice). În raport cu concursul, tabăra a proiectat un alt tip de mediu de povestit, la limita dintre oficial și particular. Absența spectatorilor și a juriului a creat o atmosferă detensionată, favorabilă comunicării între cei prezenți.

Redarea orală a narațiunilor în românește a condus la activarea vocabularului pasiv, a cunoștințelor lexicale dar și gramaticale de limbă maternă. Povestitul devine chiar un mijloc de învățare a limbii române (cazul cunoscut de Lucreția Cioca Purdi, al unei eleve de etnie maghiară, care în familie vorbește numai limba oficială, dar care învață să povestească în limba română). Mai mult, elevii își formează un repertoriu de narațiuni românești, însușindu-și cunoștințe despre tradiții și credințe locale, despre modul de viață al generațiilor anterioare. Mare parte din elevii câștigători ai concursurilor de povestit nu mai au ocazia să performeze povestirile din concurs, ceea ce duce la uitarea amănunțelor legate de acțiune. Când sunt solicițatați să redea povestea spusă pe scenă, cu un an, doi în urmă, preferă să consulte sau să aibă în față textul. Tehnica povestitului oral găsește astfel

¹⁶⁹ În afară de narațiuni, fetele au mai prezentat un descântec de vindecat durerile de burtă și două rețete culinare.

un sprijin în scriptic. Apelul la textul scris impune trecerea la un mecanism nou de redare a variantei folclorice, de raportare la model. Poveștile, în cazul în care nu mai sunt performate, dispar adesea imediat după ce au fost spuse, dar se păstrează achiziția informativă despre cadrul acțiunii și secvențele-narative.

Concursurile de povestit sunt exerciții de limbă, prin care se formează mici semiprofioniști, ca și în cazul dansatorilor. Organizarea, în paralel a orelor de povestit, cu sprijinul bibliotecilor locale, ar antrena mai mulți elevi în povestitul oral, decât concursurile. Transmiterea unor tradiții prin și în medii noi (povestitul în și prin școală) necesită formarea mai multor viitori performeri ai actului narativ, fapt realizabil la orele de povestit, unde sunt antrenați toți cei doritori să asculte sau să spună povești, pe care apoi să le repovestească rudelor sau prietenilor¹⁷⁰.

Participanții spectatori

În contextul sărbătorilor și serbărilor comunității, invitații sunt diverși, atât la nivelul de cunoaștere a limbii române, cât și ca nivel de instrucție, ca apartenență socio-profesională, vârstă etc. Pentru copii și tineri se organizează petreceri pe gustul lor, de pildă discotecii, tabere, concursuri pe teme diverse, serbări școlare ș.a.

După spectacolul-concurs apar situații conversaționale între participanți, creând frecvent premise ale povestitului oral, în afara convenției scenice. Construit pe competențele lingvistice, mediul conversațional este generator de intermemorie, acea „memorie vorbită, activată și hrănită de dialog ... aspectul cel mai dinamic al unei memorii colective”¹⁷¹, când comunicarea orală se poate transforma în povestire.

Prin observație directă, am urmărit împrejurările în care apar mediile de conversație în limba maternă, la limita dintre mediul public și cel particular. În context organizat, mediile de povestit se formează spontan, în grupuri mici. În timpul reuniunilor, în pauzele spectacolelor invitații se adună și dialoghează, configurându-se medii tranzitorii de la simpla transmitere de informații spre o formă complexă a comunicării orale, cea a povestitului particular. La întrunirile sau petrecerile celor de vârstă a doua și a treia, dialogul se țese în jurul unei lumi comune, cea a copilăriei, a școlii, amintiri din armată, despre rude sau vecini, persoane și evenimente “de legătură”, între memoria personală și a celuilalt. Liantul unui astfel de grup este

¹⁷⁰ Nu am avut ocazia să observăm concursul *Casa poveștilor*, care se desfășoară anual la Bekéscsaba/Bichişciaba.

¹⁷¹ Sanda Golopenția, *Intermemoria. Studii de pragmatică și antropologie*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2000, p. 48.

memoria individuală regăsită în cea colectivă și invers, a celei colective descifrată la nivelul propriului eu.

Acțiunile cultural-recreative devin pentru etnicii români un prilej de a fi împreună, ocazie de a se cunoaște mai bine și a descoperi noi valori ale substratului identitar etnic. Maturii nu povestesc în context oficial scenic, ci numai în particular. Excepția o reprezintă situațiile în care povestitorii sunt invitați de școală sau de mass-media, oferind elevilor modele de narare orală și momente de rememorare a unor realități necunoscute tinerei generații.

În etapa prospecției, cadrul oficial și recomandările localnicilor ne-au favorizat selecția povestitorilor. Povestitorii înregistrați reprezintă diverse categorii de vârstă și profiluri socio-profesionale: elevi, pensionari intelectuali (cadre didactice), muncitori, foști navetiști la fabricile din apropiere, țărani cooperatori.

Povestitori în context particular

Categoria de vârstă 10-14 ani

În particular, copiii relatează pe scurt cum a decurs o excursie sau cum au petrecut în vacanță, selectând evenimentele care i-au impresionat. La nivelul generației tinere, scurtele povestiri au valoare documentară, pentru cunoașterea preocupărilor, orizontului cultural-informațional al tinerei generații. Poveștile aflate în familie sau în școală, dacă vor fi performat ulterior, pot asigura transmiterea de tradiții orale narative, fenomen ce nu poate fi verificat decât în timp.

Ca și liceenii din Giula, elevii din Micherechi, pe care cercetătorul i-a contactat în cursul anchetei de teren, au fost câștigători sau participanți la concursuri de povestit oral. Interviewații fac parte din familii românești bilingve, care în particular vorbesc românește. Cercetătorul a sugerat copiilor să povestescă întâmplări trăite de ei, de cei apropiați sau de cunoscuți. Una dintre fetele din Micherechi, Aneta Solcan (9 ani), ne-a spus cum și-a petrecut vacanța la bunica ("mama lu'tata") în România, "la salină", în satul bunicii (Cacica, județul Suceava); Maria Ruja (12 ani) vorbește românește cu frații, cu părinții; a vizitat România cu prilejul taberelor și excursiilor la care a participat, ne-a furnizat detalii despre excursia la Delfinariul din Constanța, dar și cum se desfășoară, acasă la Micherechi, *disnitorul* (tăierea și pregătirea porcului). De la Nicoleta Țicudean, de 10 ani, am aflat impresiile despre grădina zoologică din Budapesta. Narațiunile sunt comunicări succinte, fără lux de amănunte. Trebuie să ținem cont de parametrii specifici vârstei, în raport cu

posibilitățile și caracteristicile exprimării orale la copii și tineri. În particular, copiii comunică informații în funcție de cunoștințele de cultură generală, de competențele lingvistice. Ei redau ceea ce i-a sensibilizat din cele văzute și aflate prin experiențe proprii, inclusiv din gospodăria părintească.¹⁷² Aceste secvențe din cotidianul personal, neexersate narativ anterior, au relevanță sub aspectul abilităților de limbă română colocvială. Micile povestiri pot fi considerate ca primă etapă în dobândirea capacității oratorice de a spune narațiuni cu o structură compozițională complexă.

Categoria a doua și a treia de vârstă

În particular, povestitul este rezervat familiei, vecinilor, prietenilor, cunoscuților, pe ulița satului, la poartă, în fața casei, în curtea bisericii, după slujbă. Contextul ghidat și observat de folclorist nu coincide cu mediul strict intim, când interlocutorul povestește fără a fi observat de cineva din afară. Interlocutorii se simțeau stânjeniți la ideea că nu s-ar exprima corect românește, că nu vor fi înțeleși de către cercetătorul venit de la București, care vorbește limba literară. După depășirea acestor rezerve, a intervenit o nouă dificultate: selectarea din memorie a unui eveniment din viața personală sau a comunității, la care să se oprească, pentru a-l relata. Ce putea spune și ce nu? Povestitul în context particular are caracteristici personale mult mai pregnante decât în context scenic. În circumstanțe particulare, trierea amintirilor este supusă unei autocenzuri cu valențe de autoprotecție. În unele situații, cercetătorul a facilitat opțiunea povestitorului, prin orientarea interviului spre obiceiurile locale, povestitul despre „noi” fiind perceput ca mai abordabil decât povestitul despre propriul eu.

Subiecții intervievați au fost persoane care se bucurau de recunoașterea calităților de buni povestitori, dar și dansatori („jucăuși”), cântăreți, inițiatori și organizatori de carnavaluri ș.a., care ne-au furnizat date despre obiceiurile locale, îmbrăcând informația într-o narațiune ce curge ca o descriere încorporată amintirii, autobiograficului. Bunii cunoscători ai tradițiilor și practicanți, până astăzi, ai unor obiceiuri, sunt și povestitori talentați. Funcția estetică a oricărui fenomen cultural folcloric rămâne la nivelul percepției individuale. Indiferent dacă este vorba de narațiuni, de jocuri, de muzică, oamenii achiziționează, păstrează și transmit la nivelul comunității ceea ce le place și cum le place. Intervievații și-au câștigat faima de buni interpreți de folclor, mai întâi în concursuri locale, apoi

¹⁷² Nicoleta Țicudean ne-a furnizat și informații despre gastronomia tradițională.

naționale, din care cel mai cunoscut a fost „Cine ce știe”, transmis de televiziunea națională maghiară (formația de dansuri din Micherechi; soții Buha, dansatori din Chitighaz). La aceste concursuri participau formații artistice de amatori, reprezentative pentru fiecare etnie din Ungaria.

Au fost chestionate persoane de vârste și formații profesionale diferite¹⁷³, din familii monoetnice. Interlocutorii se diferențiază în raport cu gradul de pregătire, categoria de vârstă, ocupația, spațiul de locuire (oraș/sat) ș.a. Povestitorii pensionari sunt purtători de cultură maghiară oficială și de cultură românească „neoficială”. În ceea ce privește scrisul și cititul în românește, unii dintre ei sunt autodidacți: Maria Ardelean, din Chitighaz, fiica povestitorului Teodor Șimonca, ne-a mărturisit că a învățat singură să scrie și să citească în limba maternă, din dorința de a putea nota și memora textele cântecelor românești, „că tare-s mândre”¹⁷⁴.

Cei din mediul sătesc dețin un bagaj cultural românesc circumscris, cu precădere, sferei rurale tradiționale, spre deosebire de cei stabiliți la oraș, ale căror informații se extind și asupra urbanului. La formarea social-culturală a orașelor recente, cum este Aletea, au contribuit atât elementele culturale rurale cât și cele urbane, întregindu-se reciproc, fenomen sesizabil în descrierea obiceiurilor. Tinerii și copiii, care studiază limba și cultura română în școală, au un bagaj mai bogat de cunoștințe la nivelul culturii române oficiale. Apropierea lor de proza românească se face adesea prin însușirea și redarea de povestiri în grai local sau în limba literară¹⁷⁵. Povestitorii „cu reputație” au deja un repertoriu narativ, reluat cu diferite ocazii, au exercițiul conversației și al „spunerii” unor „pațe” trăite cândva.

Gh. Dulău ne-a relatat întâmplarea cu *pierderea găștelor*, „exersată” anterior, prin publicarea în revista locală *Jurnal*. Comparând varianta scrisă a *paței*, cu varianta înregistrată, remarcăm diferența în favoarea celei orale, reiterarea performării nuanțând limbajul și structura epică a discursului. Prin prelungirea conversației, interlocutorul a relatat și narațiuni inedite,

La Micherechi, consătenii îl percep pe Gh. Dulău (75 de ani), ca pe o persoană reprezentativă pentru activismul cultural local. Bătrânul învățător, ca întemeietor al echipei de dansuri românești din Micherechi, formație cu un deosebit renume zonal și național, are o memorie culturală locală ce acoperă o jumătate de veac, motiv pentru care este recomandat cercetătorilor. Gh. Dulău este și realizator de documente etnologice: o carte de onoare și un album fotografic. El este inițiatorul unei cărți de onoare, în

¹⁷³ Vezi *Anexă. Lista subiecților chestionați*.

¹⁷⁴ Maria Avrămuș, tot din Chitighaz, ne mărturisea că știe să scrie și să citească românește de la orele de religie, de pe vremea părintelui Mișcuția.

¹⁷⁵ Este important de consemnat impactul muzicii moderne, cu ritm dansant, a formațiilor românești, în învățarea textelor în limba română.

care cercetătorii care l-au vizitat de-a lungul timpului au notat impresii și observații; acum, *cartea de onoare* are valoare de document științific pentru istoria cercetărilor etnologice ale Micherechiului. Un alt document creat de interviuat, prin fotografiile pe care le-a făcut de-a lungul unei jumătăți de secol, apare sub forma unui album intitulat *Satul meu*, imortalizare a istoriei Micherechiului și a comunității în care trăiește.

Repertoriul narativ actual

Analiza s-a oprit asupra categoriilor narative ale folclorului contemporan, în care sunt relatate sau evocate evenimente particulare, experiențe concrete de viață.

La începutul secolului al XX-lea, Ovid Densușianu observa că "fiecare epocă e caracterizată prin manifestațiuni proprii de viață, care trebuie urmărite așa cum ele se reflectează în sufletul contemporanilor", cu alte cuvinte, "cum simte și gândește el [poporul n.n.] fie sub influența ideilor, credințelor, superstițiilor moștenite din trecut, fie sub aceea a impresiilor pe care i le deșteaptă împrejurările de fiecare zi"¹⁷⁶.

Disponibilitatea speciilor folclorice de adaptare la realitatea prezentă își găsește expresia la nivelul conținutului tematic, al schemelor narative, al tipurilor de personaje, al comunicării cu spațiul, cu membrii grupului de apartenență.

Narațiunile culese de la localnicii români din Ungaria, se încadrează în categoria memoratului, prin recunoașterea extensiei noționale a categoriei de memorat. "Cercetarea românească de teren îmbogățește numărul accepțiilor date memoratului cu diferite denumiri, cum ar fi: *pățanie* sau *pață*, *povestire reală*, *legendă-povestire*, *întâmplare adevărată*, *amintire*, *poveste locală*, *povestire credință*, *legendă*, *relatare*, *credință*, *povestire mitologică* și altele. Aceste denumiri le găsim raportate la materialul înregistrat în mediul sătesc de-a lungul anilor, cea mai veche atestare din Arhiva de Folclor aparținând lui Ov. Bîrlea, sub numele *amintire de viață*, înregistrată în 1949, într-un sat din zona Timișului"¹⁷⁷.

Interviul, formă de exprimare a individualității interviuatului, demonstrează eterogenitatea povestitului oral, în context particular: narațiuni încheiate, integrabile anumitor categorii folclorice, alternează cu texte fără o structură recunoscută. Categoriile prozei scurte orale

¹⁷⁶ Ov. Densușianu, *Folclorul. Cum trebuie înțeles*. Lecție de deschidere la Facultatea de Litere a Universității din București, susținută, la 9 noiembrie 1909, de Ov. Densușianu, București, CCVTCP al Municipiului București, 2003, p. 37. (Colecția "Restituiri").

¹⁷⁷ Cornelia Călin-Bodea, Academia Română. Institutul de Etnografie și Folclor. *Din legendele și tradițiile Dunării*. Postfață de Dan Bodea, București, Editura SAS, 1995, p. 18.

fuzionează în cadrul interviului, glisând de la un tip narativ spre altul. Textele înregistrate sunt relatări despre întâmplări din viața povestitorului, la care acesta a participat direct sau indirect. Câteva interviuri redată integral în anexa cărții (Teodor Oltean; Gh. Gal; Irina Garami) exemplifică mixtura narativă, digresiunile povestitului dar și secvențialitatea operată de întrebările folcloristului, în dorința de a stimula și de a canaliza memoria interlocutorului spre problematica cercetată. În situațiile de interviu, subiecții nu au redat povești sau povestiri citite, preluate din culegeri, ci povestiri (istorioare) cotidiene, cu valoare de documente de viață, amintiri, descrieri de obiceiuri ș.a. Corpusul de la sfârșitul lucrării include și texte culese de cercetătoarea Mihaela Bucin, cu titluri echivalând cu o sintagmă definitorie, folosită de povestitor, sau un cuvânt cheie ce sintetizează, în viziunea culegătoarei, conținutul narativ¹⁷⁸.

Narațiunile antologate sunt specii ale folclorului contemporan, culese ca fapte etnologice complexe, acte de comunicare a identității. Sub aspect categorial, acestea sunt:

- povestiri de familie (*pațe* contopite în autobiografic; povestiri și portretistică de familie ș.a.)
- istorii orale
- amintiri
- jurnal oral (*Disnotor la nană Floare*)¹⁷⁹ ș.a.

Printre textele preluate din colecția Mihaelei Bucin, se află și o legendă istorică, specie a folclorului tradițional, spusă de ultimul mare povestitor local, Teodor Șimonca (Fonoteca Radiodifuziunii Maghiare-Redacția Emisiunilor de Limbă Română)¹⁸⁰. Nucleul acestor structuri narative este generat de raportarea la întâmplări din perioada interbelică și postbelică. Cadrul referențial al textelor, cel al memoriei colective tradiționale, reface prin povestire complexitatea socială românească din Ungaria.

Tematica valorizată de subiecții abordate se concentrează în jurul unui mesaj, a unei învățături, căci povestirea ca atare "răspunde nevoii elementare a omului din toate timpurile de a comunica o experiență, dublul scop de a se descătușa sufletește de impresia puternică asupra celor

¹⁷⁸ Culegerea de teren include și o baladă familială, pe motivul nevestei vândute (inf. Petru Jurcă, Aletea), o variantă a unui colind parodic (*Cazania țiganilor*, inf. Teodor Martin, Micherechi), strigături (inf. Ioan Ruja, Giula; Gh. Buha, Chitighaz; Nicoleta Netea, Micherechi) ș.a.

¹⁷⁹ *Disnotor la nană Floare* a fost publicat în revista locală "Jurnal", Micherechi, anul I (1999), nr.6-7, p. 14. (Vezi Anexă).

¹⁸⁰ Vezi Anexă. *Împăratul rusului și împăratul rămânului*, colecția dr. Mihaela Bucin, cadru didactic la Institutul Pedagogic din Seghedin.

întâmplare și de a transmite o învățătură, întrucât orice întâmplare poate oferi în subsidiar și o regulă de comportare, măcar de natură practică¹⁸¹.

Printre rânduri se pot "citi" factorii externi comunității, care au determinat procesul de asimilare (istoricul, politicul, confesionalul, economicul), ca și factorii interni (conviețuirea cu alte etnii, căsătoriile mixte, relațiile cu biserica ș.a.). Identitatea culturală se devoalează în narațiuni, la nivelul conținutului manifest, prin concretizarea în modalitățile de abordare a subiectelor, în opțiunea pentru anumite teme. Frecvența unor structuri purtătoare de conținut latent nu intră în atenția noastră, analiza oprindu-ne numai la evidențe cultural-identitare. Parametrii construcției narative a identității sunt spațiul și timpul individual, personal și, prin extrapolare, al întregii comunități, factori de autodefinire.

Povestirile personale includ *pașe* complementare biografiei sau autobiografiei, axându-se îndeosebi pe anii copilăriei și ai adolescenței. Scurtele povestiri sunt texte-mărturisire, raportate spațial la satul sau orașul natal, la arealul lărgit al Ungariei, conjunctural al României. Copilăria și adolescența se leagă de locul unde s-au născut, mai rar de o altă așezare. Datorită participării povestitorilor, în ultimii ani, la turnee, festivaluri, tabere etc. povestirile despre această perioadă sunt mult mai "mobile", prin locuri diverse de desfășurare a întâmplărilor.

Istoria orală, spre deosebire de *pașă*, nu se concentrează asupra unei singure întâmplări. Autorul rămâne personaj al acțiunii. Istorisirea lui Teodor Oltean (1926-2004) trece de la istorie personală, la istoria orașului natal, *Giula*. Configurarea etnică a orașului natal, rezultat al evenimentelor istorice, confesionale ș.a., în narațiunea lui Teodor Oltean desenează harta etnologică a conviețuirii diferitelor etnii (vezi Anexa). Originea românească este asumată genealogic: "Cred că suntem colonizați din jurul Craiovei, da'nu pot dovedi nimic. 1718-1719, Banatul [Bănia] Craiovei a aparținut Imperiului Habsburgic", origine devenită comună pentru toți "julanii" [titulatura corectă a locuitorilor, după cum consideră interlocutorii noștri n.n.]. "Locuitorii români din Jula sunt colonizați din jurul Craiovei. Eu sunt oltean al lui Drag (Drăghici)". Raportarea la limba română se face în formule cronicărești, cu valențe de diferențiere. "Noi suntem rămâni. De la Râm ne tragem. Rămânește se vorbește, nu românește". Personalitățile istorice românești sunt repere identitare numai pentru vechile generații, azi dispărute: "Părinții mei au știut de Baba Novac și de Ștefan cel Mare. Pă când am ajuns eu la școală [ca învățator n.n.], nu mai știa nimeni nimic"¹⁸².

Deși se consideră "coloniști", sosiți pe aceste locuri cu câteva secole în urmă, totuși nu am descoperit povestiri despre anii "pionieratului", despre

¹⁸¹ Ov. Bîrlea, *Folclorul românesc*, vol. I, București, Editura Minerva, 1981, p. 256.

¹⁸² *Ibidem* (ambele citate).

momentul în care au sosit pe aceste meleaguri. Ar fi fost posibilă promovarea unor narațiuni, chiar pe cale cârturărească, mai ales a legendei, dar pe teren subiecte narative pe această temă, nu au fost înregistrate. Fapte mărunte apar explicite prin raportare la evenimente majore, precum trasarea graniței româno-ungare, din apropierea satului Micherechi, ca în pățania cu pierderea găștelor, spusă de Gh. Dulău¹⁸³. Deși intriga este neatentia copilului, declanșarea întâmplării pare a fi pusă pe seama graniței, miriștea fiind percepută ca loc comun. Spațiul afectiv al localnicilor nu concordă cu cel administrativ.

Amintirile reconstituie socialul românesc, de-a lungul timpului. În trecut, oamenii erau mai *săraci*: puțini făceau școală, majoritatea erau dați ca slugi, încă de prunci (Anexă: *Eu nici n-am umblat la școală*), dar familiile cu *oarecare stare*, făceau sacrificii pentru școlarizarea copiilor (Anexă: *Nu m-or dat sclugă*). Fetele treceau în rândul gospodinelor numai dacă știau să facă bine aluatul. O pățanie ca cea a nanei Verjună ajunge "de poveste" în Săcal. Când cineva făcea un aluat nereușit, "o pătură care avea niște aripi, deci era așa, deformată și a rămas așa că dacă cineva nu a făcut frumos aluatu", în sat, "ai pățit ca nană Verjună"¹⁸⁴.

Se povestește că se dansa și românește și ungurește, tinerii jucând acolo unde se ivea prilejul (Anexă: *Am știut juca și ungurește*). Ieșirea la horă a fetelor se făcea încă de pe la 12-13 ani. Modelul comportamental nu se identifica cu cel etnic, ci cu cel etic. Florica Secan (Chitighaz) își amintește cu respect de observația învățătoarei unguroaice cu care studia în ciclul primar, atunici când aceasta a aflat că Florica a ieșit deja la joc: "important e să te comporți cumsecade..." (Anexă: *Joc și juher*).

Lectura identitară a lumii sătești include poreclele, numele oficiale fiind asociate cu un identitar străin comunității. Portrete abia schițate se desprind din supranumele atribuite din generație în generație, oricui, indiferent de etnie (Anexă: *Porigle*). Minunat realizat narativ, în schema snoavei tradiționale, este portretul unui consătean „tare corhei”[bețiv] poreclit Sfirțig (Anexă: *Cu Sfirțig*).

În marea lor majoritate, narațiunile evidențiază diferența dintre "cândva" și "acum", dintre trecutul asociat cu valorile tradiționale și prezentul sărăcit prin pierderea lor, creând un anumit raport temporal sentimental. Oamenii locului povestesc cum încearcă să mai păstreze obiceiul creștinesc de a se trage clopotele la înmormântare (Anexă: *Tăte clopotele l-or petrecut la groapă*) sau de a păstra tradiția legăturii prin dar. În lumea „povestită” de

¹⁸³ A.I.E.F. mg. 5921, II e. Orig. Micherechi; inf. Gh. Dulău; culeg. Rodica Raliade, 7 dec. 2000, Micherechi.

¹⁸⁴ A.I.E.F. mg. 5920, I a. Orig. Săcal; inf. Irina Garami; culeg. Rodica Raliade, 6 dec. 2000, Giula.

interlocutor, darul și-a pierdut valoarea sa spirituală, ca mediator în comunicarea cu semenii „Amu, dă câțiva ani, numai să-ntâmplă așa ceva, că să deie, mai tare noi le dăm amu lor”(Fărșangul)¹⁸⁵. „În viața tradițională are mare importanță valoarea simbolică a darului, care stabilește relații de prietenie și înțelegere între oameni, consistența lui materială fiind trecută pe planul al doilea”¹⁸⁶.

Perceperea lumii moderne ca o lume alienată, sălbatică, din punctul de vedere al lui Gh. Guleș, din Aletea, este efect al renunțării la tradiții. Cu ocazia sărbătorilor de Crăciun, oamenii se bucurau pe deplin, când „tinerii își petreceau, jucau, n-o fost așa moda cu domnoșagu-aista... acuma oamenii-s sălbatici, nu mai au tradiții, nu mai vreau să țâie obiceiurile, nu mai le trebe... Sălbatici! Că amu încuie ușa să nu margă nime-nlontru, că e curățenie!”¹⁸⁷. (Anexă: *Domnoșagu*).

Conviețuirea cu alte etnii a avut drept consecință selectarea și preluarea valorilor culturale, de la o etnie la alta, de la o generație la alta, determinând o identitate interculturală. Interviul d.: de Teodor Oltean se încheie într-o notă meditativ-filozofică, evaluare personală a identității românești actuale, modelată spiritual într-un mod străin specificului etnic: „Să duceți vestea tristă, dar adevărată. Deja, nu păstă 25 de ani, acu deja, nu mai sunt români. Structura sufletească a românilor din Ungaria este ceva unguresc”¹⁸⁸.

Din cele povestite de interlocuri și din observațiile acestora, se conturează portretul identitar narativ al comunității. Povestirile personale sunt frânturi de imagini topite într-un tot cu valoare de documente umane și sociale. Ele trezesc interesul prin puterea de sugestie, prin capacitatea de a impune o atmosferă și un destin, cel individual, integrat destinului colectiv al românilor din Ungaria.

Povestitul în scris

Cercetarea a urmărit și interesctarea oralității cu scripticul narativ. Analiza asupra povestitului în scris în limba română s-a rezumat la diverse narațiuni primite de redacția revistei “Foaia Românească”, cuprinzând comentarii, amintiri ale adulților sau compuneri ale copiilor. În majoritatea cazurilor, acestea sunt formulate în limba română standard (LRS) sau în acel aspect îngrijit al limbii locale, limba română folosită de intelectualii din zonă (SHR/Standard Hungarian Romanian). Singura încercare de

¹⁸⁵ A.I.E.F. mg.nr.5438 II k. Orig. Aletea. inf. Gh.Gál; culeg. R. Raliade și M. Nubert Chejan; 6 sept. 2003, Aletea.

¹⁸⁶ Ofelia Văduva, *Magia darului*, București, Editura Enciclopedică, 1997, p. 158.

¹⁸⁷ Anexă. Culeg. Mihaela Bucin, *Fenomenul povestitului la românii din Ungaria...*, p. 231.

¹⁸⁸ A.I.E.F. I. Nr. 34 638.

transpunere narativă în scris a graiului local (LR/Local Romanian) aparține folcloristului Al. Hoțopan, în paginile revistei "Foaia Românească".

Rubricile revistei, prin utilizarea limbii române standard, oferă modele de limbă literară și literatură scrisă, pentru ca pagina apărută sub titlul *În grai viu*, în idiom local, să propună ridicarea prestigiului graiului zonal și a culturii orale. Pagina respectivă include *snoave* sau *povești* din culegerile lui Ovidiu Bîrlea, din cunoscute colecții bihorene, uneori prelucrări după povestitori locali. Poveștile alternează, de la un număr la altul, cu comentarii pe marginea evenimentelor recente din viața comunității, semnate de Sandu Popa (modul în care guvernanții discută situația precară a pensionarilor, parable ca cea despre "conducători și conduși", plecând de la exemplul albinelor, dispariția pădurilor, etc.). Ion Podaru, pensionar, publică pe aceeași pagină la subrubrica *Am citit că...*, povestiri, comentarii, opinii pertinente despre întâmplări locale sau petrecute la mii de kilometri, plecând de la cele aflate din presă. *Am citit că...* devine o „revistă a presei locale și centrale”, axată pe o anecdotică „spusă” în grai local. Interesantă ca document de mentalitate locală, această subrubrică dezvăluie modul de a gândi al unui român din partea locului, cu certe calități de observator, de bun povestitor și selector al întâmplărilor.

Pentru o analiză a tematicii abordate, ne-am oprit la narațiunile apărute în numerele din primul semestru al anului 2003. De pildă, Ion Podaru ne spune cam ce a înțeles despre alegerile locale pentru Autogovernarea pe Țară, din presa și emisiunile de radio și TV în limba română, inclusiv „Foaia Românească”, de la care, după ce le-a parcurs cu atenție, a rămas cam tot atât de „lămurit” ca la început (nr.7, feb.); adesea repovestește întâmplări citite în presa din România (nr.4; nr.5; nr.6; nr.10; nr.13); redă întâmplări recente (nr.12: tânărul consătean care-și susține teza de licență în Germania, pe o temă despre obiceiurile românilor din Ungaria și regretul bătrânului că nu găsește cărți pe această temă); controverse cu un cunoscut din Șercad, despre deputații neromâni, care au ajuns în conducerea Autogovernării pe Țară a Românilor din Ungaria (nr.14); situația școlii românești din Aletea, amenințată cu desființarea (nr. 21).

Scriitorul – povestitor actualizează caracteristicile povestirii, snoavei, amintirii, anecdotei de tip tradițional, insertând și subspecii narrative mai moderne, precum legenda contemporană (nr. 25: știrea preluată din presa americană despre proiectul unei crime, finalizat prin căsătoria inițial sortiților criminal-victimă). Circulația informațiilor prin mass-media asigură diversitatea tematică a paginii. De la problemele pe care le traversează toți cetățenii Ungariei, inclusiv etnicii români, în momentul de față, până la „pațe” petrecute prin ținuturi îndepărtate, povestitorul găsește similitudini, trage învățăminte general valabile. Narativul *în grai viu* este completat de

Anecdote din vecini sau *Anecdote din vechime*, *Anecdote săcuiești* alături de fabulele lui Esop și de glume transpuse în grai crișean local.

Redarea în scris a idiomului oral, fără semne diacritice, nu are pretenții științifice, pentru că materialul nu se adresează specialiștilor lingviști, ci vorbitorilor de limbă română, indiferent de formația profesională sau de vârsta acestora. Practic, rubrica este alcătuită din două corpusuri narative distincte. Primul preia texte din antologia de proză întocmită de Ov. Bîrlea¹⁸⁹ sau din alte colecții, constituind o modalitate de valorizare a patrimoniului narativ tradițional, din diferite zone etnologice românești. Actualizarea prozei populare se face în scris, prin familiarizarea cititorilor cu arta povestitului tradițional, într-un stil ce s-a bucurat de un deosebit succes în presa românească de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Demersul autorului reprezintă o încercare de apropiere a cititorilor de fondul narativ al folclorului românesc și de reintegrare a unor mărci lingvistico-culturale specifice. Oralitatea românească a zonei, observată în timpul cercetărilor de teren, este presărată de formulări și sintagme în maghiară. Lucrul acesta nu este deloc reflectat de pagina *În grai viu*, forma redată de povestitori fiind purificată lexical. Fără dialoguri, care ar fi impus, pentru autenticitate, utilizarea unor expresii în limba eroului întâmplării (maghiară, slovacă, germană, ș.a.m.d.) limbajul utilizat este "curat românesc", încercare de a demonstra capacitatea graiului local de a acoperi o arie lexicală complexă.

Cum am evidențiat deja, conținutul narațiunilor este dat de subiecte din presă, preluate și repovestite în grai. Totuși, cel puțin subrubrica semnată „Ion Podaru, pensionar”, trece de la fapte și anecdote străine la *pașe* trăite chiar de povestitor sau de persoane din apropierea sa. În felul acesta, pe de o parte narativul local se îmbogățește informațional, pe de alta își relevă sau revendică potențiala universalitate. Povestirile sunt moralizatoare, terminându-se cu câte o concluzie rezumată la o vorbă din bătrâni. Încheierea paremiologică urmărește să convingă că nimic nu este nou sub soare și că înțelepciunea strămoșească rămâne valabilă. Această structură compozițională o reproduce pe aceea a povestirii tradițional-folclorice.

Presupunerea noastră inițială a fost confirmată de verificarea pe teren, prin chestionarea redactorilor revistei: cele două semnături sub care apar articolele în discuție sunt pseudonimele uneia și aceleiași persoane, folcloristul Al. Hoțopan. El asigură o vehiculare a motivelor, a schemelor narative fixe ale unor specii tradiționale, precum snoava, dar și a narațiunilor urbane (bancul, anecdota), îmbospătându-le cu amănunte actuale. Cu toate că traseul informațiilor din textele respective este de la

¹⁸⁹ Ov. Bîrlea, *Antologie de proză populară epică*, [București], Editura pentru Literatură, 1966 (Ediții critice de folclor – Genuri).

scriptic spre scriptic, acestea relevă oralitatea nu numai prin stil, ci și prin motivele literare vehiculate. Importanța subiectelor abordate constă și în raportarea la oameni și fapte proprii locului și tradiției.

Deși în familie, la Clubul pensionarilor sau la Căminul cultural, ori la o întâlnire între vecini, prieteni, unii membrii ai comunității ar putea oferi o "lectură colectivă"¹⁹⁰ a "Foi...", nici unul dintre cei unsprezece subiecți chestionați pe această temă (nouă elevi și doi pensionari), nu ne-au confirmat o astfel de practică. Majoritatea membrilor comunității bilingve a românilor indigeni din Ungaria sunt de formație culturală scriptică maghiară, ceea ce poate crea posibilitatea practicării lecturii colective, de către un bun lector în românește.*

De ce apare rubrica *În grai viu*? Care este utilitatea ei? Bătrânii, în unele din aceste *pașe*, se regăsesc pe ei și timpurile trăite odinioară, iar cei tineri sunt familiarizați cu limbajul local, în mod atractiv. Posibilitățile, varietatea registrelor de exprimare în grai devine o demonstrație a competitivității idiomului local. Demersul folcloristului Al. Hoțopan de conservare în scris a graiului, pe baza a ceea ce a învățat la „mama acasă”, echivalează cu o întoarcere la acele timpuri când românii din Ungaria se raportau identitar la graiul local, factor de conservare și salvare a propriului eu spiritual. Limba literară le era oarecum străină, pentru că după 1946, prin desființarea școlilor profesionale, marca lingvistică românească de referință, de autoidentificare, a fost pentru localnici idiomul local. Există o nesiguranță a multor etnici români din zonă, în utilizarea limbii literare; pagina realizată de Al. Hoțopan este o încercare de diminuare a complexelor lingvistice, prin narațiunile ce dovedesc valențele stilistice multiple și bogăția lexicală. Acolo unde este vorba de o povestire din Muntenia sau Moldova, textul confirmă înrudirea graiurilor, implicit unitatea de limbă a românilor trăitori în diverse zone ale spațiului dialectal daco-român.

După opinia noastră, avem de-a face, în povestirile puse în circulație de Al. Hoțopan, cu un aspect al povestitului contemporan în stil popular, prin narațiuni notate în scris, încercare ce poate fi acceptată ca o resemantizare a povestitului tradițional oral.

¹⁹⁰ "Lectura colectivă", vezi Al. Duju, *Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII (1700-1821)*, București, Editura pentru Literatură, 1986; Laura Jiga, *Oralitatea cârșilor populare în medii jărănești*, în "Suflet Oltenesc", s.n., anul VI (2002), nr. 1, p.4-6; Sabina Ispas, *Ciclul narativ despre regele Solomon în literatura română*, în Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor "Constantin Brăiloiu", s.n., tom 3 (1992).

* La nivelul scris-cititului în română, unii bătrâni sunt autodidacți.

5.2. OBICEIURI ȘI TRADIȚII

Contextele sociale și politice ale Europei secolului al XXI-lea determină un reviriment al cercetărilor asupra identității culturale, cu accente frecvente pe particularitățile grupurilor identitare. În zilele noastre, creația orală, marcată de specific etnic și determinată de nivelul educației, se presupune că deține un rol activ în păstrarea elementelor specifice de identitate¹⁹¹. O perspectivă actuală asupra culturii orale ne este oferită de *Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend*: „In modern society, what distinguishes folklore from the rest of culture is the preponderance of the handed-down over the learned element and the prepotency that the popular imagination derives from and gives to custom and tradition”¹⁹².

Termenul de obicei desemnează, în limba română, ansamblul manifestărilor folclorice prilejuite de un anumit eveniment sau o anumită dată. Transmise prin tradiție, acestea au parcurs un proces neîncetat de adaptare la noile contexte sociale, politice și culturale. În anumite circumstanțe, perpetuarea lor a avut rolul de a conserva specificul colectivităților respective.

În cultura tradițională românească, obiceiurile calendaristice și ale vieții de familie formează un sistem interrelațional, în corelație cu norme și reguli de conviețuire socială și ale raporturilor cu natura. Ele exprimă viața socială a comunității, fiind acte de comunicare complexe, cu limbaj propriu și presupun mai multe modalități de expresie: exprimarea verbală se îmbină cu cea muzicală, coregrafică, gestică și mimică. Fiecare dintre limbaje creează raporturi ierarhice în ansamblul lor, la nivelul diferitelor secvențe și momente, implicând totodată acte rituale și ceremonii, acte juridice și economice, valori morale și exprimări estetice, mituri și cunoștințe din experiență¹⁹³.

Structurarea obiceiurilor populare este sistemică și funcționează ca un mecanism reglator al vieții sociale și culturale, aflat în perpetuă devenire: „Obiceiurile populare, ca medieri ceremonializate, presupun relații interacționale care impun solidarizare și reciprocitate. Acestea se afirmă drept modele de comportament cultural, instituite comunitar, după norme și predicții îndătinute, reflectând un orizont de viață cu complexe articulații”¹⁹⁴. Fie că sunt ceremonialuri de trecere sau calendaristice, acestea induc manifestări particulare la nivel local, zonal și etnic. În acest

¹⁹¹ Vezi Sabina Ispas, *Cultură orală și informație transculturală*, București, Editura Academiei Române, 2003, p. 62.

¹⁹² *The Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend*, New York, 1949, p. 398.

¹⁹³ Vezi Mihai Pop, *Obiceiuri tradiționale românești*, București, Editura Univers, 1999.

¹⁹⁴ Germina Comanici, *Cercul vieții*, București, Editura Paideia, p. 22.

sens, Alexandru Amzulescu considera folclorul „viu și încă viguros grai românesc”¹⁹⁵. Având drept limbaje de exprimare poezia, muzica și dansul, folclorul se manifestă în moduri proprii, evidențiind momentele importante ale vieții omului și ale scurgerii calendaristice.

Abordăm fenomenul folcloric, obiceiurile și tradițiile românilor din județul Bichiș, ca un produs al unei dinamici continue. În cazul unei minorități etnice, precum cea românească din Micherechi, Chitighaz și Aletea, comunicarea capătă noi valențe, cele de identificare și identizare etnică. „Echivalând cultura populară cu Tradiția, cu Etnicul și Naționalul, ea devine o sursă inepuizabilă de argumente în favoarea ideii de unitate și continuitate a poporului român [...] cultura populară devine în aceste condiții o amplă paradigmă pentru cuvintele român – românesc, un stimul puternic pentru creșterea și întărirea sentimentului de patriotism și conștiință națională”¹⁹⁶.

În sistemul obiceiurilor se remarcă o dinamică accelerată a proceselor ce conduc la dispariția, transformarea sau înnoirea componentelor. Mediul rural românesc din Ungaria, sub impactul vieții contemporane, a traversat în câteva decenii parcursul de la societatea autarhică la cea de consum. Împlicit, forța de înnoire a dominat forța de păstrare a tradiției. În perioada interbelică, Constantin Brăiloiu nu mai întâlnea aceleași „împrejurări minunate” la care Béla Bartók făcea referință: „sate în care oamenii [...] nu părăseau niciodată locul de baștină, în care producția casnică îndeștula nevoile zilnice ale tuturor locuitorilor”¹⁹⁷. Constatând un proces vizibil de înnoire, Constantin Brăiloiu observa tensiunea dintre cele două forțe amintite. Istoria recentă ne-a demonstrat dominația inovației asupra tradiției. Mihai Pop remarca mutațiile funcționale ale repertoriului folcloric tradițional, care „deși nu mai este factor activ în viața culturală a satelor, este într-o stare latentă, de unde poate fi reactualizat”¹⁹⁸. Renumitul folclorist considera că, în contemporaneitate, anumite tendințe generale ale folclorului sunt exprimate prin: diminuarea repertoriului tradițional local de basme și legende, tenacitatea păstrării obiceiurilor tradiționale calendaristice și a celor de trecere (nașterea, nunta și moartea) și rezistența repertoriului muzicii instrumentale în favoarea celei vocale. O parte din acești parametri caracterizează și tradițiile locale ale comunității românești din județul Bichiș. Tendințele de estompere a vitalității culturii populare în societatea

¹⁹⁵ Al. Amzulescu, *Statutul creației artistice populare- autenticitate și folclor*, în „Anuarul I.C.E.D.”, București, 1987, p. 29.

¹⁹⁶ Irina Nicolau, *Devenirea folclorului în contemporaneitate: integrare și transpunere*, în „Anuarul I.C.E.D.”, București, 1987, p. 47.

¹⁹⁷ Apud Mihai Pop, *Folclorul în contemporaneitate*, în „Revista de etnografie și folclor”, nr. 5, 1971, p. 353.

¹⁹⁸ *Idem*, p. 354.

românească din județ sunt similare și pentru celelalte medii folclorice. În acest caz, însă, utilizarea sporadică a limbii române și intrarea tradiției în fondul latent conduc la diluarea conștiinței apartenenței etnice. Muzica instrumentală, destinată dansului, este mult mai cunoscută și mai prezentă, decât cea vocală, în viața localităților Micherechi, Chitighaz și Aletea. Obiceiurile de trecere și cele calendaristice sunt încă prezente, suferind, însă, multiple adaptări.

După cum am semnalat deja, culegerile etnologice ale cercetătorilor români din Ungaria s-au desfășurat cu intensitate între anii 1976-1999, concretizate în 24 de tabere etnografice, valorificate prin studii și articole de specialitate, ce au constituit o excelentă bază documentară pentru echipa noastră.

Anchetele de teren efectuate în perioada 2000-2003, în localitățile amintite, orientate spre relevarea dinamicilor socio-culturale, au încercat să surprindă gradul de coerență al acestor obiceiuri, ierarhiile funcționale și aderența societății la respectivele tradiții. Subiecții intervievați conștientizează gradul de disoluție al formelor de exprimare culturală specific românească și se orientează spre valorificarea și conservarea lor. Astfel, se operează o distincție între folclorul genuin și folclorul „bun de consum”, prezentat în spectacol, festival, turism sau comerț, ce are scop reproducerea fenomenului în afara contextului în care a fost creat și cu alte funcții. Procesul de modernizare a fost surprins atât în cadrul ceremonialului funerar, considerat una din cele mai stabile manifestări folclorice, cât și în cadrul formelor de colindat.

În prezent, tipurile care sunt încă viabile, se circumscriu exclusiv sferei religioase: colindatul cu Steaua (Chitighaz), Iordănitul (Micherechi), demonstrând capacitatea de preservare a folclorului religios și rolul bisericii în viața spirituală românească. Deși este produsul unei aculturații, sărbătorirea Lăsatului Secului prin Fărșang (Aletea) se înscrie tot ciclului calendaristic religios. Manifestările ce marchează momente ale calendarului creștin sunt investite, în continuare, în continuare, cu o certă valoare simbolică, confirmată de implicarea preoților în viața folclorică a comunității, în timp ce alte tipuri de colindat (al copiilor, al feciorilor, cu „hidede”) și-au pierdut principalele funcții propițiatoare, augurale ș.a.m.d., intrând în fondul pasiv¹⁹⁹. Localnicii conștientizează importanța vieții religioase, fapt surprinzător într-o epocă marcată de o desacralizare accentuată.

Lectura tradițiilor pe care le-am supus analizei a presupus, decelarea funcțiilor dominante și subiacente. Remarcăm faptul că obiceiurile calendaristice se manifestă organizat, inițierea și desfășurarea lor depinzând

¹⁹⁹ Tipurile de colinde care au fost înregistrate sunt analizate în capitolul destinat repertoriului muzical.

de personalitățile locale: preotul, ca personalitate inițiatore, este completat de directorul Căminului cultural din localitate. Contextele în care se desfășoară colindatul cu Steaua sau Iordănițul sunt imuabile, ierarhiile funcționale și rolul preotului rămânând neschimbate. Principalele lor funcții sunt de natură religioasă și educativă. În subsidiar, aceste obiceiuri au și accente artistice, spectaculare.

Spre deosebire de Turcă, Steaua și Iordănițul nu au cunoscut și variante scenice. Structura și funcția preponderent religioasă nu permit valorificarea în cadre constituite: spectacole, concursuri, festivaluri. În acest mod, ele viețuiesc în mediul genuin care le-a creat. Totuși, pentru receptori, nu primează valorile religioase ale acestor manifestări, ci mai degrabă cele spectaculare, de divertisment. Astfel putem explica discrepanța dintre deschiderea pentru performarea obiceiurilor de iarnă (interpretate exclusiv de copii) și reticența crescândă a unor adulți de a apela la serviciile religioase, în momentele importante: nuntă și înmormântare. Rolul Căminului cultural se evidențiază în valorificările scenice: suitele de dans popular, ce se alătură ansamblurilor corale, reprezintă principalul mod de recunoaștere etnică.

Societatea românească rurală din județul Bichiș apreciază folclorul, pe care-l investește cu rosturi contemporane, ca bun de consum. În acest fel, atenția comunității nu se mai concentrează asupra produsului folcloric spontan, cu valențe creatoare, ce se prezintă în context natural, ci pe produsul folcloric organizat scenic, cu valențe de reproducere. Funcțiile manifeste devin cele estetice, de divertisment (agrementale), sociale și educative. Această atitudine poate fi explicată prin întrepătrunderea factorilor sociali (căsătoriile mixte au determinat schimbarea atitudinii asupra limbii materne și a graiurilor) și cei politici (lipsa învățământului în limba română): „Motivul principal al pierderii identității a fost situația gravă a comunităților bisericesti și a școlilor confesionale, care a avut drept urmare trecerea la bilingvism, mai târziu la folosirea limbii maghiare în diferite situații de comunicare. Generații întregi nu au primit nici măcar cunoștințele generale despre cultura și civilizația românească, ceea ce are consecințe grave, chiar până în zilele noastre”²⁰⁰, semnaleză Emilia Martin, care adaugă acestor factori componența etnică a localității, raportul dintre diferitele grupuri etnice, concluzionând „numai acele comunități românești și-au păstrat identitatea și limba timp mai îndelungat [...] în care românii au trăit în număr relativ mare, în grup compact sau conviețuind cu alte comunități minoritare”²⁰¹.

²⁰⁰ Emilia Martin, *Sărbătorile calendaristice ale românilor din Ungaria*, Giula, 2003, p.168.

²⁰¹ *Idem*, p.170.

În continuarea remarcilor de mai sus, analiza culegerilor de teren ne-a sugerat o imagine globală asupra perpetuării tradiției în localitățile investigate. Ritmul vieții contemporane impune românilor din județul Bichiș o concentrare deosebită asupra valorilor materiale, ceea ce conduce la slăbirea relațiilor de socializare. Comunitatea devine introvertită, în lipsa unei vieți sociale spontane. Existența formelor de manifestare folclorică este puternic influențată de actul comunicării. În absența acestuia, nu există condițiile de bază pentru perpetuarea vieții folclorice, lipsind caracterul colectiv și oral.

Obiceiuri calendaristice

În această secvență ne-am propus o trecere în revistă a câtorva din obiceiurile și tradițiile încă active în comunitățile cercetate, clasate din perspectiva ciclului calendaristic (colindatul copiilor; cu Steaua; Fărșangul) și al vieții de familie (înmormântare:). Respectarea și păstrarea anumitor genuri sau specii denotă o atitudine diferențiată a comunităților, în funcție de importanța pe care acestea o atribuie circumstanței respective.

Colindatul

Stadiul de preservare a obiceiurilor de iarnă în regiunea cercetată se înscrie în parametrii înregistrați pe întreg spațiul cultural românesc. În cele trei localități cercetate au existat mai multe forme de colindat, ce au avut o evoluție diferită. Nu ne-am propus analizarea acestora, din perspectiva structurii, funcției și istoricului, deoarece există deja bibliografii consistente de specialitate. Le vom urmări conform cronologiei ritualului.

În Micherechi și Chitighaz, colindatul copiilor se desfășoară în dimineața Ajunului Crăciunului. Această formă de colindat a avut o existență mai îndelungată, până în contemporaneitate, în schimb, colindatul feciorilor „cu hidele”, care începea în seara Ajunului și se termina dimineața, a căzut în desuetudine. Specificul colindatului feciorilor era gruparea în ceata tradițională, însoțită de muzicanți; alaiul trecea pe la fiecare casă, în special pe la fete, unde colindau, urau, dansau fetele și nevestele: „Pregăteam colindele, alegeam colindele preferate. Prietenii se adunau în bandă. Seara Ajunului o făceam împreună: cărți pe bumbi. La 12 noaptea colindam pe la înstăriți. Strigam: „Lăsa-ni-ți gazdă în casă”. Gazda răspundea: „Lăsa, dacă îți știi colinda!” Mergeam la neamuri de aproape. Azi copiii mai mari de vârstă nu mai colindă de rușine. Dacă nu erau primiți cu colindul, copiii ziceau: „Roată, roată după paie/ Să ne vede curu' la găzdoaie. Feciorii colindau cu muzicanții țigani. Muzicanții începeau , jucau fata fecioară [...]

Până în 1990 nu colinda. După 1990 o reînceput. Acum fac o datorie creștinească să salute pe gazdă²⁰².

O altă formă de colindat, specifică celor trei localități, a fost umblatul cu Turca. „Când această tradiție a început să fie dată uitării [...] au fost câteva organizații, care au păstrat jocul Turcii și l-au prezentat pe scenă.”²⁰³ Valorificarea în spectacolar s-a produs în momentul extincției colindatului Turcii și nu a reușit să învie practicarea acestuia, care este condiționată în primul rând de prezența muzicantului, dar lăutarii, români sau țigani, nu mai trăiesc.

În prezent, colindatul a intrat în memoria colectivă pasivă; anumite colinde, cu tematică protocolară sau religioasă, sunt cunoscute, fără să mai fie performate. (vezi capitolul *Categoriile ale folclorului muzical*).

Cu Steaua

Colindatul cu Steaua a fost specific Chitighazului și Aletei. Sub această denumire ne vom referi la o formă de teatru religios, care în alte regiuni ale României este cunoscut sub numele de "Irozi", "Viflaim", "Vicleim", "Craii". Petru Jurca din Aletea afirmă: „cu Steaua la toți intram, maghiari, germani. Numai băieții colindau (10-14 ani). La Crăciun, nemțoaicele veneau și ne colindau românește. Aici știam numai românește și germană”²⁰⁴. Textul dramatic, presărat cu cântece de stea, era interpretat de băieți de circa 14 ani, care jucau rolurile celor trei magi și al lui Irod. Obiceiul, similar cu teatrul religios din Bihor, este într-o stare avansată de dispariție. În Chitighaz, s-a înregistrat o perioadă când obiceiul nu s-a practicat. Sunt laudabile eforturile preotului Florin Oltean, de a relua Steaua, așa cum a jucat-o în copilărie, în România. Aceste sincope sunt specifice genului și pe teritoriul României; în mare măsură, personalitățile inițiatoare, ca preotul, învățătorul, etc., contribuie la conservarea tradiției.

Fărșangul

Intim legat de calendarul bisericesc, și anume de Lăsarea Secului sau începutul Postului Mare, „Fărșangul”, carnavalul, este un obicei importat de românii din Aletea de la consătenii lor de naționalitate germană. Resorturile și semnificațiile acestui obicei sunt sintetizate de Paul Drogeanu: „Festivitățile ciclului carnavalesc propriu-zis sunt desfășurate în perioada de permisiune și licență, care debutează, în cele mai diverse arii culturale, cu Anul Nou și se încheie cu un carnaval propriu-zis, ultima răbufnire a non-

²⁰² A.I.E.F., I. nr. 34643, orig. Micherechi, Ungaria, inf. Gheorghe Dulău, culgător Rodica Raliade, 7 dec. 2000.

²⁰³ Emilia Martin, *Sărbătorile calendaristice ale românilor din Ungaria, op. cit.* p. 58.

²⁰⁴ A.I.E.F. I. nr. 34634.

interdicțiilor fiind marcată, în ariile europene, de *Lăsata Secului* și începutul postului. Ele sunt răspunzătoare de o statuare a exuberanței la rang de rege [...] sunt resimțite ca *profund laice*²⁰⁵.

Marți, la lăsarea postului, se desfășoară cel mai important eveniment: Carnavalul. După un scenariu bipartit, ce include defilarea cu măști, desfășurat dimineața, seara urmează „balul cu merinde”, la care participanții contribuie cu produse alimentare. Caracteristice acestei sărbători, cunoscută și în alte regiuni din România, sunt deghizarea, mascarea și producerea râsului. Evoluția Carnavalului din Aletea este detaliată de Gh. Petrușan, în studiul său privind obiceiurile de iarnă din Aletea²⁰⁶ și de relatările din anexa lucrării de față, ale actualului organizator, Gheorghe Gal. În Chitighaz, Fărșangul este practicat numai de către copii, fiind organizat de directorul Căminului cultural din localitate²⁰⁷.

Între sfârșitul celui de-al doilea război mondial și 1960, a existat o perioadă în care defilarea cu măști din Aletea nu s-a mai organizat. Din 1960, poștașul Tuerzi Ferenc și soția sa l-au reluat într-o formă nouă. Hiatusul în performarea carnavalului a determinat dispariția anumitor elemente, simplificarea lor, funcțiile dominante ale Fărșangului fiind în prezent atât cea de divertisment cât și cea de afirmare a identității locale. Dinamica acestui repune în discuție semnificațiile și importanța actului creator la nivelul reorganizării lui în Aletea, ce a reintrodus în circulație motivele de bază, cu mici variații. „Dar, pe când în trecut, defilarea pornea pe mai multe grupe, astăzi este compactă, într-o singură grupă. Produsele adunate nu se mai consumă la casa sau cărciuma de unde a pornit alaiul, ci la balul cu merinde, organizat la Căminul cultural, unde are loc și balul mascat care încheie petrecerea. La miezul nopții, toată lumea se demaschează, urmează cununia parodică a unei perechi de logodnici”²⁰⁸. Finalul petrecerii, marcat de balul mascat, este o variantă a balurilor cu merinde din zonă.

Practica balurilor mascate reprezintă o constantă ce marchează întregul areal transilvan; diferite grupuri sociale (aristocrație, breslași) organizează asemenea manifestări, cu diverse ocazii festive, atât în centrele urbane, cât și în cele rurale. În decursul secolului al XIX-lea, balurile s-au folclorizat, prin aportul personalităților sătești, combinându-se aspectele tradiționale cu cele moderne.

²⁰⁵ Paul P. Drogeanu, *Practica fericirii*, București, Ed. Eminescu, 1985, p. 226.

²⁰⁶ Gh. Petrușan, *Obiceiuri de iarnă la Aletea – Carnavalul*, în „Simpozion”, Giula, 1999, p. 197-203.

²⁰⁷ Vezi *Anexa*.

²⁰⁸ Gh. Petrușan, *op. cit.*, p.202.

Ritualuri de trecere

Înmormântarea

Din ciclul vieții de familie, ne-am oprit asupra obiceiurilor considerate drept cele mai durabile, și anume cele funerare. Ancheta pentru obținerea informațiilor asupra actualelor practici la deces și înmormântare s-a realizat pornind de la chestionarele specialiștilor din Institutul de Etnografie și Folclor "Constantin Brăiloiu" din București.

Ceremonialul înmormântării este una dintre cele mai stabile componente ale profilului spiritual și etnic, pentru un grup etnic sau confesional. Până astăzi s-au perpetuat practici arhaice cărora li s-au asimilat practici contemporane, ce se supun, în general, procesului de urbanizare a societății. Reamintim rolul pe care-l dețineau practicile tradiționale, cântecele funebre, și anume, de a restabili echilibrul comunității, pierdut prin dispariția unui membru al familiei și de agregare a celui dispărut în „lumea de dincolo”. În ce măsură mecanismul activ al vieții sociale păstrează gesturile rituale specifice comunității etnice românești din localitățile cercetate, devine o temă de analiză, pe care o inițiem în studiul de față. Este dificil să tragem concluzii în lipsa unor observații directe. Contextele sociale diferite în care trăiesc comunitățile românești implică determinări distincte în raport cu ceremonialul funebru. Procesul continuu de desacralizare ce caracterizează societatea contemporană își pune amprenta și asupra obiceiurilor de înmormântare. Sunt sesizabile evoluții mai mult sau mai puțin dramatice pe parcursul celor trei etape principale ale ritualului de trecere: despărțirea de comunitate, pregătirea și integrarea în lumea morților și restabilirea echilibrului spiritual al familiei și rudelor defunctului.

Aspectele pe care le propunem discuției sunt conexe informațiilor furnizate de membri reprezentativi ai satelor românești: preotul Ioan Bun din Micherechi, preotul Florin Oltean din Chitighaz, cantorul Florin Brândaș din Chitighaz și cantorul Petre Jurca din Aletea. Subliniem faptul că preoții aparțin clerului din România și funcționează ca preoți misionari, în timp ce cantorii sunt români din Chitighaz și Aletea. În pofida diferențelor între aspectele pe care le vom comenta ulterior, am reușit să identificăm modele comune, ce caracterizează dinamica ceremonialului înmormântării.

Aspecte comune. Condițiile în care se desfășoară astăzi *priveghiul* sunt mult diferite de cele tradiționale: *priveghiul* are loc în „casa rece” sau „Casa mortuară”, morga cu frigider construită în spațiul cimitirului. Circumstanțele tradiționale sunt comprimate la nivel temporal: se începe iarna, pe la ora 17, vara, ceva mai târziu. Preotul oficiază slujba de ieșirea

sufletului, familia priveghează mortul, iar, după o perioadă fixă de timp, participanții părăsesc incinta, iar morga se închide. După deces, mortul este pregătit, pus în coșciug și adus la capelă. Din motive sanitare, legislația maghiară impune depunerea defunctului în morga cimitirului, imediat după deces. Acestea sunt formalități legate de modernizarea societății contemporane, care au condus, colateral, la diminuarea forței tradiției.

Preotul Florin Oltean din Chitighaz caracteriza înmormântările oficiale în Ungaria: „așa cum sunt înmormântările din România, obiceiurile la noi la oraș”²⁰⁹. Aspectele priveghiului, enumerate mai sus, au putut fi observate în mod direct la Micherechi, în anul 2002, dar ele sunt comune tuturor satelor românești. Ceea ce deosebește Micherechiul este prezența Oastei Domnului, singura grupare de acest fel din Ungaria, invitată special de către familie și preot spre a susține un grupaj de cântări specifice. Remarcăm, de asemenea, tendința accentuată de eludare a *pomenii* ulterioară înmormântării. În localitățile unde există un cantor, acesta cântă *Hora mortului*.

Aspecte disjuncte. Slujba înmormântării. Ancheta de teren a relevat existența unor tendințe contrare, ce evidențiază tensiunea dintre sacru și profan. În timp ce, în Micherechi, populația românească apelează numai la slujba ortodoxă, în Chitighaz și Aletea se înregistrează numeroase cazuri în care românii botezați ortodox sunt înmormântați prin intermediul serviciilor funerare ale societăților de pompe funebre. Nu mai există transportul familial, ceremonialul plecării, desprinderea de familie, iar serviciul religios este înlocuit de o ceremonie laică. Aceste două tipuri dihotomice funcționează fie separat, fie se intersectează la un moment dat, dând naștere unor situații interesante.

1. În Micherechi, informații asupra desfășurării înmormântării ne-au fost oferite de Eva Iova (31 de ani, ziaristă, ortodoxă, născută în Micherechi, stabilită la Giula), de Valeria Cosma (25 de ani, învățătoare, de confesiune ortodoxă) și Eva Iuhasz (78 de ani, țărăncă, de confesiune baptistă).

Descrierea înmormântării ne-a oferit suficiente date pentru a contura dinamica secvenței ceremonialului. Studiul Anei Simon, *Creații populare legate de nuntă și înmormântare în comuna Micherechi*, constituie un punct de referință, datorită elementelor specifice detaliate: „copiii, rudele și vecinii mai apropiați stăteau lângă muribund în ultimele ore înainte de deces [...] în clipa când moare i se aprinde lumânare la cap. Mortul nu se duce la cimitir, ci se ține acasă până va fi înmormântat [...] Mortul se pune în casa cea împodobită, „casa stătăreață”, pe fața pământului, până se aduce sicriul.

²⁰⁹ A.I.E.F., mg. 5938 I c, orig. Chitighaz, inf. Florin Oltean, culeg. Rodica Raliade, Mihaela Nubert Chețan, 6 sept. 2002.

Fetele și neamurile încep imediat să-l bocească. Și aceasta continuă până la groapă²¹⁰.

În prezent, după ce moare, defunctul este spălat cu apă caldută și se îmbracă în haine noi, i se pune în mână batistă, busuioc și doi forinți. Bărbații nu sunt tunși și bărbieriți. Apa cu care a fost spălat se aruncă în curte (nu există un loc anume), iar vasul este păstrat. În casă, oglinzile mari se acoperă, iar la poartă se pune un afiș în care sunt menționate numele și vârsta decedatului. Mortul este dus cu mașina la morgă, iar în casă se face curățenie.

Următoarea secvență o constituie priveghiul, detaliat anterior. În ziua înmormântării, familia vine la morgă, cu trei ore înainte de oficierea slujbei; în acest interval, rudele bocesc, relativ puțin. Bocirea tinde să se desprindă de obligativitatea cu care era investită. Bocetul înregistrat de la Eva Luhasz este o reconstituire și are un text regulat, versificat și cunoscut dinainte, cu o melodie cu număr redus de sunete și formă strofică.

În continuarea slujbei de înmormântare, la groapă, preotul citește iertăciunea scrisă de familie, apoi se coboară sicriul în groapă și se zidește cu cărămizi de beton. Cei care au pregătit groapa primesc țuică, slănină și cârnați. Altă pomană, după slujbă, nu se mai face.

După șase săptămâni, se coace un colac din cocă de cozonac („Crestată”), care se oferă, împreună cu vin, preotului care face pomenirea la 40 de zile. Aceasta este desfășurarea contemporană a înmormântării la Micherechi. Dacă nu ar exista batista, busuiocul și cei doi forinți, care se pun în coșciug, pomană groparilor și interpretarea sporadică a bocetelor, am putea-o considera o simplă ceremonie funebră. Nu putem estima, cel puțin deocamdată, în ce măsură tradiția va acționa în timp, în prezervarea practicilor amintite, ce determină, în cele din urmă, specificitatea etnică a obiceiului, dominat exclusiv de caracterul religios.

2. În Chitighaz și Aletea, firmele de pompe funebre, „laice”, după afirmația lui Florin Oltean, organizează numeroase înmormântări. Caracteristicile acestora sunt: lipsa priveghiului, discursul reprezentantului firmei (sub forma unui necrolog), urmat de o suită de cântece maghiare, adaptate prilejului, difuzate pe bandă magnetică. Menționăm, ca o reminiscență a ceremonialului religios, solicitarea familiei de a trage clopotele. Preotul din Chitighaz ne-a relatat și o variantă combinată a celor două oficii: „Demn de menționat, am avut o înmormântare mixtă, eu și tipul de la societatea asta, pentru că soția mortului, maghiară fiind, n-a vrut sub nici o formă să-l îngroape cu slujbă ortodoxă și a cerut să vie firma respectivă să-l îngroape, dar familia, frații, au insistat foarte mult să fie

²¹⁰ Ana Simon, *Creații populare legate de nuntă și înmormântare în comuna Micherechi*, în *„Din tradițiile populare ale românilor din Ungaria”*, nr. 3/1980, p. 156.

îngropat cu slujbă ortodoxă. Eu m-am dus și mi-am făcut treaba, cu priveghiul, ca la orice înmormântare, dar după, a venit el și a spus câteva cuvinte. La groapă, prima dată am cântat noi *Hora mortului* și-apoi au pus ei banda. Din păcate sunt mulți care solicită înmormântarea cu societatea respectivă, și oameni care au apelat de multe ori la serviciile religioase (nu mai există nici așa obicei să se pună bani în mâna mortului)²¹¹.

Desigur că aceste situații nu sunt frecvente. Puterea tradiției se dovedește uneori dominantă. Este cazul relatat de cantorul Petru Jurca din Aletea, care a fost solicitat să interpreteze *Hora mortului* la o înmormântare organizată de serviciile de pompe funebre.

Informațiile ce ne-au fost oferite nu a mai relevat existența anumitor practici legate de pregătirea mortului, de interdicțiile care marcau evenimentul; au dispărut priveghiul de acasă, ceremonialul desprinderii de familie, al plecării din casă și cel de pe drum, parastasul după înmormântare. Datele colectate afirmă o puternică tendință de desacralizare a societății românești din Ungaria, în ciuda eforturilor clericilor români. Paralel cu îndepărtarea de biserică, este evidentă diminuarea încrederii în capacitățile de reglare și reglementare a practicilor ce asigură trecerea și integrarea defunctului în lumea de dincolo și restabilirea echilibrului, destabilizat prin dispariția unui membru al comunității.

Comunitatea românească din localitățile amintite și-a trecut în fondul pasiv aproape toate obiceiurile, neexistând stimuli care să favorizeze păstrarea tradițiilor.

²¹¹ A.I.E.F. mg.5938 I c, orig. Chitighaz, inf. Florin Oltean, culeg. Rodica Ralide, Mihaela Nubert Chețan, 6 sept 2002.

5.3. CATEGORII ALE FOLCLORULUI MUZICAL

În prefața colecției *Air nationaux roumains*, apărută în 1850, compozitorul Henri Erlich își marca intenția de a oferi, prin intermediul melodiilor pe care le publica, "o probă că naționalitatea acestui popor se pronunță precis, incontestabil, nu numai în limba și datinile sale, dar încă și în muzica sa, care diferă de oricare alta cunoscută până acum"²¹². Pe parcursul celor 150 de ani ce ne despart de Erlich, melosul unui popor a constituit un element important în definirea identității culturale. Pentru spațiul românesc, începuturile acestui tip de abordare se regăsesc în *Istoria Daciei Transalpină*, în care Franz Joseph Sulzer utiliza pentru prima dată metoda comparată pentru a sublinia caracteristicile distincte ale melodiilor românești, prin analogie cu cele slovace, și în lucrarea *Widslegung oder Abhalung...*, unde Eftimie Murgu publica pentru prima dată în notație apuseană cinci melodii românești în scopul argumentării latinității românilor. În această lucrare autorul făcea următoarea observație: "Muzica nu este un element de mică importanță în caracterizarea unei națiuni"²¹³.

Subiectul este departe de a-și fi pierdut din rezonanța pe care a avut-o în secolele trecute. Contextele politice și sociale ale Europei secolului al XXI-lea determină chiar un reviriment al cercetărilor asupra identității culturale, cu accente frecvente pe identitatea grupurilor minoritare.

În studiul de față ne propunem investigarea repertoriului tradițiilor muzicale românești ale localităților Micherechi, Chitighaz și Aletea din perspectiva identității ce presupune similaritatea și diferența ca indici complementari ce acționează în definirea sa. Analiza urmărește evidențierea particularităților repertoriale, cele de expresie, similitudini la nivelul temelor și tipurilor muzicale ce diferențiază muzica românilor de cea a ungarilor în mijlocul cărora trăiesc.

Dinamica evoluției folclorului muzical indică o scădere a interesului pentru acțiuni de preservare. În prefața antologiei de *Cântece și dansuri românești din Ungaria*, Eva Cosma sublinia: "Momentul a fost poate ultimul când s-a mai putut înregistra o colecție de melodii populare de o asemenea amploare"²¹⁴. Momentul la care autoarea făcea referire se situa în perioada 1978-1983, când au fost culese cântece de joc, cântece propriu-

²¹² Gh. Ciobanu, *Culegerea și publicarea folclorului muzical român în Revista de etnografie și folclor*, nr. 6, 1965, p. 555.

²¹³ Octavian Lazăr Cosma, *Hronicul muzicii românești*, București, Editura Muzicală, 75, p. 39.

²¹⁴ Eva Cosma, *Cântece și dansuri populare românești din Ungaria*, f.ed., Budapesta, 2002, p. 4.

zise, melodii de joc, colinde și cântece de stea în localitățile din județul Bichiș și în Otlaca-Pustă și Bătania.

Cercetările de teren efectuate între anii 2000-2003 au încercat, de asemenea, să surprindă aspecte ale folclorului muzical local ce funcționează ca marcă identitară. Conservarea componentelor muzicale este mnemonică și se relaționează în mod direct cu ocaziile de performare, funcțiile categoriilor muzicale și apetența receptorilor. Relaționarea acestor parametri a condus la departajarea repertoriului muzical pe mai multe paliere: repertoriul activ, ce cuprinde exclusiv tematici afiliate sferei ecleziastice (horele mortului, cântece de stea), repertoriul pasiv (colinde care și-au pierdut funcțiile inițiale în lipsa practicării obiceului), repertoriul festiv (cântece propriu-zise, cântece de joc și melodiile suitelor destinate dansului ce se interpretează fie pe scenă, în cadrul concursurilor, festivalurilor, spectacolelor, fie la balurile organizate în fiecare comună). De fapt, suntem în prezența unei dinamici ce urmează un tipar consemnat cu trei decenii în urmă de Mihai Pop, care sugera rezistența în timp a muzicii instrumentale în raport cu cea vocală²¹⁵.

În dorința de a avea o imagine cât mai completă asupra tradițiilor muzicale ale românilor din Micherechi, Chitighaz și Aletea am inclus în Anexă exemple muzicale ce completează antologia Enei Cosma: melodiile horei mortului, anumite cântece de stea și anumite cântece vocale. Transcrierile muzicale sunt însoțite de informații legate de interpret, localitate, culegători și data culegerii, textele aferente, indicele numeric din Arhiva Institutului de Etnografie și Folclor "Constantin Brăiloiu" din București.

Analiza muzicologică a avut în vedere particularitățile structurale ale fiecărei categorii în parte, circulația temelor și a tipurilor muzicale. Aceste precizări au menirea de a ilustra apartenența exemplarelor culese la patrimoniul cultural românesc.

Capitolul de față se adresează în primul rând muzicologilor, în al doilea rând etnologilor, precum și tuturor cititorilor care sunt interesați de aspectele specifice folclorului muzical al românilor din județul Bichiș. Pentru familiarizarea celor care nu cunosc în amănunt aspectele specifice fiecărei categorii în parte, au fost inserate date legate de tematica textelor, circulația tipurilor muzicale, elemente de prozodie și analiză etnomuzicologică.

²¹⁵ Mihai Pop, *Folclorul în contemporaneitate* în Revista de etnografie și folclor, nr. 5, 1971, p. 355.

Repertoriul activ

Hora mortului

Sub această denumire sunt cunoscute acele cântări funebre denumite de cercetătorii obiceiului din România drept *verșuri*. Etnologii includ *verșurile* în categoriile aflate la granița dintre livresc și oral, ale producțiilor semiculte "creații ale cârturarilor sătești, pe care le cântă numai diecii înainte de plecarea la cimitir sau la groapă, la sfârșitul slujbei [...] circulă numai în Transilvania"²¹⁶ .

Creatorii horei mortului sunt cantorii, atât în localitățile din județul Bichiș (Ungaria), cât și în zona Bihorului și cea a Huedinului (România). Textele lor reprezintă variante ale temei biblice *Vanitas vanitorum*, ce evidențiază inutilitatea eforturilor omenești în fața morții inexorabile. Motivul a inspirat numeroși cârturari români (Miron Costin, Ienăchiță Văcărescu etc.), a circulat și s-a folclorizat. Comparabile cu pricesele, *verșurile* funebre relevă în multe cazuri structuri similare cu cele ale cântecelor de stea *O amar și grea durere, O pricină minunată, Grăit-a Domnul, Verșul lui Adam, Adam dac-a greșii, Dumnezeu dintru-nceput*, unele circulând atât sub formă de cântec de stea cât și ca *verș* funebru.

Datorită performării acestei categorii de către dieci, procesul de șlefuire și folclorizare al textelor nu este pregnant, ca în cazul cântecelor de stea care beneficiază de interpretare în grup. Melodiile pe care se cântă hora mortului sunt invariabile. Adaptate situațional, textele parcurg evenimente importante din viața defunctului. Aceste repere respectă o dinamică particulară, adesea cu valoare documentară. Creații locale sub forma unor compilații, horele mortului din localitățile județului Bichiș se axează, în general, pe secvențele despărțirii de familie, rude, vecini, cunoscuți. Tiparul metric al versurilor este octosilabic, prezent în ambele forme, acatalectică (completă, de 8 silabe) și catalectică (incompletă, de 7 silabe). Corespunzător gradelor de coincidență a finalurilor de vers, rimele horelor mortului sunt foarte variate: domină, în primul rând, rimele bogate, la care se adaugă consoanțele, rime suficiente și chiar lipsa rimei. *Verșurile* funebre sunt o realitate tradițională ce persistă chiar în actualitate, cu grade și forme diferite de afirmare.

În Micherechi, hora mortului nu mai reprezintă un fenomen viu, deși în trecut a avut un prestigiu deosebit, fiind interpretată până prin anii 1966, data decesului lui Teodor Sava, diac de renume. Cercetătorul Samuel Domokos a alcătuit o antologie, *Horele morților ale lui Teodor Sava*, pe care le considera "cântece valoroase și astfel ele merită ca să fie păstrate

²¹⁶ Ovidiu Bîrlea, *Folclorul românesc*, vol. 1, București, Editura Minerva, 1981, p. 493.

pentru posteritate²¹⁷". Cantorul Ștefan Brândaș din Chitighaz și cantorul Jurca Petru, în Aletea, ne-au interpretat horele morților care sunt cântate în mod obișnuit la înmormântare.

Am remarcat că fiecare localitate are versiunea proprie, atât textele cât și melodiile fiind diferite. Fenomenul diferențierii este specific tuturor *verșurilor* transilvănene. Diversitatea este o caracteristică a genului. Astfel, analiza ce urmează se va axa pe evidențierea atributelor dominante ale fiecărei hore în parte. Nu vom insista asupra Horelor din Micherechi, deoarece antologia lui Samuel Domokos surprinde fenomenul în detaliu. Autorul consemnează textele, precum și melodia atribuită lui Sava, inspirată de un cântec religios: "Această melodie însă s-a pierdut împreună cu banda pe care a fost înregistrată. Melodia aceasta însă a trăit mai departe pentru că urmașul lui Teodor Sava, Ladislau Poendan a cântat morții după moartea lui Teodor Sava cu această melodie... Autorul acestor rânduri a înregistrat pe bandă două melodii despre care Ladislau Poendan spunea că au fost făcute după melodia lui T. Sava"²¹⁸. Cele două melodii evidențiază originea cultă prin trăsăturile specifice tonale minore și modale. Structura arhitectonică este destul de amplă, cuaternară, de tip ABCD. În general, fragmente sau secțiuni ample ale melodiilor de *verș* sunt influențate de cântarea de strană specifică zonei. Semnalăm și juxtapuneri ale textelor de *verș* cu melodiile altor categorii: de exemplu, în Budureasa, Bihor contaminarea se produce cu melodia unui colind²¹⁹. Un exemplu de acest fel apare și în Hora mortului din Aletea, ce conține fragmente similare cu melodiile bocetelor bihorene, denumite și *vaiete*. Hora mortului din Aletea este caracterizată de formule melodice predominant descendente, ce configurează un mers melodic tipic folclorului funebru. La nivelul ritmului, s-a evidențiat izoritmia pircului și apariția în final a iambului. Arhitectonica acestui *verș* se profilează pe o structură cuaternară, de tip ABCD.

În Hora mortului din Chitighaz, cântată de Ștefan Brândaș, predomină influența melodiilor bisericesti și a cântecelor de stea. Remarcăm deosebiri structurale între exemplarele din Aletea și cele din Chitighaz: de această dată, profilul melodic boltit combină formulele melodice ascendente cu cele descendente, iar formulele ritmice izometrice sunt de tip trohaic. Cele patru rânduri melodice se grupează într-o structură ternară, în care cel de-al doilea rând melodic variază cadențial, ABBvcadC.

Este sesizabilă tendința de impunere a unor tipuri de relații între sunetele componente ale sistemului sonor: remarcăm sunetul re diez care preia rolul

²¹⁷ Samuel Domokos, *Horele morților ale lui Teodor Sava*, Budapesta, 1989, p. 6.

²¹⁸ *Idem*, p. 13.

²¹⁹ Traian Mărza, *Folclor muzical din Bihor*, București, Editura Muzicală, 1974, p. 212.

sensibilei tonicii și fluctuația intonațională a treptei a patra care devine, în anumite momente, sensibila dominantei.

Am prezentat caracteristicile principale ale Horei mortului, deoarece acestea constituie premisele unor abordări din perspectiva interferențelor dintre unele categorii ale folclorului și *verșul* funebru. Specia analizată este interpretată exclusiv de către profesioniști și este astfel supusă proceselor de creație, transmitere și dispariție. Existența variantelor de *verș* este condiționată și condiționabilă, fiind intrinsec legată de performeri.

Cântecele de stea

Una din categoriile viabile din repertoriul tradițional muzical al românilor din județul Bichiș, cântecele de stea se interpretează: la slujba din biserică, înlocuind priceasa, în timpul postului Crăciunului, și în cadrul colindatului. De exemplu, Maria Ruja, 13 ani, din Micherechi, până la 10 ani a colindat cu *O, ce veste minunată, Trei păstori* pe care le-a cântat și Maria Șimonca din Chitighaz. Parte din aceste cântece de stea sunt performate și în cadrul colindatului cu Steaua, teatru religios, pe care îl prezintă băieții de gimnaziu din Chitighaz, la inițiativa preotului. De altfel, cei mai buni păstrători și transmițători ai acestei categorii sunt cantorul și preotul, de la care am înregistrat o parte din repertoriu. Ca și în cazul horelor mortului, cântecul de stea relevă o origine semicultă. Constantin Brăiloiu le definea ca fiind „cântece rituale, vădit cărturărești ce se cântă la Stea, între Crăciun și Bobotează”.²²⁰

În aceeași măsură, se remarcă „un stil modern influențat de muzica orientală și de muzica și poetica vest-europeană, iar textele dezvoltă o tematică exclusiv religioasă; lipsesc urările de încheiere și refrenele atât de răspândite în colindă”²²¹. Moses Gaster considera tematica lor de origine literară, cu subiecte privind persoane și evenimente biblice, psalmi versificați, cântece exhatologice²²².

Contribuții importante la răspândirea și popularizarea cântecelor de stea au avut Anton Pann, At. Marienescu, G. Dem. Teodorescu, Sabin Drăgoi, Gh. Cucu etc. Prin comparație cu poezia colindelor, ele au fost catalogate uneori ca inferioare sub aspect stilistic. Ovidiu Bârlea amintea lipsa unor procedee tropice alese „întrucât se constituie ca narațiuni poetice restrânse ale unor evenimente, momente și personalități sfinte, a vieții de dincolo de

²²⁰ Constantin Brăiloiu, *Colinde și cântece de stea*, București, Academia de muzică religioasă, 1931, p. V.

²²¹ Monica Brătulescu, *Colinda românească*, București, Editura Minerva, 1981, p. 14.

²²² Moses Gaster *Literatura poporană română*, București, f. ed., 1883, p. 460.

moarte²²³. Aspectul pozitiv se regăsește la nivelul comunicării directe, mai concrete, a faptului mitic reactualizat.

Nici etnomuzicologii nu au manifestat un interes deosebit pentru cercetarea lor. Originea structurii muzicale stă sub semnul incertitudinii și ipotezelor, deși cea mai mare parte a acestor categorii sunt considerate a fi bazate pe glasurile bisericești. Nu se pot eluda nici influențe apusene care se regăsesc în tendința de tonalizare, de încadrare în cvadratură, de structurare a materialului sonor în forme melodice diferite de alte categorii ale folclorului. Este momentul să aducem o precizare suplimentară în legătură cu procesul de creație al acestor specii situate în sfera influenței ecleziastice (*versurile*, cântecele de stea), care pune amprenta specifică și dominantă asupra produsului folcloric respectiv.

La nivelul întregii categorii se remarcă fenomenul diferențierii în funcție de origine, în cadrul provinciilor tradiționale românești; totuși, există și exemplare comune tuturor regiunilor, cum ar fi binecunoscutele *Trei crai*, *În orașul Vișlaim*, *O ce veste minunată* etc. Prestigiul de care se bucură aceste cântece de stea este destul de însemnat pentru ca execuția lor să fie aproape nelipsită. În același timp, repertoriul este particularizat zonal prin anumite texte și melodii specifice care, în ciuda intensei circulații informaționale, își păstrează și azi, pe teritoriul României, mărcile de individualizare zonală. De exemplu, Transilvania este o zonă de complexitate aparte: pe de-o parte este vehiculat un repertoriu general pe tot cuprinsul regiunii, iar pe de-altă parte se delimitează repertorii distincte în Bihor și Maramureș.

Revenind la repertoriul cântecelor de stea din localitățile cercetate, trebuie să precizăm faptul că nu ne-am propus epuizarea colectării tuturor exemplarelor; de altminteră, această întreprindere este practic imposibilă. Analiza se va axa pe un eșantion înregistrat în Chitighaz, ce cuprinde cea mai mare parte a cântecelor interpretate în întreaga regiune locuită de români. Am semnalat deja prezența exemplarelor *Trei crai*, *În orașul Vișlaim*, înregistrate de la Ștefan Brândaș pe o melodie unică, de mare circulație în toată Transilvania; Buia, Bihor (A.I.E.F. fg. nr. 6158e, culeg. I. Cocișiu, 1938), Ieud, Maramureș (A.I.E.F. mg. Nr. 4286 Ib, culeg. C. Călin, 1973) etc.

La nunta ce s-a-nțâmpnat este o temă ce se regăsește în diferite regiuni: Alba, Gorj, Prahova, Bistrița Năsăud, Buzău, Mureș, Arad, Mehedinți. Varianta cântată de Ștefan Brândaș prezintă similitudini cu tipul melodic pe aceeași temă, publicat de Anton Pann²²⁴. O variantă mai extinsă a cântecului

²²³ *Cântece de stea la nașterea Domnului Nostru Isus Hristos*, București, Editura Axis Mundi, 1995, prefață de Ion Moanță.

²²⁴ Anton Pann, *Cântece de lume*, București, E.S.P.L.A., 1965, p. 330.

de stea din Chitighaz *Veniți astăzi credincioși* circulă în Bihor, în localitățile Sânicolaul Român și Sving. Specificitatea acestui cântec de stea este exprimată de repetiția primului emistih din versurile pare ale textului. Versiunea oferită de cantorul din Chitighaz relevă o influență puternică a muzicii tonale; structurile muzicii culte sunt prezente la nivelul procedurii secvențării unor motive melodice, conform modelului motiv antecedent-consecvent.

Acestei enumerări i se adaugă *Ce vedere minunată*, specific unor zone din Transilvania și nordul Moldovei, *Ah, ce nebunie și ce tiranie*, creație aparținând lui Atanasie Marienescu, popularizată în publicația *Steaua Magilor*, 1875. Autorul „a creat noi texte de cântece de stea, păstrând numai începutul celor vechi pentru a se putea răspândi pe melodia respectivă. Încercarea n-a izbutit (...) doar Mamele pruncilor tăiați se pare că a prins în repertoriul Irozilor din unele părți (*Ah, ce nebunie și ce tiranie*)”²²⁵. Într-adevăr, în Vălișoara, județul Hunedoara, tema face parte din repertoriul cântecelor de stea ce se interpretează în cadrul teatrului religios (A.I.E.F. mg. Nr. 5220 IX, culeg. I. Herța, 1979). În cele două cazuri, cel din Chitighaz și cel din Vălișoara, primul motiv melodic este repetat. Tipurile melodice sunt distincte; numărul rândurilor melodice, structurile sonore și cadențele sunt diferite.

Fenomenul contaminării melodiilor de stea cu alte categorii ale folclorului muzical poate fi sesizat în exemplarul intitulat *Pe la sfârșitul lumii*, cu tematică exhatologică. În acest caz, se regăsesc întrepătrunderi cu melodiile de colindă: formule melodice și cadențe pe treapta a doua, inserarea refrenului *Florile dalbe*, aspecte ce sunt străine categoriei pe care o analizăm. Combinarea dipiricului cu epiritul 4 în structura ritmică se regăsește la nivelul ambelor rânduri melodice, despărțite de refrenul menționat.

Un exemplu specific îl reprezintă *Viflaime, Viflaime* cântec de stea ce încheie dialogul magilor cu Irozii intitulat, în această zonă, *Cu Steaua*. Melodia reflectă penetrarea melodiilor bisericesti atât la nivelul structurii amplificate, cât și la nivelul mersului melodic, formulelor ritmice și cadențiale. Aceste cântece de stea au constituit baza analizei prezentate. Trebuie să mai amintim că, în patrimoniul muzical al românilor din județul Bichiș, sunt prezente și alte cântece de stea, cunoscute pe întreg teritoriul românesc: *O, ce veste minunată, Trei păstori*.

²²⁵ Ovidiu Bârlea, *Istoria folcloristicii române*, București, Editura Enciclopedică, 1974, p. 150.

Repertoriul pasiv

Colindul

Colindul, categorie foarte dragă românilor din cele trei localități, a beneficiat de cercetări aprofundate în diverse studii semnate de Samuel Domokos, Emilia Martin, Magda Elisabeta și în antologia Evei Cosma *Cântece și jocuri populare românești din Ungaria*, culese de autoare în perioada 1978-1983.

Cercetarea din 2001-2003 consemnează aceste categorii în repertoriul pasiv, în memoria vârstnicilor și parțial a celor tineri. Pe parcursul culegerilor au fost înregistrate trei tipuri de colinde:

- cu tematică protocolară, de gazdă, *Ciugur mugur de mătase* specific Micherechiului și Aletei similar colindelor publicate de Eva Cosma *Puică neagră bagă în sac, Corindiță cu codiță*;

- cu tematică profesională, reprezentate de Miorița, *Pe răzor de vie*, cunoscută în Aletea și Chitighaz;

- cu tematică biblică și apocrifă, cu o bună răspândire în toate cele trei localități.

Aceste categorii sunt cunoscute, dar nu se mai interpretează în cadrul colindatului. Nu s-au înregistrat resemantizări ale funcțiilor tradiționale, colindul devenind în prezent cântec de ascultare.

Colindele protocolare fac parte dintr-un fond comun al tuturor provinciilor românești, plasate în cadrul tipologiei realizată de Monica Brătulescu la nr. 1 *Colindătorii și gazda*.

În Micherechi și Chitighaz au fost înregistrate cele mai multe variante de texte octosilabice. *Ciugur, mugur de mătase* este familiar unor adolescenți, care ne-au relatat episoade din copilăria lor când, împreună cu familia, colindau rudele cu această variantă. Melodia, cu un puternic substrat pentatonic, este formată din două rânduri melodice, cu cadență finală pe treapta a doua. Ca o notă particulară remarcăm izoritmia peonului 4. Acest tip melodic este consemnat și în Țopa de Criș, județul Bihor, cu un alt text, *Mere fiica la fântână*²²⁶.

Colindele profesionale se regăsesc sub forma Mioriței, tipul 36b *Oaia năzdrăvană*. Conform tipologiei Monicai Brătulescu, tema este răspândită în județele Satu Mare, Maramureș, Bihor, Arad, Hunedoara, Sălaj. Cel mai frecvent text al Mioriței – colind are o structură bipartită ce implică pe de-o parte momentul stabilirii omorului și, pe de altă parte, momentul „în care

²²⁶ Traian Mîrza, *Folclor musical din Bihor*, București, Editura Muzicală, 1974, p. 102.

păstorul sortit morții își exprimă dorința de a fi înmormântat la stână, înconjurat de obiectele profesiei sale și plâns de oi”²²⁷.

Din perspectiva tipologiei muzicale realizată de etnomuzicologul Iosif Herța, tipul muzical H-1.2.4. diferențiază două zone: pe de-o parte, Maramureș, Bihor și Hunedoara, ca zonă a motivul oii năzdrăvane, și pe de altă parte, Mureș, Cluj, Bistrița Năsăud, Arad. Versurile Mioriței, intitulată *Pe răzor de vie* (înregistrată în Ungaria) sunt hexasilabice acatalectice și catalectice. Lipsa refrenului este o constantă a acestui tip melodic. Sistemul sonor propriu colindului analizat îl reprezintă pentatonicul 1, formulele ritmice apar din succesiunea dipiricului cu troheul și spondeul, structura cuaternară propune patru rânduri melodice distincte ABCD. Aceste caracteristici confirmă apartenența tipului melodic la fondul specific al colindelor românești.

Remarcabil este însă un alt aspect, și anume combinarea frecventă a acestui tip melodic cu textul colindei *Mă luai, luai* în Bihor, Mureș, Maramureș, Cluj ²²⁸. Monica Brătulescu subliniază că între subtipul Mioriței, în care moartea ciobanului care se produce ca urmare a ispitirii sale de către o fată, și colinda *Mă luai, luai* „unde moartea eroinei survine după întâlnirea cu un cioban, există o analogie de situații și probabil o afinitate de sens”²²⁹. În această zonă a Transilvaniei asocierea textelor Mioriței și colindei *Mă luai, luai* pare să indice un aspect mai profund decât este încifrat în text. Analogiile sunt în acest caz de natură funcțională, ambele fiind colinde funebre.

Colindele biblice și apocrife sunt destul de bine reprezentate: în Aletea, Petru Jurca ne-a interpretat *Sus la dumbra ceriului* (A.I.E.F. mg. Nr. 5938 IIe) având ca nucleu motivul Maicii cu pruncul în brațe „foarte probabil inspirat de iconografia difuzată de influența timpurie a creștinismului”²³⁰. Acest tip de text este consemnat în Chitighaz, sub titlul *Hai să zicem o corindă* cântat de Maria Ardelean²³¹; el acoperă o arie însemnată în Transilvania (Arad, Bihor, Mureș, Satu Mare, Hunedoara, Alba, Sibiu, Brașov) și în zona extracarpatică (Tulcea, Vâlcea, Neamț, Vrancea, Prahova, Ilfov, Argeș), iar tipul muzical 0.14.2.3. este specific Bihorului, Hunedoarei, Mureșului și Maramureșului.

De asemenea, *Colo sus pe lângă lună*, cunoscut și în Micherechi, aparține aceluiași tip de text ca și colindele amintite anterior. În ceea ce privește tipul

²²⁷ Monica Brătulescu, *Colinda românească*, București, Editura Minerva, 1981, p. 52.

²²⁸ Iosif Herța, *Romanian carols*, București, The Romanian cultural foundation publishing house, 1999, p. 131-133.

²²⁹ Monica Brătulescu, *op. cit.* p. 53.

²³⁰ *Idem*, p. 60.

²³¹ Eva Cosma, *op. cit.* p. 74.

muzical 0.14.1.1 cules și de Traian Mîrza în Bucea, județul Cluj, acesta are o răspândire însemnată în Transilvania, zonă la care se adaugă județele Tulcea și Buzău.

Caracteristici comune sunt izoritmia succesiunii peonului 4 cu dipiricul, structura temară ABC, refrenul *Corinde-mi-ș Doamne*. Ceea ce diferă sunt profilul melodic și structura sonoră. Ca și în cazul cântecelor de stea, în regiunea cercetată sunt cunoscute și alte colinde: înregistrările efectuate de Samuel Domokos în Micherechi mai semnaleză prezența colindei biblice *În grădina raiului*, având ca temă alungarea lui Adam din rai, și a *Noi ortacilor ai bunilor*, care apare frecvent în Bihor, în finalul teatrului religios²³².

Alte categorii. În cele ce urmează, ne vom referi la acele producții orale, ce nu sunt reprezentative zonei, dar fac parte din unele repertorii individuale. Acestea au fost considerate drept exemple de îmbogățire, împrăștiare a repertoriului muzical. Nu intră în discuție segmentul mass-mediei (preferința pentru posturile de televiziune din România, circulația casetelor audio etc.), ci modalitățile de memorare orală: de la rude și prieteni, de la ansambluri corale și prin filiera livrescă, de la dirijorul corului. În acest caz se poate vorbi despre o opțiune personală în alegerea acelor cântece, melodii pe care interpretul le agreează în mod deosebit. Un alt aspect este reprezentat de contextul situațional în care interpretului i se cere să cânte melodii populare românești. Opțiunea pentru anumite melodii pune în evidență atribuirea unor mărci de reprezentativitate pentru acestor cântece. De exemplu, în lipsa unui repertoriu local mai bogat, Petre Jurca a interpretat balada familială *Nevasta vândută*, învățată de la fratele său, care a locuit o perioadă în România, și cântecul legat de războiul de independență *Foaie verde de stejar/Nu mai am de turc habar*, învățate dintr-o partitură de la corul din Aletea. Melodia acestuia constituie o variantă a unui cântec cules în 1908 din Bistrița, județul Mehedinți și aflat în arhiva revistei *Izvorașul*. Varianta a fost identificată de etnomuzicologul Gheorghe Ciobanu în Vicleiul de la Tg. Jiu, cules de C. Brăiloiu și H. H. Stahl²³³. Asemănările dintre cele două cântece se regăsesc doar la nivelul mersului melodic din prima secțiune; diferă tonalitatea, majoră în exemplarul publicat de Gh. Ciobanu, și minoră în varianta lui P. Jurca. Ce-a de-a doua secțiune dezvoltă un refren octosilabic catalectic *lac-așa și iar așa /Tra la la la la la* pe o melodie cu un puternic caracter tonal. Formulele melodice pledează pentru o origine semicultă, specifice cântecului-marș.

²³² Samuel Domokos, *Poveștile lui...* În Tradițiile populare ale românilor din Ungaria, 1980, nr.3, p. 112-113.

²³³ Gh. Ciobanu, *Creații populare sătești și urbane legate de războiul de independență*, Revista Muzica, U.C. din R.S.R. nr. 4, 1977, p. 6-7.

Repertoriul festiv

Repertoriul festiv este format din melodiile destinate dansului și cîntece vocale. Ocaziile de performare ale acestor categorii sunt festivalurile, concursurile, spectacolele, balurile și orice alt eveniment cu caracter festiv. În acest context transmiterea cîntecelor și melodiilor de dans nu se mai realizează prin intermediul oralității, ci sunt sprijinite de politici culturale locale sau centrale (primării, cămine culturale, ministere etc.).

Cîntecul vocal

Caracteristicile circulației cîntecelor și melodiilor specifice zonei românești din județul Bichiș sunt determinate de circumstanțele în care aceste categorii sunt interpretate. Transmiterea orală, tradițională, se intersectează, de multe ori, cu forme moderne de difuzare prin intermediul discului, dar în special al casetelor audio, emisiunilor de radio și televiziune și colecțiilor tipărite. În această situație, anumite cîntece depășesc granițele regiunilor de proveniență, devenind cîntece de largă circulație și în alte zone. Reamintim că fenomenul caracterizează întreg arealul românesc.

Rolul cîntecelor vocale, propriu-zise și de joc, este în special cel de ascultare. Lipsa ocaziilor de performare conduce la limitarea creării variantelor, îngustează și mai mult sfera de acțiune a circulației orale. Prin compensație, festivalurile, spectacolele, concursurile etc. suplinesc lipsa acestor ocazii spontane. Se imprimă cîntecului vocal românesc o ierarhie funcțională ce intersectează funcția de divertisment cu cea identitară, prin raportare la cîntecul maghiar.

Nu ne-am propus o analiză exhaustivă a melodiilor vocale din județul Bichiș. Mai mult am dorit să surprindem gradul de aderență al repertoriului local și gradul de receptare, destul de deficitar, al acestor categorii în rândul generațiilor mai tinere.

Intervievații de la care am înregistrat melodii ale folclorului muzical zonal aparțin generației de peste 50 de ani, care au beneficiat de căile de receptare ale tradiției orale. Informatorii sunt fie cantori, fie interprete cu recunoscute calități vocale și interpretative ca Florica Otlacan și Maria Ardelean din Chitighaz. Cele două cîntărețe au oferit informații relevante privind dinamica circumstanțelor în care se execută: dacă în tinerețea lor cântau în timp ce munceau la câmp, la petreceri, la solicitarea concetățenilor, cu timpul aceste situații au dispărut, fiind înlocuite de ocaziile festive, pe scenă. Repertoriul celor două chitighăzene este și astăzi alcătuit din producțiile pe care le-a cules Eva Cosma în antologia mai sus menționată.

Căntecele propriu-zise din zonă caracterizează două grupări de melodii: primele se detașează prin ritmul parlando-rubato, mediu ornamentate, în timp ce alte cântece sunt în ritm giusto-silabic. Ambele forme dezvoltă structuri ternare și cuaternare.

Pe de-altă parte, cântecul de joc, de o mare varietate ritmică, este și în prezent un fenomen interesant. Cu un caracter mai antrenant prin comparație cu cele parlando, mai lente, cântecul de joc prezintă formule melodico-ritmice pregnante, ușor accesibile, corespunzând în bună parte comenzii culturale a unei societăți dinamice. Cântecul de joc este categoria cu cea mai largă circulație în toată Transilvania. Exemple grăitoare ar fi cântecul, celebru în zona cercetată, *Înflorit-o rugușu*, detectat și în județul Mureș²³⁴ și *Tătă lumea zice-așa*, cântat de Jurca Petru din Aletea, o variantă foarte apropiată de *Hora mare-i ficiori nu-s* din Aleșd, județul Sălaj²³⁵. În scopul întregirii repertoriului folcloric local am introdus în Anexă două cântece propriu-zise ce nu fac parte din colecția amintită.

Cercetarea din 2000-2003 semnaleză existența unui impas în perpetuarea cântecelor vocale, ce poate fi depășit doar prin încurajarea tinerilor talentați de a prelua și prezerva repertoriul local ca una din mărcile identitare specifice. În acest sens, remarcăm eforturile elevului Grigore Poendan din Micherechi, ale cărui calități vocale ne îndeamnă să sperăm că va deveni un interpret valoros al cântecului popular românesc din Ungaria.

Melodiile de joc

Melodiile de joc din Micherechi, Chitighaz și Aletea alcătuiesc suitele de dansuri populare care se interpretau în mod tradițional la jocul duminical. "Cu nici o jumătate de secol în urmă, obiceiul care a constituit distracția preferată a tineretului satelor românești a fost jocul duminical [...] organizat până la finele anilor 1950"²³⁶. Eva Cosma apreciază acel conservatorism datorită căruia suitele de joc au putut să reziste influențelor urbane românești și maghiare. Suita de joc avea o coregrafie strictă: în Micherechi dansurile bătrânești conțineau *Mănăntălu-Ardelenescu-Mănăntălu*; această suită era completată de către tineri cu *Duba, Cămpinescu, Bătuta*. În Aletea și Chitighaz primul dans era *Lunga* apoi, *Mănăntălu, Țigăneasca, Lunga de dragoste*. Distribuția jucătorilor era formalizată, fiecare pereche având un loc stabil, iar întregul joc era condus de dansatorul din primul rând. Dintre instrumentele muzicale s-au remarcat vioara, fluierul, iar mai târziu s-a adoptat clarinetul sau țambalul.

²³⁴ Virgil Medan, *Folclor musical. Căntece de joc*, București, Editura Muzicală, 1989, p. 145.

²³⁵ *Idem*, p. 120.

²³⁶ Eva Cosma, *op. cit.*, p. 10.

Conservarea suitelor de dans se află într-o relație de interdependență cu contextul performării. Au existat momente tensionate în care tenacitatea actanților de a-l păstra în cadrul sistemului de obiceiuri românească a fost salutară. Ne referim la interzicerea jocului în 1940, în Micherechi, unde pretorul de plasă considera jocul o acțiune șovină și imorală. În astfel de condiții tineretul a înaintat o cerere subprefectului județului care a aprobat continuarea jocului, cu condiția introducerii dansurilor maghiare. De altfel, jocurile maghiare erau cunoscute și dansate de micherecheni: ceardaș, ugros, precum și foxul, valsul, dansuri ce nu aveau o ordine prestabilită²³⁷.

Circumstanțele actuale se constituie bipolar: pe scenă, în ocazii festive, în care predomină latura spectaculară și la baluri, unde predomină elementul agremental. Desigur că aceste două funcții au suprafețe de contact, care se întrepătrund dar nu se suprapun. Disoluția jocului duminical a fost astfel compensată prin valorificarea sa scenică, în contexte festive. Acest fenomen a determinat modificări funcționale ale jocului, ce-și pierde rolul din contextul genuin. Dominante sunt funcția de divertisment, spectaculară, socială, de coeziune a grupului dansatorilor, cea identitară și educativă. În noul context fabricat, suita de dans a devenit o formă artistică interpretată și cunoscută în special de formațiile caselor de cultură. Cercetătoarea Emilia Martin sublinia înlocuirea jocului duminical cu o nouă formă de petrecere, „balul” organizat de regulă seara și nu după amiaza²³⁸.

Dansurile românilor din Ungaria au fost remarcate în mod deosebit de coreologii unguri și de către publicul maghiar. Anumiți dansatori și formații au fost recompensați cu premii și distincții. Formațiile de dansuri sunt invitate să participe la concursuri, festivaluri, comemorări, sărbătoriri la nivel local, național și internațional.

Cea de-a doua circumstanță în care suita de dansuri este prezentă, balul „cu merinde” (prezentat în capitolul *Obiceiuri și tradiții*), se organizează, după cum am amintit deja, înainte de postul Paștelui. Această manifestare implică participarea muzicienilor locali: în Micherechi și Chitighaz pot fi remarcate și în prezent descendentul lui Teodor Covaci, dar care nu mai locuiește în Micherechi, și fluierașul Ion Bandula din Chitighaz, aflat la vârsta a treia. De multe ori suportul sonor este asigurat de formații din România care cunosc repertoriul. În cazul festivalurilor naționale se apelează la formații ungurești care reproduc cu o oarecare acuratețe specificul melodic-ritmic. Pentru repetiții, fondul muzical este redat de înregistrările audio ce înlocuiesc lăutarul.

²³⁷ Emilia Martin, *Jocul la românii din Micherechi*, în Izvorul, Revistă de etnografie și folclor, 1984, nr. 1, p. 9.

²³⁸ *Idem, Ibidem.*

Conservarea melodiilor de joc are, în acest fel, o dinamică interesantă. Transmiterea suitelor de joc rămâne în sarcina profesioniștilor, care, implicit, resemantizează ansamblul tradițional. În actualitate, muzicienii care le interpretează provin din afara spațiului geografic (formații din România) și etnic (formații ungurești).

De fapt, atenția se concentrează asupra nivelului coregrafic, care este perceput de românii din județul Bichiș ca principala marcă identitară. Spectaculozitatea a impus suitele de joc românești ca un fenomen cultural deosebit pe scenele maghiare. Această marcă identitară a devenit o adevărată mândrie națională, funcționând ca un stereotip identitar.

6. DINAMICI ACCELERATE

În urma adaptării Legii Minorităților din 1993 viața culturală a grupurilor minoritare din Ungaria a cunoscut un reviriment prin obținerea dreptului de a-și alege autoguvernări.

Viitorul identitar al minorităților se află în atenția Adunării Parlamentare a Consiliului Europei. Premierul Ungariei a propus, în toamna lui 2003, în plenul acestui for european, ca Centrul European pentru Minorități Naționale și Etnice să fie stabilit la Budapesta. Temele de studiu urgente, la care a făcut trimitere oficialul ungar ar fi cele ale minorităților create în urma imigrării, în special cea română și menținerea relațiilor cu cele trei milioane de etnici maghiari aflați în afara granițelor Ungariei. În același timp, rediscutarea Legii pentru Minoritățile din Ungaria, cu scopul clar de contracararea a fenomenului de "etnobusiness", este o încercare de ameliorare a legislației ungare legată de minorități. Fisurile legislative au permis pătrunderea în consiliile autoguvernărilor a unor persoane de altă origine etnică²³⁹.

În acest context, comunitatea românească din Ungaria se află sub influența schimbărilor socio-politice rapide din ultimii ani, schimbări dictate de procesul de integrare europeană. Se acordă o tot mai mare importanță limbilor materne, mai ales în zonele de interferență cultural-economică, cum este și euroregiunea Dunăre – Criș – Tisa – Mureș (DKTM). Marca identitar-lingvistică locală, a fost supusă în intervalul de timp 1990-2003, unor variabile sociale ale momentului.

Pe de altă parte, factorii economici condiționează aspectele culturale. Înființarea de firme românești în zonă și cererea de mână de lucru românească implică necesitatea folosirii limbii române, atât de angajați, cât și de angajatori, fapt ce conduce la creșterea frecvenței utilizării limbii române standard, în această zonă.

Demersul nostru a urmărit observarea culturii organizate la nivelul instituțiilor de stat sau al ONG-urilor, al factorilor culturali locali, din perspectiva revalorizării tradițiilor românești. Cercetarea de teren și-a propus "lectura" identității românilor din Ungaria, la nivelul atitudinilor, comportamentelor și achizițiilor culturale moștenite, observate la nivelul societății civile. Subiecții intervievați fac parte din categoria depozitarilor de folclor, cât și dintre receptorii și continuatorii culturii imateriale locale.

Comunitatea, ca sursă de identitate colectivă și individuală a membrilor săi, acționează prin demersuri educaționale, creând evenimente de

²³⁹ "Foaia Românească" anul LIII (2003), nr. 2 (10 ian.), p.3; *Ibidem*, nr. 4 (24 ian.), p. 3; *Ibidem*, nr. 5 (31 ian.), p. 3; *Ibidem*, nr. 8 (21 feb.), p. 3 ș.a.

revitalizare a simbolurilor tradiționale specifice. Analizând valoarea culturală, etnică a spectacolelor muzical-coregrafice, a ceremonialurilor oficiale și a concursurilor școlare vizionate, în prezent considerăm că tradițiile muzicale și coreice au un potențial de conservare superior celui narativ. Presiunea mediului se exercită cu precădere asupra limbajului verbal. Produsul folcloric, adus schematic pe scenă, dar în transpunere verosimilă și veridică, este factor de fixare a parametrilor caracteristici comunității locale în memoria sa colectivă, dar fără asigurarea transmiterii acestora în afara spectacolului.

Repercusiunile economicului și ale circulației informațiilor sunt rapide și surprinzătoare, mai ales în situația organizării euroregiunii economice și a deschiderii sau optimizării unor puncte de frontieră.

În situația în care moștenirea culturală, ca reprezentare a specificului etnic, se diluează, strategiile modelării memoriei colective prin convenționalul scenic și ceremonialuri oficiale investite cu valențe educativ-identitare se constituie în elemente de edificare a prestigiului local și de fondare a unei noi identități.

ANEXĂ*

NARAȚIUNI

AIEF I. 34.638

Orig.: Giula

Inf.: Oltean Teodor "ultimul julan"[Teodor Oltean, 1926-2004]

Culeg.: Rodica Raliade, M. Nubert Chețan

Data: 7 septembrie 2003.

Localitatea: Giula

Teodor Oltean declară că a fost ultimul învățător confesional din Giula (Jula). A participat la inventarul școlii pentru naționalizare, în 1949. A lucrat la școală cu Ioan Budai²⁴⁰, venit în Jula în 1951. Toader Oltean a urmat Liceul romano-catolic din Jula. La școală, din 180 de elevi, 5-6 au fost români. De declarat s-au declarat doar două persoane. Gh. Maniu (ulterior doctorul Gh. Maniu) și Toader Oltean.

"Ne-au introdus numele într-un loc oficial. Ne-o picat pe ambii (1942-1943). Eu eram în a V-a de liceu, [cum ar fi] clasa a VIII-a. Preotul (parohul) bisercii noastre, Jula germană, orașul mic românesc, a sfătuit pe mama să mă trimeată la școala normală greco-catolică din Oradea. Era singura cu limba de predare română, pentru băieți. Mai era una pentru fete, la Gherla. Am terminat-o foarte ușor [școala din Oradea]. N-a trebuit să învăț decât limba română. Șovinism în școala din Jula, din pricina numelor. Că erai Oltean, că ești Teodor. De la 8 ani până la 11 ani am fost la Budapesta. [Tatăl era portar la "Fundăția Gojdu". L-a cunoscut pe Gh. Alexici și pe un nepot de-al lui B. P. Hasdeu. La Jula a venit numai cu mama și cu sora. Tatăl decedase]. "1937. Primul semestru`la Budapesta, semestrul doi, la Jula. Nu se preda limba română. Numai la religie părintele ne învăța să citim românește după litere chirilice și latine. Aveam cărți religioase în chirilice. Tata le citea în fiecare dimineață după ce se spăla pe mâini. Școala normală am făcut-o la Oradea, sub ocupație maghiară, 1942-1946. Elevii nu știau ungurește. Se făcea o oră de limba maghiară, chiar sub ocupație, după '45, totul în limba română".

În 1946, s-a întors la Oradea, trimis de parohia ortodoxă din Jula. „Eu sunt *ultimul julan*. Ailalți sunt veniți de prin jur. Foarte mulți din familie au plecat în 1920, în România. Un singur unchi, din partea mamei, a ajuns

* Abrevieri: A.I.E.F.- Arhiva Institutului de Etnografie și Folclor; orig. – originea; culeg. – culegător; inf.- informator; l- informație; nr. – numărul; mg. – magnetofon; /: reprezintă semne de repetiție ale versurilor; refrenele apar subliniate, ca și silabele de completare.

²⁴⁰ Directorul Liceului „Nicolae Bălcesu”, 1990-2002.

academician al Academiei Române, Ilie Ardelean (1906-1972), medic higienist, membru corespondent al Academiei Române, profesor la Universitatea București”.

Teodor Oltean este numit învățător la Jula. “Dintre elevi, nici unul singur nu vorbea românește. Așa că a trebuit să predau zilnic în limba maghiară, dar zilnic, cel puțin o oră în limba română, ca elevii mei să știe să scrie și să citească românește. [La naționalizare] Am salvat crucea ortodoxă dă pă perețele clasei și o icoană a Maicii Domnului, tot bizantină. Părintele Sabău a zis: <<După 180 de ani își încheie activitatea această școală>>. Părinții mei au știut de Baba Novac și de Ștefan cel Mare. Pă când am ajuns eu la școală, nu mai știa nimeni nimic. Cred că suntem colonizați din jurul Craiovei, da’nu pot dovedi nimic. 1718-1719, Banatul [Bănia] Craiovei a aparținut Imperiului Habsburgic. Atunci om fi venit noi d’acolo, nume românesc, nume de prin Banatul Craiovei. Până în 1739, pacea de la Passarovitz, a aparținut Banatul Craiovei de Imperiul Habsburgic. Noi suntem rămâni. De la Râm ne tragem. Râmânește se vorbește, nu românește. Am făcut călătorii prin România. Apăi, am mai fost la Viena, în Graz, Ravenna, Roma, Florența, Napoli. În Roma am stat 12 zile, cu parohul bisericii mele. Eu nu-s din Orașul mare, ci din Orașul mic românesc, la părintele Pușcaș. Până în 1886, era orașul Jula [împărțit] Jula maghiară și la vest, Jula germană. Sigiliile bisericii [arată] din Jula maghiară – orașul mare românesc, Jula germană – orașul mic românesc. Eu n-am unguri în familie, deocamdată. Să duceți vestea tristă, dar adevărată. Deja, nu păstă 25 de ani, acu deja, nu mai sunt români. Structura sufletească a românilor din Ungaria este ceva unguresc. Este rușine să fii român. Este puternic influențat de cultura maghiară. Mă pot exprima foarte frumos în ungurește, pentru că am vocabular bogat în ungurește, însă în limba română vorbesc numai cu fiica și muierea mea acasă.

Legenda de întemeiere a orașului Giula [?!]. „Orașul Jula avea în 1851, 16 000 persoane, dintre care 4 000 germani catolici, 4 000 români ortodocși, 4 000 reformați maghiari, 4 000 maghiari catolici. Cetatea din Jula e construită înainte de domnia lui Matei Corvin. Jula are aspect romano-catolic. Până în 1857, Jula avea “orașul maghiar” și “orașul german”. Orașul maghiar avea un cartier românesc (“orașul mare românesc”). Jula germană avea cartier românesc (“orașul mic românesc”). Noi zicem nemțeni, pentru ceilalți, șumândeni, locuitorii din “orașul mic românesc”. Locuitorii români din Jula sunt colonizați din jurul Craiovei. Eu sunt Oltean al lui Drag (Drăghici). Nu sunt legende de întemeiere a orașului. Sunt două biserici romano-catolice, una ungurească, alta germană. La aproximativ 1700, o icoană a Maicii Precestii, s-a găsit o icoană în mlaștinile din jurul cetății. De atunci se spune că e Maica Precista din Trestii. Nu se știe originea. La

romano-catolici e plină lumea de icoane care plâng. În părțile astea, se unesc Crișul Alb cu Crișul Negru și-naintea unirii lor într-un singur Criș, nivelul solului puțin e ridicat, cam până la 80-100 de metri asupra nivelului mării și acolo s-a construit un castel prima dată, prin secolul al XIV-lea. Prin secolul al XV-lea, prin strădania meșterului italian Mirandola, s-a fortificat. Într-un timp o fost și-n posesia fiului regelui Matiaș Corvin”.

„Trebuie știut că cetatea Julei n-a aparținut niciodată Transilvaniei. Otlaca da, și Apatcu, însă a aparținut județului Bichiș. Județul Bichiș o fost prima localitate populată și de români, că mai este în județul Bichiș și Chitighazul, dar ăsta o fost colonizat în secolul al XVIII-lea, însă în Jula, după unele surse, o singură sursă știu să menționez, pe Evlia Çelebi, că orașul Jula să asemănă cu Veneția, că umblă cu puntea. Crișul Alb și Crișul Negru se ramifică în multe locuri. Sigiliul, eu nu l-am văzut. Prin 1500 și ceva, o fi fost prin Jula, o față bisericească care ar fi purtat titlul de Episcop al Ienopolei [Ineu] și Lipovei. Da’nu știu. În Jula nu-s urme romane. De la Jula spre nord este un orașel, Versztö-magor. Acolo găsești niște ruine a unei biserici fostă romano-catolică care s-a construit pe bazele unei biserici bizantine (sunt rămășițe arheologice). Păreții ce-or rămas, cu roz și alb, așa ca-n Bulgaria. Nu să neagă că s-a construit biserica asta romano-catolică, dar nici nu să face propagandă. Acela, muzeu. Da’ și-aici în oraș să găsească niște ruine, Ulița zidarilor (Könüves uta, Nemetváros), în orașul nemțesc, aici, din Jula. Eu am o revistă din 1837, unde scrie. Acuma, doamnă, ce spun eu este în mare parte autentic, nu fantezia mea lucrează. Unele lucruri le-am mai uitat, unele le mai știu prost, că de 40 de ani nu m-a mai [preocupat].

Stema orașului are icoana Maicii Precista (dreapta), în stânga, coroana cu 5 colțuri a baronului Harrukern, fost brutar, care s-a îmbogățit prin alimentarea armatei creștine de sub dominația turcă.

Aici nu mai vorbește nimeni limba română la perfecție. N-avem cultură românească.“

AIEF mg.5921 II e

Originea: Micherechi. .

Informator: Gheorghe Dulău

Culegător: Rodica Raliade, M. Nubert Chețan

Data: 7 decembrie 2000.

Localitatea: Micherechi.

"Mai an, când eram copilaș de 8-9 ani, umblam cu găștele pă miriști. Pă miriște, ziceam noi să mergem așa într-o brigadă, mai mulți copii, băieți, fete, care cu găștele lui câte aveam și mai înainte-ncepeam pe lângă sat, miriștele pe lângă sat, le căutam. Când astea le gătam, mergeam tot mai departe, tot mai departe mergeam, până sfârșit, până la sfârșitul verii, așa departe mergeam, că nici nu veneam până seara acasă cu găștele și căutam așa loc să fie și apă-n apropiere să poată bea găștele.

Iată se-ntâmplă odată c-am mârș acolo pă graniță – îi spuneam noi așa – frontieră, care cu pacea de la Trianon o fost hotărâtă, amu tună și pusă pe lângă satul nostru. Și acolo, lângă graniță, era și-un canal mare. Acela era plin de apă. Acolo umblau găște noastre și be apă. Odată, ce se-ntâmplă aci? Odată le mână și be toate, bată-le Doamne, de nu s-or gândit și n-or venit înapoi, îndărăpt de unde le-am manta. Și-am trecut altan și-or mers peste graniță fără pașaport, batâr p'atunci nu prea era pașaport. Ce să facem noi? De două ori le-am strigat: Hai, Blidușca, Bibi !... Chemam găștele. Da'numa'n-au vrut să-nțeleagă, nu ne-or ascultat, n-or venit înapoi. Până sara am tot chemat noi găștele. S-o dus pă miriște, tot o mârș, tât o mârș, s-o-ndepărtat de la graniță. Când o fo sara, c-or venit și ele acasă, apăi ce știu eu ce? Au trecut găștele altan. Am venit fără de găște acasă. Povestind mamei că ce s-o-ntâmpat, p'ormă se dă și mama la plâns săraca. <<- D'apăi cum s-o-ntâmpat? Alea treizeci de găște aveam și cealea ale nost'tată nădejde era coala, vara asta câți bani luam, afaceri din pene și ce știu eu? Toat'gata.>> Dintr-asta tot s-o dus; se făcură calic, nu este găștele de găsit. Ș'apăi să lucrezi de dimineață până-n zori, apăi în zori venind cu mama sărmăna și căutam găștele, să vedem, n-o venit înapoi ? Aaa... nici d'a fir! Nici în prag nu le-am văzut ! Vedem noi că vine doi grăniceri. Strigă mama: <<- Iacătă, n-ai văzut niște găște p'acolo?>> Da'n-or răspuns din vorbă, o făcut din mână că nu, ș'a venit repede să vorbească, peste canale, că peste graniță. Ș-am mârș câtă casă. Când, la trei zile, către sară auzim noi, tocmai cinam, auzim noi gălăgie, ceva acolo-n uliță. Merem. <<- Hai, repede deschide ușa la uliță. haide, bă, că vin găștele, se-mbulzesc acolo, se-nghesuie la ușă, să vină-n lăuntru.>> Tu mamă, de bucurie! Tu ai găsit găștele...mănat. Au venit găștele noastre acasă. Nouă ne-a părut bine. Hai, la locu'lor. Le-nchid, le bagă apă. Când de dimineață, la găscoi, grumazu

era o hârtie, o fâdulă²⁴¹ legată de grumazu la găscoi. Ei...uite, la grumazu la găscoi, ne uităm acolo...Ce-i scris acolo? Adică era scris următoarele: "Douăzeci nouă am fost/Sora noastră fierbe-n oală/Noi venim în pielea goală." Alceva nimic. Toate găștele-o fost dubite²⁴² de pene. Hasna am avut, apoi găște ce le-a prins, că dacă le-o ținut două-trei zile, le-o dubit și apoi le-or lăsat câtă casă, doar una o rămas p'acolo, până-i lumea".

AIEF mg. 5920 I a

Originea: Săcal

Informator: Irina Garami

Culegător.: Rodica Raliade

Data: 6 decembrie 2000.

Localitatea: Giula

"Mă numesc Irina Garami, născută Irina Isai, comuna Săcal, în anul 1941. Sînt, am fost profesoară, adică acum sînt pensionară, am ieșit la pensie cu patru ani mai în urmă. La Jula am lucrat din 1985; înainte de aceasta, am stat la Bătania douăzeci și doi de ani, dar sunt născută din comuna Săcal, județul Bihor.

[Părinții erau români?] „Da. Bunicele. Părinții m'ei erau români și bunicu meu din partea mamei era Emerich Niachito [Nichita n.n.], iar din parte tatălui meu era Ioan Isai, iar mama lor, adică mama, bunica tatălui era Ana Faur Gheorghe".

[Unde ați învățat?] „Limba română sau studiile?"

[Ambele] „Apăi limba română am învățat la casa părintească, dar primele mele cuvinte, cum o povestit, era: adă-mi băta, dă-mi apă, condu-mă, du-te, haidi! Deci, bunicele cum mi-au dat informații, și-am învățat cuvintele acestea și-am fost foarte nervoasă că nu înțelegeam ce spuneau și au spus, am spus că și-așa voi învăța românește și m-am angajat la zece ani să vin aicea, la Juló, la institutul, adecă la școala românească de la Juló și am învățat la nivelul cum auziți acuma că vorbești, am ajuns la nivel potrivit, nu chiar perfect, da'eu așa cred că vorbesc la un nivel că mă pot lua informații, mă pot înțelege cu românii din România, exemplu, citesc la un nivel, că înțeleg ceea ce citesc. Acum ca pensionară am pasiunea să cercetez și eu evenimentele și obiceiurile din Săcal".

[Intervenție în limba maghiară cu o cunoștință]

²⁴¹ fâdulă, fâdulé [s.f.] bilet, bilete [s.n.]; fițuică, fițuici.[s.f.]

²⁴² dubi (a dubi), dubăsc (prezent, pers. I sg.), dubit (vb. participiu; adj.m.sg.), a zdreli, zdrelesc, zdrelit. Aici cu sensul de "jumulit".

„Deci, unde am rămas? Da'anu curent... am spus că sunt și eu pasionată de cercetările etnografice și culeg informații și ce pot culege din satul meu natal, din Săcal, și în anul curent a apărut în „Izvor“, *Țesuturile din Săcal*, iară în „Lumina“, mi-a apărut un articol *Viva la music* despre munca corului PRO MUSICA. Sint membră a corului de la înființarea corului, deci aproape de 10 ani. Sint printre întemeietorii corului”.

[O amintire despre bunicii dvs., despre copilărie?] „Nu știu care să aleg că am foarte multe amintiri și cum mă îmbătrânesc, totdeauna îmi vine să plâng cum îmi amintesc cum petreceam sărbătorile, deoarece noi trăiam într-o casă trei generații (la Săcal, că mă trag de la Săcal) și era totdeauna o sărbătoare când, după ce am părăsit satul meu natal și când m-am măritat și când făceam studiile și mă-ntorceam acasă era ceva, ceva nemaipomenit de bucurie mare și pentru părinți și pentru mine, că atuncea povestea fiecare întâmplările sale cele frumoase, ce s-a întâmplat până când nu ne-am întâlnit și așa mai departe. Mă gândesc foarte mult la o mătușe [care] era oarbă și trăia între noi; de la ea am învățat povești, povești fantastice, iar de la bunici povești mai moderne, adică povești din viața de toate zilele, cum o fost, ce-am făcut, cum o pățit muierea cea d'odată și peripețiile lor. O peripeție d'asta, de exemplu, cu nană Verjună. Cum ziceam noi, era o ungueroaică și-i ziceam “nană Verjună”. Ș'apoi o-ntins odată aluatul și cum era la țară o pus la soare să mai zvântăzească aluatul. Ș'o pus pe-o măsură²⁴³ și noi aveam un câine. Și câinele o văzut că vecina ce face, cum face, când și așa jucăuș câinele, și s-o dus acolo la gard și o tras aluatul [râde] cu fața de masă și umbla în ocol acolo și-odată ne uitam prin ușă, prin fereastră: << Uitați-vă ce face câinele ! O, Doamne! Da'ce duce-n gură?>> Meream afară și vedeam că vine vecina cu sucitoarea-n mână: << Mori... [povestitoarea dă replica mai întâi, parțial în limba maghiară, apoi în românește] Leagă-ți câinele, Mărioară! Uite ce-a făcut! Trage câinele!>>

Ș'apoi n-o putut să ieie nici o hasnă²⁴⁴ cum o jucat cu aluatul, ș'apoi n-o fost o ceartă mare, numai după aceea am răs și altădată nu a pus să se zvântăzească aluatul pe gardul nostru, gardul să nu puie, ci ... a fost o lecție bună pentru ea. Să nu puie, pe gardul altuia, aluatele sale. Asta e așa o povestire, o întâmplare, așa mai nu știu cum. Și ce e interesant că nu era o pătură²⁴⁵ așa frumoasă, rătundă, cum de altfel e de obicei, era o pătură care avea niște aripi, deci era așa, deformată și a rămas așa, că dacă cineva nu a făcut frumos aluatu', în sat, “ai pățit ca nana Verjuna”.

²⁴³ măsură [s.f.] față de masă.

²⁴⁴ haznă, hazn' é [s.f.] folos, foloase [s.n.]

²⁴⁵ o pătură d-aluat = o foaie de aluat

Text preluat din anexa lucrării
Fenomenul povestitului la românii din Ungaria.
Interculturalitate și imaginar etnic,
de dr.Mihaela Bucin, p.192 (mss.)

Interlocutor:

Numele oficial: Szántó Györgyné

Numele românesc: Florica Secan

Porecla: d-a lu`Gugu

Anul și locul nașterii: 1928, Chitighaz

Studii: 6 clase în limba maghiară

Confesiunea: ortodox

Culegător: dr. Mihaela Bucin.

Data și locul culegerii: noiembrie 2000, Chitighaz.

Nu m-or dat sclugă

„Părinți lu' Szántó bácsi n-or fost mai săraci ca părinții mei, da' pă el l-or băgat dă sclugă. Mai mulți or fost în sat aceie care și-or dat pruncii dă sclugă, dăcât cei care nu. Să nu supăr pă nime, moșu meu o avut patru prunci și nici pă unu nu l-o dat sclugă. El s-o dus la Alete ș-o cumpărat doi vițai, și s-o dus cu ei la Medgheș, și așa și-o câștigat pituța să-și crescă pruncii. Altu' om dă vrăsta lui și dă starea lui, și-o dat toți patru prunci scluji și el o șezut acasă. Pruncu câștiga o cocie dă tori¹, câștiga cinci chile dă sopen, câștiga tri-patru măjuță² dă grâu și-i lua gazda, când vinea la Anu' Nou acasă, cizmuță nouă și hăiniță nouă...

Atunci, te-ntreb că tată-său ce-o făcut pântru el? L-o făcut, atât, să mă ierț!³ Cum o putut o mamă șidea acasă liniștită, când o știut ea că pruncuțu ei dă nouă ani doarme-n iesle? Ș-a mea mamă... Eu am șezut cu soră-mea acasă, și ea tăia noaptea tulheni³ și nu ne-o dat, ca să ne cruțe. A meu tată o săpat cucuruz a cincea! O luat dă secire ș-o săcerat șasă lanțuri dă grâu – acele-or fost douăsprezece iuguri. Și le-o săcerat cu mama : mama-o făcut mănunchi, și le-o legat, și le-o pus cruci... Și-n bătaie dă la mașină⁴ l-o dus! Că o lucrat la mașină și-o câștigat grăuț și pă noi nu ne-a dat dă slujnice. Nu m-o lăsat la Kramăr, haba⁵ o zăs Colțata că nu trabă să lucru, numa să fiu cu Anikó, și tăt nu m-o lăsat! Și tata lu' baci-tău Gheorghe, pă ei i-o lăsat p-amândoi scluji și el o șezut pă laviță, cu sipca. ... Dăn ce-o fost dă nouă ani, n-o mai durmit pă perină, până dacă s-o-nsurat, numa pă mițală⁶ ! Le-o povestit la prunci că sara, când să dăsculța, toamna, obieliile toate era ude și maga alá terfette, hogy megszáradjon reggelire⁷ ...

Și or putut ei dormi acasă? Să știu că num-o dată aş mânca în zi, ș-atunci
aş zăce că : haid-acasă, măicuți!...

(Florica Secan, Chitighaz)

Glosar:

1. căruță de coceni; 2. diminutiv de la majă = chintal, din magh. mázsa; 3.
tulei, coceni; 4. batoză; 5. în zadar, din magh. hiába; 6. palton bărbătesc; 7.
le-a așternut sub el, să se usuce până dimineața

Text preluat din anexa lucrării
Fenomenul povestitului la românii din Ungaria...
de dr.Mihaela Bucin, p.199 (mss.)

Interlocutor:

Numele oficial: Szántó Györgyné

Numele românesc: Florica Secan

Porecla: d-a lu`Gugu

Anul și locul nașterii: 1928, Chitighaz

Studii: 6 clase în limba maghiară

Confesiunea: ortodox

Culegător: dr. Mihaela Bucin

Data și locul culegerii: noiembrie 2000, Chitighaz.

Oláj, oláj, vad oláj¹...

Noi cu ungerii n-am avut niciodată bai. Amu, nu zic! Că ne străgau... La noi în vecini o fost șasă prunci, la Kovács. Mama lor, Matild, o fost spălătoare... Apoi zăceau câtă noi : „Oláj, oláj, vad oláj,/Fözél neki bableves,/Hagy fíngjon egy méterest!²” Apoi noi zăceam : „Magyar, magyar, szarba kapar³!” Da’ ieram prunci. Părinții nu să sfădeau. Io nu poci ponosli⁴ că am avut bai cu ungerii!

(Florica Secan, Chitighaz)

Glosar:

1. valah, valah, valah sălbatic; 2. Valah, valah, valah sălbatic,/Fierbe-i o oală de fasole/Să se beșească un metru.; 3. Ungur, ungur/Scurmă-n căcat; 4. a mă plânge (din magh. panaszolni)

Text preluat din anexa lucrării
Fenomenul povestitului la românii din Ungaria ...
de dr.Mihaela Bucin, p.207 (mss.)

Interlocutor:

Numele oficial: Szántó Györgyné

Numele românesc: Florica Secan

Porecla: d-a lu`Gugu

Anul și locul nașterii: 1928, Chitighaz

Studii: 6 clase în limba maghiară

Confesiunea: ortodox

Culegător: dr. Mihaela Bucin

Data și locul culegerii: noiembrie 2000, Chitighaz.

Michărechenii

Odată, nu știu să-ți spun anu, numa știu c-o fost sâmbăta Rusalilor. Și eu cu-aceea m-am trezât, că e pă uliță zarvă. „Doamne, apără – am gândit – da’ ce e ?” Ș-am ieșit afară, la uliță, și lângă Borza erau oameni mulți. M-am tras așa, câtă caput¹, să văd că ce-i! Kiderült² că Borza pă nime n-o lăsat înlontru. Eu nu știu, douăspece or patruspece or fost, Dumnezău-i știe. Erau dă la Micărechi, i-or adus la Chitighaz, că la ei o fost apă mare, talajvív³. Ș-or umblat, săracii, să-i lese cineva înlontru! Tăt or fost neamuri. Și dă la capătu uliță nime, nime nu i-o primit. Ș-apu Szekán Gyurka o umblat cu ei. El m-o văzut c-am ieșit dăn ogradă-afară, ș-o vinit câtă mine. Și zăce că eu cât primesc înlontru? Eu zăc: „Pă toț, cât își!” Ș-apoi, săracii micărecheni m-or auzât. Or zăs : „Ooo, alduiască⁴-te Dumnezo!” ...O fost o muiere cu prunc micuț în perină, or fost două babe cu bătă ... Ș-am dăschis ușa, ș-am zăs: „Toț viniț, dragă, câți sânteti!” Eu pân-atunci nu m-am întâlnit cu micărecheni... Babile-or fost cu mine-nt-o sobă⁵... Și ne-am rugat, și ne-am vorbit...Ș-or zăs: „Da’ alduiască-te Dumnezo, nană, dă-ne ceva dă lucru! „Da’ ce să vă dau dă lucru?” Și nu știu cum or văzut că avem cucuruz : „Da’ adă-ne o coșară dă cucuruz, să sfărmăm!” Și povesteau că o vinit apa și ei să gătau dă Rusale. Ș-acolo o rămas ghina ciupelită... Că ei nu zăc găină, ghină zăc...

I-or dus atunci și la Julă⁶, da nu i-o primit nime! Poate în Románváros⁷, așa, români bătrâni să-i fi lăsat înlontru. Da’ care-or fost domni, nu s-ocupat cu micărechenii.

(Florica Secan, Chitighaz)

Glosar:

1. poartă, din magh. kapu; 2. a ieșit la iveală; 3. apă freatică; 4. să binecuvânteze, din magh. áldani; 5. cameră, din magh. szoba; 6. orașul Gyula/Giula; 7. Orașul Românesc – cartier al orașului Giula

Text preluat din anexa lucrării
Fenomenul povestitului la românii din Ungaria ...,
de dr.Mihaela Bucin, p.213 (mss.)

Interlocutor:

Numele oficial: Szántó Györgyné

Numele românesc: Florica Secan

Porecla: d-a lu`Gugu

Anul și locul nașterii: 1928, Chitighaz

Studii: 6 clase în limba maghiară

Confesiunea: ortodox

Culegător: dr. Mihaela Bucin

Data și locul culegerii: noiembrie 2000, Chitighaz

Cu Sfirțig

O fost on om tare, tare corhei¹ : Sfirțig i-o fost numile. Or șăzut la sălaș. Toată zăua iera la birt, în sat, la Petőfi telep², unde-am șezut... Și s-o dus cu două vițale la târg. O vândut vițalile, banii toț i-o băut și n-o mai avut bani să vie cu mășina³ acasă. Ș-apu, o trebuit să margă nană Florică, muiere lui, să-l scoată dă la stație, că l-or timis pă utánvétel⁴...

Cum v-am spus, el toată zăua iera la birt. Így, este fele⁵, venea nană Florică - olyan kicsi kis asszony volt, böszoknyás⁶. O videam că vine, vine : tupu-tupu-tupu-tupu, vinea nană Florică dăpă Sfirțig. Că n-a fost acasă dă ieri, oă cine ști dă când! Apoi mikor fiatal házások voltunk⁷, așe élveztünk⁸! Jön⁹ nană Florică, mere dăpă Sfirțig! Ș-apu-apoi era acolea tăt tineri ca noi, ne strânjeam, ne puneam pă laviță, și așteptam să vie Sfirțig cu Sfirțigoaie, dară! Ș-apu nană Florică merea, să băga-n birt, numa nu-l putea scoate din birt numa dacă-i horea lui! Ș-apu tăt așe-i horea : (cântă) : Mă, Ioane, vin' acasă./La copii și la nevastă./Bine, bine, c-oi vini./Num-amu-oi bea două-tri./La, la, la, la ... Și dacă-i cînta nană Florică-așe, atuncea ieșe dăn birt, și tot așe trebuia să-i cînte, până-ajunje afară dăn sat. Tă-naitea lui merea, și-i cînta... Că mai dămult oamini nu s-or dăspărțat. C-or avut prunci laolaltă. O fost mare rușine să să dăspărțască, uă cum să spun!

Atunci băteau oamini pe femei, și tot nu s-o dăspărțat. O fost care o a prins
dă chică și o-ntors roată!

O vinit vremea c-o murit mama lu Sfirțig. O murit mă-sa! Și muierea lui,
nană Florică, s-o cântat. Sfirțig o fost la birt. Pe când el o vint acasă pe sară
– iera țapăn –, mă-sa iera moartă, c-atunci așa iera, pusă pe laviță, știi! Și
vine Sfirțig, să bagă-nlontru și vede pe mă-sa... Asta nană Florică m-o
povestit și m-o arătat : așa să cântau atunci, așa puneau brâncile (pune
măinile în șold). Și-o zâs : (bocește) „Dacă meri, maică, și meri/Nu te duce
pe drum dă fier/Da du-te, maică, pe drum dă cheatră/Că, uită-te, Ioane cum
te-așteptă...”. Acela o fost Sfirțig, că s-o pus pe vatră să șadă, așa, bat. Și
zice el d-acole : „Da mai pominește-mă și pe mine, Florică!” Și ie : „Ioane
dă năcaz și dă bănat/Uită-te, maică, cum s-o-mbătat!” Da Sfirțig : „Nu așa,
fută-te dracu să te fută...”.

Acolo, la Rămânie, nu să cânta? Să cânta și-acolo, așa-i? Mai dămult dac-
o murit cineva, și nu s-or cântat dăpă el, o fost dă miraz¹⁰! Ziceau :
„Uoăăă, nime, nime nu s-o cântat dăpă el!” O fost așa, care și-o băgat
muiere să să cânte. Și-aste-or zâs că: (bocește) „Io nu mă cânt, nană Floare,
că mă doare/Numa io mă cânt dăpă poale...”.

(Florica Secan, Chitighaz)

Glosar:

1. Bețiv;
2. cartierul Petofi;
3. trenul;
4. ramburs;
5. așa, spre seară;
6. era o femeie scundă, cu fustă largă;
7. când eram tineri căsătoriți;
8. ne delectam;
9. vine;
10. de mirare

Text preluat din anexa lucrării
Fenomenul povestitului la românii din Ungaria ..
de dr. Mihaela Bucin, p.222 (mss.)

Interlocutor:

Numele oficial: Szántó Györgyné

Numele românesc: Florica Secan

Porecla: d-a lu`Gugu

Anul și locul nașterii: 1928, Chitighaz

Studii: 6 clase în limba maghiară

Confesiunea: ortodox

Culegător: dr. Mihaela Bucin

Data și locul culegerii: noiembrie 2000, Chitighaz.

Joc și țuher

Când umblau ficiorii la Levente¹, joia, noi ieram la școală. Cu nană-ta Florică-a lu Honfi – ierte-o Dumnezo – și cu Manți lu' Podariu, brigada noastră. Apu joia nu duceam tașca² la școală: aici, în sân, băgam irca³. Apu, abia așteptam să ne lesă szünetre⁴, dară, afară! Ei erau p-acolo, p'ângă gard. Că și ei vineau mai iute la Levente. „Și noi stăteam acolo, să-i videm: Pecuțu, tata lu' Mészáros Flóri...”

... Odată, Pecuțu: „Nu-i bai, bată-te Dumnezo, să te bată, lasă că te spu-io pă tine câtă Piri – câtă tanítónéni⁵, câtă dascăliță – c-ai fost la joc!” M-o și spus : „Tanítónéni, Szekán volt a joc-ba!⁶ⁿ. No, am gândit, bătutu-m-o Dumnezo! Cînd o fost szünet⁷, ieșim noi pă folyosó⁸. Și vine Piri tanítónéni în urma mea, și și-o pus brîncă pă umăru meu : „Flóra, fiam, hallom, voltál a joc-ba.⁹” Poț tu gândi, cum am fost : n-am putut zice că nu. Și știți ce-o zăs câtă mine, alduiasc-o¹⁰ Dumnezo, acolo ide-i amu? „Nem bai, fiam. A lényeg, nagyon rendesen viselkedni, normálisan”¹¹...

Dă trisprece ani am fost când am început să umblu la joc. Rămânii aveau jocu inde-i amu ABC¹². Ungurii făceau la Népház¹³, inde-i pék¹⁴-u. Acolo făceau ei, ungerii, țuheru, adică balu'. Românii aveau aci joc dâpă miazăza, ungerii, acolo, sara. Rămânii care-o vrut, s-o dus la ungeri, și ungerii or vint la joc, la români. Noi, fetile, n-am mârș la ungeri, c-a fost sară. Și pă fetile ungeroi, numa-șă s-or dus la țuher sara, că s-o dus și mama cu ele.

(Florica Secan, Chitighaz)

Glosar:

1. formă de pregătire a trupelor civile pentru apărarea patriei; 2. geantă, ghiozdan, din magh. táska; 3. caiet, din magh. irka; 4. în pauză; 5. tanti

învățătoarea; 6. tanti învățătoare, Secan a fost la joc; 7. pauză; 8. coridor, culoar; 9. Flora, fătău meu, am auzit că ai fost la joc; 10. binecuvânteze-o, din magh. áldani; 11. nu-i nimic, fătău meu, important e să te compoți cumsecade, normal; 12. magazinul mixt; 13. „Casa poporului” = căminul cultural; 14 brutăria

Text preluat din anexa lucrării
Fenomenul povestitului la românii din Ungaria...,
de dr. Mihaela Bucin, p. 223 (mss.)

Interlocutor:

Numele oficial: Szántó György

Numele românesc: Gheorghe Santău

Porecla: a lu` Chicin

Anul și locul nașterii: 1926, Chitighaz

Studii: 2 clase în limba maghiară

Confesiunea: ortodox

Culegător: dr. Mihaela Bucin

Data și locul culegerii: noiembrie 2000, Chitighaz.

Am știut juca și ungurește...

Eu am umblat la țuher, cum nu! Am știut juca și ungurește, și cu unguroii. Cu tare multe fete-am jucat! La țuher jucam csárdás¹, fox, keringő², polca, tango... La rămâni a fost lungă, mănânțaua, țâgăneasca și iară lungă. Și sârba... Și la rămâni, on danț, doauă, zăceau și ungurește. Ungurii care veneau la joc, jucau numa când zăcea ungurește... Era că să băteau! Așa să băteau, ca cocoși! Ferească Dumnezo! Venea jândarii... Odată, pă fereste-am fugit afară! Atunci or vrut să ne bată pă noi, pă vongheliști! Ne zăcea așa dăpă Vonghel, solgăbirău³ dă la Jula, că el a amăsurat locurile dă căși la oameni cei săraci, pă vremea ceea. La satu cel nou îi zăcea Vangel-telep⁴.

...Să băteau aiești dăn satu bătrân, cu cei dăn satu cel nou. Nu mai știu dăr ce ne-am sfădit... Or fost dășchise ferestoaicile cele. Când or vini jândarii, dăpă alaș⁵ am pus numa așa picioru pă fereastă ș-am fugit. Așa ziceam : alaș; acolo era așa, o ridicătură inde stăteau highiduși⁶. Atunci i-o crepat falca la Ghibocaș : tăt era sânje.

(Gheorghe Santău, Chitighaz)

Glosar:

1. Ceardaș; 2. vals; 3. prefect (din magh. szolgabíró); 4. colonia Vanghel; 5. scenă, podium (din magh. állás); 6. lăutarii (din magh. hegedűs = violonist)

Dă Crăciun

Când o vint Petruca acasă, cîte feluri dă plăcinte¹ am știut face, dîn tâte-am făcut! Da-n primu' an, dă Crăciun, nu l-am așteptat. O zâs că nu poate vini. ...Noi am fost la biserică, tăț'. M-am sâlit s-ajung 'nainte, ca să găt miazăza. Stăteam-naintea gazului² și ferbeam aluatu³, la amiazăzi, în ziua dă Crăciun!

N-o mai fost așa, că Petruca n-o fost cu noi, la biserică, în ziua dă Crăciun... Ș-odată aud la ușă... și intră Petruca cu irhabunda⁴, c-o cujmă măroacă⁵, rusască, cu-n csomag⁶ în spate... adicate, Petruca!

Pă când or ajuns aieștelalț dă la biserică, Petruca o fost în tindă... Că s-or vorbit ungerii acolo, la Moszkva⁷, că ei să pun și sărbătoresc Szenteste⁸. Și el s-o gândit, ș-o adus aminte dă Crăciunu' nost' ș-o zâs cătă ei: „Idefigyejetekek, gyerekek! Én haza megyek⁹!” S-o sculat dântă ei și s-o dus ș-o telefonat la repülötér¹⁰ că când să-ndăluie¹¹ repülő¹² d-acolo. Pă miază-noapte o fost la repülötér. Ș-o vinit acasă!

(Florica Secan, Chitighaz)

Glosar:

1. prăjituri, dulciuri; 2. sobă de gătit cu gaze; 3. tăiței; 4. cojoc de oaie; 5. mare; 6. bagaj; 7. Moscova; 8. Seara Sfântă = Ajunul Crăciunului; 9. Ia, fiți atenți, copii! Eu plec acasă; 10. aeroport; 11. pornește, din magh. indulni; 12. avion

Text preluat din anexa lucrării
Fenomenul povestitului la românii din Ungaria ...,
de dr.Mihaela Bucin, p.226 (mss.)

Interlocutor:

Numele oficial: Szabó Péter

Numele românesc: Petre Sabău

Porecla: A lu Negru

Anul și locul nașterii: 1926, Aletea

Studii: -

Confesiunea: ortodox

Culegător: Gheorghe Bágy

Data și locul culegerii: ianuarie 2002, Aletea

Tăte clopotile l-or petrecut la groapă

Tare trabă să știe omu, că mai la tăte mormintile o fost on clopot... Ș-atuncea l-or biciulit² uomu cela care-o murit, că cum o zâs cel d-odată, tăte clopotile l-or petrecut la groapă. În zâua dă astăz, nu mai știu... C-așa văd că mâne-poimâne, tăte clopotile or tăce. C-așe programuri duc amu și mnemșii, că dacă nu ei îngroapă mortu, atuncea nici nu lasă să tragă clopotu satului pântru om... Dărt-acee, eu așa țân minte, că noi am dat banii-acee și pântru clopotu acela. În vreme-cee l-am tras sus, când erau pruncii noștri mici, că clopotul cel mare l-or dus mnemșii, d-or făcut tunuri dân el.

Ș-amu, nu mai putem face nimic, că nu ne lasă să tragă clopotu dâpă noi, numa atuncea dacă popa-cela dân beserica mnemșască îngroapă mortu. Înc-avem năroc c-avem clopotu-cela mic, dă la morminte, c-acela ne mai scoate... Ș-acela-l petrece pă uom pă calea cea dâpă urmă.

(Petre Sabău, Aletea)

Glosar:

l.cinstit, din magh. becsülni

Text preluat din anexa lucrării
Fenomenul povestitului la românii din Ungaria ..,
de dr. Mihaela Bucin, p. 226 - 227 (mss.)

Interlocutor:

Numele oficial: Gulyás György

Numele românesc: Gheorghe Guleș

Porecla: A lu Negru

Anul și locul nașterii: 1926, Aletea

Studii: -

Confesiunea: ortodox

Culegător: dr. Mihaela Bucin

Data și locul culegerii: decembrie 2001, Aletea

Porigle

Pă limba ungurească să zăce că csútnvek¹, noi zăcem porigle. Și noi am avut, că la ceva moș d-al nost i-o murit baba și moșu s-o-nsurat și ș-o adus o nevastă tăută, slovacă. Ș-atuncea o zăs că ea-i totoaică. Ș-atuncea el o fost Totoicu. Ș-atunci asta o rămas porigla. Da numile nost o fost altu : pă mine în limba maternă, în limba românească mă scrie Gheorghe Guleș. Numa unguru zăce Gulyás György. Vecina dâ-nintea căsî, eu n-am știut că cum o cheamă. Așa am știut c-o cheamă Loje Franțișca. Și i-o vint o pretenă dă la Bichișciaba, cu care o muncit la fabrică, și m-o-ntrebat că nu știu unde șede Nidermaier Franțișca. Am zis că nu știu, doamnă, n-o cunosc. Și s-o băgat înlontru și mi-o fost greu că nu-m cunosc vecinu din-nantea căsî. Pă tata mneu numa așa l-o cunoscut la Chitighaz : Mișcu Totoicului, că tata mneu o fost Mihai. Vecinu dă la spatile căsă m-o fost unchi, da eu nu l-am știut pă nume. Or vinit dă la Casa Satului ș-o-ntrebat : nu știi unde șede Szarka Péter? Nici n-am auzât dă numile-asta... Și m-o fost unchi! L-o chemat Petre Beșii, cătă frate-su o zăs că Ștefane Beșii. Ei or fost ai lu Pânzuroi. Poate că s-o ista...pă drum. O făcut unde nu trebuie făsăiala asta, ș-o fost problema gata, așa o căpătat numile Beșii! Dacă o-ntrebat cineva unde șede bace Văsălică Ardelan, Argyelán László... Lângă noi o șezut, în colț...Da n-am știut că el îi, numa dacă o întrebat: bace Văsălică Bolundu inde șede? Cole șede-n colț! A lu nevasta mea unchi, fratile lu mă-sa, dacă l-or cotate: inde șede Bălint Péter bácsi? – dacă-n toată ulița o am întrebat, n-or știut. Numa dac-o zăs: bace Petre Sfātu, inde șede? – D-apu, ia aci șede, al doulea căsă. Mai dămult, oamini nu s-or știut, așa, după numili lor, cum s-or scris. Numa după poriglă s-or știut. Și gazdile or avut poriglă: aicea le-or zăs a lu Piparcă... Șogoru² lu Franțișca o fost a lu Cap-dă-bou, o fost mneamț,

german. Casa cie-o fost a lor, inde-o fost mai dămunt căsarma, grănicerii. Și Imre bácsi așa m-o povestit că tata lui o avut măcelărie. Știi ce-i măcelăria? Hentes. Unguru zăce hentes, romănu zăce măcelărie. O avut măcelărie și or tăiat bou. Și capu-cela dă bou l-or făcut așa, ca când umpli păuni oă fățani³, și l-or pus acolo, unde s-or băgat d-or luat carne, cărnaț, no! Ș-apoi, așa o rămas: mărg să cumăpăr carne la Cap-dă-bou! Tătă familia o fost Cap-dă-bou, da nu știu cum le-o fost numile dă german. Ce știu eu?!... Și la Rămânie e cu porigle. Am neamuri la Curtici : soacra lu văru-meu, așa-i cheamă, a lu Fumu. Și la Chitighaz o fost d-ai lu Fumu. Da nu-i chema a lu Fumu, că altcum îi chema. Numa asta s-o pus pă ei, strămoșii strămoșilor, ș-așa or rămas până-i lumea.

(Gheorghe Guleș, Aletea)

Glosar:

1. poreclă; 2. cumnatul; 3. fazani

Text preluat din anexa lucrării
Fenomenul povestitului la românii din Ungaria ...,
de dr. Mihaela Bucin, p. 231 (mss.)

Interlocutor:

Numele oficial: Gulyás György

Numele românesc: Gheorghe Guleș

Porecla: A lu`Totoicu

Anul și locul nașterii: 1925, Chitighaz

Confesiunea: ortodox

Culegător: dr. Mihaela Bucin,.

Data și locul culegerii: decembrie 2001, Aletea

Domnoșagu¹

Mai dămult, Crăciunu a fost extraordinar de frumos! Umblau pruncii a corinda, țâgani umblau cu potracăru², băteau potracăru și corindau: „Scoală, gazdă, nu dormi, ro-relu-i, Doamne! ...” Și noi umblam! Și copiii din vecini – unu acuma-i doctor, la Solnoc³, învățati... Și tata lor o fost jegyzó⁴, notarăș... Eu dă nimic nu m-am temut, numa când vinea turca! Când bătea cu clonțu, așa, mă băgam dăpă cuptori. Așteptam Crăciunu, atunci am știut că e Crăciun! În sara dă Crăciun mama punea su-masă o coșară dă pită cu grâu oă cucuruz, pântru calu lu Crăciun. Zăcea că dacă ninjea, era neauă, vine Crăciunu cu cal albu. Și dacă era noroi, tină, ploie, atunci zăcea că vine cu cal negru. Eu tăt zăceam câtă mama că să mă trezască când vine, că să-l văd și eu d-amu! Făcea așa cu mâna pân cucuruz, că cum o mâncat calu! Ș-acela era bun să-l deie la iosag⁵, că era cu noroc – așa era obiceiiu! Așa așteptam dă multe ori Crăciunu, că sfărâmam tenchi⁶, cucuruz.

...Bace Gheorghe Burde, dăn Pusta Otlăcii vinea – nu știu, ai auzât dă el? El era muzicantu, ș-atuncea tăt ficioru care-o vinit cu turca își juca drăguța lui. Și eu, când am fost ficior, am umblat cu hidеeа⁷, cu vioara, dară. În zăua dă Crăciun, dimineața, îmbrăcaț toț cu prime⁸, cu cocotori⁹, așa am mărs la biserică. Tinerii își petreceau, jucau, n-o fost așa moda cu domnoșagu-aista... Acuma oaminiі-s sălbatici, nu mai au tradiții, nu mai vreau să țăie obiceiurile, nu mai le trebe... Sălbatici! Că amu încuie ușa să nu margă nime-nlontru, că e curățanie! Atunci bătrânii șidea pă cuptor, băga băgău¹⁰! Vinea fratile lu mama mea, o fost un om așa, frumos, țăran cu mustețe, cu o pipă măroacă¹¹. Așa scopea¹²!... Amu, tăt cu-aiasta-s cu bațilurile¹³, cum să zăce? Cu bacteriile și cu prostii, cu bolile. Atunci și doptoru s-o putut să margă și vara și iarna tăt în vacanță. Că rar o trăbuit

medicu. Dacă vinea la mama mea, că mama mea o fost bolnavă... o chema afară, îi dăde o pirulă dă aspirin, oă două, și s-o spălat pă mâini și s-o dus. Acuma și copiii sânt ca puii iștia care mănă concentrat : când tușește-o dată, dă loc¹⁴ îi dă medicamente. Și nu-i voie. Oaminii dă dămurt, uit' cât trăiesc. Tinerii tăț mor! Nu-i așa? Ia, uită-te, ni, acuma un jerman îi pus la biserică : noauăzăci dă ani, om bătrân! Acuma în televizor, or mulțăm¹⁵ un om d-o sută dă ani. Ș-âncă o băut on pahar dă... șampanie.

(Gheorghe Guleș, Aletea)

Glosar:

1. domnie, domn + sufixul cumulativ magh. ság; 2. darabana; 3. orașul Szolnok; 4. notar; 5. animale domestice, din magh. jószág; 6. porumb, din regionalismul magh. tengeri, 7. vioara, din magh. hegedű, 8. panglici; 9. oglinzi, din cotătoare/cotători; 10. mesteca tutun, din magh. bagó; 11. mare; 12. scuipa; 13. bacili, din magh. bacilus; 14. pe loc; 15. au felicitat, calc după magh. köszönteni

Text preluat din anexa lucrării
Fenomenul povestitului la românii din Ungaria.
Interculturalitate și imaginar etnic,
de dr. Mihaela Bucin, p. 196 (mss.)

Interlocutor:

Numele oficial: Simonka Tivadar

Numele românesc: Teodor Șimonca

Porecla: A lu`Farina

Anul și locul nașterii: 31 august, 1899, Chitighaz

Confesiunea: ortodox

Interviu preluat de dr. Mihaela Bucin, din Arhiva Radio, Seghedin (Interviuri realizate de Al. Hoțopan (1987) și Adam Bauer (1994).

Eu nici n-am umblat la ișcoală

O venit vremea d-o trebuit pruncu să margă la Levente¹. Amu dac-ar fi Levente!... Cu mult mai ocoși² ar fi pruncii dicât cum sânt astăzi. Aceea o fost kőtelező³, pruncu când o fost dă doisprezece ani, o trăbuit să margă la Levente. Levente aceea-o fost că-nainte să-nvețe, pă când să margă cătană⁴, o știut așa comanda, dară, – cum zăcem noi, rămânește! ...Vezényszót ismerte⁵... Puskafogás⁶ o știut. Și n-o vândrocit⁷ pruncu... Că dascălii la care o umblat ei la ișcoală erau păstă Levente, și dacă n-o mărș la Levente, l-o-ntrebat, și i-o dat și körmös⁸ că di ce n-o mărș. Și-l globeau⁹. Da! Și pă

părinți îi globea dacă nu-l lăsa, și pă gazde-i globea dacă nu lăsa pruncu la Levente! ...Pă vremea mea n-o fost Levente. Eu am umblat cu porcii... Eu nici n-am umblat la ișcoală. Părinții mei nu m-or dat. Dacă or fost sălaşuri multe, o fost și-acolo-n hotar o ișcoală. Da pă vremea mea n-o fost! Daaa! Truda!

Eu am umblat apoi, auzi, la asta, estitagozaton¹¹, că o vinit rânduiala ceea pântru care-o vrut să margă să-nvețe carte. Ș-am pus cinci glase¹². Asta amu o fost, dăpă ce-o vinit rușii.

(Teodor Șimonca, Chitighaz)

Glosar

1. pregătire premilitară; 2. deștepți, din magh. okos; 3. obligatoriu; 3. soldat, din magh. katona; 4. cunoștea comenzile; 5. mânăuirea puștii; 6. a hoinări, din magh. vándor = pribeag, hoinar; 7. a lovi, a bate peste unghii, din magh. köröm = unghie; 8. amendau, pedepseau; 9. la cursurile serale; 10. am absolvit cinci clase.

Text preluat din anexa lucrării
Fenomenul povestitului la românii din Ungaria.
Interculturalitate și imaginar etnic
de dr. Mihaela Bucin, p. 236 - 239 (mss.).

Interlocutor:

Numele oficial: Simonka Tivadar

Numele românesc: Teodor Șimonca

Porecla: A lu' Farina

Anul și locul nașterii: 31 august 1899, Chitighaz

Confesiunea: ortodox

Culegător: Arhiva Radio Seghedin

Data și locul culegerii:

Împăratu rusului și împărații rămânului

Eu sunt Șimonca Toader, astăzi e iulie, douăzeci și șase. Oi spune o poveste care nu o ai mai auzât, și puțin o și știu. Odată o fost că împăratu rusului o cerut pa împăratu rămânului, să margă la el pă goștie²⁴⁶. I-o părut bine la împăratu rămânului, s-o și dus. Când o ajuns acolo l-o primît tare cu mare bucurie împăratu rusului pă împăratu românului. Și-o arătat

²⁴⁶ în vizită

averea lui și mândrețurii ce le-o avut... Tri-patru zale o stat acolo împăratu rămânului. Înt-a patrulea zî, zâce împăratu rusului: „Mă, - zâce - ai tu în țară om care să nu mințască? ” „Am!” - zâce rămănu. „Asta eu nu pot să cred! Mă, la mine-n țara me, dă zece ori atîția oameni este câți în țara ta. Și on om nu m-aș cuteza să zic că aș afla, care să zic că să nu mințască”. Zâce rămănu: „ Io nici nu trabă să mă gândesc mult că cine mi-i, că, iaca, am un păcurari, acela niciodată nu m-o mințat, dar nici nu m-ar minți. ” „ Haida, dăm prinsoare. Eu-l fac dă mințaste păcurariu tău. ” „în ce să dăm prinsoare? ” „D-apu - zâce - uită-te, ni, Basarabie ț-o dau țâie, numa tu-m dai Moldova, dacă buksz²⁴⁷”. Basarabia era la Rusia - amu iară-i la Rusia. Moldova o fost a rămânului. Așa că cheamă împăratu mărturie, rămănu n-are pă cine, și lui acela i-ar fi mărturie, dară! O mărturie-i dăstul! Vine-mpăratu rămânului acasă, da nu mere să vorbască cu păcurariu, că nici n-a gândit că cum a fi acee că să-l facă să mințască!

Împăratu rusului o avut o fată tare mândră. Zâce câtă fată: „ Tu! Iaca, ești dă douăzeci și doi dă ani. Îi vreme să te măriți. Numa mai întâi, te du la rămănu în țară, numa așe meri, cu haine, cum este acolo te-mbreci. Numa nu te-arăți la nime, că cine ești să nu spui, că buctăm²⁴⁸ Băsărabia!” „Ejnye²⁴⁹ - zâce fata - tată, eu așa am gândit, că dacă mă mărit, p-acee să mi-o dai mie!” Îi spune tată-său despre ce e vorba: „Înde l-ai afla pă păcurari, nu știu! Oi întreba tu dă on paur inde-și țâne împăratu turma.”

Vine fata-n țară, îmbrăcată ca pi la Rămănie, c-o straiță-n spate, cu pituță... Când l-o aflat pa păcurari, era dă cu sară: „ Sara bună - zâce. Nu știu ce ești, ficior ești, oă om însurat. ” „Ficior mi-s!” „Să trăiești mulț ani, cu pace și cu sănătate. A cui-i turma asta?” „A-mpăratului. Io-s păcurari la el!” „Aș mere io - zâce fata - acolo ș-acolo, c-am auzât că este o vrăjitoare. Da nu mi-s d-aci, că mi-s dă dăparte!” „Nu mere acu, în cap dă noapte, că-i dăparte vrăjitoarea!”. Ficioru o vrut să rămăie cu el, la colibă!

Fata să uită la oi: "Da - zâce fata - numa aceea sângură-i neagră ?" „Numa -zâce-e a-mpăratului, o cheamă Laie! Aceea-i mai dragă la-mpărat. "Apu zâce ea: „Frumos nume are. Ca moșu mneu, și moșu mneu o fost Niculaie. ”

O-ntrebă: „Da cum trăiț p-acolo? ” Zâce: „ Bine trăim, numa, uite, nu mă pot mărita, ș-am vinit la vrăjitoare, să-mfacă dă mărit. ” „Aaa, - zâce - dac-așa stă treaba... Nu știu dăn ce viță ești, săracă ești uă găzdoaie ești, că hainile nu te spune nicicum: nici dă săracă, nici dă bogată. Dacă ai vre, io te-aș lua pa dumnetă. Mai bine nu ț-ar fi în lumea asta! Mie, iaca - zâce, îm umblă o plată frumoasă, n-am dă lucru dăcât cu oițale... Am lua o casă

²⁴⁷ pierzi

²⁴⁸ pierdem, din magh. bukni - a cădea

²⁴⁹ {onomatopee}

în sat, oă în uăraș...". Hunsfută²⁵⁰, fata! Zăce: „Și io mi-s fată dă sărac! Oi mere acasă, la părint, și le-oi spune că nici nu trabă să merg la vrăjitoare, că m-am aflat, așa, ficior. Dăn voarbă te vād că iești ca oamini, și dă frumos, cum iești, așa iești, mie mi-ești frumos. ” „Tare mă-mbucur - zăce, i-o dat onoare la fată - că mă prețuiești dăpî cum îs” „N-ai sucuit²⁵¹ să mințâști?” „Nu!” „Da nu pre este așa uăm, să nu mințască. ” „Eu n-am sucuit, mai ales la stăpânu meu. Da doară nici n-a vini așa ceva, ca să mințasc.” No, cu asta fata să face că doarme: „ Noapte ușoară – zăce - să dormim în pace!”

Da el nu putea dormi, îi stătea gându la fată. Dă la o vreme zăce el: „Aice-ascultă, dragă, dacă-aș mere la patu tău... că tăt vrei să meri dăpă mine...” „Nu să poate - zăce - că eu până nu vorbesc cu părinții, nu mă dau la nime!” „Ooo, musai să știe părinții?” „ Dă ști, dă nu ști, numai eu nu fac așa lucru până nu vorbesc cu părinții”. Tace el și să gândește: „Aici ascultă, îț dau o oaie, numa te lasă!” „Nu - zăce - ce-oi face eu cu o oaie?” „Oi tăia!” „ Dacă-m dai pă neagra, atunci o duc acasă vie și-mi ardic miei dă la ea, și-mi fac haine dăn lâna ei, că haine albe nu-m place!” „Dragă, îț dau două, îț dau nouă, îț dau zece oi, îț dau douăzăci, numa pă neagra n-o poci da. Aceea e oaia împăratului, și cum vine dă loc o vede că nu-i! Ce zăc? I-oi spune ce-am făcut?” „Cum i-oi spune? Im faci rușine mie.” „Ști ce, dragă, oi zace că o mâncat-o lupii!”

Mere la ea, la pat, apu demineța îi dă oaie. Ea o duce până inde-o duce, da o așteptat-o hinteu²⁵² lu tată-său. Păcurariu sloboade afară oile, feltună²⁵³ că nu-i oaia cea neagră. Amu, dă vine împăratu, ce face? Păcurariu își implântă câmpău²⁵⁴ -n pământ, pune buhaiu pă el și clopu, și mere cu brâncile pă la spate, ca împăratu: „Măi păcurariule, inde-i oaie cea neagră?” „Înălțate împărate, asară am păscut oile p-ângă pădure și-o vinit on lup ș-o răpit pă Laia, și o dus.” „Mințâști în pizda mâne-ta, măi! Mințâști!”... Iară să ie păcurariu și să duce roată: „Bună demineața, păcurariule!” „Mulțam dumitale, înălțate împărate!” „Pasc oile?” „Pasc!” „D-apu, Laia inde-i, că n-o vād?” „Nălțate împărate, ieri am adăpat oile la pârau, și ea o lunecat, și o ca-mai dus apa. ” „Ejnye, iară mințâști!” Nu-i bine! Așa o făcut, ca și cum împăratu-ar fi fost... Nu-i bine! Iară mere roată, iar vine: „Bună demineața, păcurariule!” „Mulțam dumitale, înălțate împărate!” „Pasc oile?”

²⁵⁰ șireată

²⁵¹ ai obișnuit, din magh. szokni

²⁵² caleașcă

²⁵³ șocani, bătător la ochi

²⁵⁴ cârligul, din magh. kampó

„Pasc!” „D-apu, Laia inde-i, că n-o văd?” „Nălțate împărate, asară o vint o fețișoară tare frumoasă. O am chemat la colibă. O spus că mere la vrăjitoare, să-ș facă dă mărit. I-am spus că să nu margă noaptea. O am culcat-o-n pat, eu m-am culcat jos... Da tăt cu gându la ea am fost. O am cerut că să-m fie femeie. S-o-mbucurat, da o zăs că ea nu face nemica, până nu vorbește cu mă-sa. Eu tăt o am cerut, dă la o vreme am zăs că-i dau o oaie. O zăs că să-i dau măcar douăzăci, numa dacă-i dau pă neagra, atunci n-are bai că mă culc pă-ngă ea” „Așa-i bine - gândește - nu mințasc nimic!” No, ie buhaiu pă el, clopu~n cap, câmpău. Dă la o vreme, vede că vine on hinteu cu patru cai, numa-i zburau roatile dă la pământ! Împăratu rămânului șidea cu cocișu²⁵⁵-nainte. Fata, în alte hane, cu oaia, șiuliș în brață la-mpăratu rusului, șide-napoi, nu să videa, eranchisă ușa la hinteu. Mere o dată roată cu hinteu, vine până la păcurari: „Bună demineața, păcurariule!” „Mulțam dumitale, 'nălțate împărate!” „Pasc oile?” „Pasc!” „Laia inde-i?” „Apu, 'nălțate împărate, spun că am făcut on lucru care n-ar fi trebuită. O vint asară o fată frumoasă - zăce - p'ângă pădure. M-o-trebat d-o vrăjitoare, că ea mere să-ș facă dă mărit. Eu, văzând-o așa frumoasă, am zăs să nu margă să-ș facă ea dă mărit, c-o ieu eu, dacă-i sănt dă plăcut. O zăs că dară, dă dăpă minte ce-o am, ea să-ndăstulește cu mine, da și frumușața... O am dus în colibă și i-am dat dă cină, și ea mi-o dat dânt-a ei, ce-o avut... Da n-am mâncat, tăt la ea m-am uitat!” „Ș-ap' apoi?” „Apoi am zăs cată ea să culce-n pat, și eu m-am culcat pă jos. Ca n-am putut dormi, că tăt la ea m-am gândit.” „Ș-ap' apoi?” „Apoi i-am zăs să mă lese să mă culc p-ângă ea. Și ea o zăs că nu, că dăpă ce ne-om cununa, atunce o fi a me. M-am răbdat cât m-am răbdat - zace - apoi i-am făgădit o oaie. I-am făgădit nouă, zece, câte-a vre. Și-o zăs că dacă-i dau și mai mult, nicicum. Numa pa neagra, și pa neagra!” „Și o ai dat?” „O am dat!” „Bine-ai făcut, fātu-mieu! Nu e asta fata?” „Mi să-mpare că-i ea.” „Om ești, fātu, mieu - zăce împăratu. Am mniruit²⁵⁶ on dărab²⁵⁷ dă țară: Băsărabia-i a noastră!”

Și cu asta, împăratu Rusiei s-o rușinat, că și fata lucrată, hăznălită , și dărabu cel dă țară pierdut. Cu asta, povestea o am gătat, cine-o ști mai lungă, margă s-o ajungă!

(Teodor Șimonca, Chitighaz)

²⁵⁵ vizitiul, din magh. *kocsis*

²⁵⁶ câștigat, din magh. *nyerni*

²⁵⁷ folosită, din magh. *használni*

Categoria de vârstă 10-14 ani

AIEF mg. 5938 IIⁿ

Originea: Micherechi

Informator: Maria Ruja, cl. a VI-a, 12 ani.

Culegător: Rodica Raliade

Data: 8 septembrie 2003

Localitatea: Micherechi

Disnotor

“Când t*ie*m porcu`atunc*è* îi ajut lui mami și-i duc apei cu găleata. După aceea când taie porcu`în lături, atuncea carnea o d*ăr*ălesc și-o bagă-n si*o*toraș, după aceea făc*em* și cârnați și caltaboși. Atuncea o d*ăr*ălesc carnea și-o pun înt*â*șe, în mașă, în mașă porcului. Mai `nainte le tăgășim și băg*an*t-aceea mami... Trimitem și la neamuri așa când tăiem porcu`la vecini sau la cine îs la noi, m*â*ncăm sara și după aceea îl punem în frigider și-nt-aceea îi ajut lui mami”.

Glosar:

cârnaț, cârnaț [s.m] = cârnat, cârnați

a d*ăr*ăli [vb.] = a măcina, a rășni, a toca

disnotor [s.n.] = tăierea și pregătirea porcului

lătur*é*, lături [s.f.] = latură, laturi; expresie: stă int-o lătur*é* = stă oblic; stă pe-o parte.

A.I.E.F. mg. 5938 Ilp

Originea: Micherechi

Informator: Nicoleta Țicudean, cl. a III-a, 9 ani

Culegător: Rodica Raliade

Data: 8 septembrie 2003

Localitatea: Micherechi

Mâncăruri tradiționale: curechi umplut și cozonac

“Mama ia din sac curechi, ie frunzele jos, le curățăm, dărălește carne cu mașina, bagă praf de piparcă, rișcaș și le bagă în frunzele alea și le pune [la] fiert.

[De unde ia curechiul acru?] Din butoi.

[Altceva mai face mama? Cozonac?] Da, face și cozonac. Numa’ci e bunica, nu mama. Bunica face mai ai tare că ea știe tare bine. Pun’e, face aluat’, apoi dărălește și macu, îl face cu țucur, iaste când îl face cu cacao sau cu nucă”.

Glosar:

curechi, curechi [s.m.sg.] = varză

țucur [s.n.sg.] = zahăr, bomboane

Bunica și găștele

Bunica și găștele, în „Foaia Românească“, nr. 14 (2 aprilie 2004), p.16 (coperta IV), cules de la Gheorghe Martin, clasa a V-a, Micherechi.

„Când am ajuns de zece ani, părinții mei or avut găște. Când o fost vacanța dă vară, găștele or fost bizuite pă noi. Asta o însămnat că dimineața până nu s-o făcut ziuă o trăbuit și merem păstă Vimer, pă meriște, că pă când s-o sculat soarele și fim acolo, că meriștele or fost dăparte dă sat. Merem mai mulți prunci laolaltă, tăt omu’falcău lui. Găștele trebuia și le feștim cu feștele și nu să încâlcească una cu alta. Le feștem pă cap, pă aripă, pă spate tă cu altu “szin”, că așe știam că dîn a cui falcău îi gâsca. Mărgând noi o tră și ne uităm unde is spice mai multe. Acolo ne-am așezat mai departe unu de altu cu falcauăle și nu să cheverlească și să nu să bată găștele... După ce le-am așezat găștele pă meriște, noi pruncii ne-am strâns laolaltă și ne-am jucat, ne-am strâns mure și pietruță. Până ne jucam, găștele să mai încâlceu, no, apoi o trăbuit să le alejem după cum or fost feștite. Pă când s-o încălzit vreme, găștele s-or săturat și, hai, napoi câtă casă. Acasă, și

noi, și găștele ne-am hodinit până dă sară, că dă sară o trăbuit și merem iară
cu găștele pă iarbă. Așe o trecut la mine o zi dă vară”.

Jurnalul oral

Disnotor la nană Floare

Disnotor la nană Floare, în „Jurnal”. Revista lunară a Asociației pentru
Micherechi, anul I, dec. 1999, nr.6-7, p.14

”Mai amu-s câteva zile
Unu din feciorii mei
M-o rugtat să merg la ei
Într-o zi de iarnă tare
La disnotor la nană Floare.
Strânsu-s-au vecini –odată
Cu neamurile mai deproape
Toți cu toți laolaltă
La un pahar, două de pălincă,
Și porcul de coadă să-l prindă.
”Fie clisa grasă, și-o mănțe gazdele cu sănătate”
Dau binețe rînd pe rînd
Toți de sănătate-nchin
Cu pălincă și cu vin.
După o oră și jumate
Zice unul mai din spate:
Haidiți oameni, nu făceți tort
Până porcu nu e mort.
În coteț era un porc, doamne mare dobitoc.
Când mă gândeam cum l-om prinde
Mi să umpleau și gacile,
Feri-mă doamne de ele!
Să loveau oamenii-n coate
Cine-i, unde-i, care-l poate!
Funea-n gură să-i pună
Și așa să-l tragă afară.
Bace Toader mai de vrăstă
Mai pătimat, mai cuminte,
Să sufulcă și tușește...hm,...hm,...hm,
Și lângă porc să oprește:
Cei băieți? Slabi mai sînteți,

Dă nu veniți în coteț,
Și atunci cei de din-afară
Toți pe porc se aruncară.
Nici un grai nu mai vorbesc,
Și-n ocol se opresc.
Gâfăia porcu a silă,
Dar lor nu le era milă.
Hopa țupa! Țupa hopa!
Și-a găsit porcu cu popa.
Ține-l, lasă-l, ia-l de coadă,
Zdup cu porcu în țărină.
În țarina cea cam moale,
În chină la nană Floare.
Dar și oamenii, până atunci,
Erau exact ca niște porci.
Și-atunci de cole vine pruncu
Cu blidu și cu cuștu
Sânge porcu dacă a da
De prînz pe masă s-a gătat.
Bace Toade dinainte
Cu cușitul porcu-npunge.
Vârful pîn ceafă afară iese
Și numa-n gerunche se oprește.
Unu țipă, altu urlă,
„Doctor“ cheamă, „medic“ strigă.
Doctor? Medic? Dapu cui
Porcului ori omului?
Încă atunci nu se știe,
Oare a cui singe curge?
Unu acasă știopătază,
Ceilalți ordinul așteaptă,
Haidați oameni nu mai stați,
E mult pînă a fi cărnaț,
“Föleg cărnați afumați”.
Adevărat, adevărat, cei care au mai rămas
Nu mult au mai închinat.
Cu păhăruțul plin
Nici cu pălincă,
Nici cu bere, nici vin.
Lucrurile s-au făcut
Ziua aceasta a trecut,

Ziua cea de iarnă tare
Cu disnotorul lui nană Floare.

(din folclorul micherechean)".

Textul a fost recitat de Aurel Martin la o serbare școlară și după declarațiile sale, versurile au fost scrise de tatăl său, profesorul Vasile Martin. Nu știm dacă poezia a fost preluată de consăteni și introdusă în circuitul oral local.

Portret de povestitor: Teodor Pățaș (1867-1942) - din amintirile consăteanului Vasile Marc, din volumul *De la Micherechi la Micherechi*²⁵⁸.

„Pe vremea aceea bătrânii, unii sprijiniți în bastoane, alții șchiopătând, zilnic, de primăvara până toamna, se așezau pe lavița din fața casei noastre, începând din jurul orei nouă dimineața și până la șase după-amiaza (nu se duceau nici la masă) și puneau țara la cale, adică făceau polițică.

Era printre ei unul, *Pățaș Teodor*, care povestea despre vestitul haiduc Bologu, pe care atât de mult îl respecta, încât îl socotea căpetenia haiducilor de prin părțile noastre. El era prieten cu Rózsa Sándor. Povestea cât de bine se purtau haiducii cu locuitorii din sate. Sublinia, însă, că asta nu se întâmpla cu cei care aveau 200-300 holde de pământ. De la bogătași ca Tisza și Almássy duceau animalele și harnașamentele acestora. Niciodată haiducii nu au luat ceva de la țărani săraci. Vara duceau animalele luate pe hotarul de la Salonta, unde le amestecau cu cele ale localnicilor. Aceasta se întâmpla atunci când haiducii aflau că jandarmii (pandurii) le-au dat de urmă.

Copiii erau bucușori când veneau pandurii pentru că aceștia le dădeau mărunțișurile rămase de la crețari. Asemenea povești le ascultam cu gura căscată de la bătrâni. Din poveștile lui bace Pățaș, de unde știe toate acestea, mi-a răspuns că un prieten al bunicului său, pe nume, Ardelean Andraș, a vrut să ajungă haiduc, a trecut toate probele, până la ultima, când s-a speriat (în camera întunecată). Cât despre cutia pe care haiducul o scotea

²⁵⁸ Vasile Marc, fostul președinte onorific al Uniunii Democratice a Românilor din Ungaria, s-a născut la Micherechi, în 1924. Autor al volumului autobiografic *De la Micherechi la Micherechi*, cf. monografiei *Micherechi. Pagini istorico-culturale*, Giula, Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria, 2000.

din buzunar, Bologu spunea că secretul consta într-un mit care i-ar ține legați pe haiduci. De asemeni, mai spunea că haiducii lui Bologu, aveau în fiecare așezare câte un han (csárda) unde chefuiu noaptea. Undeva, la marginea Micherechiului, la "rugu dăn Uăli" era "csárda lui Butoaie", unde, de multe ori, se-ntâlneau haiducii. Ca să nu fie prinși, ei aveau anumite semnale ale lor: dacă cumpăna fântânii era ridicată sus, asta însemna că în han erau personae suspecte sau jandarmi.

Bace Pățcaș era, în acea vreme, cel mai informat dintre săteni, aș putea spune că era cel mai citit. Era abonat la "Tribuna Ardealului" și la "Igazság", iar mai târziu "Szabad Szó". Mă puneă și pe mine să citesc din ziare, iar celor care ascultau, dar nu pricepeau despre ce este vorba, le explica conținutul articolelor. Cei prezenți discutau între ei, mai ales atunci când venea vorba despre Isonzo, Doberdo, despre Herțegovina și despre bătălia de pe Vistula și San. Când l-am întrebat pe bace Pățcaș cât adevăr este în poveștile despre haiducii cei vestiți, Bologu și Rózsa Sándor, mi-a răspuns că după părerea lui, nu adevărul din povești este lucrul cel mai important, ci faptul că aceste legende trăiesc în popor și sunt duse mai departe de la om la om. Toate locurile, Nyírség, Hortobágy, au propriile lor povești. De mai mult, el credea că fiecare popor are legendele lui, care sunt asemănătoare (...).

După cum am spus, în ochii mei, bace Pățcaș trecea un om cu vederi largi și multe cunoștințe. Dovadă stă faptul că el a scris o monografie a așezării noastre, a modului cum au ajuns românii aici. Din păcate, după 1945, această monografie a ajuns în mâinile unei persoane care nu a mai vrut să o înapoieze. Cei care citiseră monografia recunosc că ea cuprinde lucruri foarte interesante". (Fragment din volumul lui Vasile Marc, *De la Micherechi la Micherechi*, Giula, f.a., reprodus din studiul d-nei Maria Berényi, *Activități socio-culturale la Micherechi în secolul al XIX-lea și începutul secolului XX*, în volumul colectiv *Micherechi. Pagini istorico-culturale*, Giula, 2000, p.110-111).

Categoria de vârstă 10-14 ani

Școala mea de vis, Mihai Dumitraș, cl. a VI-a, Otlaca Pustă, în „Foaia Românească”, nr. 1 - 2 ian. 2004, p.9.

"M-am născut într-un oraș mare din România, aproape de granița cu Ungaria. Acesta se numește Arad. Am venit de la o școală foarte mare, într-o școală mult mai mică. În primul an mi-a fost foarte greu, pentru că nu știam limba maghiară, dar cu timpul am reușit s-o învăț, m-au ajutat noii colegi și profesori. Toți m-au primit cu multă căldură, dar a fost foarte greu.

Mie îmi plac toți profesorii. Dacă școala ar fi cu nouă clase aş rămâne aici. Dacă ar fi în fiecare zi literatura maghiară, engleză, cunoștințe despre natură și matematică. Prânzul este foarte bun. Bucătăresele sunt foarte bune cu noi. Încât școala este mică, cu patruzeci și unu de copii. Aici sunt cinci clase, avem bibliotecă, avem teren de fotbal. Noi avem în fiecare miercuri dansuri. Aici învățăm dansuri populare românești și ungurești.

Până acum am scris despre școala mea reală, dar școala mea din vis este, ca pauzele să fie lungi, să nu avem mult de învățat, ca profesori să fie elevi, și noi elevii să fim profesori, să fie un teren de fotbal și înăuntru, să avem mai multe calculatoare, să putem juca fotbal în fiecare zi. Mie îmi place școala mea”.

Compunere sosită pe adresa redacției, pentru concursul literar „Școala mea din vis”. Deși nepremiată, povestirea a intrat în atenția juriului și a fost publicată. Trimiterile autobiografice și lipsa de convenționalism, ne-au determinat să introducem compunerea în prezenta Anexă.

Opinii din presa locală (fragmente)

Criza conștiinței de neam

„Până la integrarea în UE, statul ungar va înlocui reprezentanța parlamentară (singura revendicare politică a minorităților) prin sistemul autogovernărilor, deși acesta trece printr-o criză fatală, nimicitoare”.

„Bine fac comunitățile naționale care își consolidează pozițiile în sfera civilă, fiindcă în structurile Europei Unite păstrarea identității naționale are să devină și pentru cetățenii Ungariei o chestiune particulară cum este, de exemplu, în Statele Unite. Înstrăinarea de neam, chiar dacă motivele ei reale nu prea sunt cunoscute sau declarate, se manifestă printr-o atitudine confuză față de tot ceea ce e românesc, atitudine definită eufemistic drept “identitate dublă”.

(Prof. Gh. Petrușan, *Criza conștiinței de neam*, în “Foaia Românească” nr.42 - 18 oct. 2002, p. 5.)

Un strigăt în pustiu

Interviu acordat de dr. Ioan Ciotea, președintele Uniunii Culturale a Românilor din Ungaria, după rezultatele recensământului din 2001, date publicității la finele anului 2002, discută problema scăderii numărului etnicilor români din Ungaria.

Redacția Foi Românești: „Odată cu apariția noului sistem de reprezentare a minorităților – cel al autogovernărilor – rolul Uniunii, pe plan național s-a redus. Contrar altor minorități naționale din Ungaria, românii și-au păstrat această formă de organizare, care în ultimii ani a demonstrat o deschidere tot mai mare față de țara-mamă, România, și față de valorile istoriei, culturii românești”.

Dr. Ioan Ciotea apreciază ca „nereală” scăderea etnicilor români cu 25%. „Este știut că toată populația Ungariei a scăzut numeric, dar, din păcate, dintre minorități, această scădere numai pe noi ne-a afectat în mod concret”.

Redacția: „Dintre cele patru întrebări de la recensământ, privitoare la naționalitate, la afinitatea de limbă, una s-a referit la apartenența la tradițiile și valorile culturale. La apartenența etnică românească s-au declarat 7.995, iar la apartenența la tradițiile, valorile culturale românești, 9.162. Oare ce semnificație are această diferență de peste 1000 de cetățeni?”

I.C.: Dacă am cunoaște bine formularul recensământului, ne-am da seama de niște lucruri care nu se înțeleg clar”.

Din afirmația d-lui dr. Ioan Ciotea reiese că neclaritatea formulărilor a putut influența răspunsurile la chestionare. Un motiv al nedeclarării etniei române: "Cunoașterea limbii literare ar putea să fie numai una din probleme. Un exemplu foarte bun este recensământul din Micherechi. Dintre cei 2.315 de locuitori ai Micherechiului, doar 1.385 s-au declarat români. Nu cred că în această comună înseamnă o problemă cunoașterea sau nu a limbii literare. Mai mult este vorba de o criză a valorilor, când se confundă esențialul: să fii român sau să fii ungar. Sînt foarte multe exemple care au un efect contrar în viața noastră, ca de exemplu bustul regelui Ștefan cel Sfânt al ungarilor în acest sat românesc".

Dr. Ioan Ciotea nu consideră creșterea numărului familiilor mixte ca o explicație a scăderii numărului celor care s-au declarat etnici români, ci mai curând, atitudinea identitară a noii generații: „Cred că problemele încep cu copiii născuți din aceste căsătorii. Ar fi foarte important să știm care generații și-au declarat naționalitatea română și care au tăgăduit-o”.

„Însă, în mod sigur afectează gândirea oamenilor publicitatea negativă făcută României. În Ungaria, atât în presă, cât și în alte domenii, imediat se scrie și se accentuează dacă se întâmplă ceva rău în România, dacă un român face un lucru ilegal etc. După faptele negative ale unor indivizi este apreciată întreaga națiune. Chiar și când se scrie despre o zonă frumoasă a României sau despre un succes sportiv sau cultural românesc, nu lipsesc nuanțele care să arate cetățeanului din Ungaria că România este o țară mai săracă decât Ungaria etc.”

Declararea apartenenței etnice a membrilor autoguvernărilor românești: „...la Darvaș funcționează de patru ani autoguvernare românească, deci ar fi un lucru cinstit – să zicem așa – ca măcar mebrii autoguvernării românești să-și declare apartenența la naționalitatea pe care o reprezintă”. „Cred că ar trebui să avem mai mare încredere în țara-mamă și ar fi bine ca în viitor aceste legături să fie întărite, puse pe o bază mai stabilă”.

Un strigăt în pustiu [interviu acordat de dr. Ioan Ciotea, președintele Uniunii Culturale a Românilor din Ungaria], în „Foaia Românească”, nr. 37 (13 sept.), 2002, p.5.

Grai și identitate (fragmente)

„Interesul Anei Borbély față de graiurile românilor din Ungaria, datează din anii devenirii domniei sale ca cercetătoare (începutul anilor 1980). Cercetările asupra graiului nostru au rămas până acum, ca de obicei, în cadrul închis al cercetătorilor. Unele discuții au evidențiat doar eforturile pe care cercetătoarea le-a făcut și continuă să le facă pentru spulberarea

ANTOLOGIE DE TEXTE ȘI MELODII

TRANSCRIERILE MELODIILOR CULESE

Colind Ciugur mugur

Mg.58131e

Int. Aurel Marin 15 ani
Orig. Micherechi Ungaria
Culeg R Rakode.5 dec.2000

♩ ~ 120

Ciu- cur mu- gur de ma- ta- să La- să- ma găz- doa- len ca- să

Ciugur mugur de mătășă
Lasă-mă găzdoaie-n casă
Că de-aseară stăm pe afară
Cu botuța susuoară
Și ne ninje și ne ploie
Și ne pică picurele
De la toate streșinele

Mg.5933 II b

Inf. Junca Petre
Orig. Aletea-Ungaria
Culeg. M NuberT, R. Raliade. 6.09.2003

Pe răzor cu vie

♩ ~ 176

The musical score consists of two staves. The first staff is a treble clef with a key signature of one flat (B-flat) and a 2/4 time signature. It contains the melody for the first line of lyrics. The second staff is an alto clef with a key signature of one flat and a 2/4 time signature. It contains the melody for the second line of lyrics. The lyrics are written below the notes.

Pă ră-zor dă vie les-te-un măr mă-runt
Și la frun-ză-i ro-tund Și la frun-ză-i ro-tund.

Pă răzor dă vie
I-este-un măr mărunț
/:Și la frunză-i rotund :/
/:Dar sub poala lui :/
Stau tri păcurari
Și așa se voroveu
/: Pre cel mic să-l omoare:/
/: Cel mic auzea :/
/: Oi, voi, frați fătați:/
/: Voi mi-ț omorî:/
Și mama d-întreba
Mama d-întreba
/:Unde-i cel mai mic :/
/: Cel mai mic, mai voinic:/
/: L-am lăsat napoi :/
/: C-o turmă de oi:/
/: L-am lăsat napoi:/
/: În sturme de oi:/
/:Și mi-ți îngropa :/
/:În strungă de oi: /

Mg.5938 II f

Inf. Petru Junca
Orig. Aletea Ungaria
Culeg. M. Nubert, R. Raliade - 6.09.2003

Colind

Sus la dumbra ceriului

♩ ~ 108

Sus la dum—bra ce—riu—lu—iu Sus la dum—bra ce—riu—lu—iu

Co—rin—de—miş Doam—ne

/:Sus la dumbra ceriului :/
Corinde-mi-s Doamne
/:Sint nouă altare de ceară:7
/:Ș-acolo stă maica sfântă:/
/:La altarul cel mai mare:/
/:Ard nouă lumini de ceară:7
/:Ș-acolo stă maica sfântă:/
C-on cupel micuț în brațe
C-on fiuț micuț în brațe

Notă: Jurca Petre cântă după caiet. Refrenul se repetă după fiecare vers repetat.

Colind
Colo sus pe lângă lună

♩ ~ 104

Co-lo sus pă lân - gă lu - nă Co-lo sus pă lân - gă lu - nă

Co-rin-de-mi-ș Doam-ne

/:Colo sus pe lângă lună:/
Corinde-mi-ș Doamne
 /:Mândru dar de d-o lumină:/
 /:Da ce-i amu, e lumină:/
 /:Ce-i un scaon de hodină:/
 /:Da și-n scaon cine șade:/
 /:Maica sfântă hodinește:/
 /:C-on fiuț micuț pe brațe:/
 /:Fiuț apuca să tace:/
 /:Că mama țâie ț-a dațe:/
 /:Două meri, două peri:/
 /:Să te joci în rai cu iele:/

Notă: Refrenul apare după fiecare vers repetat.

Mg.59245 e

Int.Brândos Stefan
Orig.Chitighaz Ungaria
Culeg.M.Nubert Chejan, R.Raiade - 9.09.2003

Cântec de stea
Veniți astăzi credincioși

♩ ~ 88

The musical score consists of three staves. The first staff is the vocal line, starting with a treble clef and a key signature of one flat (B-flat). The second staff is the piano accompaniment, starting with a bass clef and the same key signature. The lyrics are written below the vocal line.

Ve - niți as - tăzi cre - din - cio - și Să săl - tăm, să săl - tăm
De naș - fe - rea lui Cris - tos — Să ne bu - cu - răm
Să ne bu - cu - răm.

Veniți astăzi credincioși
Să săltăm, să săltăm
De nașterea lui Cristos
/:Să ne bucurăm:/
Că iel astăzi, în Vifleim
S-au născut, s-au născut
Precum au zis proorocii.
/:Mai de demult:/
În iesle dobitocească
S-au culcat, s-au culcat
Ca un prunc mic în scutece
Înfășat, înfășat

Cântec de stea
Trei crai

♩ ~ 168

Trei crai de la ră — să — rit Cu stea-u-au că — lă — to — rit

Cu stea — u-au că — lă — to — rit.

Trei crai de la răsărit
 /:Cu steaua-au călătorit:/
 /:Au mers până au găsit:/
 Până la Ierusalim
 Câtie stele pă cier erau
 D/:Atâtea făclii ardeau:/
 Câtie coarne la boi ierau
 /:Atâtea lumini ardeau:/
 Aur, smirnă și tămâie
 /. Cristoase mărire țâie:!

Cântec de stea
Pe la sfârșitul lumii

Mg. 5924 Id

Inf. Brandas Stefan
Orig. Chilighaz Ungaria
Culeg. M. Nubert, R. Raliade - 9.09.2002

1

Pe la sfâr- și- tul lu mi-i Flo- ri- le dal- be

Pe la sfâr- și- tul lu- mii

1

Trâm- bi- ța vor în- ge- ri- i

The image shows a musical score for a song. It consists of three staves of music. The first staff has a treble clef and a key signature of one flat (B-flat). The melody starts with a quarter rest, followed by a series of eighth and quarter notes. A bracket above the staff indicates a first ending. The lyrics 'Pe la sfâr- și- tul lu mi-i Flo- ri- le dal- be' are written below the notes. The second staff continues the melody with similar note values. The lyrics 'Pe la sfâr- și- tul lu- mii' are written below. The third staff also has a treble clef and a key signature of one flat. It starts with a quarter rest, followed by eighth and quarter notes. A bracket above the staff indicates a first ending. The lyrics 'Trâm- bi- ța vor în- ge- ri- i' are written below.

Pe la sfârșitul lumii
Florile dalbe
Pe la sfârșitul lumii
/: Trâmbița-vor îngerii:/
/: În patru cornuri de lume:/
/: La tot omul spre a lui nume:/
/: Vii cu morții deodată:/
/: Toți vor sta la judecată:/
/: Judecata-i mare price:/
/: Că p-acolo nu trebuie:/
/: Nici aur, nici argint:/
/: Numai suflet drept și sfânt :/

Notă: Refrenul apare între repetițiile versurilor

Cântec de stea
O, ce nebulie

♩ ~ 103

O, ce ne-bu-ni-e și ce grea mî-ni-e

O, I-rod vi-cle-an cra-iul cel ti-ran Cra-ful cel ti-ran

The musical score consists of two staves. The first staff is in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a tempo marking of quarter note = 103. The melody is written on a five-line staff. The second staff is in bass clef and contains the lyrics. The lyrics are written below the notes, with some words hyphenated across lines.

O, ce nebulie
 Și ce grea mînie
 O, Irod viclean
 /: Craiul cel tiran:
 Ostașii trimite
 Pruncii de-a ucide
 De doi ani în jos
 /: Cu iei pe Cristos:
 O, ce grozavie
 Ostașii mulțime
 Din Ierusalim
 /: La Viflaim vin :/
 Intră prin odaie
 Toți copiii taie
 În leagăn răniți
 /: Din brațe răpii:
 Și nu scapă nimeni

De a lor cruzime
Împrejur merg
/: Și pe toți îi pier:/
Ba ie neagră noapte
Câtă crudă moarte
Sânjele curat
/:Cât s-a mai vărsat:/
Mamele se uită
Pruncii cum îi nciumită
Și îi văd tăiați
/: De ostași turbați:/
Lacrămile neacă
Inimile seacă
Că văd până mor
/:Copilașii lor:/
Plânsu se ascunde
Sufletu pătrunde
De durere plâng
/: Pieptul și-l înfrâng:/
Mamelor nu plânjeți
Pieptul nu vi-l frânjeți
Pruncii no muri
/: Ci s-or preamări:/
A lor sufletele
Se vor face stele
Luminând pompos
/: Calea lui Cristos:/

Cântec de stea
Viflaime, Viflaime

♩ ~ 104

Vi- fle- i- me Vi- fle- l- me Cum de nal pri- mit în ti- ne

Pe Fe- cioa- ra Ma- ri- a Să nas- că pe Me- si- a

Viflaime, Viflaime
 Cum de m-ai primit în tine
 Pe fecioara Maria
 Să nască pe Mesia
 M-ai primit tu, Viflaime
 În casăle tale bune
 /:Să-i dau un pic sălaş:/
 /:Celui mai sfânt copilăş:/
 Pat moale şi scutăcele
 I-au dăruit vitele
 /:Lumină i-a oferit:/
 /:O stea de la răsărit:/
 N-ai ştiut tu Viflaime
 Cu câtă dragoste vine
 /:Cea mai sfântă-ntre fecioare:/
 /:A Domnului născătoare:/
 Peştera cea răcoroasă
 A fost a Domnului casă
 /:La venirea sa în lume:/
 /:Din vina ta Viflaime:/
 O, mai vino, Doamne, iară
 Vino cu Sfânta Fecioară
 Ca-n Vifleem mult iudeii
 Şi în Cana Galilei
 Te primim acum în casă
 Şi în inimi credincioase
 /:Ca şi tu să ne primeşti:/
 /:În cămărilor cereşti:/

Hora mortului

♩ ~ 116 Rubato

As-cu-l-tați creș-ti-ni-lor Ti-neri și bă-tră-ni-lor

A-le-me-a-le cu-vin-te Pă-nă nu plec la mor-min-te

The image shows a musical score for a piece titled 'Hora mortului'. It consists of two staves of music. The first staff has a tempo marking of '♩ ~ 116 Rubato'. The lyrics are written below the notes. The second staff continues the melody and lyrics. The lyrics are in Romanian and describe a scene of death and mourning.

Ascultați creștinilor
 Tineri și bătrânilor
 Ale mele cuvinte
 Până nu plec la morminte
 Acum s-au gătat de plecare
 Din această lume mare
 Acum lume-a părăsât
 Și de voi mă despărțesc
 Moarte, moarte reci și amară
 Unde vii tu ca și-o fiară
 Căci aduce și răpește
 Și pe nimeni nu jelește
 Nainte de s-o duce
 Zăce măicuța lui dulce
 Acum ieu te părăsăsc
 Și mai mult nu te jelesc
 Ce bine mi-era odată
 Că-mă sărutai ca mamă
 Și ziceai să fiu atent
 Să nu pățesc ceva rău
 O, drag tat-al meu iubit
 Cu dragoste-mpodobit
 Dacă ceva și-am greșit

Te rog mult să mă ierți
Roagă-te lui Dumnezeu
Să-mi ierte sufletul meu
Căci de astăzi ori nicicând
Nu mai fi pe-acest pământ
O, dragi unchi și voi mătușe
De voi mă despart cu jale
V-am iubit și m-ați iubit
Iată-acum ne despărțim
Căci ieu mă duc pe-o cale
Unde Tatăl Sfânt mă chiamă
O, dragi veri și verișele
Scumpe neamurile mele
Veniți aproape de mine
Cu o vorbă de iertăciune
Vecini buni și voi vecine
Iertați-mi azi pe mine
Căci de azi ori nicicând
Noi nu ne mai întâlnim
Ploiați nori și picurați
Veniți creștini și mă cântați
Așa-i soarta omenească
Că și floarea din fereastră
Vara-i mândră și-nflorește
Toamna pică și putrezește
Și viața mea ce a fost
Ca și floarea pomului
Ploiați, ploiați picurele
Veniți dragi neamurile mele
Veniți aproape de mine
Să ne luăm ziua bună
Luați cuvânt și mă iertați
Și-n mormânt m-așezați
Slobodiți, mă duc din lume
Cu o umbră de iertăciune
Iar tu bunul Dumnezeu
Primește sufletul meu
Raiul tău îl așează
Cu înjeri desfătea

Hora mortului

Mg.5924**I**b

Inf.Brândas Ștefan
Orig.Chitigház..Ungaria
Culeg.M.Nubert, C. Satu

♩ ~ 75

În pla-nul cel se-cret Es-te un câmp ver-zas În
ju-nul să scu-la ————— Un pom cu flori pom-pas

Voc 1

de la strato a și până la storsit

În planul cel secret
Este-un câmp verzos
Vedem un fir străpuns
De-al morții ac tiran
Ah, fir care ești uscat
Și binecuvântat
Te las cu braț înalt
Care ești înmormântat
O, moarte crudă moarte
Tu nu ai crezământ
Pe om de orice soartă
Îl treci către mormânt
Priviți la cest mormânt
Cum dânsul doarme lin
Ce visterii ascunse
Cuprinde al său sân
Rămâneți dar sănătoși
Ai mei cei preaiubiți
Eu merg la loc curat
Căci Tatăl m-a chemat
Unde-i locu` mai curat.
Nici pă deal,
Nici pă șes,
Unde-i locu` mai ales.

Cântece propriu-zise și de joc

Mg 5924 Ia

Inf. Maria Ardelean
Org. Chilighaz-Ungaria
Culeg. M. Nubert, R. Raliade

Pe marginea Dunării

Rubato

Pe mar-gi-neă Du-nă-rii Pe mar-gi-neă Du-nă-rii
Prin-se-ră-mă jan-da-rii Prin-se-ră-mă jan-da-rii

Pe marginea Dunării
Prinseră-mă jândarii
Doi mă prinse, doi mă leagă
Că n-am furat mână neagră
Mână neagră n-am furat, mă
C-am furat una cam sură
N-am lăsat pe drum singură
Domnule solgăbirău
Nu mă bate așa rău
Că-ți fur doi cai la hinteu
Unu roșu, unu sur
Numa mă lasă să fur

Notă: Toate versurile se repetă.

Floriciă, floricea

Mg.5924 I d

Int. Florica Otlăcan
Orig. Chitighaz - Ungaria
Culeg. M.Nubert R. Răsiade - 9.12.2002

The image shows a musical score for the song 'Floriciă, floricea'. It consists of two staves of music. The top staff is in treble clef and the bottom staff is in bass clef. The key signature has one sharp (F#) and the time signature is 3/4. The tempo/mood is marked 'Rubato' and the dynamics are 'm' (mezzo). The lyrics are written below the notes. The first line of lyrics is 'Flo-ri-ci-că, flo-ri-cea Săr-ma-na mân-dru-ța mea' and the second line is 'Mult poartă i-ni-mă rea ai ai că nu m-a-șă'. There are some musical markings like 'f' and 'mf' above the notes.

Rubato

m Flo-ri-ci-că, flo-ri-cea Săr-ma-na mân-dru-ța mea

Mult poartă i-ni-mă rea ai ai că nu m-a-șă

Floriciă, floricea
Sărmana mândruța mea
Mult poartă inimă rea
Ai ai că num-așa
Ți-am dat mândră ininele
Ți-ai făcut salbă cu iele
Ai ai că num-așa

Mg. 5938 II h

Înt. Petru Junca
Orig. Alelea-Ungaria
Culeg. M. Nubert R. Raliade – 6.09.2003

Tată lume zice-așa

$\text{♩} \sim 100$

The musical score consists of two staves of music in a 2/4 time signature. The tempo is marked as quarter note approximately 100. The melody is written on a treble clef staff. The lyrics are written below the notes. The first line of lyrics is 'Ta-tă lu-me zi-ce-a așa, mămăi Tra la la la la la la la'. The second line of lyrics is 'Că mămăi nei pe-ni-rea mea, mămăi tra la la la la la la la la la'. The word 'mămăi' is underlined in both lines. There are some musical ornaments above the final notes of the second line.

Ta-tă lu-me zi-ce-a așa, mămăi Tra la la la la la la la

Că mămăi nei pe-ni-rea mea, mămăi tra la la la la la la la la la

Tată lume zice-așa, mămăi
Tra la la la la la la la
Că mâine-i perirea mea, mămăi

Cântec din războiul de independență

Foaie verde de stejar nu mai am de turc habar
L-am trimis de-a durița Cât colo din Grivița
la — ca — șa și iar a — șa Tra — la — la — la — la — la — la
2
tra — la la la la la la la

Foaie verde de stejar
Numai am de turc habar
L-am trimis de-a durița
Cât colo din Grivița
Iac-așa și iar așa
Tra la la la la la la la
Când nu s-a mai ajuns
L-am mai fript și l-am mai tuns
Unde curge Dunărea
La cetatea Rahova
Refren
Turcu fuge vai de el
Ieu cu pușca după iel
La Polanca a fugit
Și-acolo l-am nimerit
Refren
Unde am fost și une-am dat
Turcu nu s-a mai mișcat
Osman Pașa s-a predat
Iac-așa și iar așa
Sărăcuț de maică-sa

INFORMAȚII DESPRE OBICEIURI

A.I.E.F. inf. nr. 34635

Originea: Chitighaz, Ungaria

Informator: Florin Oltean, preot

Culegător: R. Raliade, M. Nubert Chețan

Data și locul: 5 sept. 2003, Chitighaz

Informație – Colindat

Înainte de Crăciun, vinerea sau sâmbăta după masă, se repetă la Clubul pensionarilor, români ortodocși, catolici, reformați, bapțiști. Primarul le-a transmis că, dacă vor cânta în continuare în ungurește, le va tăia fondurile. Acum cântă colinde în limba română.

A.I.E.F. inf. nr. 34634

Originea: Aletea, Ungaria

Informator: Petru Jurcă

Culegător: R. Raliade, M. Nubert Chețan

Data și locul: 6 sept. 2003, Aletea

Informație - colindat, cu Steaua

Cu Steaua la toți intram, maghiar, germani. Numai băieții colindau, 10-14 ani. La Crăciun nemțoaiele veneau și ne colindau românește. Aici știam numai românește și germană.

A.I.E.F. mg. nr. 5924 1a

Originea: Chitighaz, Ungaria

Informator: Florin Oltean, preot

Culegător: R. Raliade, M. Nubert Chețan

Data și locul: 9 sept. 2002, Chitighaz

Teatrul popular "Cu Steaua"

Cinstiți creștini, preaiubiți

Voiți să ne primiți

Pe noi ce am îndrăznit

Și cu magii am venit
Să ne facem pomenire
Despre a lui Hristos venire.
Primiți-ne?

Se cântă *O ce veste minunată sau Deschide ușa creștine*

Irod: Cine sunteți voi, de unde veniți și unde călătoriți?

Gașpar: Noi împărate am venit tocmai de la răsărit și căutăm cu-adevărat pe noul împărat, să ne închinăm, frumoase daruri să-I dăm. Ieu Gașpar mă numesc și tămâie-I dăruiesc.

Irod: Dar tu, care te uiți rău privind la scaunul meu ești la rând să vorbești, să spui ce crai mare ești?

Melchior: O, Iroade împărate, să trăiești cu sănătate. Dacă vrei să știi mai bine, noi nu te căutăm pe tine. De ne vei lua cu-asprime nimic nu vei afla de la mine. Blând dacă te vei purta, poate vei putea afla.

Irod: Fie după voia ta.

Melchior: Craiul Melchior mă numesc, care acuma îți vorbesc. Din Scriptură am aflat că se va naște un împărat, Cristos Domn al Domnilor, și împărat al Împăraților. Ieu pe acesta îl cinstesc și smirmă Îi dăruiesc.

Irod: Dar tu ce crai mare ești?

Baltazar: Craiul Baltazar mă numesc, care acuma îți vorbesc. Steaua care s-a arătat spune că se va naște un împărat. Și după stea am pornit, pe Cel născut să-L caut și dacă-L găsec, mă închin să-L slujesc și aur să-I dăruiesc. Ieu strolog Baltazar, Melchior și Gașpar am pornit să cercetăm pe Cristos ca să-L aflăm, frumoase daruri să-I dăm, ca un semn de bucurie aur, smirmă, tămâie.

Irod: Văd că sunteți voi creștini, și-acum știu cum vă numiți. Ce ați cuvântat și despre ce împărat? Ce împărat poate să fie să-mi ia a mia împărăție? Căci ieu sunt împărat mare, peste toată lumea tare și de fac o lovitură tot pământul se scutură și tremură de îngrozire și știe că sunt în mânie.

Gașpar: Împărate să trăiești, sănătos să-mpărătești, că noi știm cu adevărat, că iești mare împărat. Însă ca să știi mai bine noi nu te căutăm pe tine, ci umblăm și întrebăm, după cel născut curând, și dacă-L vom găsi, daruri scumpe Îi vom dăru.

Irod: Regilor dați-mi iertare, că v-am făcut supărare, dar deslușiți-mi și mie că naștere o să fie, să merg să mă-nchin și ieu, ca unuia Dumnezeu.

Baltazar: Noi împărate vom pleca și pruncul de vom afla pe aici iarăși vom da, cu cinste și cu mărire să-ți dăm ție de știre.

Melchior: Fraților să ne grăbim, după stea să pornim, căci iată ni se arată și pe cale ne îndreaptă.

Îngerul: Iubiți crai nu zăboviți și de grabă să veniți, în orașul evreiesc cel Viflaim îl numesc, căci acolo s-a născut, ce-L așteptam demult, un prunc năc înfăsurat, în iesle, pe fân uscat.

Michior: Vrem de la tine a ști, cine te numești a fi?

Îngerul: Crailor, ieu sunt îngerul lui Dumnezeu, uitați ce vă spun ieu: nu dați prin cetate, să dați prin altă parte, că Irod nimic să știe, de dulcele nostru Mesie, căci iel și-a pus gând rău să-L omoare pe Fiul lui Dumnezeu.

Baltazar: Cum zici te vom asculta și altă cale vom căuta.

Se cântă *Trei păstori sau Viflaim, Viflaim*

A.E.F. inf. nr. 34633

Originea: Micherechi, Ungaria

Informator: Ioan Bun, preot

Culegător: R. Raliade, M. Nubert Chețan

Data și locul: 7 sept. 2003, Micherechi

Informație - obiceiuri de iarnă

Minunatul a fost jucat în biserică, la inițiativa preotului. Nu s-a colindat cu Minunatul. Preotul a încercat să-I învețe Plugușorul dar, n-a mers. Copiii nu mai merg cu colinda. Oastea Domnului, părinți de până la 40 de ani și copiii nu umblă cu colindatul la anumite familii, dinainte vorbite. Sunt omeniți cu stele și prăjituri. Repertoriu: Noapte de vis, Ia sculați voi ce dormiți, Sfânt colind, Copil iubit, Minunată-I noaptea sfântă etc.

A.I.E.F. inf. nr. 34556

Originea: Chitighaz, Ungaria

Informator: Florica Otlăcan

Culegător: R. Raliade, M. Nubert Chețan

Data și locul: 10 sept. 2002, Chitighaz

Informație - obiceiuri de Crăciun

În Ajunul Crăciunului umblau ficiorii cu "hidede", cu lămpași, pruncii cu colinda. Până în 1955 au mers cu Turca. Între 1990-1995 a reînceput Turca. Nu a înămplat pentru că Baci Purece n-a mai putut cânta.

A.I.E.F. inf. nr. 34637
Originea: Chitighaz, Ungaria
Informator: Maria Zombai
Culegător: R. Raliade., M. Nubert Chețan
Data și locul: 5 sept. 2003, Chitighaz

Informație - Turcă

Turca era un alai ce conținea 6 persoane Am învățat Turca de la Baci Puce care era birău.

A.I.E.F. inf. nr. 34512
Originea: Micherechi, Ungaria
Informator: Valeria Cosma
Culegător: R. Raliade, M. Nubert Chețan
Data și locul: 2 nov. 2001, Micherechi

Informație - Iordâni

De Bobotează, băieții din gimnaziu se întâlnesc cu preotul, clopotarul la biserică de unde iau apă sfințită în căldări. Apa o duc clopotarul. Băieții, îmbrăcați în alb și cu clopoței, strângeau în coșuri fuioare. Merg cu Iordanul la casele cu porți deschise. Băieții vând fuioare fetelor și primesc în schimb ouă. Fuioarele se pun în păr ca să crească părul fetii bogat.

A.I.E.F. inf. nr. 34511
Originea: Micherechi, Ungaria
Informator: Eva Cozma, Carmen Ruja
Culegător: R. Raliade, M. Nubert Chețan
Data și locul: 2 nov. 2001, Micherechi

Informație - stropitul fetelor

Se practica de Paști. În trecut fetele și femeile erau udate cu găleți cu apă. Băieții se ascundeau și le aruncau apă în cap de pe la ferești sau le duceau la fântână și le udau. Azi le stropesc cu parfum și cu sifon. Să stropesc să nu se

ofilească. Se cântă un cântec în limba maghiară: Am văzut o floare în pădure/Și a vrut să se ofilească/Și eu am udat-o/Și nu s-a ofilit.

A.I.E.F. inf. nr. 34555

Originea: Chitighaz, Ungaria

Informator: Florica Otlăcan

Culegător: R. Raliade, M. Nubert Cheșan

Data și locul: 10 sept. 2002, Chitighaz

Informație - obiceiuri premaritale

Feciorii cântau serenade. Fetele aprindeau chibrituri, semn că a fost primită cântarea. Dacă fata nu stătea la țucat feciorul o rușina: lua ușa di țâțâni sau, luau căruța s-o pună pe acoperiș, sau luau 6-7 saci cu pleavă, împrăștiau ca să rădă, să le rușineze că-s murdare. Fetele se sculau și trebuiau să măture.

Într-o zi de Paști au umplut păreții unei case cu baligă, la o fată frumoasă să o facă de rușine. Apăi nici azi nu se știe cine o făcut. Ș-apoi au vărut .

A.I.E.F. inf. nr.34554

Originea: Chitighaz, Ungaria

Informator: Florica Otlăcan

Culegător: R. Raliade, M. Nubert Cheșan

Data și locul: 10 sept. 2002, Chitighaz

Informație - Șezătoare

Locul șezătorii era la vecini. Nu se tocmea o șezătoare anume. Participau fete de peste 14 ani. Tineretele neveste nu veneau în șezătoare. Ele aveau drăguș și le coseau cârpuță cu flori. În fiecare seară mergeau cu furca la alte fete. Mâncau păsulă, mămăligă, curechi, aluat stors cu griș, boabe de cucuruz fiert.. Fetele povesteau de drăguți. Șezătoarea s-a ținut până în 1948-1949.

A.I.E.F. inf. nr. 34553
Origine: Chitighaz, Ungaria
Informator: Florica Otlăcan
Culegător: R. Raliade, M. Nubert Chețan
Data și locul: 10 sept. 2002, Chitighaz

Informații legate de căsătorie: furatul fetelor

După ce era furată fata, venea o prietenă sau o rudă de-a bărbatului sau o soră sau vecină și aducea o cârpă de cap și o învelea. Fata dacă nu era de plăcut la părinții băiatului, feciorul o ducea la un prieten sau la o rudă.

A.I.E.F. inf. nr.34631
Origine: Aletea Ungaria
Informator: Gheorghe Gal
Culegător: R. Raliade, M. Nubert Chețan
Data și locul: 6 sept. 2003, Aletea

Informație - Bal

Nu aveam highiduși. La baluri vine muzica din România. Avem legătură cu Aradul, Moineasa. Ne vorbim, ne socotim cine să vină, cine știe cânta de-ale noastre. Se face Bal cu merinde.

A.I.E.F. inf. nr. 34632
Origine: Chitighaz, Ungaria
Informator: Florin Oltean, preot
Culegător: R.Raliade, M. Nubert Chețan
Data și locul: 5 sept 2003, Chitighaz

Informație - Bal

Balul se organizează la Lăsata Secului, de către directorul Căminului Cultural, românul Petre Sălăjan. La Bal vin toate generațiile (bal cu

merinde). Toți aduc mâncare de acasă. Muzica este adusă din România, de la Sântana, județul Arad. Instrumente muzicale: acordeon, orgă, saxofon etc. Repertoriu: valsuri, tangouri, dansuri populare românești din zonă: Ardelenescu, Mănăntelul, Țigăneasca etc. Le dansează cei de 35-40 de ani care au învățat să joace cu Baci Purice.

A.I.E.F. inf. nr. 34632

Originea: Chtighaz

Informator: Florin Oltean

Culegător: R. Raliade, M. Nubert Chefan

Data și locul: 5 sept. 2003, Chtighaz

Informație - Carnaval

Se ține anual, inclusiv de către copii de la grădiniță, în Postul Mare (la Lăsata Secului). Se costumează fiecare cum vrea. Alaiul merge pe stradă cu făclii, se cântă ungurește. Obiceiul se desfășoară datorită inițiativei lui Petre Sălajan, român, directorul Căminului Cultural. Buha Gheorghe: Fărșangul este bal de copii.

A.I.E.F. mg. nr. 5938

Origine: Aletea, Ungaria

Informator: Gheorghe Gal

Culegător: M. Nubert Chefan, R. Raliade

Data și locul: 6 sept. 2003, Aletea

Informație - Carnaval

Așa! Acuma ne-apucăm să vorbim de Sfărșang, da? Ăă...atunci îi mai bine că mai o data vorbim noi că m-am adus aminte și de mai multe. Așa că la noi în satul acesta zăce mii de locuitori o fost. Și oare când o fost num' o mie de nemți Fărșangu', nemții or făcut Fărșangu' tât anu'. Sclujii și sclujnicele sosiți laolaltă și ei s-or dus pe stradă cu hincheu', dacă știți că ce-i hincheu', la noi așa să zice hincheu', și să duceau tănării câte 4-5 într-un hincheu, aveu o hermonică și-apoi așa cântau hermonând, veneu cu hincheu' pe câte ulițele, beți și băuți oleacă, tănăr și cu voie bună, da'...Și-așa să făcea Sfărșangu'. Pe vremea aceea tâte muierile nimțoile să gătau cu...cu cături d-astea, cu...cum am zâs eu, cu fanc, fanc. Stăteau afară la uliță cu...cu blidu' și-i îmbiau pe oamenii care făce Sfărșangu' le dădea fanc. Și la dădea câte-o iarbă de vin. Și-un dărap de cărnaț o' caltaboși o'

ce. Ce-o avut, care ce-o avut. Și strânjau p-o lată tote ce le-or căpătat ș-amu sara când s-o pucat balul atunci lă duceau cu ei măncarea cior căpătat păste zi dă la oameni și acu or beut și-or măncat ș-așa s-or petrecut ei care or fost îmbrăcați cu mască. Și pă vremea mé când eu amfăcut în '62 așa o fost c-aveu 6-7 ani [Jașa treaba. Asat după cum v-am spus amu. Tăte-or mers așe, la tătă casa căpăta primeu câte o... o cantă dă vin, o ual dă vin, o răchie și pă coci avem două hârdeie și pă hârdeiele cele băgam tătă băuturile acolo așa învăluite cum or venit, răchia cu vinul, tăte laolaltă, că dac-ai băut din vinul cela sara num'on păhărel, ai fost gata dă el. Așe că, aiste aste tăte s-or strâns la Căminul Cultural, după aceea iară, ș-apu acolo am băut ș-am măncat care cât o vrut atât o băut ș-o măncat, c-o' fost cărnați, caltaboși, clisă, dă tăte-o fost, că ne dădea oamenii. Amu dă vro câțiva ani, numai să'ntâmplă așa ceva, că să deie, mai tare noi le dăm amu lor. Că ne ducem cu fancurile nostre d-aice, opt sute de fancuri, am făcut pă anu ista și noi le dăm pântru bani, le dăm la copii, la muieri, la oameni, care... care vrea să mănca o fancă, o dau acu, ne dă niște bani de le ia ei. Banii ăștia să strâng laolaltă când îi... să ntermină tăte și să... golesc câți bani or venit pă... Mai mult șase mii dă forinți or venit, da'tăți banii mănunței s-o găsit, așe o grămadă de bani era [arată cu mâinile cantitatea]. Dă zece fileri, dă douăzeci, dă un forint, dă... mare grămadă. Banii ăștia îi băgam în bancă ș'apu vara cândva făcem potfarșo. Mai un firșang', da'nu așe cât să mergem pă uliță, numa'bal am făcut. Din banii ăștia cumpăram d'oleac d-aia, oleac dă răchie, ce s-or strâns dar. Și așa ne-am vâselit ș'am mai făcut un bal, dară așe fă ră a ne îmbrăca, dar cu mască, numa' așe mândru, frumos să fie. Din banii ăștia făcem așe. Amu dă doi ani am zăs așe: "Băi, nu facem noi prostia asta, trebiue să [] pui forintul, dă [] fileriu, și era mare lucru să-l bagi în popir și să-l dai la poștă jos. Știi ce io zăc? Amu facem așe, că care cât o câștigat, ducă-l acasă amu, să măreașcă el acolo, să făcă ce-a vrea cu ei. Că căpătăm de la... ș-așa dă la polgarmeșter căpătăm bani pântru această treabă ș'am noi facem din banii ăștia, ș-apu care cât o câștiga, o sută de forinți, o două, o douăzeci dă oameni de trece tăt omu'numa' două sute dacă câștigă ș-aceștia sunt mândri bani, da'...

Când vă întâlniți la fărșang?

Când ne-am întâlnit? În februarie, 28.

Și când ați pornit cu fărșangul? De dimineață?

De dimineața de la nouă, până după-masă, la jumătate la două.

Și cum era alaiul?

Așa era că d-aci ne duceam dă la mine pă ... pă toltiș și într-așa locuri meream unde îi... ca cum îi casa satului, la rendōrsi pă la miliție și pântru-așa unde este fabrică și ovoda, ișcola, pă la ișcoli și pă la grădinițe, p-acolo

pă unde erau prunci muli, dar... să ajungem la ei, să vadă și ei că ce-i modern, că pruncii așe învață, dacă vede.

Cum erați îmbrăcați?

Noi? Care cum v-am spus : noi eram îmbrăcați cu haine d-a noaște d-acasă 'duse cu mască și o fost aé c-am căpătat și de la Jermanie este care lucrează acolo ș-or venit acasă pă vreme ce ș-or adus mască d-ace pă obraz să puie și...dar...mai urâtă ca alta sau...no tare urâte-or fost. Le luau oamenii în sus ș-apoi dară nu să cunoștea că ce vine, sara le lua jos atunci când o fost la amiază.

Cine mergea dinainte?

Dânainte mergeam...tânării mergeau toți așe cum or fost. Că mireasa și junele, Gretli și Hanzi, aceia or fost pă urmă...eu eram cu coce dar coce venea cu caili ș-apoi se ducea cu roata aceea dă se-ntorcea roata. Tătă roata c-or fost pă roată legați amândoi cum v-am spus și vă spun amu' că erau mireasă și junele, c-aceia-i sărbătoarea lor, a...a proștilor c-așa zice aici că bolonducrapia...proștilor. Zâua Fârșang dar tot să prostesc oamenii. Ș-atunce unii să ducea pă drapoi, după aceea venea doi, trei călăreți și purcarii care întărgăteau dară tătă turma să vadă 'nainte, 'nainte. Și noi cu mașina am...c-amu de doi ani așe umblu', cu mașina, că de la Căminul Cultural dacă-l cunoașteți pă domnu', pă [Arielan], ă, el vine cu mașina lui și merem așe după ei mereu aș'. Și băgăm dă samă că care ce face și cum face că dacă este care nu să poartă bine, acela-l scotem afară din rând ș'apu du-te acasă, mândru că tu nu ești...

Ce-nseamnă că nu se poartă bine?

Apoi iaste-așe că să bate cu oameni pă uliță, că nu-i dă bani, apu-l lovește o'face prostii d'astea. Nu-s [] d'asa ceva. Dacă nu-ți dă bani, meri mai departe și nu-i face nimică problemă cu el. Numa' poate c-aiște s-or cunoscut unu' cu altu', știi, tânăr d'aiște, poate c-or fost ortaci buni ácu poate d-aceia l-o lovit...Da'cu frigarea l-o lovit, așe de tăt l-o-nvinețât la picior.

Și muzica?

Ș-apă' atunce l-am scos afară și l-am trimes acasă că...așe pe el n-o trebuit să facă glume aci slobod.

Și muzică aveți?

Muzică?

Muzică în timp ce mergeți...

Muzică avem dar așe că pă traband am pus o...un gramofon și dinăuntru șoferu' o băgat casetă în...în gramofon ș-apăi așa o sunat.

Ce fel de muzică?

Ungurească. Și nemțască. Da. Ș-o fost []. Pă sară să veniți la Căminul Cultural că să va face o...sărbare mare, sărbare mare ș a fi un bal și unde...fi

cununăm pă Cretli și pă Hanzi vii, îi cununăm pă scenă și veți vedea că...că cine-s îmbrăcați, că la miază-noapte tăți s-or dezbrăcat și veți vedea că iaca cine-o umblat pă uliță. Vorbe d-astea s-or strigat.

Da...da. Hanzi și Greti sunt îmbrăcați dinainte, se știu cine sunt?

Nu știe nime' c-aceia le dau o păpușe. Numa`care să-mbracă sara, nime nu știe nimca, că cine-i, că unu-i ficioru, unu-i fată, da`să știi dă la mine că junele să-mbracă dă mireasă, mireasa să-mbracă dă junele. Ș-așe că atunce să dai dă pă tine hainele jos că...hopa...d-apu că nu-i bine, nici este cununie, nici nimica nu să știe, alea le știi doar atunci, vede-așa ceva.

Deci până la prânz sunt păpușile și după-masă sunt...niște tineri care se îmbracă.

Așa, așa.

Și păpușile nu mai vin după-masă, seara, nu?

Nu, nu. Ele se duc înapoi, vin aice înapoi la mine. Da`amu nu le-am adus la mine, că le-am lăsat aco`la Căminul Cultural.

Din ce sunt făcute păpușile?

Apo`iaste așe un lemn ca cruce...Ca cruce și îi îmbrăcat cu haine... Mândru, frumos, Crup are pălărie, în pălărie are o pană dă fățani...fățani, știți ce este asta...pasăre dă...

Da, fazani...

Ă...tătă masca avea câte-o pană d-asta băgată-n pălărie, că iasta-i [] .

Și seara unde se-ntâlneau din nou?

Sara la Căminul Cultural.

Direct?

Direct acolo ne-ntâlneam. Tăți care-or vrut să se-mbrece s-or îmbrăcat iară sara că nu-i musai să se-mbrece, care vré.

Așe că sara...zăua eram șaișcinci, sara eram treizeci, treișcinci, patruzeci. Când, cum.

Cum ce voie or avut. Să-mbrăcau iară din nou până așa la zece ceasuri că nu-i bine să fie multă mască pă ei, că se-ncălzesc tare și asudă și nu s-o simțit bine mașchile dacă în căldura cé joacă. Așe că până la zece să face cu păreche, dară și joacă acolo, să mulătesc și după zece ceasuri facem cununie și facem lelepleziș cum zice unguru, luăm jos tăte mașchile și...da, dezvăluire. Ș-atunce...

Și se cunună în ce limbă, Hanzi și Greti?

În limba ungurească să cunună, că limba ungurească o pricepă tăți. Așe că nu românește, nici nemțește, numa`strigăturile sunt și nemțești și ungurești pă drum când merem] Asta ce-nsemnează? Astăzi îi sfârșangul, dășchideți ușa la pod că dacă nu, vă sparg făreștile ! Așa însemnează asta ce v-am spus amu. [] Că eu știu și limba lor și eu știu că ce-nsemnează ce vă spun.

Și când vă opriți la primărie sau în alt loc, ați spus că vă opriți pe drum, vă dă ceva bani?

Da... Ne invită înăuntru polgarmeșterul. Cum? Să pregătesc, asta încă asta-i în dată înainte că acuma ș'acuma vine fărșangu; băgați dă-samă, nu să-ncuiați și ușile că mai mult nu mai venim aici. Așe merem, la noi nu-i numai așe că facem hip-hop, că ei ne dau banii. Trebuie să merem și noi, să fim invitați.

Și vă omenesc cu ceva înăuntru?

Da, ne dă pogăcele, ne dă băutura, nu mult, d-apu' ceva, no. Ca să vă vadă că ei primește, dar'. Și-învităm sara la bal și pă-lej și eu mă-duc acolo cu domnu' Ardeleanu și dăm brâncă, apu' la mulțumim-dă ce ne-or-dat, că oamenii dară, nu? [] eu zic că trebuie să fim la minte-oleacă. Ș-apu' le mulțumim și-i invităm sara la bal să vie și ei. Vin, totdeauna vin și cu femeile, cu pruncii, vin la bal oleacă și ei.

Și seara balul e cu merinde și băătură?

Cu merinde și băătură și ce-am câștigat noi...așa mașchilor, asta iar o fost cu în merindă că am avut ce-am strâns zăua dă la oamenii.

Și ce se dansează la balu'...?

La balu' Fărșangului tumna așa să dansează 'pă cum fi-un bal, foxitangou și d-astea...jocuri ungrești...tango...tango, cunoașteți pă tango...frumos așa în liniște...da. Și astea să fac până la miază-noapte. După miază-noapte nu-i mai iertat să joci, nici să cânti nici să faci nimic. Că vine miercurea și vine postul.

*Lista intervievaților*²⁵⁹

LOCALITATEA ALETEA

Gál Gheorghe, cetățenie maghiară, naționalitate română, religia ortodoxă, zidar pensionar, laureat al numeroaselor concursuri de dansuri populare, maestru de dans, organizatorul principal al Carnavalului în Aletea.

Jurca Petru, cetățenie maghiară, naționalitate română, religie ortodoxă, cantor, vizite în România la rude, la Arad.

LOCALITATEA CHITIGHAZ

Avrămuț Maria, cetățenie maghiară, naționalitate română, pensionară, religie ortodoxă, vizite în România ca turistă.

Ardelean Maria, cetățenie maghiară, naționalitate română, croitoreasă pensionară, religie ortodoxă, cântăreață laureată a multor concursuri și festivaluri naționale și internaționale, a înregistrat cântece populare la Radiodifuziunea Maghiară (Redacția emisiunilor în limba română) și la postul TV Seghedin; în România are înregistrări la Radiodifuziunea Română; pictoriță naivă cunoscută și în Germania; cunoaște limba maghiară, română, germană, rusă.

Bandula Ion, cetățenie maghiară, naționalitate română, pensionar, religie ortodoxă, fluieraș vestit, a învățat să cânte de la părinți; deplasări sporadice în România.

Brândaș Ștefan, cetățenie maghiară, naționalitate română, acar pensionar, religie ortodoxă, cantor, provine dintr-o familie de cantori: bunicul, tatăl și frații săi au cântat în strună; deplasări la rude în România la Arad, Grăniceri, Constanța.

Buha György și Györgyné, cetățenie maghiară, naționalitate română, șofer pensionar, bucătăreasă pensionară, religie ortodoxă, „Maeștri ai Artei populare din Ungaria” (dansatori), titlu obținut în 1996, numeroase participări la concursuri și festivaluri internaționale de dansuri populare 1958-1990; organizatori ai taberelor de inițiere coregrafică în dansurile populare românești.

Oltean Florin, cetățenie română, naționalitate română, preot misionar din 1993, religie ortodoxă, originar din Vladimirești, județul Arad.

²⁵⁹Numele intervievaților apar în ordine alfabetică, așa cum s-au prezentat cercetătorilor. Nu am consemnat numele oficiale (din acte). De exemplu, numele oficial al lui Gheorghe Otlăcan este Otlakán György, al lui Gheorghe Dulău, Duló György ș.a. În cercetarea folclorică, subiecții intervievați se numesc informatori.

Otlăcan Florica, cetățenie maghiară, naționalitate română, pensionară, religie ortodoxă, cântăreață vestită, laureată cu diplomă de onoare a Ministerului Culturii din Ungaria ca interpret popular, deplasări în România în zona Aradului, Timișoarei.

Otlăcan Gheorghe, cetățenie maghiară, naționalitate română, pensionar, religie ortodoxă, instrumentist și dansator.

Zombai Sarca Maria, cetățenie maghiară, naționalitate română, profesoară pensionară, religie ortodoxă, posesoare a unei colecții particulare de obiecte tradiționale expuse în locuința personală, sub formă de expoziție permanentă; deplasări în România ca turist.

LOCALITATEA GIULA

Garami Irina, cetățenie maghiară, naționalitate română, religie ortodoxă, profesoară pensionară a școlii din Giula, componentă și una din fondatoarele corului „Pro Musica”; preocupată de cercetarea etnologică a satului natal, Săcal.

Gurzău Czeglédi Maria, cetățenie maghiară, naționalitate română, religie ortodoxă, nepoata renumitului povestitor Vasile Gurzău, profesoară la Liceul „Nicolae Bălcescu” din Giula (în prezent deține funcția de director); referent la Institutul Uman din Bichiș, autoarea unor importante lucrări etnologice.

Iova Eva, cetățenie maghiară, naționalitate română, director la revista *Foia Românească* din Giula, originară din Micherechi, religie ortodoxă, numeroase deplasări în România.

Oltean Teodor (1926-2004), cetățenie maghiară, naționalitate română, învățător pensionar, religie ortodoxă, deplasări în România, Austria, Italia. (Vezi foto Anexă).

Popa Cioba Elena, cetățenie maghiară, naționalitate română, învățătoare pensionară, deplasări în România ca turist și la cursuri de perfecționare.

Purdi Cioca Lucreția, cetățenie maghiară, naționalitate română, nepoata cunoscutului povestitor Mihai Purdi, învățătoare pensionară, deplasări în România la cursuri de perfecționare.

LOCALITATEA MICHERECHI

Cosma Valeria, cetățenie maghiară, naționalitate română, religie ortodoxă, învățătoare, deplasări în România în diverse regiuni.

Dulău Gheorghe, cetățenie maghiară, naționalitate română, religie ortodoxă, învățător pensionar, întemeietor în 1949, al formației de dansuri

din Micherechi, cunoscut pentru preocupările etnologice (albumul de fotografii *Satul meu*).

Iuhasz Eva, cetățenie maghiară, naționalitate română, religie baptistă, casnică, deplasări în România la Conferințe baptiste și cu „banda” fratelui cu care a cântat.

Iuhasz Evelin, elevă, religie ortodoxă, deplasări în România cu ocazia taberelor școlare.

Kovacs Ioan, cetățenie maghiară, naționalitate maghiară, religie ortodoxă, locuiește la Giula, întreprinzător particular, lăutar, instructor al echipei de jocuri populare din Micherechi.

Martin Aurel, elev la Liceul „Nicolae Bălcescu” din Giula, religie ortodoxă.

Martin Teodor, cetățenie maghiară, naționalitate română, pensionar, religie ortodoxă.

Netea Nicoleta, cetățenie maghiară, naționalitate română, religie ortodoxă, elevă la Liceul „Nicolae Bălcescu”.

Petrușan Aneta, elevă, religie ortodoxă.

Poendan Grigore, elev, religie ortodoxă, deplasări în România la rude și în tabere școlare, interpret al cântecului popular din zonă, participă la festivaluri pe țară în Ungaria, cântă românește și ungrește.

Ruja Maria, elevă, religie ortodoxă, deplasări în România în excursii și tabere școlare.

Solcan Aneta, elevă, religie penticostală, deplasări în județul Suceava, la bunici (satul Cacica).

Țicudean Nicoleta, elevă, religie penticostală, deplasări la Oradea, la bunici și rude.

*Interlocutorii Mihaelei Bucin*²⁶⁰

Guleș Gheorghe [Gulyás György], cetățenie maghiară, naționalitate română, religie ortodoxă, pensionar originar din Chitighaz. Acum locuiește în Aletea.

Secan Florica, [Szantó Györgyné], cetățenie maghiară, naționalitate română, religie ortodoxă, pensionară din Chitighaz.

²⁶⁰ Vezi narațiunile preluate din lucrarea semnată de dr. Mihaela Bucin.

FOTOGRAFII

Foto 1 Teodor Oltean "ultimul julan"; Teodor Oltean "the last julan".

Foto 2 Giula - Cartierul mare românesc;
The large romanian neighbourhud.

Foto 3 Micherechi - Formația de dansuri;
Young dancer's group.

Foto 4 Micherechi - Biserica Ortodoxă; The orthodox church.

Foto 5 Chitighaz - Casa Muzeu - Exterior; Museum House - the exterior.

Foto 6 Chitighaz - Casa Muzeu - Curte; Museum House - the yard.

Foto 7 Chitighaz - Colectia Maria Sarca Zombai - Instrumentar pentru țesături (cânepă și lână): meliță, părți din războiul de țesut (nevedit - țesut n.n.), vârtelniță, instrumentar pentru pieptănat caierele;
Weaving tools and instruments: the brake, parts of the weaving, loom (setting the threads), the reel, hackling and cording instruments.

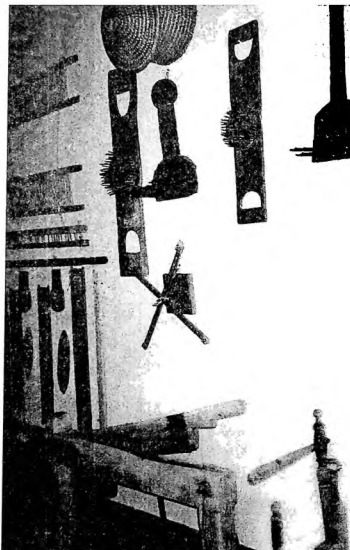

Foto 8 Chitighaz - Colecția Maria Sarca Zombai - Instrumentar de stână, linguroi de stână, Steaua, Turca;
Sheepfold hand-made instruments; "Steaua" - hand made star, part of the star custom, performed on Christmas Eve. "Turca" - popular costume belonging to the New Year custom of the Turk.

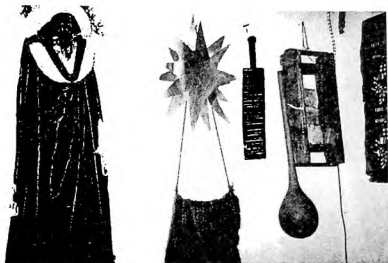

Foto 9 Chitighaz - Colecția Maria Sarca Zombai - Instrumentar de bucătărie (industrie casnică alimentară): putineie, lopată pentru pus aluatul în cuptor, coșuri, vas pentru untură, forme de aluat, ciubere, tiugă de vin, site, covată pentru prepararea aluatului, bancă de interior, cântar vechi, poliță de bucătărie, răzătoare, pirostrii, sifon.

Kitchen instruments (food home industry): churns, wooden shovel for placing the dough in the oven, baskets, lard pot, tubs, wine pot made from dried pumkin, dough forms, bolters, trough, kitchen bench, old balance, kitchen shelf, grate, trivet, siphon-bottle.

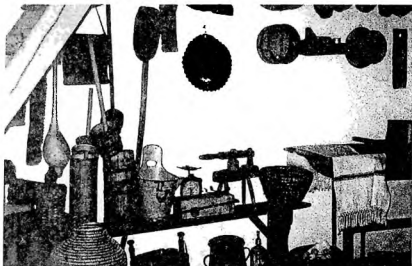

Foto 10 Aletea - Imagine de la Fărșang (Carnaval); Carnival images.

Foto 11 Aletea - Imagine de la Fărșang (Carnaval); Carnival images.

Notă: Fotografiiile 1 - 9 aparțin autoarelor. Fotografiiile 10 și 11 au fost puse la dispoziție de redacția "Foaia Românească" din Giula.

Bibliografie

*** Academia Română. Institutul de Filologie Română "Al. Philippide". *Identitatea limbii și literaturii române în perspectiva globalizării* Vol. Îngrijit de Ofelia Ichim și Florin-Teodor Olariu, Iași, Editura TRINITAS, 2002.

Amzulescu, I. Alexandru, *Statutul creației artistice populare-autenticitate și folclor*, în „Anuarul I.C.E.D.”, 1987.

Barbu, Ioan, *O floare cu 21 de petale*. Cuvânt înainte de P.S. Episcop Sofronie Drincec, Râmnicu Vâlcea, Editura Antim Ivireanu, 2002.

Berstein, Serge și Milza, Pierre, *Istoria Europei*, Vol. 2. De la Imperiul roman la Europa (secolele V-XIV), Trad. Sorin Dănilă. Ediție îngrijită, note și comentarii de Al. Florin Platon, Iași, Institutul European, 1997.

*** *Bibliografie*. Editor responsabil Maria Berényi, Giula, Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria, 1998.

Bîrlea, Ovidiu, *Folclorul românesc*, vol 1, București, Editura Minerva, 1981

Bîrlea, Ovidiu, *Antologie de proză populară epică*, București, Editura pentru literatură, 1966

Bîrlea, Ovidiu, *Bocetele și verșurile funebre din Ținutul Pădurenilor (Hunedoara)*, în „Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei”, 1971-1973, Cluj, 1973.

Borbely, Anna, *Attitudes as a factor of Language choise...* în Acta Linguistica Hungarica, vol. 43 (1995-1996), nr. 3-4, p.311-321.

Borza, Lucia, *Graiul românilor din Chitighaz*. Glosar, Gyula, Editura Noi, 1999.

Brăiloiu, Constantin, *Colinde și cântece de stea*, București, Academia de muzică religioasă, 1931.

Brătulescu, Monica, *Colinda românească*, București, Ed. Minerva, 1981.

Budiș, Monica, *Comunitatea românească de pe Valea Timocului bulgăresc*, București, Editura Militară, 2001 (Colecția „Români de lângă noi” a Fundației Naționale pentru Români de Pretutindeni).

Călin-Bodea, Cornelia, *Din legendele și tradițiile Dunării*. Postfață de Dan Bodea, București, Editura SAS, 1995.

*** *Cântece de stea la Nașterea Domnului nostru Isus Hristos*, Prefață de Ion Moanță, București, Editura Axis Mundi, 1995.

Chelcea, Septimiu, Mărginean, Ioan și Cauc, Ion „*Cercetarea sociologică. Metode și tehnici*”, București, Editura Destin, 1998.

*** *Cine-i mai puternic?* Snoave și povești din Aletea, culese de Petru Popucza și repovestite de Lucia Borza, Budapesta, Societatea Culturală a Românilor din Budapesta, 1993.

Ciobanu, Gheorghe, *Creații populare sătești și urbane legate de Războiul pentru Independență* în revista „Muzica”, a U.C. din R.S.R. nr. 4, 1977, p. 36-38.

Colta, Elena Rodica, *Românii din Elek (Ungaria). O comunitate în tranziție dinspre arhaic spre modern*, în „Studii privind minoritatea română...”, Timișoara, Editura Orizonturi Universitare, 1999.

Colta, Elena Rodica, *Românii din Bedeu-istorie oficială și tradiție orală*, în Izvorul. Revistă de etnografie și folclor”, nr. 20, 1999, p. 62-65.

Colta, Elena Rodica, *Publicația „Din tradițiile populare ale românilor din Ungaria” a împlinit un sfert de veac*, în Izvorul. Revistă de etnografie și folclor”, nr. 22, Giula, 2001, p. 13-15.

Comanici, Germina, *Cercul vieții. Roluri și performanță în obiceiurile populare*, București, Editura Paideia, 2001.

Costea, Octavia, *Dialog intercultural-vademecum*, București, Editura Petron, 2000.

Cuceu, Ion, *Fenomenul Povestitului*, Cluj, Editura Funcției pentru Studii Europene, 1999.

Cozma, Eva, *Cântece și dansuri populare românești din Ungaria*, Budapesta, 2002.

Dasen, Pierre, *Adolescență și societate: două perspective interculturale*, în *Educația interculturală*, Iași - București, POLIROM, 1999.

Densușianu, Ov., *Folclorul. Cum trebuie înțeles*. Lecție de deschidere la Facultatea de Litere a Universității din București, susținută la 9 noiembrie 1909, de Ov. Densușianu, București, CCVTCP al Municipiului București, 2003 (Colecția „Restituiri”).

*** *Dicționarul enciclopedic*, Coordonare generală Marcel D. Popa, București, Editura Enciclopedică, 1996.

*** *Dicționarul de sociologie*, Coordonator Cătălin Zamfir și Lazăr Vlăsceanu, București, Editura Babel, 1993.

Domokos Samuel, *Poveștile lui Vasile Gurzău, colinde, urături de Anul Nou, cântece populare și un bocet din Micherechi* în *Din tradițiile populare ale românilor din Ungaria* 1980, Budapesta, Editura didactică, 1981.

*** *Etnologica*, vol. colectiv, București, Editura Paideia, 2002.

Eszter Szendrei, *Contribuții cu privire la viața socială din Micherechi*, în „Izvorul. Revistă de etnografie și folclor”, Giula, Editura Noi, nr. 15, 1995, p.3-21.

Florea, T. Ioan, *Folclor muzical din județul Arad. 500 melodii de joc*, CICPMAMJ, Arad, 1975.

*** *Folclorul azi*, vol. Colectiv, București, Centrul Cultural al Republicii Ungare, 2003.

*** *Folclor muzical din zona Huedin*, coordonator științific Traian Mîrza, Cluj-Napoca, 1978.

Gaster, Moses, *Literatura poporană română*, București, 1883.

Georgescu, Corneliu Dan, *Jocul popular românesc*, București, Editura Muzicală, 1989.

GergelyAndras *Istoria Ungariei*, Traducere de Hermann Gusztav Mihaly. Traducere revăzută de Gelu Păteanu, Odorheiu Secuiesc, 1993.

Ghitta, Ov. *Considerații privind Unirea rutenilor și românilor cu biserica Romei (sfîr. sec.XVII)*, în *Convergențe europene. Istorie și societate în epoca modernă*. Îngrijit de Nicolae Bocșan, Nicolae Edroiu, Vasile Vessa, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1993.

Giurescu, C.C., *Istoria Românilor*, manual clasa a VIII-a, ed. a II-a, București, 1942.

*** *Globalizare și identitate*, Secolul 21, 7-9, 2001, p. 94-100; 109-159; 190-222; 238-317.

Giurchescu, Anca, *Raportul între modelul folcloric și produsele spectaculare de dans popular*, în „Revista de etnografie și folclor”, nr. 6, 1971, p. 369-375.

Golopenția, Sanda, *Intermemoria. Studii de pragmatică și antropologie*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2000.

Herța, Iosif, *Romanian carols*, The Romanian Cultural Foundation Publishing House, București, 1999.

Hitchins, Keith, *Ortodoxie și naționalitate. Andrei Șaguna și românii din Transilvania 1846-1873*, Prefață de prof. dr. Pompiliu Todor. Traducere de pr. prof. dr. Aurel Jivi, București, Editura Univers enciclopedic, 1995.

Hocopan, Sandor, *Florian. Poveștile lui Teodor Șimonca*, Kiadja, 1981.

Hoțopan, Alexandru, *Poveștile lui Mihai Purdi*, Introducere de Agnes Kovacs, Budăpesta, Editura didactică, 1977.

Ispas, Sabina, *Genuri și specii literare în context scenic*, în „Anuarul I.C.E.D.”, 1987, p.191-204.

Ispas, Sabina, *Ciclul narativ despre regele Solomon în literatura română*, în Anuarul Institutului de Enografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”s.n., tom 3, 1992, p.211-220.

Ispas, Sabina, *Cultură orală și informație transculturală*, București, Editura Academiei Române, 2003.

Ișfănoni, Doina, *Interferențe dintre magic și estetic în recuzita obiceiurilor tradiționale românești din ciclul vieții*, București, Editura Enciclopedică, 2002.

*** În amintirea lui Iosif Ioan Ardelean. *Chitighaz. Pagini istorico-culturale*. Volum colectiv. Publicația Cercetătorilor și Creatorilor Români din Ungaria, Budapesta, f. ed., 1993.

Jenkins, Richard, *Identitate socială*. Traducere de Alex. Butucelea, București, Editura Univers, 2000.

Jiga, Laura, *Oraliitatea cârților populare în medii țărănești*, în „Suflet Oltenesc”, s.n., anul VI (2002), nr.1, p. 4,6.

Kastner, Eugenio, *Dizionario ungherese-italiano*, Casa Editrice Danubiana, 1934.

Lendvai, Paul, *Ungurii Timp de un mileniu învingători în înfrângeri*. Traducere din germană de Maria și Ion Nastasia, București, Humanitas, 2001.

Magda, Elisabeta, *Sfera credințelor și obiceiurilor de iarnă la românii din Micherechi, Chitighaz, Bătania* în revista „Din tradițiile populare ale românilor din Ungaria”, Budapesta, 1975, p. 101-121

Manu Magda, Margareta, *Elemente de pragmalingvistică a românei vorbite regional*, București, Editura Dual Tech, 2003.

Martin, Emilia, *Colindatul la românii din Micherechi*, în „Izvorul. Revistă de etnografie și folclor”. Publicația Uniunii Democratice a Românilor din Ungaria, Giula, nr.1, 1985, p.14-20.

Martin, Emilia, *Jocul la românii din Micherechi* în „Izvorul. Revistă de etnografie și folclor”. Publicație a Uniunii democratice a Românilor din Ungaria, Giula, nr1, 1984, p. 3-9, p. 3-9.

Martin, Emilia, *Efectele relațiilor interetnice și intraetnice în viața culturală a românilor din Ungaria*, în “Izvorul. Revistă de etnografie și folclor” nr.22, Giula, 2001, p.33-38.

Martin Emilia, *Sărbătorile calendaristice ale românilor din Ungaria*, Giula, 2003.

Medan, Virgil, *Folclor muzical. Cântece de joc*, București, Ed. Muzicală, 1989.

Mirza, Traian, *Folclor muzical din Bihor*, București, Ed. Muzicală, 1974.

*** *Micherechi. Pagini istorico-culturale*, Giula, Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria, 2000.

Misaroș, Teodor, *Din istoria comunităților bisericești ortodoxe române din Ungaria*, Ediția aII-a, revizuită, Giula, f. edit., 2004.

Nicolau Irina, *Devenirea folclorului în contemporaneitate. Integrare și transpunere* în „Anuarul I.C.E.D.”, 1987, p.43-62.

Nikula, Stella, *Obiceiuri și credințe legate de sărbătorile calendaristice ale românilor din Ungaria*, în „Izvorul. Revistă de etnografie și folclor”, nr. 20, 1999, p.23-52.

Olteanu, Florea, *Românii din Giula în secolul al XIX-lea*, Uniunea Autogovernărilor Românești din Ungaria, 1999.

Panaiteescu, P. P., *Interpretări românești*, București, Editura Enciclopedică, 1994.

Pann Anton, *Cântece de lume*, București, E.S.P.L.A., 1955.

Petrujan Gheorghe, *Obiceiuri de iarnă la Aletea-Carnavalul*, în revista „Simpozion”, Giula, 1999, p.197-203.

Pop, Ioan-Aurel, *Românii și maghiarii în secolele IX-XIV*. Geneza statului medieval în Transilvania, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane. Fundația Culturală Română, 1996.

Pop, Mihai, *Evoluția folclorului în comuna Lupșa, raionul Srtehaia (Oltenia) de la primul război mondial până astăzi*, în „Analele Universității din București”, Seria Științe Sociale-Filologice, 28, anul XII, 1963, p. 103-116.

Pop Mihai, *Folclorul în contemporaneitate*, în „Revista de etnografie și folclor” nr. 5, 1971, p. 351-361.

Pop, Mihai, *Obiceiuri tradiționale românești*, București, Editura Univers, 1999.

Popescu, Petru Demetru, *Dicționarul de personalități istorice. Voievozi. Principi. Domnitori. Regi*, București, Editura Niculescu, 2001.

Raliade, Rodica, *Biografia socială purtătoare de semne culturale*, în „Simpozia. Caiete de etnologie și antropologie”, nr. 1, 2002, p. 67-80.

*** *Recensământ și alegeri*, în „Calendarul Românesc. Almanahul săptămânalului „Foaia Românească”, Giula, 2003.

Simon (Oros) Ana, *Creații populare legate de nuntă și înmormântare în comuna Micherechi*, în revista „Din tradițiile populare ale românilor din Ungaria” nr. 3, 1981, Budapesta, p. 135-164.

Spinei, V, *Migrația ungarilor în spațiul carpato-dunărean și contactele lor cu românii în secolele IX-X*, în „Arheologia Moldovei”, XIII, 1990.

Șișeștean, Gheorghe, *Românii din Ungaria. Studii de caz pe câteva sate*, (mss.)

*** *The standard dictionary of Folklore, Mithology and Legend*, New York, 1949.

Văduva, Ofelia, *Magia darului*, București, Editura Enciclopedică, 1997.

POSTFAȚĂ

Tradiția unei colecții

Fundația Națională pentru Românii de Pretutindeni, cu sediul în București, s-a constituit ca persoană juridică de drept privat, la 20 aprilie 1999, având ca scop principal coordonarea și realizarea de programe subordonate interesului național al statului național unitar român în relațiile cu românii de pretutindeni, precum și promovarea și coordonarea de politici prin care aceștia să contribuie la integrarea României în structurile euro-atlantice. Fundația este o organizație nonguvernamentală, apolitică și fără scop lucrativ.

Printre obiectivele prioritare se numără și: conservarea și afirmarea identității etnice, culturale, lingvistice și religioase a românilor de pretutindeni și în special din zonele unde aceștia sunt amenințați cu deznaționalizarea; reluarea și întărirea legăturilor firești cu România ale fiecărui român din afara frontierelor; refacerea spațiului cultural, spiritual, economic și etnic românesc; desfășurarea de activități de cercetare, educaționale și de informare în diverse domenii ce servesc scopurile Fundației; promovarea de programe de educație civică și de dezvoltare comunitară; organizarea de evenimente științifice, de consulting și transfer de know-how; organizarea de activități cu caracter filantropic.

În anul 2001, Fundația a lansat PROIECTUL „ROMÂNII DE LÂNGĂ NOI”, care cuprinde editare de cărți, casete audio și video, compact-discuri audio și video, hărți, albume foto, materiale documentare despre comunitățile românești din jurul granițelor, în vederea păstrării și afirmării elementului românesc în aceste spații încă locuite, în marea lor majoritate, de români. Spunem încă deoarece aceștia au fost supuși de-a lungul secolelor proceselor de deznaționalizare proiectate și practicate de fiecare regim politic în parte. Aceștia și-au păstrat totuși obiceiurile populare, portul și graiul, neavând școli, biserici sau alte instituții de conservare a tradițiilor culturale. Limba, ca principal element de afirmare a identității, s-a transmis de la o generație la alta numai în formă orală, știind că undeva dincolo de o frontieră sunt și alții ca ei, care, cândva, îi vor ajuta să își reîntregească zestrea culturală originală.

Primul și al doilea titlu al Colecției „Românii de lângă noi” au apărut cu sprijinul exclusiv al CEC-ului, iar cel de-al treilea, „Români în Ungaria” apare cu sprijinul exclusiv al Editurii România Pur și Simplu, căreia dorim să-i mulțumim și în această formă.

Este o datorie morală pentru noi, ca organizație civică interesată de soarta românilor de pretutindeni, de a ne implica în păstrarea și perpetuarea românității din aceste comunități, ajutându-le prin aceste

materiale scrise de specialiști în etnografie și folclor, istorie sau sociologie, să cunoască adevărata lor istorie și cultură, iar pe cei tineri, tradițiile strămoșești.

Lucrarea de față se dorește a fi utilă nu numai specialiștilor dar și publicului larg care vrea să aște despre viața românilor din jurul României, acele povești și destine ale românilor aflați în zone unde au ajuns de voie sau împotriva voinței lor, destine ce nu au fost cunoscute din cauza politicii comuniste de neamestec în treburile interne ale statelor vecine și pe care dorim prin această Colecție să le aducem în fața cititorului român de pretutindeni, pentru a fi conștient de ceea ce este, ceea ce a fost și ceea ce va fi. Colaborarea de succes pe care Fundația a avut-o cu cercetătorii Institutului de Etnografie și Folclor al Academiei Române a adus sub lumina tiparului aceste mărturii ale tradițiilor și civilizației românești de dincolo de frontiere. Munca de cercetare, zilele petrecute pe teren în diferite colțuri ale țării sau în afara ei, zecile și sutele de ore de prelucrare a materialelor culese, nu pot fi cuprinse în cuvinte nici măcar într-o carte. Ar părea bizar de laudativ însă din fericire pentru un neam mai există și acești oameni, cercetătorii în diferite domenii, cărora trebuie să le acordăm toată grațitudinea noastră pentru că munca lor ne ajută să ne cunoaștem mai bine și să putem merge mai departe cu fruntea sus, deoarece ca neam, dispunem de un tezaur folcloric, de netagăduit, cel mai bogat din Centrul și Sud-Estul Europei.

În mod special acum, în anul de grație 2004, când România se pregătește precum fetele de măritat din povestirile folclorice, pentru marea nuntă europeană, trebuie să ne aplecăm atenția mai mult asupra aspectelor ce țin de cultură, istorie, civilizație, cu toate subramurile lor, pentru a fi capabili ca la marele eveniment să putem veni cu zestrea noastră pentru a o îmbogăți pe cea europeană, zestre românească pentru care trebuie să ne simțim mândri și pe care ar trebui să o tratăm cu respectul cuvenit ca și alții să ne-o respecte așa cum se cuvine.

Așa să ne ajute Dumnezeu!

Fundația Națională pentru Românii de Pretutindeni

IDENTITY READINGS. THE ROMANIANS IN HUNGARY

Romanian cultural identity outside the country's borders should be preserved and acquainted with not only at the level of communication among communities, among the ethnic groups, but also at the level of the individuals, as European citizens, in order for them to build a consciousness open towards other groups with which they communicate, acknowledging their similar qualities of feeling, thinking, judging, signifying and interpreting²⁶¹.

In such conditions, the research of the Romanian community in Hungary creates new premises in the Romanian-Hungarian relationships, due to the examination of the communication capacity of the Romanian self within the Hungarian context and to the study of the way they assume their own alterity as acknowledging and preserving the cultural being. The researchers have observed the official concept of ethnical minority and considered the Romanians who were born in Hungary and have lived there for many generations.

The Hungarian Law of the ethnical minorities, elaborated in 1993, considers those communities which have lived in Hungary for at least 100 years. According to this article, the Romanians settled here in the last decades do not belong to the community of the Romanian minority in Hungary.

Because the number of the Romanians in Hungary is lowering from one census to another, the studies and ethnological field researches in this area are a scientific necessity. On the one hand, they will provide present and modern cultural information about the ethnic groups living outside the Romanian borders and, on the other hand, will preserve the living folkloric facts.

We consider that the results of the field researches presented in this study will contribute to defining some cultural identity landmarks. Starting from these studies we hope that the most efficient strategies will be found for hindering the assimilation of the small Romanian ethnic group, for

²⁶¹ See Eugen Coșeriu, *Limbaș și politică (Language and Politics)*, Academia Română, Institutul de Filologie Română „Al. Philippide”, *Identitatea limbii și literaturii române în perspectiva globalizării (The Identity of Romanian Language and Literature from the Globalization Perspective)*, eds. Ofelia Ichim and Florin – Teodor Olariu, Iași, Ed. TRINITAS, 2002, p.17-40.

improving the cultural exchanges between the two countries, for starting common research projects meant to save the local traditional culture, part of the European patrimony.

Ethnological studies

The research method

The theoretical background of the field research included:

- ethnological publications issued by the Romanian specialists in Hungary (the magazines "Conviețuirea", "Simpozion", the articles, studies and monographs published by the Research Institute of the Romanians in Hungary, by the Romanian Language and Literature Department of "Juhasz Gyula" Pedagogical Institute, in Seghedin, etc);
- the research of the archive documents in the Institute of Musicology, Hungarian Academy – Béla Bartók Archives; local mass-media: the record library of the Hungarian broadcasting stations – the editorial office of the Romanian programs, Seghed. The newspapers in Romanian language.

The Romanian Community in Hungary

Historical and Geographical Landmarks

"The most western branch of Romanians"²⁶², those who live today in the south-eastern part of Hungary (the Criș basin), in urban and rural places²⁶³, have been mentioned in documents since the 13th century²⁶⁴.

To be more precise, it is about the historical mentioning of the localities in which Romanian communities have lived for many centuries: Aletea – Elek; Apateu – Köröszegapáti; Bătania – Battonya; Bichiș – Békés; Bichișciaba - Békéscsaba; Bedeu –Bedö; Budapesta – Budapest; Cenadul Unguresc – Magyarcsanád; Chitighaz – Kétegyháza; Ciorvaș – Csorvás; Crîstor – Sarkadkeresztúr; Darvaș - Darvas; Giula – Gyula (Cartierul Mare Romănesc – Miklósváros; Cartierul Mic Romănesc – Krisztinaváros); Jaca – Zsáka; Letea Mare – Létavértes; Micherechi –

²⁶² www.romanul.hu, General information.

²⁶³ The little community in Budapest is also considered.

²⁶⁴ *Români în Ungaria (Romanians in Hungary)*, [Giula], Uniunea Culturală a Românilor din Ungaria, [2000], p.1.

Méhkerék; Otlaca Pustă – Puszaottlaka; Peterd – Mezőpeterd; Poci – Pocsaj; Săcal – Körösszakál; Veherd – Vekerd.

The toponyms, both Romanian and Hungarian, are proofs for the history of the communities, which named the villages in their own language.

Mentioning the Presence of the Romanians

The places in the Criș basin, in Hungary, where the Romanian communities lived and still live were attested since the 13th-15th²⁶⁵ centuries, the presence of the Romanian population being mentioned only starting with the 16th and 17th centuries.

We must say that we have encountered several delicate issues. We do not have the competence for giving solutions to these problems but we can only point them out. We try to find some explanations for such a late mention of Romanians in Hungary.

Considering the appearance of the Romanians in the Hungarian historiography, we think that the ethnographer Elena Rodica Colta's conclusions drawn after a field research in the village Bedeu, can be applied to all Romanians in Hungary.

1. The first period, from the village foundation until the destruction of the first precincts (because of the Turks and Tartars invaders, of the epidemics, etc) – during this period the Romanian population is not mentioned.
2. The second period, from the repopulation of the village until today, in which the Romanians are also included.²⁶⁶

The fact that the Romanians are not mentioned in the former period **“does not mean that they did not exist as an archaic nucleus”**, especially that some of the villages were near cities with important Romanian population, such as Oradea, Arad. The omission can be explained as a consequence of the lack of documentary sources for the 14th-17th centuries.²⁶⁷

²⁶⁵ Between the 4th and the 14th centuries, the Romanians and their Latin ancestors, living in the area bordered by the Danube, the Carpathians and the Black Sea, are often left out on the map of Europe. For example, see Serge Berstein and Pierre Milza, *Istoria Europei (The History of Europe)*, Vol.2. De la Imperiul Roman la Europa (secolele V-XIV) (From Roman Empire to Europe), Trad. Sorin Dănăilă. Ediție îngrijită, note și comentarii de Al. Florin Platon (Translated by Sorin Dănăilă, Editor Al. Florin Platon), Iași, Institutul European, 1997.

²⁶⁶ Cf. Rodica Colta, *Românii din Bedeu – istorie oficială și tradiție orală (Romanians in Bedeu – Official History and Oral Tradition)*, in „Izvorul. Revistă de etnografie și folclor”, no.20, (1999), Giula, p.5.

²⁶⁷ Ibidem, p.13.

We think that the omission proves some methodological deficiencies:

- The lack of a complex historical perspective on the social structure of the mediaeval society, with the specific social features of the Hapsburg (then Austro-Hungarian) mediaeval period, when the political (as a tolerated nation) and religious (Orthodox) status of Romanians caused their social position – serfs living outside the urban area.
- distinctions between town and countryside in the Mediaeval period, continued by the early capitalist society – in this respect, a proper study on the urban area would require the research of the imperial censuses divided on guilds and crafts.

The research of the late Mediaeval Age in this region can use the tools of ethnology, in order to trace the differences between town's and village's history. This region became urban again in the mediaeval period, this fact having economic, political, demographic and cultural-identity repercussions according to its specific features. For several centuries, in the Criş basin, there were rural areas inhabited mostly by Romanians but *some historians who studied this region did not attach the proper importance to this issue, sometimes Romanians being omitted because the writers restricted their research to fortified towns*, and for the following period they gave contradictory data.

From a historical-ethnological perspective, the existence of the Romanians in the Criş basin, as archaic nucleus, beginning before they were mentioned in the written documents, is a scientifically based point of view, because we talk about a rural population.

The Romanians in Hungary - Acculturation Process

The Romanian community in nowadays Hungary has the same history as those states where Romanians have lived, namely the Hungarian kingdom, Transylvanian Principality, the Hapsburg Empire, the Austro-Hungarian Empire, Hungary – the communist state, Hungary after 1990, a member of the EU since 2004.

The Romanians' identity in the provinces occupied by the Hapsburg Empire, then the Austro-Hungarian Empire, has been corroded because of many factors: they were considered a tolerated nation, the Orthodox religion was seen as a schism, the Catholic authority was powerful, the Reformation had an active propaganda, and a part of the Romanian Orthodox church joined Roma.

The period of national emancipation - due to the activity of church, school, cultural associations and societies, reading and drama groups, musical reunions - begins after 1850 and lasts until the First World War. The Romanians who lived in the villages belonging to the Hungarian State, used to take part at the activity of the ASTRA branches in Oradea, Arad, and Timișoara.

After the First World War, at 13th June 1919, the Highest Council of Entente accepted the new frontier between Romania and Hungary. After the fall of the Austro-Hungarian Empire, the mosaic of ethnical groups inherited by the Central Europe, made it difficult to apply the ethnic criterion when settling the borders, especially in the case of the enclaves or of the multiethnic localities, like those near the border either in Romania or in Hungary²⁶⁸. After 1918, there were localities with Hungarian population in Satu Mare and Bihor (in Romania), and with Romanian population, "50.000 souls²⁶⁹", in Csongrád, Békés și Hajdú-Bihar (in Hungary).

The acculturation process of the Romanians in Hungary will continue because they were no longer in contact with Romanian centres: Oradea, Arad, Timișoara. The absence of the educative and formative factors - the Romanian priests and primary school teachers - will lead to the loss of the linguistic mark. The Romanian-Hungarian bilingualism was replaced by Hungarian monolingualism.

Since 1912 the Greek Catholics in Hungary belong to the Hungarian Episcopal authority in Hajdudorog. Thus, the liturgy and the confessional schools use Hungarian language.

The long absence of Romanian language in the performance of the liturgy and in education (for example, the Romanians in Cârstor, Bichiș had neither Romanian priest nor Romanian primary school teacher, since 1870) led to the assimilation of the Romanians.

Two laws will shape the Romanian community in Hungary: in 1920²⁷⁰, it was stipulated that the official language in schools, no matter the ethnical origin, was to be Hungarian, and in 1940, the Greek Catholic churches in Hungary had Hungarian priests and the military service was in Hungarian language.

After 1945, the economic factor, the industrialization and the migration to towns, in searching for jobs, will accelerate the acculturation process of the Romanian group. We must consider the

²⁶⁸ *ibidem*.

²⁶⁹ C.C.Giurescu, *Istoria Românilor (The History of Romanians)*, [manual - textbook], cl. a VIII-a (for the 8th form), ed. A II-a, București, [1942], p. 412.

²⁷⁰ For a short period, between 1945 and 1960, there were schools in the maternal language.

demographic characteristic of the area, where Hungarians, Romanians, Germans, Slovaks, Gypsies lived together.

In his study *Românii din Ungaria. Studii de caz (The Romanians in Hungary. Case Study)*, Gh. Şişeştean emphasises that the assimilation of Romanians living in Hungary is, in some localities in county Hajdu Bihar, previous to the 19th century, while, it takes place only at the middle of the 20th century, in other localities. The author gives the example of the village Veherd, where the Romanian language was spoken until 1950²⁷¹.

After the Second World War, some *traditional occupations disappeared*, being replaced by urban activities, and many inhabitants of the villages worked in towns. Many of the rural traditions disappeared or began to decline, as a consequence of the industrial civilization. The communication, within the rural culture, is suspended because the lack of the receivers.

Only after 1993, when the new Nationalities Law is issued in Hungary, the elaborated strategies are suggested and not imposed to the members of the local communities. These strategies aim at rediscovering and changing the contexts of tradition, especially through the convention of the stage.

The actions of the social actors involved in saving, protecting and reviving the ethnologic patrimony do not hide past-ridden nostalgias or illusory desires for searching the roots. It is rather a quest for realistic solutions concerning the identity.

Present Demographic Data

In the neighbour country, there are 21 localities in which people of Romanian origin live. Until the 2001 census, the church and the Romanian institutions in Hungary estimated that there were more than 25.000 Romanians, while the Hungarian authorities declared only 10.740²⁷².

The official Hungarian statistics proved that the number of the Romanians in Hungary is lowering. The general census on the 1st of February 2001 shows that there are 7.995 Romanians in Hungary (2000 people less than in 1990) – 1205 living in Budapest, 3233, in Bichiş county, 669, in Hajdu Bihar county, 441, in Csongrád and 557, in Pest

²⁷¹ Gh. Şişeştean, *Românii din Ungaria. Studii de caz (The Romanians in Hungary. Case Study)*, p. 5 (ms.)

²⁷² "Calendarul Românesc. Almanahul săptămânalului Foaia Românească" (*The Romanian Calendar. The Almanac of Foaia Românească*), Giula, 2003, p. 109.

county. 5.598 Romanians declared themselves as belonging to the Orthodox Church²⁷³.

Nowadays those who speak Romanian are more numerous than ten years ago, because in Hungary, the most immigrants come from Romania²⁷⁴. That is why at the 2001 census more than 81.000 people in Hungary declared that they speak Romanian as a foreign language²⁷⁵. In addition to this there are the Romanians living in Hungary. This means about 90.000 people who can communicate in Romanian.

Institutionalized culture – a factor for the cultural identity*

The Romanian school in Hungary

The pre-university level

The organization of school and education in Romanian language

Until 1948, the confessional schools teaching in Romanian were an active factor for preserving the Romanian identity. The Romanian state schools appeared after the nationalization in 1948. For ten years the teaching language was Romanian. Since 1960, the Romanian school became bilingual.

Nowadays, in the 1st form, all subjects are studied in Romanian, in the 2nd form, pupils learn to write and read in Hungarian, and in the 4th form, some subjects are studied in Hungarian, and the rest in Romanian. In gymnasium and in high-school, Romanian is studied as a foreign language, five hours a week and there are no schools where Romanian is taught as maternal language.

According to the EU regulations, the Hungarian syllabus gives more and more importance to the study of maternal languages (the standard language). The new education law which will come into effect beginning with the 1st of September 2004, stipulates the preparing year for minorities high-school (40% of the hours for the maternal language and 25% for informatics, the rest being allocated to the other subjects). The new high-school graduation exam (beginning with 2005) has two levels: medium and advanced. The latter one has beside a maternal language exam two more also in the maternal language.

²⁷³ "Foaia Românească", Giula, 2002, no. 32 and 33 (August); "Calendarul Românesc. Almanahul săptămânalului Foaia Românească", 2003, p. 104-110. The censuses do not record the number of Baptist or Pentecostal Romanians.

²⁷⁴ 81.000 people, cf. "Foaia Românească", LIII (2003), no. 25 (20th June), p. 4.

²⁷⁵ "Foaia Românească", LIII (2003), no. 45 (7 nov.)p. 4.

* This research did not follow the role of the family as a social institution, but only the role of the cultural-communitarian institutions.

The textbooks' authors are Romanian specialists in Hungary; the textbooks elaborated in Romania are not used because the pupils in Hungary are bilingual, having communication problems in standard Romanian language²⁷⁶.

Romanian Church

In the neighbour country there are: Catholics, Orthodox Christians, Baptists, Pentecostals, Calvinists, Reformats, etc. Romanians belong to all these confessions, most of them being Orthodox (5.598)²⁷⁷. There are 21 Romanian Orthodox parishes, in Hungary.

After 1945, the church could not maintain the cultural-ethnic identity because of the secularization process.

For the Orthodox Romanians in Hungary, the changes after 1990 – the founding of *the Romanian Episcopate* in Giula (2000), of *the Orthodox Cultural Centre* in Micherechi (2001), and of *the Orthodox Monastery* in Săcal (2002) - have led to a stronger connection with faith, with the Orthodox service and with the Romanian traditions.

The religious factor in the social life

The religious feast days as well as the ecumenical events function as cohesion factors for the community. The Romanian Orthodox Church organizes manifestations within and for the community:

- confessional camps for children and young people;
- manifestations for socially integrating the elderly;
- ecumenical praying and pilgrimage programmes.

Since 2000, the church life has intensified because the activity of priests, monks, nuns and missionary ministers. Five of the Orthodox priests are from Romania and six are local. The clerics have managed to bring up-to-date the cultural Romanian identity.

The process of restoring churches and monasteries strengthens the community's connections with the religious tradition. After 1990, there were several churches (in Micherechi, Chitighaz, Apateu, Săcal, the small Romanian neighbourhood in Giula) renovated by experts from Romania. This contributes to spreading the Byzantine iconography and

²⁷⁶ The most recent Romanian language textbook was made by Mihaela Bucin and Florica Sântău, "Limba română. Manual pentru clasa a V-a", 2003.

²⁷⁷ At 2001 census, the question about religion was answered by 90% of the Hungarian citizens. Almost 55% declared themselves Catholics – 5,3 million Roman Catholics and 268.935 Greek Catholics. There are 1,6 million Reformats, 303.864 Evangelists, 17.705 Baptists. 14,5% of the citizens declared that they do not belong to any church or confession.

to a positive attitude towards the cultural and religious tradition of the community.

In November 2001, the Romanian Orthodox Church opened and blessed the first Romanian Orthodox Cultural Centre in Hungary. This Centre is very important for the Orthodox traditions, for the Romanian culture, in general. Within the Cultural Centre there are organized classes of catechism, of Romanian culture and civilization. The classes are attended by 30-40 children who improve and consolidate their knowledge of Romanian language.

Mass-media

Radio Szeged / Seghedin – Romanian language department

The first radio programme in Romanian of the Hungarian Radio Station was broadcast on the 26th of July 1980, from Szolnok. At that time there were two Romanian transmissions (30 minutes each) a week.

On the 1st of July 1987 the local studio of the Hungarian Radio Station was set up in Seghedin, the Romanian programmes being transferred here. Apart from the two national transmissions, another 30-minute local programme was broadcast each Sunday morning. Today, the Romanian language section has its own small place in the building of the Hungarian Radio Station in Seghedin. Since 1993, there are two hours of daily broadcasting in Romanian, the programmes being diverse.

The structure of the transmissions:

Local transmission: Monday-Friday, 10:30-12:00; Saturday-Sunday, 14:30-16.

National transmission: Monday-Sunday, 19:00-19:30.

Permanent topics of the Romanian programme: *"De la pașpe la opșpe-liceenii"*; *Magazinul vârstnicilor*; *Lumea femeilor*; *Party Time-magazin de muzică ușoară*, *"Pe undele Europei"-magazin euroregional*; *Programe religioase – ortodoxe și baptiste*; *Magazin de muzică populară*; *Magazin sportiv*.

The Press

- Scientific publications

The publication "Din tradițiile populare ale Românilor din Ungaria" ("From the Popular Traditions of the Romanians in Hungary") was published within the project "Din tradițiile populare ale naționalităților din Ungaria" ("From the Popular Traditions of the Nationalities in Hungary"), launched by the Hungarian Association for

Ethnography. The Romanian version was issued with the help of the Democratic Union of the Romanians in Hungary, in 1975. The publication ceased to appear between 1990 and 1992. The series "Din tradițiile populare ale Românilor din Ungaria" had 25 years of printing, in 2000.

The periodicals "Simpozion" and "Izvorul. Revistă de etnografie și folclor" publish studies signed by specialists from both Romania (Oradea, Arad, Timișoara) and Hungary. "Izvorul", edited in Giula, dates from 1982, now being at its 23rd issue. Other publications of the Institute for Research of the Romanians in Hungary, are: „Annales” and „Lumina. Revistă socială, culturală și științifică a românilor din Ungaria”. In 1990, the Institute, in concordance with *the revival of the cultural traditions*, published a new series of "Lumina", the magazine founded by the priest David Voniga, in 1894. A very useful source of information for our research was "Conviețuirea / Együttélés. Revista românilor din Seghedin", periodical which represent the scientific contribution of the Romanian Language and Literature Department.

- Cultural publications

"Timpuri. Revistă de cultură" is the publication of the Democratic Union of the Romanians in Hungary and four issues were published until 1989; "Calendarul nostru", dated from 1952 and edited in a new series, with the title "Calendarul românesc", since 1992. The review "Cronica" has been published for two years. We present here "Foaia Românească", a social document for creating and communicating the ethnological image of Romanians in Hungary.

"Foaia Românească" – general presentation

This review appeared in 1951 with the title "Foaia noastră". After 1990, it became "Foaia Românească". The new title assumes the Romanian cultural identity. Its circulation records 800 issues and 500 subscribers. Because the 2001 census recorded 7.995 Romanian people²⁷⁸ and 90.000 speakers of Romanian language, it is possible that the readers' number rises above the number of the issues.

²⁷⁸ 9.162 people declared that they belong to the Romanian cultural traditions and values. The editorial staff said that the difference between the two numbers is explained by the confusing forms of the questions in the census questionnaire. ("Foaia Românească", Nov., no. 32,33 / 2002).

The review is also distributed in Romania, in Arad and Oradea (50 issues each). The Institute of Ethnography and Folklore, in Bucharest received two copies of each issue.

The magazine-like structure of the review follows the cultural pattern of "Familia. Foaie enciclopedică și beletristică cu ilustrații", a datum point for our journalism, issued by Iosif Vulcan, first in Pesta, in 1865, then in Oradea, in 1880. The modern character of "Foaia Românească" lies in its affiliation to the European culture and in the avoidance of provincialism.

The editors and the contributors catch the events as *inside witnesses*, conveying information mainly to the Romanians they represent but also to those who speak Romanian and who live outside the community. The hebdomadal includes diverse themes, from both public and private area. It tries to influence the way the Romanians in Hungary are perceived by the outsiders and to shape the opinions of the insiders relating them to the wider context of the Romanian culture, thus improving the community's perception about itself. This review is written only in the Daco-Romanian dialect. It also tries to approach issues about Romanians nearby (e.g. the travelling impressions about the Istro-Romanians in Croatia, the Romanians in Voivodina or in Bolzano/Bozen, Italy, the Germans, Italians and Rhaeto-Romans²⁷⁹ in this locality).

The written narrative language

The review narrates through texts and images, being an important factor for preserving the local idiom and the standard Romanian language. It tries to answer some essential questions, directly or indirectly asked in the articles and emphasized on the cover: *The Orthography in Romania and us* (no. 3/Jan. 2003), *Eminescu – the Synthesis of the Romanian Soul* (no. 4/Jan. 2003), *We have Always Spoken Romanian at Home, The Problems of the Romanian Education are Waiting for Solutions* (no. 5/31st Jan. 2003), *Minorities in Euro-region* (no. 12/21st March 2003), *If We Stop Speaking Romanian Our Village Will Lose Its Specific Character* (an article about the Romanian kindergarten in Micherechi – no. 14/4th April 2003).

The section *În grai viu*, written by Al. Hoțopan in local idiom, was very interesting for our research, being a cultural experiment welcomed by the readers in Romania.

²⁷⁹ The Germans, the Italians, the Aromanians, in "Foaia Românească", LIII (2003), no. 25, p. 11 and 16.

The narrative language of images

The visual language completes the written one. The images have 10% of the space in this review, 90% belonging to the written text. This percentage proves that its public reads Romanian. The images on the cover show cultural events, political and religious moments of the community, *Romanian traditional customs*, parties where the community's members perform Romanian dances, portraits taken in the inter-war period, old and new building with laic or religious destination, from the localities with Romanian inhabitants. The approach is a modern one because it emphasizes the remains of the Romanian tradition and the community's relations with the social present.

Non-governmental organizations and cultural institutions

Uniunea Culturală a Românilor din Ungaria – The Cultural Union of the Romanians in Hungary (governed by dr. Ioan Ciotea), *Comunitatea Cercetătorilor și Creatorilor Români din Ungaria – The Community of the Romanian Researchers and Creators in Hungary* (founded in 1991 and governed by researcher Elena Csobai) and *Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria – The Research Institute of the Romanians in Hungary* (founded in 1993 and co-ordinated by dr. Maria Bereny) are among the well-known Romanian non-governmental organizations.

The Institute has three sections: linguistics, literary history and theory; ethnography and folklore. Since 1993, the researchers have published 48 volumes, organized 13 conferences and 163 scientific meetings and started projects and exchanged publications with 11 scientific centres in Romania, Austria, Great Britain, France, Germany and Greece²⁸⁰.

Centrul de Documentare și Informare al Românilor din Ungaria – The Documentation and Informing Centre for the Romanians in Hungary has been recently founded, under the patronage of *Autogovernarea pe Țară a Românilor din Ungaria (The Institution for Romanians' Self-Governing)*²⁸¹.

The Cultural Union of the Romanians in Hungary started its activity in 1950 as a civilian organization. In 2004 it had 16 associations. The residence of the Union in Giula is the only estate of the Romanian community in Hungary, excepting the church's

²⁸⁰ "Foaia Românească", LIII (2003), no. 49, p. 3, 11.

²⁸¹ In "Foaia Românească", no. 11, 2004, there is a list with the most important cultural organizations of the Romanians in Hungary.

buildings. The Cultural Union co-ordinates and manages the activity of "Noi" Publishing House and of "Foaia Românească". The branch in Budapest issues the community's almanac, the one in Micherechi – the monthly review "Jurnal" and the one in Seghedin – the review "Conviețuirea", written by the professorial staff.

There are governmental foundations which contribute to financing the cultural activities of the minorities, including those of the Romanians in Hungary²⁸². There are also foundations of the community, such as: "Pro Musica", "Pentru cultura română din Ungaria" – "For the Romanian Culture in Hungary", "Pro discipulis", etc. The above mentioned institutions contribute to transmitting and preserving the native language, the local traditions, in spare-time activities.

The Cultural Union of the Romanians in Hungary together with minority's institutions for self governing organize cultural programmes, such as the well-known Romanian balls, before the Lent when artists, singers, instrumentalists from Romania are invited.

The Community of the Romanian Researchers and Creators in Hungary, together with *The Research Institute of the Romanians in Hungary* initiate educative actions for preserving the identity, among pupils, students and teachers.

Institutions like Erkel Museum, which has an ethnography and folklore archive with field documents collected from the Romanian communities in Hungary (Romanian researches - Emilia Martin, ethnographer), „Munkácsy Mihály” Museum, in Békéscsaba (Romanian researcher - Emilia Csobai, ethnographer), the museum in Chitighaz (the only Romanian ethnographic museum), the library of "Nicolae Bălcescu" high school and the local libraries, aim at the discovery of the cultural and scientific features of the Romanian community.

Romanian villages in Bichiș county – general presentation

All the towns and villages researched – Giula²⁸³/Gyula (former capital of Bichiș county), Aletea/Elek, Micherechi/ Méhkerék and Chitighaz/Kétegyháza - belong to the Bichiș county.

²⁸² "Fundatia Publică pentru Minoritățile Naționale și Etnice din Ungaria" – "The Public Foundation for Ethnic and National Minorities in Hungary", supported by the Hungarian government, organizes contests for projects, which can finance reviews ("Foaia Românească" is one of them), books, scientific materials and textbooks of the minorities in Hungary. The library "Prietenia Popoarelor" in Bătaonia earned the sum needed for creating a database of the Romanian and Serbian books which can be read in the libraries of the schools there.

²⁸³ Its Romanian name is Giula in the local documents but the local people call it Jula.

Until 1950, Gyula was the administrative centre of Bichiş county, today being the headquarter of the Romanian organizations in Hungary. Well-known for the cattle market, in the 19th century, this town is now an important spa. It lies on the banks of White Criş river and has 33,041 inhabitants: 500 are Romanians, 542 are attached to Romanian cultural values, 509 declare their belonging to Romanian language and 419 declare that they use Romanian language with family and friends²⁸⁴.

The ethnic structure of Gyula is reflected by its neighbourhoods: the large Romanian town (Giula I - Miklósvarós), the small Romanian town (Giula II – Krisztinavarós), the German town, the Hungarian town²⁸⁵.

Micherechi is famous for having the best preserved Romanian community in Hungary because many of its inhabitants still use the local idiom which is a bit different from the one in Crişana. The village Micherechi/Méhkerék is in Bichiş county, 2 km far from the Romanian border. It has had this name since its first mentioning in the 12th century.

In 1980 the official data showed that it had 2446 inhabitants, from which 2216 were Romanian (535 Orthodox families – about 2000 people, 300 Baptists, 150 Pentecostals, and 130 Orthodox people belonging to God's Army²⁸⁶).

According to the census in 2001, the village has 2315 inhabitants, from which 1385 are of Romanian origin, 1412 belong to Romanian cultural values, 1572 use Romanian as their native language and 1563 declared that they use Romanian language with their family²⁸⁷.

Chitighaz/Kétegyháza is 10 km far from the Romanian border. This village does not have a frontier point nearby. This fact shapes differently the social evolution. According to the census in 2001, Chitighaz has 4354 inhabitants: 660 declared their Romanian origin, 757 belong to Romanian cultural traditions, 1075 use Romanian as their native language and 857 declared that they use Romanian language with their family²⁸⁸. The Hungarian historian mentions that this village

²⁸⁴ *** *Recensământ și alegeri. Românii trăiesc peste tot în Ungaria, dar tot mai puțini (Census and Elections. The Romanians Live All over Hungary but They are Fewer)*, in "Calendarul Românesc. Almanahul săptămânalului Foia Românească", Giula, 2003, p. 107.

²⁸⁵ Teodor Misaroş, *Din istoria comunităților bisericești ortodoxe române din Ungaria*, 2nd edition, Giula, 2002, p.163.

²⁸⁶ Elena Csobai, *Comunitatea românească din Micherechi (The Romanian Community in Micherechi)*, ibidem, p. 40.

²⁸⁷ *** *Recensământ și alegeri*, cited opera, p. 107.

²⁸⁸ Idem.

existed in the 15th century when it was inhabited by both Romanians and Hungarians, each nationality having its own church²⁸⁹.

Aletea/Elek is 2 km far from the Romanian border. According to the census in 2001, it has 5480 inhabitants, from which 201 declared themselves Romanians, 262 expressed their attachment to the Romanian cultural traditions and 247 – their belonging to the Romanian language, but only 133 said that they speak Romanian with their family²⁹⁰.

Oral communication

In social communication both verbal and nonverbal (gestures, facial expressions, intonations, etc) codes appear. We approached the story telling as social communication developed on different levels, according to context, performers, receiver, channel used for sending the message²⁹¹.

In the researched area, the use of the minority languages differs from a locality to another, under the influence of the ethnic, demographic, historical characteristics. The socio-economic dynamics, interfering with those in Romania, shape the linguistic option²⁹². For every day conversations the local idiom is used. According to the information offered by linguists who have researched this area, the Romanians in Hungary use the Crișan idiom, with the specific feature of common elements for Crișana and Banat. The influence of the Hungarian language causes the inhomogeneity of the idiom.

Traditional story-telling – Local story-tellers

Although stories have always been highly appreciated by listeners and readers, the folkloric narratives of the Romanians in Hungary have been collected only beginning with the last decades of the 20th century. The collection of the narratives was intensified in the period when most

²⁸⁹ Iosif Ioan Ardelean, *Monografia comunei Chitighaz (The Monograph of Chitighaz)*, Arad, 1893, p. 217.

²⁹⁰ *** *Recensământ și alegeri*, cited opera, p. 107

²⁹¹ An interesting ethnologic point of view on communication can be found in Mihai Fifer's study *Comunicare, ritual, ritualizare. Repere teoretice*, in *Symposia. Caiete de etnologie și antropologie*, nr. 1, Craiova, Centrul Creației Populare Dolj, p. 81-98.

²⁹² People who speak Romanian language are more numerous than those with a Romanian origin, because many immigrants in Hungary come from Romania. This fact can explain why at the census in 2001, more than 81000 people in Hungary declared that they speak Romanian as foreign language.

of the famous local story-tellers disappeared: Vasile Gurzău (1898-1980), Micherechi; Mihai Purdi (1904-1978), Otlaca-Pustă; Teodor Şimonca (1899-1997), Chitighaz. The folklorist researcher Alexandru Hoţopan, born in Micherechi, published *Florian. Poveştile lui Teodor Şimonca*²⁹³ (*Florian. Teodor Şimonca's Stories*) and was the editor of Mihai Purdi's tales²⁹⁴. A more recent collection of folkloric narratives is Petru Popuţa's, *Cine-i mai puternic? (Who's Stronger?)*, folkloric anecdotes and fairy tales retold by Lucia Borza²⁹⁵.

Decades ago, the field researches observed the disappearance of great story-tellers, who possessed the traditional repertoires. The fairy tales are replaced by other narrative categories. Contemporary folklore adjusts itself according to the social reality within which the borders between rural and urban patterns and between majority and minority have been blurred, giving the phenomenon a homogenous character. Nowadays, the folkloric fact is also influenced by mass-media.

During the last decades the folkloric facts have been more frequently performed on stage, especially music, dance and customs. The Hungarian specialists considered these forms of manifestation as aspects of the *folklorism*, a phenomenon which "offers guide marks for the way traditions are preserved"²⁹⁶.

The present contexts of telling stories for children and teenagers are created in school activities: *school contests and festivals, camps for self-knowledge* (Romanian culture and civilization camps).

In these situations *the oral narrative repertoire* includes categories of traditional prose chosen by teachers and pupils. There are cases in which the narratives are learned from a member of the family and then told within the contest, thus formal and informal attitudes being present. School storytelling contests and camps use only texts published in local collections. Even if these stories are chosen from the local repertoire, the variants told by the participants belong to the general repertoire of the Romanian folkloric tales.

The participants (storytellers) in a fabricated contest are mainly children and young people. In Romanian culture and civilization

²⁹³ Hocopan Sandor, *Florian. Poveştile lui Teodor Şimonca (Florian. Teodor Şimonca's Stories)*, Kladja: Békés megyei Tanács V.B., 1981.

²⁹⁴ Al. Hoţopan, *Poveştile lui Mihai Purdi (Mihai Purdi's Stories)*, Forward by Agnes Kovács, Budapest, 1977.

²⁹⁵ * * * *Cine-i mai puternic?. Snoave și povești din Aletea, culese de Petru Popuța și repovestite de Lucia Borza*, Budapest, Societatea Culturală a Românilor din Budapesta, 1993.

²⁹⁶ Kincsó Verébelyi, ELTE BTK Catedra de Folclor, Budapest, *Tradiția povestitului în zilele noastre (The Tradition of Nowadays Storytelling)*, in "Folclorul azi", Bucharest, Centrul Cultural al Republicii Ungare, 2003, p.168.

camps, pupils are also offered patterns of oral accounts. The context of storytelling offers the pupils and the teachers the possibility of commenting or completing the events narrated.

The private context of storytelling is represented by family, neighbours, friends, acquaintances, on the village streets, in front of the house, in the church yard.

The research was focused on the narrative categories of the contemporary folklore, accounts about life experiences, and certain events:

- personal tales (family narratives, "pațe" melted in autobiographies, portraits);
- oral histories;
- oral diary (*Disnodor la nană Floare*);
- memories;
- historical legends, etc.

The nucleus of these narrative structures is generated by events in the inter-war and post-war period. The referential frame of these texts belongs to the traditional collective memory. The stories rebuild the complex social Romanian community in Hungary.

The written storytelling is represented by the section *În grai viu*, in "Foaia Românească". The texts here are gathered in two categories:

- narratives belonging to the Romanian traditional prose repertoire, taken from Ovidiu Bîrlea's anthology or from other collections published in Romania;
- short narratives written in the local idiom, by Al. Hoțopan.

The traditional narrative patrimony is brought up-to-date together with *the written contemporary storytelling* which tries to preserve the local idiom.

Storytelling aims at shaping the individual and group personalities. This function is accomplished in the researched intercultural context, using specific means for recovery the identity. In the official context, both oral and written, the local idiom is valorized through narratives built in popular style.

The private context belongs to the old people. Their memories, histories, "pațe" comprise life experience, narrative identities being related to the teller's individuality (age, experience, life), which synthesizes the local representations of the community.

CUSTOMS AND TRADITIONS

Europe's social and political contexts in the 21st century led to more researches on the cultural identity, frequently focused on the ethnic groups' identity. Nowadays, it is considered that the oral creation influenced by the ethnical origin and by the education level still has an active role in maintaining the elements specific for a certain identity.

In the system of customs one can notice an accelerated movement of the processes which lead to disappearance, transforming or refreshment of the components. The Romanian rural milieu in Hungary, influenced by the contemporary life, has developed from an autarchic society into a consumption one, in a few decades. Implicitly, innovation was stronger than tradition. These general tendencies of folklore are reflected by: the decline of the local traditional repertoire of tales and legends, the maintaining of calendar and family (birth, wedding and funeral) traditional customs and the strength of instrumental music as compared to vocal music. Some of these features also characterize the local traditions of the Romanian community in the Hungarian county, Bichiş. The tendencies towards blurring the vitality of the popular culture in the Romanian community in Bichiş are similar to the other ethnic communities.

We approach the folkloric phenomenon, the customs and traditions belonging to the Romanians in Bichiş as a product of an uninterrupted dynamics. In the case of an ethnic minority, namely the Romanian one in Micherechi, Chitighaz and Aletea, communication acquires new characteristics for defining the ethnic identity. On the other hand, the scarce use of the Romanian language and traditions lead to a weak ethnical consciousness. The instrumental music played for dancing is more present and familiar than the vocal one, in Micherechi, Chitighaz and Aletea. The traditional repertoire of tales and legends is restricted today at retelling folkloric anecdotes in the institutionalized context of school contests. The passing and calendar customs are still present but with multiple changes and adjustments.

The field researches done in the above mentioned localities, between 2000 and 2003, were oriented towards outlining the social-cultural dynamics and tried to grasp the coherence of these customs, the functional hierarchies and society's adherence to traditions. The interviewed subjects are aware that the Romanian cultural forms are weakening and they try to reevaluate and preserve them. Thus, the genuine folklore should be considered apart from the "consumption" folkloric forms, the latter being presented in shows, festivals, tourism or as a commodity, and having different functions considering its performance outside the context in which

it was created. The modernization process was observed not only within the carolling forms but also within the funeral ceremony, considered one of the most fixed folkloric manifestations.

Nowadays, the carolling types still used are exclusively religious: *cu steaua* (Christmas carols about the star followed by the Magi towards the place where Jesus Christ was born), in Chitighaz and *lordănitul* (carols on the Epiphany Day), in Micherechi, proving a better preservation of the religious folklore and church's role in the Romanian spiritual life. Although a product of acculturation, the *Fărșang* carnival on Shrovetide (in Aletea) belongs to the religious calendar cycle, too. While other types of carolling (children's, lads', with "hidede") have lost their auspicious functions, becoming part of the passive repertoire, the performances associated with the moments in the Christian calendar are still invested with a certain symbolic value, confirmed by the implication of the priests in the community's folkloric life. The inhabitants of this area are aware of the importance of the religious life, a surprising fact in a period characterized by loss of sacredness.

The reading of the customs we analyzed implied the revealing of the dominant and subjacent functions. We notice the fact that the organization and progress of the calendar customs depend on the local personalities: the priest – the person who sets the manifestations going and the director of the local House of Culture. The contexts of the above mentioned carolling types (*cu Steaua*, *lordănitul*) are immutable, the functional hierarchies and the priest's role remain unchanged. Their main functions are religious and didactic. Subsidiarily, these customs also have artistic, entertaining accents.

Unlike *Turca*, *Steaua* and *lordănitul* have not been performed on stage. Their structure and their religious function do not allow them to be reevaluated in constituted contexts: shows, contests, festivals. Thus, they survive in the genuine frame which created them.

Yet, they are not the religious values of these manifestations which are important for the receiver, but the spectacular, entertaining ones. Thus can be explained the discrepancy between the willingness for performing the winter customs (interpreted exclusively by children) and the adults' growing reserve for resorting to the religious services, in the important moments: weddings and funerals.

CALENDAR CUSTOMS

In this part we intend to survey some of the customs and traditions which are still active in the researched communities, categorized according to the calendar cycle (children's carolling, *Steaua* and *Fărșangul*) and to the family cycle (funeral). The fact that some genres and species are maintained and preserved indicates a different communitarian attitude towards the importance given to the respective circumstance.

In Micherechi and Chitighaz, children's carolling takes place in the morning of Christmas Eve. This caroling form had a longer existence until present days; the lads' caroling "with *hidede*" began in the evening of Christmas Eve and finished next morning. The specific feature of the lads' carolling was the traditional group, followed by the musicians; the cortege called on each house, especially on the girls', where they sang carols, congratulated, danced with the girls and with the wives.

Another form of carolling, characteristic for the three localities was *Turca*. "When this tradition began to fall into oblivion [...] there were some associations which preserved the *Turca* and performed on stage."²⁹⁷ It was reevaluated in shows when this custom disappeared in the genuine context. Its performing on stage could not revive this form of carolling because it depends on the presence of the *lăutari* (Romanian or Gypsy) who are not alive anymore.

Nowadays, carolling entered the passive collective memory, some carols with pertaining or religious thematic being well known, but not performed by the community members (see chapter *Categories of Folkloric Music*).

Steaua

Carolling with *Steaua* (star carols) was specific for Chitighaz and Aletea. We refer to a form of religious drama which are known as "Irozi", "Vicleim", "Craii" in other regions of Romania. Petru Jurca (Aletea) says: "We performed *Steaua* for all nationalities, Hungarians, Germans. Only the boys (age 10-14) acted it. On Christmas, the German women came and sang Romanian carols. Here, we spoke only Romanian and German." (IEFA, i. no. 34634). Star carols (*cântece de stea*) were inserted in the play, acted by 14 year old boys who played the three Magi and Irod. The custom, similar to the religious drama in Bihor is disappearing. In Chitighaz, it used to be

²⁹⁷ Emilia Martin, *Sărbătorile calendaristice ale românilor din Ungaria (The Calendar Holidays of the Romanians in Hungary)*, Giula, 2003, p. 168.

performed. We should emphasize the priest Florin Olteanu's efforts to play *Steaua* again, the way he used to in Romania, during his childhood. These interruptions are characteristic to this genre in Romania, too. To a great extent, local personalities, as the priest, the primary school teacher, etc contribute to preserving tradition. We will see whether the priest in Chitighaz manages to revive the custom.

Fărșangul

Closely connected with the church calendar, namely with the Shrovetide (the beginning of the Lent), the carnival "Fărșangul" is a custom borrowed by the Romanians in Aletea from their German neighbours.

Between the end of the Second World War and 1960, the masked parade did not march in Aletea. In 1960, the postman Tuerzi Ferenc and his wife revived the carnival in a new form. The fact that the carnival was not performed in the above mentioned period caused the disappearance or simplification of some elements. Thus, its dominant functions are entertainment and affirming the local identity. The dynamic of this custom raises the issue of the significance and importance of the creative act at the level of reorganizing the carnival in Aletea, which put into circulation the basic motifs, slightly modified. "While in the past there were many procession groups, today it is only one compact group. The products previously gathered are not consumed at the house or pub where the cortege set out, but at the food ball, organized at the House of Culture, where the masked ball takes place and ends the party. At midnight everybody takes the masks off and a parody wedding is performed."²⁹⁸ The end of the party is a variant of the local food balls.

Otherwise, the masked balls represent a constant which marks the entire Transylvanian area. Different social groups (aristocracy, guilds) organized such manifestations on festive occasions, both in urban and rural centres. During the 19th century, balls acquired a folkloric feature because of the involvement of the village personalities, the traditional aspects being combined with modern ones.

²⁹⁸ Gh. Petrușan, *Obiceiuri de iarnă din Aletea. Carnavalul (Winter Customs in Aletea. The Carnival)*, in "Simpozion", Giula, 1999, p. 202.

PASSING RITUALS

The Funeral

Within the family cycle we have studied the funeral customs considered as being the most lasting ones. In order to obtain information concerning the death and the burial we used the questionnaires elaborated by the specialists in the Institute of ethnography and Folklore, in Bucharest.

The funeral ceremony is one of the most stable components of the spiritual and ethnic profile of an ethnic or confessional group. Within the funeral ceremony archaic practices have been assimilated by the contemporary ones which are the results of the urbanization process. We should mention here that funeral songs fulfilled the role of rebalancing the community after the death of a member and that of integrating the lost one in "the after-world". The present study opens a research theme concerning the degree in which the active mechanism of the social life preserves the ritual gestures specific to those Romanian communities we have analyzed. It is difficult to draw conclusions without some direct observations. All social contexts in which the Romanian communities live cause distinct relations with the funeral ceremony. The continuous process of losing touch with sacredness which characterizes the contemporary society also influences the funeral customs. One can notice more or less dramatic evolutions during the three main levels of the passing ritual: separation, preparing and integration in the after-world, and rebalancing the spiritual equilibrium of the dead person's family and relatives.

The aspects we offer for discussion are linked to the information given by the representative members of the Romanian villages: the priest Ioan Bun, Micherechi, the priest Florin Oltean, Chitighaz, the psalm readers Florin Brândaș, Chitighaz and Petre Jurca, Aletea. We emphasize the fact that the priests belong to the clergy in Romania and work as missionary priests, while the psalm readers are Romanians living in Chitighaz and Aletea. In spite of the differences we will later analyze, we have managed to identify common models, which characterize the dynamic of the funeral ceremony.

Common aspects

The context of *the wake* is much more different from the traditional one: the wake takes place in the "cold house" or the Mortuary House, the morgue with a refrigerator, build inside the cemetery. At the temporal level, the traditional circumstances are compressed: it begins at 5 p.m., in winter and a little later in summer. The priest officiates the service for the soul's departure, the family wake the dead person and, after a fixed period of time, the participants leave the precincts and the morgue closes. The dead person

is prepared, put in the coffin and brought to the chapel. For hygienic reasons, Hungarian legislation stipulates that the corpse must be deposited in the cemetery morgue immediately after death. These are the legal procedures determined by the modernization of the contemporary society, which led to the diminishing of tradition's force.

The priest Florin Olteanu, from Chitighaz tried to compare the official funerals in Hungary to those in his native country: "just like the Romanian funerals, the customs in towns."²⁹⁹

The above mentioned aspects of the wake could be directly observed in Micherechi, in 2002 but they are similar for all Romanian villages. What is special in Micherechi is "Oastea Domnului" (Lord's Army), the only group of this kind in Hungary, especially invited by the family and the priest to sing a series of specific pieces.

We also notice the strong tendency of skipping the funeral feast. If there is a psalm reader in the villages, he sings *Hora mortului*.

Disjunctive Aspects

The Funeral Service. The field research pointed out the existence of some contrary tendencies which emphasize the tension between the sacred and the profane. While in Micherechi the Romanian population resorts to the orthodox service, in Chitighaz and Aletea there are many cases of Orthodox Romanians who are buried by the undertaking companies. There are no such things like the family transportation, the leaving ceremony, the parting, and the religious service is replaced by a laic ceremony. These two opposite types either function separately or meet at certain times, thus appearing interesting situations.

1. In Micherechi, the information concerning the funeral were offered by Eva Iova (age 31, journalist, born in Micherechi, living in Giula), by Valeria Cosma (age 25, primary school teacher, Orthodox), and by Eva Iuhasz (age 78, peasant woman, Baptist).

The description of the funeral has given us enough data for sketching the evolution of the ceremony. Ana Simon's study *Creații populare legate de nuntă și înmormântare în comuna Micherechi (Wedding and Funeral Folkloric Creations in Micherechi)*, gives us important information, because of the details: "children, relatives and closer neighbours used to sit near the dying person during his/her last hours [...] when he/she dies a candle is lit at his bedside. The dead person is not taken to the cemetery but kept at home until burial. [...] The dead person is placed in the decorated room,

²⁹⁹ I.E.F.A., mg. 5938 Ic, orig. Chitighaz, inf. Florin Olteanu, researchers Rodica Raliade, Mihaela Nubert Chejan, 6th September 2002.

casa stăiăreață, on the ground, till the coffin is brought in. The girls and the relatives begin to mourn. And it continues to the grave."³⁰⁰

Now, the dead person is washed with luke-warm water and dressed in new clothes, having a handkerchief, basil and two florins in hand. Men are shaved and have their hair cut. The water used for washing is thrown away in the yard (no particular place) but the vessel is kept. Inside the house the mirrors are covered and on the door is placed a note on which the name and the age of the deceased are written. The defunct is taken to the morgue in a car and the house is cleaned.

The next sequence is represented by the wake, previously detailed. On the funeral day the family come at the morgue, three hours before the service begins. Meanwhile, they wait for the dead person. The mourning tends not to be compulsory anymore. The lament recorded by Eva Iuhasz is a reconstituted one, with a fixed, versified and previously known text, and its tune has a reduced number of sounds and an architectonic shape which follow the stanzas.

After the funeral service, the priest reads the forgiveness written by the family, then the coffin is let down into the grave which is covered with concrete bricks. The grave diggers are given plum brandy (*tuică*), bacon and sausages. There is no other alms-giving after the service.

After six weeks, a knot-shaped bread made of pound cake dough (*crestată*) is baked and is given together with wine to the priest who performs the 40-day commemoration service.

This is the contemporary funeral in Micherechi. Unless there were the handkerchief, the basil and the two florins which are put in the coffin, the grave diggers' alms and the sporadic laments, we could consider it a mere funeral ceremony. We can not tell, at least for now, how tradition will further influence the preservation of the mentioned practices.

2. In Chitighaz and Aletea, the undertaking companies, "laic" ones, according to Florin Olteanu, are used for many funerals. These are characterized by: lack of wake, the speech of the company's representative (as an obituary), followed by Hungarian songs, adapted to the context and recorded on a tape. We mention as reminiscence of the religious ceremony, family's wish to toll the bells. The priest in Chitighaz mentioned a combined variant of the two funeral types: "It is worth mentioning that I had a mixed funeral, together with a guy from this company because the dead person's wife, being Hungarian, by no means wanted to bury him with an Orthodox service and asked for the undertaking company. But his family

³⁰⁰ Ana Simon, *Creații populare legate de nuntă și de înmormântare în comuna Micherechi (Wedding and Funeral Folkloric Creations in Micherechi)*, in "Din tradițiile populare ale românilor din Ungaria", no. 3/1980, p. 156.

insisted on burying him with an Orthodox service. I went there and did my job, the wake, as at every funeral and after that he came and said a few words. At the grave we sang *Hora mortului* then, he played his tape. Unfortunately, there are many people who want a funeral with the undertaker and people who used the religious services (there is no such custom of putting money in the dead person's hand)."³⁰¹

These situations are not frequent. Sometimes, the power of tradition proves to be dominant. This is the case narrated by the psalm reader Petru Jurca from Aletea who was asked to perform *Hora mortului* during a funeral organized by the undertaking company.

The information we gathered do not mention the existence of some practices for preparing the dead person, interdictions; some elements have disappeared – the home wake, the parting and road ceremony, the alms after the burial.

The data collected indicate a strong tendency of the Romanian society in Hungary towards losing the sacred character of the funeral, in spite of the Romanian clerics' efforts. The community is not only estranged from the church but it has a diminishing confidence in the power of funeral practices to integrate the dead person in the after-world and to rebalance the community after losing one of its members.

The Romanian community living in the above mentioned localities passed almost all its customs into the passive fond and there are no stimulus and conditions which can encourage the maintaining of traditions.

Categories of Folkloric Music

In the present study we intend to investigate the repertoire of the Romanian musical traditions in Micherechi, Chitighaz and Aletea, from the perspective of identity which implies similarity and difference as complementary indicators for its defining. The analyze is focused on the repertoire's expression peculiarities, on common musical themes and types which differentiate the Romanian's music from the one belonging to the Hungarians. The evolution of the musical folklore indicates the lowering of the interest for preservation activities. In the foreword of her anthology *Cântece și dansuri românești din Ungaria (Romanian Songs and Dances from Hungary)*, Eva Cosma emphasized: "This was probably the last time when such an important collection of folkloric melodies could be put together." The time the author referred to was the period between 1978 and 1983, when there were collected dance melodies, songs (*cântece propriu-*

³⁰¹ I.E.F.A., mg. 5938 Ic, orig. Chitighaz, inf. Florin Oltean, researchers Rodica Raliade, Mihaela Nubert Chejan, 6th September 2002.

zise) and star carols (*cântece de stea*), in Bitiș county and Otlaca-Pustă and Bătaia.

The field researches organized between 2000 and 2003 also tried to grasp aspects of the local musical folklore which represents an identity mark. The preservation of the musical elements is mnemonic and is directly related to the performing situations, to the functions of the musical categories and to the receivers' need. The relations among these elements lead to different levels of the musical repertoire:

- the active repertoire – includes only religious themes: *hora mortului* (the deceased's song) and *cântece de stea* (star carols);
- the passive repertoire – includes carols which have lost the initial functions because the custom have not been performed;
- the festive repertoire – includes songs (*cântece propriu-zise*), dance songs and melodies for dance suites which are performed either on stage, as contests, festivals, shows, or at the balls organized in each village.

In fact, we witness an evolution which follows a pattern mentioned three decades ago by Mihai Pop who suggested that the instrumental music will last longer than the vocal music.³⁰²

In order to offer a complex image of the musical traditions of the Romanians in Micherechi, Chitighaz and Aletea, we enclosed some musical examples which supplement Eva Cosma's anthology: the melodies of the deceased' song, several star carols and vocal songs. The musical transcriptions are followed by information about the interpreter, place, researchers and date of field research. The literary texts, only with the archive number mentioned, follow the Annex.

The musicological analysis is focused on the structural particularities of each category, the circulation of the themes and of the musical types. These explanations intend to illustrate the affiliation of the examples collected from the Romanian cultural patrimony.

The Active Repertoire

Hora mortului – The Deceased's Song

This syntagm names those funeral songs known as *verșuri* in Romanian specialized literature. The ethnologists place this segment in the border categories between written and oral forms. These are "creations of the village scholars, sung only by the deacons before

³⁰² Mihai Pop, *Folclorul în contemporaneitate (Folklore Nowadays)*, in "Revista de etnografie și folclor", no. 5, 1971, p. 355.

leaving to the cemetery or near the grave, at the end of the religious service [...] and can be found only in Transylvania."³⁰³

In Bichiș county as well as around Bihor and Huedin, *hora mortului* is created by the psalm readers. The texts are variants of the Biblical theme *Vanitas vanitorum* which emphasizes the futility of all human efforts against inexorable death. This motif inspired many Romanian scholars (Miron Costin, Ienăchiță Văcărescu, etc), circulated and became folklore. Comparable with the prayers sung in Orthodox churches while the priest receives the Eucharist (priceasne), the funeral *verșuri* have many structures similar to those of the star carols: *O amar și grea durere, O pricină minunată, Grăit-a Domnul, Verșul lui Adam, Dumnezeu dintru-nceput*, some of them being used both as star carols and as funeral *verș*.

Because this category is performed by deacons, the processes of polishing and folklorizing it, are not conspicuous as it happens in the case of star carols, performed by a group. The melodies for *hora mortului* (the deceased' song) are invariable. Adapted to each situation, the texts recount the most important moments in the defunct's life. These landmarks follow a particular evolution which may have a documentary value. The local creations presented as compilations, the deceased's songs in Bichiș, are focused on the segment concerning the parting (leaving the family).

In Micherechi, the deceased's song is not a living phenomenon now, although in the past it had a distinct reputation, having been performed until 1966, when Teodor Sava, a well-known deacon died. The researcher Samuel Domokos published the anthology *Horele morților ale lui Teodor Sava (Teodor Sava's Deceased's Songs)*, considering them "valuable songs which deserve to be preserved for posterity."³⁰⁴

The deceased's song in Aletea has fragments similar to the laments in Bihor, named *vaiete* (groans). In the deceased's song in Chitighaz, performed by Ștefan Brândaș, one can notice the influence of the church melodies and of the star carols.

³⁰³ Ovidiu Bîrlea, *Folclorul românesc (The Romanian Folklore)*, vol. I, Minerva, București, 1981, p. 493.

³⁰⁴ Samuel Domokos, *Horele morților ale lui Teodor Sava (Teodor Sava's Deceased's Songs)*, Budapest, 1989, p. 6.

Cântece de stea – Star Carols

In the traditional musical repertoire of the Romanians in Bichiș, the star carols represent one of the categories capable of living. They are performed during the religious service, instead of *pricesne*, at the Advent and when people sing Christmas carols. For example, Maria Ruja, age 13, Micherechi, went carolling (till she was 10) with *O, ce veste minunată* and *Trei păstori*, star carols also sung by Maria Șimonca, in Chitighaz. Some star carols are performed within religious drama acted by gymnasium boys in Chitighaz, on the priest's initiative. As a matter of fact, the best keepers and transmitters of these songs are the psalm reader and the priest who allowed us to record their repertoire.

Just like the deceased's song, the star carol has a semicultural origin.

The analyze will be focused on a sample recorded in Chitighaz, which includes most of the songs performed in the entire region inhabited by Romanians. We have already mentioned the pieces *Trei crai*, *În orașul Vișlaim*, sung by Ștefan Brândăș on the same tune, very common all over Transylvania: Buia, Bihor (IEFA, fg. 6158, I. Cocișiu, 1938), Ieud, Maramureș (IEFA, mg.4286, C. Călin, 1973), etc.

La nunta ce s-a-ntâmplat is a theme found in different regions: Alba, Gorj, Prahova, Bistrița Năsăud, Buzău, Mureș, Arad, Mehedinți. The variant sung by Ștefan Brândăș has common parts with the melodic type for the same theme, published by Anton Pann³⁰⁵. An extended variant of the star carol in Chitighaz *Veniți astăzi credincioși* is performed in Sânicolau Român and Sving, Bihor.

Besides these songs, there are *Ce vedere minunată*, specific for some areas in Transylvania and Moldavia and *Ah, ce nebunie și ce tiranie*, belonging to Atanasie Marienescu and popularized in *Steaua Magilor*, 1875.

We should mention that other star carols as *O, ce veste minunată* and *Trei păstori*, known all over the Romanian territory, belong to the musical patrimony of the Romanians in Bichiș.

³⁰⁵ Anton Pann, *Cântece de lume (Worldly Songs)*, ESPLA, București, 1965, p. 330.

The Passive Repertoire

The Carols

The carols, a category well-known in all three localities, benefited by analyses thorough researches signed by Samuel Domokos, Emilia Martin, Magda Elisabeta and Eva Cosma. The last mentioned author published the anthology *Căntece și jocuri populare românești din Ungaria (Romanian Songs and Dances from Hungary)*.

The research in 2001-2003 records these categories in the passive repertoire, belonging to the memory of the old and, partially, of the young. Three types of carols were recorded:

- greeting carols, for hosts: *Ciugur, mugur de mătase* – characteristic for Micherechi and Aletea and similar to those published by Eva Cosma (*Puică neagră bagă în sac, Corindă cu codiță*);
- professional carols, represented by *Miorița* – known in Aletea and Chitighaz;
- biblical and apocryphal carols, spread in all localities researched.

These categories are known but are no longer performed during the carolling period. We have not traced changes of the traditional functions, carols becoming songs which are listened to.

Greeting carols belong to the fund common for all Romanian provinces, placed by Monica Brătulescu's typology at number 1, *Colindătării și gazda (The Carol Singers and the Host)*.

Most of the eight-syllable texts, with melodic types similar to those in Țopa de Criș, Bihor, were recorded in Micherechi and Chitighaz.

Professional carols can be found as *Miorița* variants, type 36b *Oaia năzdrăvană (The Extraordinary Ewe)*. According to Monica Brătulescu's typology, this theme is spread in Satu Mare, Maramureș, Bihor, Arad, Hunedoara, Sălaj. The verses of *Miorița* variants recorded in Hungary have six syllables. A characteristic of this melodic type is the lack of refrain.

There is another remarkable aspect – the combination of this melodic type with the text *Mă luai, luai*, in Bihor, Mureș, Maramureș, Cluj. Monica Brătulescu emphasizes that in the subtype of *Miorița* in which the shepherd dies because a girl tempts him, and in the carol *Mă luai, luai*, "where the heroine dies after her meeting with a shepherd, there are similar situations and, maybe, similar meanings." In this area of Transylvania the relations between the texts of *Miorița* and the carol *Mă luai, luai*, seem to indicate a more profound aspect than the one

encoded in the text. The analogies here are functional, both of them being funeral carols.

Biblical and apocryphal carols are well represented. In Aletea, Petru Jurca sang *Sus la dumbra cerului* (IEFA, mg. 5938 Ite), which has as central motif the Holy Virgin holding the Infant Jesus "probably inspired by the iconography spread in the early Christian period."

The Festive Repertoire

The festive repertoire consists of the dance and vocal melodies. The performing situations for these categories are the festivals, the contests, the shows, the balls, and any other festive event. In this context, dance songs are orally transmitted and are supported by local or central cultural policies (town halls, houses of culture, ministry, etc).

Vocal Song

The characteristics of Romanian songs and melodies in Bichiș are influenced by the contexts in which these categories are performed.

The vocal and dance songs are mainly meant to be listened to. The lack of performing situations leads to the decreasing of variants and narrows the oral circulation. As compensation, festivals, shows, contest, etc replace the spontaneous situations. Thus, the Romanian vocal song acquires a functional hierarchy which intersects the entertainment function with the identity one, in relation with the Hungarian song.

Our subjects who performed melodies belonging to the local musical folklore were more than 50 years old and benefited from the oral tradition means. The informants are either psalm readers or semiprofessional singers (as Florica Otlacan and Maria Ardelean, from Chitighaz) with well-known vocal and interpretative qualities. The two singers offered us enough information concerning the evolution of singing situations: in their youth they used to sing while working in the fields, at parties, or when their fellow citizens asked them. As time passed these situations disappeared, being replaced by festive occasions.

Dance Melodies

Dance melodies in Micherechi, Chitighaz and Aletea are dance suites traditionally performed at Sunday gatherings.

The present circumstances are built on two levels: on stage, on festive occasions, having spectacular features and at balls, with entertainment functions. It is obvious that these two levels have common points but they are not similar. The disappearance of Sunday gatherings is compensated by the revaluation on stage, in festive contexts. This phenomenon caused functional changes, the traditional dance losing its genuine role. The dominant functions are: entertainment, spectacular, social, the unity of the dancers, identity and didactic. In the new fabricated context, the dance suite has become an artistic form known and performed by the groups in the houses of culture.

Their spectacular character imposed the Romanian dance suites on the Hungarian stages. This identity mark has become a reason for national pride, being vehiculated as an identity stereotype.

Translated by Anca Stere

Dr. Rodica Raliade s-a născut la Braşov, în 13 octombrie 1948. Absolventă a Universităţii din Bucureşti, din 1990 a devenit cercetător ştiinţific la Institutul de Etnografie şi Folclor "Constantin Brăiloiu" - Bucureşti. În 1995 şi-a susţinut teza de doctorat cu tema *Manuscrisele inedite I.P. Reteganul*. Publicaţii: *Bibliografia românească de etnografie şi folclor, pe anii 1989-1990*; *Bibliografia Revistei de Etnografie şi Folclor (1981-1993)*; *Istoriile orale-identităţi narrative (Studiu de caz)*; *Biografia socială purtătoare de semne culturale*; *Dynamiques socioculturelles et linguistiques (La communauté des Roumains de la Hongrie)* ş.a.

Dr. Mihaela Nubert Cheţan, născută în Bucureşti, 15 martie 1965, a absolvit secţia Muzicologie-Compoziţie a Conservatorului de muzică "Ciprian Porumbescu" din Bucureşti, promoţia 1989. Din 1990 a devenit cercetător ştiinţific la Institutul de Etnografie şi Folclor "Constantin Brăiloiu". În anul 2000 şi-a susţinut teza de doctorat în muzică cu tema *Muzica în teatrul popular românesc*. A efectuat numeroase culegeri de teren în localităţile cu populaţie românească din Bulgaria, Serbia şi Ungaria. Publicaţii: *Melos şi identitate*; *Teatrul de păpuşi - Contribuţii la cercetarea repertoriului muzical*; *Model identitar rural-comunitatea italienilor din România etc.*